

Ірина Серебрянська

**ОСВІТА В УКРАЇНІ:
СПОСТЕРЕЖЕННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ МОВНОЇ КАРТИНИ
СВІТУ**

Монографія

2018

УДК 811.161.2'37:37

С32

Рецензенти:

І. М. Кочан – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри українського прикладного мовознавства, Львівський національний університет ім. Івана Франка;

О. О. Маленко – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри українознавства і лінгводидактики, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди;

Н. В. Кондратенко – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

*Рекомендовано до видання
вченою радою Сумського державного університету
(протокол № 8 від 21 червня 2018 року)*

Серебрянська І. М.

С32 Освіта в Україні : спостереження крізь призму мовної картини світу :
монографія / І. М. Серебрянська. – Харків : , 2018. – с.

ISBN

Монографія присвячена лінгвістичному аналізу сучасного стану освіти в Україні. Систематизовано лексичну систему сфери освіти та розглянуто її семантичну структуру в контексті суспільно-політичного життя країни. Окреслено етнокультурну специфіку мовного образу освіти, виділено його традиційні й новітні ознаки з проекцією на мовну особистість. Враховано історичний, термінологічний, лексико-семантичний та функціонально-прагматичний аспекти.

Дослідження здійснене на перетині когнітивної, лінгвокультурної та соціолінгвістичної наукових парадигм і має соціальне спрямування.

УДК 811.161.2'37:37

Серебрянська І.М., 2018

ISBN

Зміст

	С.
Вступ.....	5
Розділ 1. Теоретичні засади вивчення освіти в національній мовній свідомості.....	11
1.1 Мовний образ освіти як ціннісний атрибут української мовної картини світу.....	11
1.2 Освіта як об'єкт лінгвістичного аналізу.....	27
1.3 Етноспецифічні ознаки образу освіти в українській мовній традиції (на матеріалі прислів'їв та приказок).....	30
1.4 Вербалізація понять «людина розумна» і «людина освічена» в народних порівняннях.....	38
1.5 Еволюція освіти в Україні: історичний аспект.....	43
1.5.1 Становлення й розвиток концептосфери освіти від Київської Русі до наших днів.....	43
1.5.2 Концептосфера освіти в радянський період.....	52
1.5.3 Спадковість освітньої парадигми доби українського національного відродження: студент – учень вищої школи чи громадський діяч (на матеріалі текстів газети «Стерно», 1917 р.).....	58
1.5.4 Освітня проблематика на шпальтах сучасних ЗМІ.....	67
Висновки до першого розділу.....	73
Розділ 2. Формування понятійно-термінологічного апарату вітчизняної освіти в умовах її модернізації.....	76
2.1 <i>Освіта, освітологія</i> чи <i>едукологія</i> : мовна реалізація міждисциплінарних тенденцій в українському науковому дискурсі....	83
2.2 Семантична структура терміна <i>освіта</i>	88
2.3 Термін <i>вища освіта</i> та його структурно-семантичний потенціал	92
2.4 Семантична структура номінацій закладів освіти.....	95
2.5 Специфіка власних назв українських вищих навчальних закладів.....	109
2.6 Номінації здобувачів освіти.....	117
2.7 Педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники.....	121
2.8 Новітні поняття в українському освітньому дискурсі та їх назви	125
2.8.1 Академічна доброчесність.....	125
2.8.2 Медіаосвіта.....	130
2.8.3 Енергозберігаюча освіта.....	136
Висновки до другого розділу.....	138

Розділ 3. Інноваційні тенденції в лексичному складі сфери освіти.....	143
3.1 Композити.....	145
3.2 Стійкі словосполуки на позначення освітніх понять.....	157
3.3 Лексичні запозичення. Семантизація як засіб формування оцінного потенціалу слова.....	161
3.4 Прості афіксальні деривати.....	168
3.5 Аббревіатури.....	173
3.6 Освітні жаргонізми.....	174
3.7 Перифрази: засоби толерантності чи маніпулятивної агресії.....	182
3.8 Семантичний та стилістично-аксіологічний потенціал фразеологізмів.....	191
Висновки до третього розділу.....	205
Розділ 4. Метафорична репрезентація мовного образу освіти.....	210
4.1 Антропоморфна метафора.....	212
4.2 Природоморфна метафора.....	222
4.3 Соціоморфна метафора.....	225
4.4 Артефактна метафора.....	232
Висновки до четвертого розділу.....	238
Розділ 5. Специфіка репрезентації мовного образу освіти в текстах окремих суспільних груп мовців	240
5.1 Освітні реалії в мові студентських журналів.....	242
5.2 Контекстуальні можливості освітянських текстів.....	283
5.3 Аксіологія мовного образу освіти в журналістських текстах.....	302
Висновки до п'ятого розділу.....	340
Висновки.....	345
Список використаної літератури.....	352
Список умовних скорочень.....	389
Додатки.....	391

ВСТУП

*Освіта – найважливіше із земних
благ, якщо вона найвищої якості.
Інакше вона абсолютно даремна.*

Редьярд Кіплінг

Останнім часом науковці відзначають наявні в сучасному суспільстві яскраво виражені ознаки якісно нової епохи, що прийшла разом із початком третього тисячоліття: великі зміни у взаємовідносинах різних країн, поява нових конфігурацій міждержавних відносин, значні трансформації загальної картини світу, вихід на історичну авансцену інформаційних технологій, на що відчутно реагує система освіти. Вона найбільшою мірою здатна відображати й демонструвати якість трансформації сучасності, а тому повинна розпізнавати індикатори розвитку суспільства й через власні індикатори впливати на розвиток процесів. Саме через систему освіти відбувається найнадійніший і найцивілізованіший шлях прогресу та реформ [202, 41]. Вітчизняні фахівці стверджують, що «сфера освіти є цілісним динамічним утворенням, яке складається з нерозривно пов'язаних між собою елементів, що створюють її динамічну структуру, має тенденцію до розвитку й самоорганізації, характеризується доцільністю, взаємодіє з іншими системами соціального організму та впливає на їх розвиток» [312, 226].

Суспільство ХХІ ст. отримало назву суспільства знань, бо саме знання стали пріоритетом усіх аспектів життя сучасної людини, освітні потреби якої мають забезпечуватися протягом усього життя. У зв'язку з цим змінилося гасло освіти «навчати всіх усьому» на нове – «учити вчитися» [296, 79]. Усе більшої виразності набуває міждисциплінарність освітніх досліджень, пов'язана з поглибленням їхнього соціального спрямування. У зв'язку з цим з'являються нові поняття та їхні назви, поступово стираються межі між давно відомими освітніми термінами (наприклад, *педагогіка* й *освіта*).

Вітчизняна освіта перебуває в стані реформування, що розпочалося з підписання 19 травня 2005 року Болонської декларації. Сучасникам завжди складно оцінити характер інновацій, їх цінність та значення. У цій роботі ми спробуємо дати оцінку змінам, що відбуваються у сфері освіти, крізь призму мовної картини світу. Здійснивши екскурс у минуле і зосереджуючись на сучасних

тенденціях, зможемо виявити динамічні процеси в мовному образі освіти.

Дослідники різних наукових галузей відзначають особливу роль мови в реалізації освітніх категорій. Зокрема В. Луговий у статті «Проблема понятійно-категоріального апарату педагогічної науки» торкається питання мовної фіксації інформації в освіті: «Для відображення різновидної інформації потрібні також відмінні види знакових систем (мов) – від гранично точної абстрактно-наукової мови до конкретно-образних художніх мов» [180, 139]. Лексико-семантична система мови накопичує і зберігає сукупність концептуальних знань про дійсність, формуючи національну мовну картину світу, важливе місце в якій посідає національна освіта.

До того ж, науковці звертають увагу на строкатість освітніх понять і проблему «колекції» розрізнених інтерпретацій: «...Не можна миритися з аморфно-розпливчастим статусом освіти, її багатозначністю, використанням у «широкому» та «вузькому» розуміннях, коли кожен автор мусить пояснювати та уточнювати свою позицію» [179, 102]. «Дослідники педагогіки ніби змагаються в авторських визначеннях основоположних педагогічних понять. Справді, до цього часу немає згоди, скажімо, щодо того, що є «освіта», «навчання», «виховання». У результаті кожне з цих понять має множину інтерпретацій (нерідко протилежних: наприклад, від охоплення освіти вихованням до, навпаки, включення виховання в освіту)» [180, 134].

Наявність неоднозначних термінів та великої кількості авторських дефініцій породжує цілу низку дискусійних питань, наприклад, співвідношення слів *освіта* і *педагогіка*, *освіта* і *виховання*, *освіта* і *навчання*, *освіта*, *освітологія* і *едукологія* тощо. Формування системи понять та відповідної лексичної системи є фундаментальною проблемою. У цьому дослідженні ми намагаємося окреслити основний лексичний склад і семантичну структуру лексики сфери освіти, простежити через аналіз мовних репрезентантів специфіку української освіти, а також привернути увагу суспільства до проблем, пов'язаних із галуззю, та залучити однодумців до їх розв'язання. Адже, як зазначає В. Жайворонок, мова може бути надійним шляхом до самопізнання не лише для окремої особистості, але й для всього етносу [102, 97].

У педагогічній науці поширеним є погляд на освіту як на комплексне поняття, що включає кілька аспектів: освіта як процес; освіта як соціокультурний інститут; освіта як результат. Освіта як

процес передбачає цілісну єдність навчання, виховання, розвитку, саморозвитку особистості; збереження культурних норм з орієнтацією на майбутній стан культури; створення умов для повноцінної реалізації внутрішнього потенціалу індивіда і його становлення як інтегрованого члена суспільства. Освіта як соціокультурний інститут сприяє економічному, соціальному, культурному функціонуванню й удосконаленню суспільства з допомогою спеціально організованої цілеспрямованої соціалізації та інкультурації окремих індивідів. Освіта як результат означає рівень загальної культури й освіченості нового покоління, засвоєння того духовного й матеріального потенціалу, який був накопичений людською цивілізацією в процесі еволюційного розвитку, який націлений на подальший соціальний прогрес [91, 615].

Безперечно, з педагогічного погляду всі названі аспекти є вагомими, причому на кожному історичному етапі розвитку галузі воно набуває неповторних рис. Стосовно ж лінгвістичного потрактування, смислове наповнення поняття «освіта» є значно ширшим і потребує комплексного дослідження з проекцією на мову й динамічні процеси в ній у кількох аспектах: історичному (освіта як історично-філософське поняття) – за текстами енциклопедичних видань, які фіксують основні етапи становлення й розвитку освіти в країні та світі; термінологічному (освіта як теоретичне поняття та категорія педагогіки, її складники) – за галузевими та загальномовними словниками, нормативними документами про освіту, фаховими навчальними посібниками й енциклопедіями, науковими публікаціями; лексико-семантичному та функціонально-прагматичному – за мовним матеріалом сучасних засобів масової інформації, які є найкращим способом реалізації суспільної думки, адже, як слушно зауважує О. Стишов, «мова українських мас-медіа віддзеркалює стан сучасної української мови, відбиваючи її багатофункціональність, ступінь інтелектуалізації, оновлення та стилістичне перегрупування словника» [347, 12].

З огляду на складну структуру поняття «освіта» послуговуємося терміном *мовний образ*, у якому поєднано семантику слів із досвідом етносу. Мовний образ освіти представлений словами кількох лексико-семантичних груп («Освітній процес», «Освітній менеджмент», «Здобувачі освіти», «Педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники», «Заклади освіти» та ін.). Усі разом вони створюють узагальнений образ, що сприймається людиною на свідомому й підсвідомому рівнях через пам'ять, мислення, пізнання тощо.

Феномен освіти розглядаємо не ізольовано, а в контексті суспільно-політичного життя країни та його бачення трьома категоріями мовців (студентами, освітянами та журналістами), що дає змогу простежити його етнокультурну специфіку, виділити традиційні та нові характеристики. Ми дотримуємося когнітивного підходу (А. М. Баранов, Д. О. Добровольський [17], Т. А. Космеда [152], Л. А. Лисиченко [173; 174], В. А. Маслова [187; 188], З. Д. Попова, І. А. Стернин [261], К. В. Рахіліна [284], А. В. Рудакова [295], О. О. Селіванова [303], G. Lakoff [429; 430] та ін.), що дозволяє реконструювати за мовними даними вербальні способи впорядкування інформації (знань, досвіду) про освіту як одну з найважливіших сфер людської життєдіяльності. Досліджувані одиниці – назви понять і явищ галузі освіти, їх лексико-семантичне та конотативне наповнення, у т. ч. різні види сполучуваності: словосполучення, створені за загальномовними граматичними моделями; оказіональні сполучення слів, що характеризуються індивідуальною належністю та новизною; словосполучення, що мають ознаки метафори; фразеологізми, яким властива соціальна оцінність.

Недостатнє вивчення стану вітчизняної освіти в умовах її реформування та євроінтеграції країни, зростання впливу традиційних та новітніх мас-медіа на розвиток суспільства й формування ціннісних орієнтацій індивіда, зміни в лексичному складі сфери освіти, що яскраво відбиваються в мові сучасних ЗМІ, зумовлюють *актуальність* нашого дослідження. Його *метою* є розкрити мовний образ української освіти як ціннісний фрагмент мовної картини світу, що передбачає розв'язання таких завдань: визначення теоретичних передумов дослідження мовного образу освіти як складника української мовної картини світу, місця образу освіти в українській народній традиції; вивчення історичного шляху розвитку вітчизняної освіти крізь призму наукової картини світу, систематизація основних подій та ключових понять; виділення актуальних освітніх проблем, представлених на шпальтах сучасних ЗМІ; систематизація понятійної бази та терміносистеми сфери освіти; розгляд інноваційних процесів у лексиці на позначення освітніх реалій; вивчення стилістичного та аксіологічного потенціалу фразеологізмів як репрезентантів мовного образу освіти; визначення різновидів освітніх метафор як джерела найбільш істотної культурної інформації; створення метафоричної моделі української освіти, визначення місця освіти в системі

загального буття (зв'язок з поняттями «людина», «культура», «суспільство» та ін.); з'ясування специфіки репрезентації освітніх понять у мовній свідомості трьох суспільних груп мовців (студентів, освітян, журналістів).

Об'єкт дослідження – мовний образ освіти в українській етнокультурній свідомості, його національна та європейська ідентичність.

Предмет дослідження – лексична система сфери освіти: звичні слова, значення яких у нових умовах вимагають принципово нового тлумачення, а також назви нових і маловідомих понять, оказіональна лексика.

Джерельною базою дослідження стали тексти традиційних та новітніх засобів масової інформації – газет, журналів, соціальних мереж, порталів, блогів, форумів, веб-сайтів, які охоплюють мовлення трьох важливих суспільних категорій: студентів, освітян і журналістів – та дозволяють створити цілісне уявлення про освіту в різних регіонах України. Відповідно першу групу картотеки становлять тексти видання «Я студент» – єдиного в Україні глянцевого молодіжного журналу, авторами якого є українські студенти, а також студентського інтернет-журналу «Освіта та...», який пропонує свіжі погляди на проблеми освіти. До аналізу залучено також тексти порталу «Студвей», який висвітлює новини освіти, науки та культури, подає інсайдерську інформацію з життя університетів, пропонує анонси цікавих подій та можливостей для студентства; молодіжного інтернет-радіо «Universe» та соціальних мереж (студентських спільнот «Слово студентам», «Студентський світ», «National Students Union of Ukraine»).

Джерелом другої групи матеріалів послужили тексти освітянських спільнот соціальних мереж «Освітні тренди», «Вища школа і наука України», «Реформа освіти», «Інноваційний університет», «Нові стандарти вищої освіти», «Інша освіта», «Освіта і кар'єра», «Ukrainian Scholars Association», «Ukrainian Science Worldwide» та ін., освітній портал «Педагогічна преса», інформаційно-аналітичний портал «Вища освіта» та інтернет-сайт «Освіта.ua», присвячені освіті в Україні та за кордоном, періодичне педагогічне видання «Освіта», створене за підтримки Міністерства освіти і науки України, газета «Освіта України». Крім того, освітянську джерельну базу становлять тексти веб-сайту Міністерства освіти і науки України, газети та веб-сайти провідних вітчизняних

університетів («Київський університет», «Резонанс», «Коледжани» та ін.).

Третю групу текстів складають популярні громадсько-політичні видання – всеукраїнські, деякі обласні та районні, окремі україномовні програми радіо й телебачення: суспільно-політичний тижневик «Дзеркало тижня», щоденна всеукраїнська газета «День», газета центральних органів влади України «Урядовий кур'єр», газета Верховної Ради України «Голос України», щоденна українська інформаційно-політична газета «Україна молода», «Українська правда. Життя», «Галичина», «Сумщина», «Галицький кореспондент», «Демократична Україна», «Сільські вісті», «Укрінформ», «Українська правда», «Газета по-українськи», «ДС-експрес» та ін.

Крім того, джерелами фактичного матеріалу слугували лексикографічні, енциклопедичні та пареміологічні праці: «Словник української мови в 11-ти тт.» (1980–1980); «Приповідки або українсько-народна філософія» В. Плав'юка, 1946; «Українські приповідки» В. Плав'юка, т. II, 1996; «Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.», укл. Д. Гринчишин, У. Єдлінська, В. Карпова та ін., 1978; «Словник української мови» Б. Грінченка, 1958; «Етимологічний словник української мови» за ред. О. Мельничука, 2003; «Українська загальна енциклопедія: книга знання» за ред. І. Раковського, 1930–1933; «Практичний словник синонімів української мови» С. Караванського, 2000; «Історія освіти в Україні» С. Сірополка, 2001; «Енциклопедія українознавства» за ред. В. Кубійовича, З. Кузелі, 1995; «Енциклопедія історії України» за ред. В. Смолій та ін., 2003–2013; «Українська мала енциклопедія» Є. Онацького, 1957–1967; «Освіта в Радянській Україні», І. Коляска, 1970; «Національний освітній глосарій: вища освіта», 2014; «Енциклопедія освіти» за ред. В. Кременя, 2008. Тексти для аналізу також було дібрано з наукових та теоретичних праць (В. Луговий, С. Сисоєва, Д. Ягофаров та ін.) і нормативних документів (Закон України «Про вищу освіту», 2014; Закон України «Про освіту», 2017; Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», 2016 та ін.).

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ОСВІТИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ МОВНІЙ СВІДОМОСТІ

1.1 МОВНИЙ ОБРАЗ ОСВІТИ ЯК ЦІННІСНИЙ АТРИБУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Невід’ємною частиною менталітету кожного народу є його система цінностей, що передбачає особистісно-орієнтоване сприйняття світу. Філософи, які розробляли теорію цінностей (зокрема В. Віндельбанд), визначали цінність як «ідеальне буття, буття норми, яке співвідноситься не з емпіричною, а з трансцендентальною свідомістю. В якості цінностей... виступають істина, добро і краса, а наука, мистецтво, релігія розглядаються як цінності блага культури, без якого людство не може існувати» [395]. Г. Ріккерт тлумачив цінність як основу істинного знання й моральної поведінки. Саме цінності, на його думку, визначають ступінь індивідуальних відмінностей предметів і явищ. Серед основних ціннісних категорій він називав істину, красу, моральність, щастя, особистісну й безособистісну святість. М. Шиллер пов’язував цінності з духовним началом: «Носієм цінностей є дух», що «протиставляється життєвій силі й прагне до споглядання вічних абсолютних цінностей. Людина повинна розвивати в собі духовне начало, щоб досягнути царства вічних цінностей» [395].

З часом структура поняття «цінність» стала ширшою, вийшла за межі духовності й моралі. У сучасних філософських працях цінності – це «певні загальні норми та принципи, які визначають направленість людської діяльності, мотивацію людських вчинків», «ідеї, норми, процеси, відносини матеріального й духовного порядку, які мають об’єктивну позитивну значимість і здатні задовольняти певні потреби людей. Кожній особі притаманна своя специфічна ієрархія цих цінностей, які виступають зв’язуючою ланкою індивідуального й суспільного життя. Особисті цінності відображаються у свідомості у формі ціннісних орієнтацій – найважливіших елементів внутрішньої структури особи, закріплені життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю його переживань і відмежовують значимі, істотні для даної людини від неістотного, незначимого. Таким чином, система цінностей визначає сутність як людини, так і певної спільноти, направленість їх дій і вчинків» [395].

Лінгвісти під *цінностями* розуміють історично сформовані, узагальнені уявлення людей про типи своєї поведінки, що виникли в результаті оцінно-діяльнісного ставлення до світу й утворюють ціннісну картину світу, закріплену в свідомості представників окремого етносу й зафіксовану в мові цього етносу [158].

Безумовно, для будь-якої людини цінним є те, що відіграє значну роль у її житті. Серед базових цінностей українського народу виділяють національну державність, християнську віру й рідну мову як один з основних атрибутів нації [88]. Основною цінністю суспільства, побудованого на загальнолюдських цінностях, визнають людину. Саме близькі й зрозумілі кожній людині цінності незалежно від її становища в суспільстві, релігійних та політичних поглядів і переконань мають бути підґрунтям національного становлення й розвитку. Духовним надбанням наших пращурів був гуманізм, оптимізм, готовність героїчно боротися з ворогами, прагнення виховувати нові покоління на високоморальних традиціях рідного народу. В умовах євроінтеграції України в нашому суспільстві формується нова система цінностей, яка органічно поєднує традиції народу з європейськими здобутками, що великою мірою реалізуються через освіту й мову. Саме в мові найкраще проявляється оцінка фактів дійсності, які характеризують сучасну освіту.

Те, що в системі ціннісних координат кожного народу освіта посідає одне з перших місць, неодноразово підкреслювали педагоги, письменники та інші визначні особистості: «Освіта додає людині гідності» (Дені Дідро) [10, 349]; «Між людиною освіченою і неосвіченою така сама різниця, як між живою і мертвою» (Арістотель) [10, 350]; «Знання і могутність – тотожні поняття» (Френсіс Бекон) [10, 192]; «Освіта – кращий страж свободи, ніж розгорнута армія» (Е. Еверетт) [405, 275]. Сьогодні ціннісні характеристики української освіти знаходять яскраве відображення в медійних текстах у складі відповідного мовного образу, що створюється за допомогою системи мовних засобів. Індивідуально-авторські та групові інтерпретації освіти як цінності варіюються залежно від типу та рівня мовної особистості, яка у свою чергу впливає на формування і мовних, і культурних традицій етносу. З огляду на неоднорідність ціннісних орієнтацій виникає необхідність вивчити мовлення кількох суспільних груп, адже цілісна система уявлень про галузь формується на основі сукупності індивідуально-авторських та колективних суб'єктивних смислів, закладених у мовних знаках.

Незважаючи на поширену думку про надмірну увагу науковців до мовної картини світу, саме цей термін стає ключовим у нашій роботі, адже «звернення лінгвістики до свідомості носія мови – це не данина моді, а нагальна потреба, продиктована загальнонауковою тенденцією до врахування свідомості спостерігача в усьому пізнавальному комплексі» [53, 31]. Тим більше, що, на відміну від інших наукових галузей, лінгвістика вивчає не свідомість у широкому розумінні, а мовну свідомість, що є частиною першої, доступною для вивчення лінгвістичними методами. Як зазначав О. Лосєв, «мова є системою розуміння, тобто, у кінцевому рахунку, світорозуміння; мова і є саме світорозуміння» [178, 822]. Ми оперуємо термінами *мовна свідомість*, *мовна картина світу*, *мовний образ*, що продовжують мовознавчі традиції, започатковані нашими попередниками. Широкий спектр теоретичних досліджень, на жаль, залишає нерозв'язаною проблему співвідношення понять «мовна картина світу» і «мовна свідомість», «мовна картина світу» і «концептуальна картина світу» («картина світу») та ін.

В. фон Гумбольдт наголошував на взаємозв'язку мови і свідомості (мислення), мови й етнокультури. Його вчення про внутрішню форму мови стало підґрунтям для теорії картини світу в лінгвістиці. Ідея мовного світобачення набула розвитку в неогумбольдтіанців, зокрема в Л. Вайсгербера, якого вважають автором терміна *мовна картина світу*. Його ідея етнічності мовної свідомості (принцип етнічної зумовленості мови) [30] є надзвичайно актуальною для нашого дослідження, адже мова є засобом передачі членам мовного колективу понять, які є складниками певної картини світу. У кожній мові відтворено неповторне сприйняття народом об'єктивної дійсності та її фрагментів. За Л. Вайсгербером, основними характеристиками мовної картини світу є системність і синкретичність (поєднання в мовній картині світу ментальних установок етносу, що знаходять відображення в мові); сила, що перетворює (мовна форма відтворення картини світу є окремим «проміжним світом», що формує в носіїв мови сприйняття мови як фактора, який впливає на картину світу в цілому); мінливість та історичність (мовна картина світу є наслідком історичного розвитку етносу й водночас рушійною силою його еволюції); багаторівневість структури (фонетико-артикуляційний рівень, лексичний рівень, фразеологічний рівень, словотворчий рівень, граматико-синтаксичний рівень); функціональність (мовна картина світу кодує мовну й культурну самобутність етносу за допомогою мовних засобів, є

способом закріплення духовного надбання народу й одночасно фактом його існування) [30].

Мовну свідомість (індивідуальну, колективну, етнічну) активно вивчають як вітчизняні (Л. Гнатюк, І. Голубовська, С. Єрмоленко, Л. Лисиченко, Т. Радзієвська, О. Снитко, Г. Яворська, Т. Яценко та ін.), так і зарубіжні мовознавці (Н. Арутюнова, Т. Вендіна, В. Живов, В. Карасик, В. Красних, С. Нікітін, І. Привалова, Ю. Степанов, Є. Тарасов, В. Топоров, Н. Уфимцева та ін.). Як переконує аналіз теоретичних досліджень, термін *мовна свідомість* має дискусійний характер. Деякі мовознавці вважають його синонімом до *мовної картини світу* (О. Ахманова, Н. Уфимцева та ін.). Інші ж зазначають, що епітет «мовна» у словосполученні *мовна свідомість* не стосується мови як традиційного предмета лінгвістики; «зображувати мову (у традиційно-лінгвістичному її тлумаченні) як те, що опосередковує відношення людини до світу, – значить потрапити в порочне коло» [413, 17]. Ю. Караулов стверджує: «Саме словосполучення *мовна свідомість* орієнтує нас на те, що «мова» в цій парі сприймається як інструмент, як набір таких мовних структур, за допомогою яких формується своєрідне «вікно», крізь яке нам дано «зазирнути» у свідомість» [135, 23].

Розмежовуючи поняття «мовна свідомість» і «мовна картина світу», О. Попова, П. Селігей та ін. визначають *мовну свідомість* як небайдуже ставлення до мови: «Якщо там [поняття «мовна картина світу»] ідеться про усвідомлення в мові позамовного світу, то тут [поняття «мовна свідомість»] – про усвідомлення самої мови» [262, 88]; «Мовна свідомість – форма свідомості, яка обіймає погляди, уявлення, почуття, оцінки й настанови щодо мови та мовної дійсності. Інакше кажучи, мовна свідомість – це небайдуже, шанобливе ставлення до мови» [306, 40]. Мовну свідомість пов'язують зі знанням і культурою мови, мовним смаком, мовною соціалізацією (опануванням норм), мовленнєвою вправністю, мовною особистістю (ідіолектом). За допомогою цього поняття видається можливим пояснити факти мовної поведінки окремих осіб і національних спільнот, з'ясувати зовнішні причини багатьох мовних змін – «від непримітних епізодів з історії літературних мов і аж до мовних революцій» [305, 12].

Мовна свідомість, за Є. Тарасовим, – це «сукупність образів свідомості, які формуються й озовнішуються за допомогою мовних засобів – слів, вільних і стійких словосполучень, речень, текстів і асоціативних полів» [414, 26]. В. Красних під *мовною свідомістю*

розуміє «ту іпостась свідомості, яка пов'язана з мовленнєвою діяльністю особистості»: «...Свідомість (мовна свідомість) має мовну природу, маніфестує себе в мові» [160, 12, 16].

Представники когнітивістики (М. Олефіренко, В. Карасик, Ю. Караулов, В. Маслова, З. Попова, Ю. Сорокін та ін.) у своїх дослідженнях звертаються до статичного текстового мовного матеріалу та мовної особистості, яка є носієм знань про світ, що передбачає й аналіз мовної свідомості. Реконструкція мовної картини світу, на їх думку, неможлива без вивчення мовної свідомості. Вони вважають мовну свідомість особливим механізмом, що забезпечує злиття, інтеграцію знання мови зі знанням про світ; результатом взаємодії одиниць знань про світ із мовними одиницями [53, 32].

Словацький науковець Я. Горецький тлумачить мовну свідомість як «інтеріоризовану систему вербальної поведінки» [305, 8]. Російський етнолінгвіст С. Нікітіна наближає поняття «мовна свідомість» до поняття «стратегія й тактика мовленнєвої поведінки», що зумовлена культурним статусом, соціальною належністю, статтю, віком, світоглядом, психічним типом особистості [208, 8]. Мовну свідомість називають також виявленням етнокультурної специфіки образу світу [355].

Оскільки більшість мовознавців доходить згоди, що мовна свідомість складається з вербально виражених знань про світ, звідси випливає, що змістом мовної свідомості є вербалізована частина картини світу, тобто *мовна картина світу*. У цій роботі, звертаючись до глибин етнокультурної мовної свідомості та аналізуючи мовні засоби репрезентації сфери освіти, послуговуємося саме цим терміном. Вивчаючи образ освіти в індивідуальній мовній картині світу (індивідуальній мовній свідомості) на базі текстів окремих авторів, у кожному конкретному випадку намагаємося відтворити відповідний фрагмент колективної мовної картини світу (колективної мовної свідомості). Усі досліджувані фрагменти разом складають етнічну мовну картину світу (етнічну мовну свідомість).

Різними аспектами мовної картини світу активно займаються вітчизняні мовознавці Ф. Бацевич, С. Бук, Н. Венжинович, К. Голобородько, І. Голубовська, Г. Губарева, С. Єрмоленко, В. Жайворонок, І. Живіцька, В. Калашник, Г. Колшанський, Т. Космеда, М. Кочерган, О. Косенко, О. Кубрякова, Л. Лисиченко, О. Маленко, Н. Попова, Ф. Прадід, А. Середницька, Ж. Соколовська, Н. Сукаленко та ін., польські дослідники Є. Бартмінський, А. Вежбицька, А. Пайдзінська, Т. Радзієвська, Р. Токарський,

російські – Н. Арутюнова, Н. Болдирєв, Т. Булигіна, Ю. Караулов, Б. Серебренніков, Ю. Степанов, С. Тер-Мінасова, А. Уфімцева, А. Шмелев, Р. Фрумкіна, Є. Яковлева. Усі визначення терміна *мовна картина світу* зводяться до тлумачення його як вербального вираження усієї пізнавальної діяльності людини: це «представлення предметів, явищ, фактів, ситуацій дійсності, ціннісних орієнтирів, життєвих стратегій, сценаріїв поведінки в мовних знаках, категоріях, явищах мовлення, що є семіотичним результатом концептуальної репрезентації дійсності в етносвідомості» (О. Селіванова) [304, 365]; «сукупність зафіксованих в одиницях мови уявлень народу про дійсність»; «членування предметного і поняттєвого світу засобами мови – словниковими, граматичними одиницями. У мовній картині світу відбиваються особливості сприймання мовцями навколишньої дійсності» (С. Єрмоленко) [99, 93]; «мозаїкоподібна польова структура взаємопов'язаних мовних одиниць, що через складну систему фонетичних явищ, лексико-семантичних і граматичних значень, а також стилістичних характеристик відбиває відносно об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього стану людини, тобто загальною картину (модель) світу як таку» (В. Жайворонок) [102, 15]; «вираження пізнавальної діяльності людей, яка зумовлена історичними, географічними, культурними та іншими чинниками в межах єдиного об'єктивного світу на певному етапі його розвитку» (Г. Колшанський) [139, 59–75]; «комплекс мовних засобів, у яких відображені особливості етнічного сприйняття світу», «сукупність уявлень народу про дійсність, зафіксованих в одиницях мови на певному етапі розвитку народу» (З. Попова) [261, 5]; «спосіб відбиття реальності у свідомості людини, що полягає у сприйнятті цієї реальності крізь призму мовних та культурно-національних особливостей, притаманних певному мовному колективу; інтерпретація навколишнього світу за національними концептуально-структурними канонами» (І. Штерн) [403, 156]; «ментально-лінгвальне утворення, інформація про навколишню дійсність, закарбована в індивідуальній або колективній свідомості, репрезентована засобами мови» (Н. Гончарова) [64, 400]; «виражене засобами певної мови світовідчуття та світорозуміння етносу, вербалізована інтерпретація мовним соціумом навколишнього світу і себе в цьому світі» (І. Голубовська) [61, 6].

Л. Лисиченко зазначає, що «сама в мовній картині світу виявляється своєрідність членування концептуальної картини в різних народів. За допомогою мови практичні знання, одержані окремими

індивідуумами, перетворюються на колективне надбання, колективний досвід. Концептуальна картина світу є підґрунтям мовної картини, однак концептуальна картина світу універсальніша і є спільною для народів з однаковим рівнем знань про світ, у той час як мова відображає досвід кожного народу і виявляє не тільки спільні знання, а й своєрідність бачення світу» [174, 37].

В. Маслова підкреслює донауковий характер мовної картини світу: «Мовна картина світу не стоїть у ряду зі спеціальними картинами світу (хімічною, фізичною та ін.), вона їм передує й формує їх, тому що людина здатна розуміти світ і саму себе завдяки мові, в якій закріплюється суспільно-історичний досвід – як загальнолюдський, так і національний. Останній і визначає специфічні особливості мови на всіх її рівнях. У силу специфіки мови у свідомості його носіїв виникає певна мовна картина світу, крізь призму якої людина бачить світ» [188, 64]. Дослідниця наголошує на самобутності кожної мови як системи, що робить відбиток на свідомості її носіїв і формує їхню картину світу: «Мовна картина світу відображає спосіб мовно-мисленнєвої діяльності, характерний для тієї чи іншої епохи, з її духовними, культурними та національними цінностями» [187, 71].

Своєрідні визначення мовної картини світу пропонують польські лінгвісти: «певний набір суджень, закріплених більшою чи меншою мірою в мові та вкладених у значення слів або ж цими значеннями імплікованих, який повідомляє про риси і способи існування об'єктів позамовного світу» (Є. Бартмінський та Р. Токарський) [421, 72]; «закріплені в мові та способах її вживання комплексні знання про людину і світ» (Є. Бартмінський) [422, 2]. Р. Гжегорчикова тлумачить мовну картину світу як «поняттєву структуру, закріплену в системі цієї мови, у її граматичних і лексичних властивостях, що реалізується, як і все в мові, за допомогою текстів (висловлювань)» [428, 41] (цит. за: [49, 45]); Й. Мацкевич – як абстрактну, інтерсуб'єктивну модель, складену з образів виділених об'єктів, що містять інформацію про риси й способи існування цих об'єктів [433, 11–13] (цит. за: [330, 43]). Я. Анусевич основоположними категоріями поняття «мовна картина світу» вважає оцінку й цінність: «МКС – це, передусім, розуміння та інтерпретація світу з погляду філософії здорового глузду, підсумовування і зіставлення щоденного досвіду і прийнятих... у даній комунікативній спільності норм цінностей, способів оцінювання, а також уявлень і установок відносно

дійсності» [420, 265] (цит. за: [49, 44]). Ціннісний компонент притаманний як концептуальній, так і мовній картині світу, у тому числі й мовному образу освіти як атрибуту останньої.

Узагальнюючи наукові здобутки мовознавців, доходимо висновку, що в основі всіх інтерпретацій поняття «мовна картина світу» лежить положення про те, що мова є віддзеркаленням концептуальної системи, а отже, вона репрезентує уявлення про світ, притаманні певній мовній спільноті. Мовна картина світу, крім знань про світ, дає інформацію про мову як динамічну систему. Дослідники вбачають різницю між концептуальною та мовною картинами світу в їхніх змістових елементах: «концептуальна картина світу містить інформацію, репрезентовану в поняттях. А в основі мовної моделі світу лежать знання, закріплені в семантичних категоріях, семантичних полях, що складені зі слів та словосполучень, які по-різному структуровані в межах цього поля тієї чи іншої конкретної мови» [289, 139].

Крім того, видається можливим систематизувати основні типи мовних картин світу, про які йдеться в мовознавчих дослідженнях [64, 404; 379, 17]:

- індивідуальна, національна та колективна («софійна») мовні картини світу (за суб'єктом свідомості);
- гендерна (жіноча, чоловіча), дитяча, етнічна мовні картини світу (за антропологічними характеристиками суб'єкта свідомості – стать, вік, етнічна належність);
- професійно-мовна картина світу і мовна картина світу певної соціальної групи (за соціальними характеристиками суб'єкта свідомості);
- мистецька, релігійна, мас-медійна та ін. мовні картини світу (за тематичним фрагментом навколишнього світу);
- фразеологічна, пареміологічна, лінгвориторична, афористична картини світу та ін. (за типом мовних засобів, що вживаються для реконструкції картини світу);
- цілісна мовна картина світу, глобальна мовна картина світу (міфологічна, релігійна, філософська, загальнонаукова) і локальні мовні картини світу – професійні й наукові: фізична, хімічна, біологічна, геологічна, технічна, соціологічна та ін. (за галуззю наукових знань та обсягом відтворюваного об'єкта);
- наукова мовна картина світу і наївна мовна картина світу (за якістю відтворюваного об'єкта);

- літературна мовна картина світу і територіально, соціально, професійно обмежені мовні картини світу (за способами мовної репрезентації (експонентами) мовної картини світу).

Представники лінгвокогнітивного напряму підкреслюють необхідність виділення *ціннісної картини світу*: «У ціннісній картині світу існують найбільш значущі для культури смисли, ціннісні доміанти, сукупність яких і утворює певний тип культури, який підтримується і зберігається в мові»; «ціннісна картина світу існує як у колективній, так і в індивідуальній свідомості» [133, 5]. Дослідники вважають ціннісну картину світу окремою структурою, що входить до концептуальної або мовної картини світу й «моделюється у вигляді взаємопов'язаних оцінних суджень, які співвідносяться з юридичними, релігійними, моральними тощо кодексами певної лінгвокультури, наприклад, ставлення до старших та молодших, дітей, жінок та чоловіків, тварин, власності, здоров'я та хвороб, простору та часу тощо» [308].

Ми повністю підтримуємо й розвиваємо у своїй роботі положення про важливість ціннісного компонента, що входить до складу концептуальної, а отже й мовної картин світу, проте, очевидно, не варто кваліфікувати його як окремий тип картин світу. Нам також імпонує думка О. Семенюка про те, що ціннісна картина світу (у нашому випадку ціннісний компонент мовної картини світу) у межах однієї мовної культури включає загальнолюдську та специфічні частини і являє собою неоднорідне утворення, оскільки різні соціальні групи можуть мати різні цінності [308].

Однією з найбільш виразних ознак мовної картини світу є її динамічний характер, на що звертаємо особливу увагу в своїй роботі. Він, на думку мовознавців, пов'язаний із динамічністю концептуальної картини світу: «Картина світу в людини не константна, навпаки, вона є дуже динамічною й полівалентною, змінюючись протягом життя. Рівень її динамічності залежить як від самої людини, так і від ступеня та стадії розвитку суспільства. Результати змін концептуальних картин світу відобразилися у зміні мовних картин, текстів та лексичної системи. Вони втілилися у текстах, які створює мовна особистість» [308]. Цілком логічно, що в результаті змін, які нині відбуваються в системі вітчизняної освіти, спостерігається динаміка і в тій частині мовної картини світу, яка пов'язана з нею, – мовному образі освіти, передусім засобах його вербалізації. І, навпаки, суттєві зміни в мовній системі, передусім

лексичній, свідчать про відповідні зміни в концептуальній картині світу.

Своєю образністю привертає увагу структура мовної картини світу, запропонована Н. Шведовою: це розгорнуте полотно, на якому зображено вершину, до якої звернуті ділянки, компоненти яких розташовуються за принципом ступеневого звуження. На вершині знаходиться людина; до неї звернуті дві головні гілки – «сама людина, її життєдіяльність і її плоди» та «її оточення, сфера її існування» [399, 15]. Гілки членуються на окремі фрагменти, а ті у свою чергу – на багатоконпонентні ділянки і т. д. Продовжуючи та розвиваючи думку дослідниці, однією з важливих ділянок-сфер існування людини вважаємо освіту. Образ освіти в усьому своєму розмаїтті, набуваючи мовних форм, стає важливим компонентом української мовної картини світу, що реалізує ідею її багатofрагментності та ієрархічності.

Дослідники доходять згоди в тому, що репрезентантами мовної картини світу є мовні засоби різних рівнів мовної системи: «Складовими частинами картини світу є слова, формативи і засоби зв'язку між реченнями, а також синтаксичні конструкції» [310, 107]. Ми розглядаємо мовний образ освіти головним чином на лексичному, а також фразеологічному та частково словотворчому рівнях. Пріоритету надаємо саме лексиці, оскільки вона, на думку мовознавців (Б. Серебреннікова, О. Кубрякової, Є. Бартмінського, В. Постолової, О. Федик, О. Семенюка та ін.), є «привілейованою основою для вивчення мовної картини світу..., оскільки серед усіх мовних рівнів лексичний найбільш дотичний до навколишнього світу» [72, 8]. Ми переконані, що лексична система найбільш виразно демонструє всю палітру національної мовної картини світу, адже вона безпосередньо звернена до життя суспільства та є соціально спрямованою. Щодо цього, особливо актуально звучать слова С. Єрмоленко: «Одиницями виміру мовної картини світу виступають лексичні парадигми, побудовані за принципом організації тематичних груп лексики; лексико-синонімічні ряди; семантичні поля, що об'єднують лексичні, фразеологічні одиниці навколо ядерного слова-поняття; лексико-асоціативні поля, що формуються в конкретних текстах залежно від авторського світосприймання значення ключових слів-понять та їхніх асоціацій» [98, 98–99].

Мовна картина світу формується із сукупності мовних образів, що є відповідниками ментальних образів (концептів). Поняття «концепт» і «мовний образ», вочевидь, є одиницями різних

структурних рівнів: концепт – концептуальної картини світу, мовний образ – мовної картини світу, причому перший знаходить втілення й популяризацію в другому. Національний образ освіти є елементом концептуальної картини світу. На мовному рівні йому відповідає мовний образ освіти як частина національної мовної картини світу. Вивчення сукупності ключових понять і відповідних мовних одиниць (їхнього змістового наповнення), актуальних для освітньої галузі, дасть змогу сформулювати ядро відповідного фрагмента.

Поняття «образ» у науковій літературі набуває усіляких означень: *художній, ментальний, чуттєвий, поетичний, словесний поетичний, словесний, мовний*. До терміна *мовний образ* за значенням наближається низка інших: *словесний образ, символ, слово-образ, слово-символ, образ-символ*, які використовуються майже як синоніми [145]. Лінгвістичні традиції структурно-семантичного аналізу мовного образу наголошують на його взаємозв'язку з процесами мислення й пізнання, оскільки він є «найважливішою мовною сутністю, засобом художнього узагальнення дійсності, що містить інформацію про зв'язок слова з культурою» [388, 103]. Намагаючись з'ясувати сутність поняття «мовний образ», мовознавці звертаються до наукової спадщини О. Потебні: «Коли О. Потебня говорить про *образ* як рівнозначний символу засіб відображення дійсності, то тут, очевидно, маємо справу з *мовним образом* як вербальним репрезентантом відповідного ментального образу, а коли мовознавець визначає образ як складову символу, то йдеться, мабуть, про *чуттєвий образ*, який у структурі символу виділяють більшість дослідників» [404, 66].

Поняття «мовний образ» так само, як і близьке до нього поняття «концепт», цілком природно пов'язують із процесами мислення та пізнання, розглядаючи його як «засіб художнього узагальнення дійсності, що містить інформацію про зв'язок слова, мови з культурою» [15, 244]. В. Кононенко зазначає, що концепт як найбільш загальний складник концептосфери може втілюватись у більш конкретних елементах – у слові, мовному образі, словесному символі та ін. [144, 112]. Про втілення концепту в словесному образі говорить і В. Жайворонок (див.: [101, 53]).

Х. Щепанська розглядає мовний образ, концепт і символ як конструктивні елементи мовної та концептуальної картин світу. Співвідношення між ними зумовлене їх розташуванням у структурі мовної та концептуальної картин світу відповідно [404, 68]. Мовна картина світу, формується з окремих мовних образів, що є

відповідниками ментальних образів певних предметів, абстракцій чи явищ, «що формуються на основі національних концептуально-структурних канонів і лексико-семантичних особливостей відповідної мовної системи. «Мовний образ – це реалія чи абстракція, схоплена думкою і виражена мовою певного народу» [404, 68].

Л. Белехова інтерпретує образ як конкретну чуттєву реальність, поетичний образ – це вираження ідеї, узагальненого змісту віршованого тексту, словесний поетичний образ – втілення образу, ідеї й змісту в мовленнєвій формі; словесний образ – це «лінгвокогнітивний текстовий конструкт, що інтегрує в собі передконцептуальну, концептуальну та вербальну іпостасі поетичного образу» [20, 21].

Мовні образи – це вербальні відповідники ментальних образів певних предметів, абстракцій чи явищ, «що формуються на основі національних концептуально-структурних канонів і лексико-семантичних особливостей відповідної мовної системи» [404, 68]; спосіб вербалізації концептуальної картини світу в свідомості мовця, відображення концепту в мовній системі або в індивідуальному авторському мовленні; першочерговий компонент національно-мовної картини світу [15, 245].

Наведені вище думки переконують, що мовний образ як фрагмент мовної картини світу відповідає концепту (або концептосфері як системі концептів, якщо образ є комплексним) в концептуальній картині світу. Мовний образ освіти передбачає мовну реалізацію сукупності концептів сфери освіти (концептосфери «освіта»), які є підґрунтям для нього. Він є втіленням елементів дійсності відповідної сфери, важливим компонентом української мовної картини світу (індивідуально-авторської, колективної та національної). Це свого роду моделювання освітньої дійсності за допомогою мовних засобів. У кожного носія мови, кожного колективу під впливом екстралінгвальних чинників формується власний мовний образ, що інтегрується в систему мовно-естетичних знаків української культури. Аналіз мовних засобів вербалізації визначеного фрагмента мовної картини світу, від вузького, індивідуального бачення, до більш широкого, колективного (студенти, освітяни, журналісти) дає можливість простежити його динаміку та сформувати національну модель. Мовний образ освіти акумулює всі значення лексичних одиниць та їх комбінацій, що репрезентують цю сферу в українській мові.

Будь-який текст, у тому числі медійний, є своєрідною проекцією соціокультурного простору, він містить інформацію про специфіку світобачення його автора й реальність, яка його оточує. З одного боку, мова ЗМІ яскраво відбиває суспільні, з іншого – формує світобачення етносу, дає оцінку реаліям, про що неодноразово наголошували дослідники: «Мова публіцистичного стилю утримує в своїх структурах світобачення, мовну картину світу, що репрезентують певний період розвитку суспільства. Надуживання негативно-оцінними мовними засобами впливає і навіть формує відповідну масову свідомість суспільства – суспільства без ідеалів, моральних і духовних цінностей» [155, 127]; «Мова газет будь-якого періоду виразно відбиває суспільно-політичні умови, ідейні засади, історичні реалії своєї доби. <...> Час, постійно змінювані ціннісні орієнтири залишають свій відбиток передусім на експресивних, оцінних мовних зразках» [155, 126].

Особистість мовця відіграє важливу роль у передачі об'єктивної дійсності засобами мови. Як справедливо зазначає Л. Струганець, «кожен мовець – це насамперед активний суб'єкт пізнання, наділений індивідуальним і соціальним досвідом, на основі якого він здійснює комунікацію з іншими носіями мови, безперервно словесно перетворює доступний для його сприйняття об'єктивний світ» [348, 130–131].

Мовна особистість, за Ю. Карауловим, – це «сукупність здібностей і характеристик людини, що зумовлюють створення й відтворення нею мовних текстів, які розрізняються: а) ступенем структурно-мовної складності; б) глибиною й точністю відображення дійсності, в) певною цільовою спрямованістю...» [134, 3]. Мовна особистість починається з лінгвокогнітивного (тезаурсного) рівня, коли «вона виявляє можливість індивідуального вибору й надання переваги одному поняттю як важливішому в суб'єктивній ієрархії цінностей, в особистісному тезаурусі, а не тієї ідеї, яка найчастіше претендує на певне місце у стандартному тезаурусі відповідного соціально-мовленнєвого колективу» [134, 53].

О. Селіванова під *мовною особистістю* розуміє іманентну ознаку особистості як носія мови й комуніканта, «що характеризує її мовну й комунікативну компетенцію та реалізацію їх у породженні, сприйнятті, розумінні й інтерпретації вербальних повідомлень, текстів, а також в інтерактивній взаємодії дискурсу» [304, 370].

Л. Мацько зазначає, що мовна особистість – це «узагальнений образ носія мовної свідомості, національної мовної картини світу,

мовних знань, умінь і навичок, мовних здатностей і здібностей, мовної культури і смаку, мовних традицій і мовної моди» [190, 27].

Ми розглядаємо поняття «мовна особистість» у трьох аспектах: мовна особистість окремого індивіда (автора тексту), мовна особистість суспільної групи й мовна особистість етносу. Будь-яка мовна особистість є представником певної суспільної групи й нації в цілому, вона має відповідні ознаки й певні ціннісні установки, що проявляються в мовленні. Оскільки існує «внутрішнє розшарування» мовної картини світу нації, що належить різним поколінням і епохам і навіть представникам одного покоління, які мають різний рівень освіти й виховання [129, 106], до уваги беремо фрагменти мовних картин світу трьох суспільних груп мовців – освітян, студентів та журналістів, – які демонструють відповідні мовно-виражальні можливості та стилістичні прийоми.

У контексті еволюційних, євроінтеграційних процесів в освітянській галузі особливого значення набуває динаміка мовних засобів репрезентації окресленого фрагмента дійсності (передусім його лексичного, фразеологічного й метафоричного складу). Поява нової термінології, індивідуально-авторських новотворів, англійських запозичень, метафоризація, усілякі трансформації сталих народних висловів в українській мові забезпечують формування нового понятійного, структурно-семантичного та функціонально-прагматичного змісту мовного образу сучасної української освіти. Її підґрунтям, безумовно, є багата культурно-історична спадщина народу, яка з часом зазнала переосмислення, переоцінки і знайшла втілення в мові.

В основі досліджуваного мовного образу – термінологічний апарат сфери освіти, закріплений новими нормативними документами (Закон України «Про вищу освіту», 2014 р., «Закон України «Про освіту», 2017 р. та ін.). Термінологічна лексика органічно поєднується з експресивно-образною лексикою, яка є проявом індивідуально-авторського та національного сприйняття й оцінки освітніх реалій, а також лінгвістичних пошуків мовців.

Мовний образ освіти являє собою складну єдність взаємопов'язаних частин (образів), вербалізовану окремими лексико-семантичними групами, які поєднують у собі не тільки слова різних частин мови, а й фразеологічні та метафоричні одиниці. Його динамічну цілісність забезпечують сконцентровані навколо стрижневого слова-поняття *освіта* лексико-семантичні групи «Здобувачі освіти», «Педагогічні, науково-педагогічні та наукові

працівники», «Заклади освіти», «Освітній менеджмент», «Освітній процес» та ін.

В оцінюванні будь-якого фрагмента дійсності особливу роль виконують понятійний і асоціативний складники. Воно відбувається успішно, якщо цей фрагмент має національно-культурну значущість. Тлумачення категорії оцінки в різних наукових галузях варіюється з огляду на специфіку об'єкта дослідження. У філософській традиції оцінка – це «відношення до соціальних явищ, людської діяльності, поведінки, встановлення їх значущості, відповідності певним нормам та принципам моралі (схвалення та осуд, згода або критика, симпатія та антипатія і т. ін.)» [329, 964]. Лінгвісти під *оцінкою* розуміють суспільно закріплене ставлення носіїв мови (добрий – поганий, добре – погано) до позамовного об'єкта й до фактів мови і мовлення [386, 11]. Оцінка – «це така думка про предмет, яка виражає його характеристику з огляду на категорії цінності, а цінність – це будь-який предмет певного зацікавлення, бажання, прагнення тощо» [152, 4]. Цінності є обов'язковою умовою оцінки будь-якого об'єкта (предмета, явища, особи). При цьому видається сумнівним категоричне твердження, що «у філософії категорія оцінки безпосередньо пов'язується з етикою та мораллю, тоді як лінгвістика концентрує свою увагу на її стилістичній функції» [171, 181]. Аналізуючи тексти ЗМІ освітньої тематики, обов'язково варто враховувати і стилістично-прагматичні елементи, і морально-етичні настанови мовців, адже не зовсім коректно розглядати образ освіти поза морально-етичним кодексом етноспільноти.

На оцінний компонент у структурі слова звертав увагу В. Виноградов: «Слово не тільки містить граматичні та лексичні, предметні значення, а й водночас передає оцінку суб'єкта – колективного або індивідуального» [35, 5]. Оцінний компонент слова (позитивна або негативна оцінка) існує в його семантичній структурі, виражає відповідне ставлення суб'єкта (мовця) до позамовного (у нашому випадку освітнього) об'єкта, цінність цього об'єкта з огляду на його відповідність інтересам, смакам та потребам мовця і мовної спільноти, а також суспільним нормам та культурним принципам. Оцінний компонент не виступає постійним для мовної одиниці. Він проявляється на конкретному історичному етапі розвитку мови й зазнає змін відповідно до рівня матеріальної та духовної культури суспільства та кожного індивіда зокрема [224, 5–6].

Розгорнуту типологію оцінки знаходимо в роботах Т. Космеди, яка виділяє *антропоцентричну* оцінку, що відтворює орієнтацію

суб'єкта в навколишньому світі, *християнсько-релігійну* оцінку (відображення становлення духовності людини, прагнення до вдосконалення душі), *культурно-естетичну* оцінку (становлення й оцінка культурно-естетичних цінностей), *національно-етнографічну* оцінку (відбиває становлення нації, національної самосвідомості, патріотизму), *соціальну* оцінку, що закріплює шкалу цінностей в певному суспільстві й у світі взагалі [153]. Доречно згадати також *прагматичну* оцінку, яка «дозволяє розділити реалії об'єктивного світу за ступенем їх корисності й потрібності для людини й суспільства» [153].

Оцінка як «універсальна категорія, що виражає позитивне чи негативне ставлення мовця до змісту мовлення й реалізується в частинах слова, вигуках, модальних частках, повнозначних лексемах, словосполученнях, фразах, у мовленнєвих актах та аксіологічних категоріях» [204, 55], є органічним компонентом мовного образу освіти. Освітні реалії в текстах ЗМІ категоризовані відповідно до бінарних опозицій «добре – погано», «корисно – некорисно», що пов'язані з особистим ставленням мовця до денотата та суспільно визнаними нормами. Освітні поняття, які формують мовний образ освіти, передбачають саме *соціальну оцінку*, яка є однією зі стильових рис газетно-публіцистичного стилю, оскільки журналіст є захисником інтересів і цінностей певних соціальних груп і його аксіологічна діяльність укладається в оцінки тієї чи іншої соціальної групи [87, 396–397].

Разом з тим, лексика сфери освіти є виразником національної ідентичності («сукупності ознак, набутих етнічною спільнотою в процесі свого буття і відмінних від притаманних іншим етнічним утворенням особливостей» [14, 90]), важливим шаром мови, а отже «чинником консолідації суспільства та розбудови потужної, незалежної країни, виразником і засобом захисту власних інтересів, історії та традицій» [14, 90].

1.2 ОСВІТА ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Складний феномен освіти здавна привертає увагу філософів, педагогів, культурологів, психологів та соціологів. Значення, в якому поняття «освіта» вживається зараз, усталилося наприкінці XVIII ст., особливо під впливом Гете, Песталоцці та неогуманістів. На противагу виховним методам просвітителів, воно означало загальний духовний процес формування людини [62], а згодом набуло більш широкого значення. До поняття «освіта» неодноразово зверталися й мовознавці. Наш аналіз лінгвістичних досліджень дав можливість виділити кілька основних підходів, що сформувалися в мовознавстві:

- **когнітивний** – виявлення специфіки реалізації концептуальних схем та імплікацій, закладених у значенні вербалізаторів концепту освіти, за допомогою процедур когнітивно-семасіологічного аналізу (А. Беляєва [20; 21], О. Ніколаєва [209], Ю. Трегубова [362]). Серед таких досліджень окреме місце посідають роботи, присвячені когнітивному дослідженню метафоричних моделей, що репрезентують освітні концепти (К. Кабаченко [127]), а також опису польової структури (моделі) концептосфери «освіта» та визначенню її місця в національно-мовній картині світу (І. Боднар [26], Л. Вергун [33], Д. Гончарова [63], Ю. Дзюбенко [77], Н. Поспелова [265], К. Ситнікова [314], М. Сухомлинова [350]);

- **лінгвокультурний** – передбачає формування моделі концепту «освіта», що має статус лінгвокультурного, у тій чи іншій національній свідомості або його порівняльний аналіз у різних лінгвокультурах (К. Алімова [6], Т. Анікіна [9], Л. Кочегарова [157]);

- **комбінація когнітивного й лінгвокультурного підходів** – використана, наприклад, у роботі Л. Юшкової для характеристики національно-культурної специфіки концептів «освіта»/«bildung» у німецькій і російській лінгвокультурних спільнотах [410];

- **соціолінгвістичний**. Зокрема Н. Іванова здійснила тематичну класифікацію лексики сфери освіти в нерозривній єдності з соціолінгвістичними та соціокультурними феноменами [116]; А. Поповський дослідив значення освітніх заходів на Полтавщині в розвитковій української мови [263, 23–54];

- **лінгвоаксіологічний** – розглядає освіту як невід'ємний компонент загальної системи життєвих цінностей та ідеалів суспільства й дає можливість виділити комплекс ціннісних смислів, що приписуються концепту «освіта» в тій чи іншій мовній культурі (І. Романова [293]);

- **аналіз освіти в лінгвосеміотичному контексті.** Предметом дослідження Т. Тюрневої стали семіотичні характеристики концепту, поняття, терміна *education*, його сутність в епоху англійського Ренесансу. Мовознавець простежує процес еволюційного розвитку концепту, згідно з яким його зміст піддається історичним змінам, тоді як ядро може бути константним утворенням, завдяки чому люди розуміють один одного. Поняття ж залишається повністю незмінним протягом усіх історичних епох [365];

- **аналіз терміносистеми освітньої сфери.** Такі роботи, як правило, зосереджені на перекладній взаємовідповідності термінології двох мов, наприклад, української й англійської, російської й англійської (С. Антонюк [11], С. Федюніна [383]), запозиченнях з латинської та англійської мов, інноваційній лексиці (С. Лежньов [170], І. Макар [185], Н. Стефанова [340]); семантичних та функціональних аспектах (Н. Пасічник [238], В. Полонський [257]). Лінгвісти доходять висновку, що людина є концептуальним центром сфери освіти, який реалізується за допомогою дидактичних термінів (див. [237]). Аналізом лексики сфери освіти з лексикографічного погляду займаються Дж. Поуві та І. Уолш [267], В. Тузлукова [364]), С. Фокін [384];

- **аналіз репрезентації концепту «освіта» в художньому дискурсі** (І. Сапарій [299], І. Боднар [25] та ін.);

- **зіставний аналіз** мовної категоризації та концептуалізації освітньої дійсності у форматі вербалізованих концептів представлений у дисертації А. Беляєвої [21], що зосереджена на семантичному наповненні та структурі лексикалізованого концепту «освіта» (раціонально-логічного, образного, асоціативного та ціннісного компонентів) у чотирьох різноструктурних мовах – англійській, французькій, російській та українській; у статті О. Жулавської [106] – в українській та англійській мовах;

- **словотвірний аналіз.** Динамічні словотвірні й лексико-семантичні процеси, словотвірні можливості лексичних одиниць освітньої сфери розглядаються в дисертації Л. Зайцевої [107];

- **педагогічний підхід** представлений дослідженням А. Дроздової, що присвячене питанню навчання національно-специфічної лексики сфери освіти [81].

Об'єктами лінгвістичних досліджень стають також окремі складники концептосфери освіти: вербалізація концептів «учитель», «учень», «вчення» в педагогічному дискурсі, у свідомості педагогів, у національній лінгвокультурі (О. Арнаутова [12], О. Заречнева [112],

Є. Кан [130], К. Кабаченко [125], С. Смилова [328]); семантичне поле «навчання» (Н. Костенко [154]); концепт «навчання» в англійських прислів'ях (М. Шалагіна [397]); семантичне поле «навчання, передача досвіду» в російських прислів'ях (Т. Леонтьєва [172]); концепт «знання» в наївному дискурсі (О. Дзюбенко [76]); ціннісний складник концепту «школа» (В. Колдобанова [138]); концепт «освітній менеджмент» (Л. Глухова [58]).

Як показав аналіз, освіта та її структурні елементи все частіше стають об'єктом дослідження мовознавців, які намагаються через слово відтворити етнокультурну інформацію, що в ньому сконцентрована, як з позиції монокультури, так і в транскультурному плані. Проте, як правило, цим займаються українські германісти та закордонні науковці, які розглядають освіту як елемент своєї національної лінгвокультури – англійської, німецької, російської та ін. В українській же мові ця ніша, незважаючи на актуальність проблематики, поки що залишається вільною. Поодинокі наукові розвідки, присвячені окремим фрагментам сфери української освіти, не дають повного уявлення про ті процеси, що відбуваються в ній, та відповідні мовні тенденції. Таким чином, виникає потреба в комплексному розгляді сучасного стану освіти в Україні шляхом аналізу мовних репрезентантів відповідних понять. Розв'язати цю проблему покликане наше дослідження, здійснене на перетині згаданих вище наукових парадигм. Воно має соціальне спрямування – покликане привернути увагу суспільства до гострих проблем сьогодення.

1.3 ЕТНОСПЕЦИФІЧНІ ОЗНАКИ ОБРАЗУ ОСВІТИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ ТРАДИЦІЇ (на матеріалі прислів'їв та приказок)

Мовна свідомість є особливим механізмом, що забезпечує злиття, інтеграцію знання мови зі знаннями про світ [53]. Пареміологія як важливий шар мовної картини світу ввібрала в себе практичний досвід та культурно-історичні традиції народу, який говорить українською мовою, ставлення до тих чи інших явищ у житті, їх оцінку. Мовна картина світу відображає когнітивні, культурні та соціальні характеристики народу-носія, що визначається менталітетом народу [115]. С. Єрмоленко підкреслює: «...Кожне загальноживане слово національної мови, спроектоване на історичний досвід народу, засвідчений у народних казках, прислів'ях, може розповісти чимало про національну картину світу українців. Адже одиниці традиційного лексично-фразеологічного рівня в їх текстовій реалізації набувають багатопланового змісту, формують структуровані концепти...» [98, 97]. М. Пазяк називає паремії енциклопедією життя: «У них широко відображаються взаємовідносини в родині між окремими її членами, узагальнюється народний погляд на призначення сім'ї та обов'язки в ній кожного члена» [235, 7]. І. Нікольчук вважає прислів'я та приказки народним кодексом, збірником законів українців, «який з дитинства вчив бути людиною, а потім все життя радив та диктував особі, як повести себе в тій чи іншій ситуації» [212, 402]. Українську пареміологію можна вважати елементом української педагогіки, а її мову – ключем до інтерпретації. Як зазначав Сенека Луцій Анней, «освіта людини має починатися з приказок і закінчуватися думками» [10, 350].

Аналіз текстів прислів'їв та приказок дає змогу виділити етноспецифічні ознаки образу освіти. За основу нами було обрано збірки Володимира Плав'юка «Приповідки або українсько-народна філософія» [270] та «Українські приповідки» [374], які містять прислів'я та приказки про важливі явища й події в житті українського етносу. Систематизувати освітньо спрямовану лексику допомагає зручна структура книг: народні вислови згруповані за ключовими словами різної тематики, крім того, до кожного подано короткий авторський коментар.

У давній мовній свідомості поняття «освіта», «знання», «навчання», «виховання» сприймалися в нерозривній єдності й позначалися словом *наука*, яке можна вважати повноцінним

синонімом до сучасного слова *освіта*. Останнє ж набуло поширення дещо пізніше.

У «Словарі української мови» Б. Грінченка закріплено такі значення слова *наука*: «ученіє» (*І в школу хлопця одвела до п'яного дядка в науку* (Шевч.)); «урокъ, поученіє, наставленіє» (*Оце тобі наука, не ходи в ліс без дрюка* (Ном.)) [320, II, 530]. «Етимологічний словник української мови» пов'язує слово *наука* з «навчити», «учити» [95, IV, 50]. В «Українській загальній енциклопедії» за редакцією І. Раковського під поняттям «наука» розуміють: «1) загалом знання всього того, що можна пізнати; 2) визначення чогось як ремесла (пр. техніки, малярства або музики); 3) цілісність відомостей, що складаються на загальні висновки, незалежні від індивідуальних інтересів або смаку, які можна перевірити точно означеними методами (наука літератури, граматики); 4) точні науки» [367, 812]. С. Караванський у «Практичному словнику синонімів української мови» до слова *наука* подає такі синоніми: *навчання, лекція, пам'ятка, освіта, знання, досвід, напоумлення, повчання* [132, 230].

Серед цілої низки знаків української етнокультури, представлених у словнику-довіднику В. Жайворонка, не знаходимо слова *освіта*. Натомість автор пропонує кілька значень слова *наука*, наголошуючи на глибинних етнокультурних нашаруваннях семантики: «1) система знань про закономірності розвитку природи, людини й суспільства; 2) окрема галузь знань; 3) освіта, навик, знання, набуті окремою людиною; 4) навчання; 5) порада, урок, напучення; виховання». Свою думку автор підтверджує народними прислів'ями та приказками: *Більше науки – спритніші руки; Без науки нічого не прийде в руки; Чим більші науки, тим довші руки; Науки за плечима не носити...* [100, 386]. Отже, поняття «освіта», «навчання», «виховання» раніше формували структуру більш широкого поняття «наука».

Крім зазначеного слова, у текстах паремій етнічну специфіку образу освіти репрезентують лексичні одиниці *знання, знаття, знати, учений, учитися, учити, учитель, школа, грамота*. За їх частотністю можна судити про роль відповідних реалій в українському суспільстві давніх часів. З огляду на ключові лексеми виділяємо такі тематичні групи прислів'їв та приказок:

1. **«Знання, знати»** (33 %). Прислів'я та приказки цієї категорії мають найширший порівняно з іншими групами значеннєвий діапазон:

а) ті, що характеризують людину, її вдачу. Наприклад, про практичну особу говорять: **Знає**, з котрої бочки починати [270, 143]; про злодія: **Знає** старий горобець усі шпари у клуні [270, 143]; про лицемірну людину: *Хто б його не знав, то б за святого взяв* [270, 143]; про свавільну людину: **Знав** добре Біг, що не дав свині ріг [270, 143]; про людину, яка звикла жити за рахунок інших: **Щоб знаття**, що в кума пиття, то б і діти забрав [327, 131]; про обережну людину: **Знає**, де козам роги направляють [270, 143]; **Знає**, де раки зимують [270, 143]; про людину, яка провинилася: **Знає** кобила, що віз поломила [270, 143]; **Знає** кіт чиє сало, хоч його не стало [270, 143]; про нерозумну, безграмотну людину: **Не знає** ані бе, ані ме, ані кукуріку [270, 143]; про ледаря: *Дай Боже усе знати, та не все робити* [270, 142]; про передбачливу людину: *Якби знав де впаду, то й соломки б підстелив* [374, 131].

Народ часто вдається до персоніфікації, використовуючи назви тваринного світу на позначення людини (передусім свійських тварин або птахів – *кінь, кобила, кіт, свиня, горобець*), які уособлюють переважно негативні риси характеру українців;

б) життєві поради, повчання, погрози: *Не все треба людям знати, треба і собі щось сховати (Не кажи людям усього, що знаєш. Держи свої тайни для себе)* [270, 143]; **Не знаєш** то мовчи, а знаєш не кричи (*Будь обережним. Мовчанка не шкодить*) [249, 143]; *Як будеш усе знати, то посивієш* [270, 144]; *Як будеш усе знати, то скоро постарієшся* [270, 144]; **Знаєш** – кажи, а **не знаєш** – мовчи [374, 131]; **Не знати** чогось не є сором [374, 131]; *Хто хоче багато знати, тому треба мандрувати* [374, 131]; *Хто не знає, нехай людей запитає* [270, 144]; *Чоловік довідається аж тоді, як мало він знає, як дитина його запитає* [270, 218]; *Будеш знати* почому локоть кваші (*Зазнаєш клопоту та біди*) [270, 142]; **Знай**, ляше, по Случ наше (*Не зазіхай на чуже*) [374, 131];

в) життєві проблеми, людські стосунки, доля: *Кожен знає, що його долягає (Кожен знає свої клопоти)* [270, 143]; *Ніхто не знає, чого другий бажає* [374, 131]; **Не знав** ти мене в біді, то **не знай** і в гаразді [270, 143]; *Ніхто не знає, де його смерть чекає* [270, 143]; *Хто знає, чи є завтра (Ніхто не знає, чи завтра буде жити)* [270, 143]; *Хто ще знає, хто кого поховає? (Старе подружжя цікавиться, котре з них скоріш умре)* [270, 144];

г) народні прикмети: *Кіт не годен знати, хто за гость до хати (Вороження, що як кіт миється лапкою, то гість прийде до хати)* [270, 143];

д) гумор, самоіронія: *Сам не знаю, що мені є, чи хочу їсти, чи так ся здає* [270, 143];

е) дитяча безпосередність: *Що вчують вдома діти, те знають і сусіди (Діти не годні вдержати домашньої тайни)* [270, 144];

є) покірність народу: *Якби кінь свою силу знав, тоді б ніхто на нього не сідав (Кінь кориться тому, що не знає своєї сили. Якби нарід знав, яка в нього сила, то не дав би себе ошукувати, та знущатися над собою)* [270, 144];

ж) праця, господарська діяльність: *Хто що знає, тим і хліб заробляє* [374, 131]; *Щоб лиха не знати, треба рано вставати* [374, 131];

з) відкритість інформації в суспільстві: *Знає дід і баба і ціла громада (Річ знана кожному. Це ніяка не тайна)* [270, 143]; *Знаємо і без попа, що в неділю свято (Це зовсім не є тайною для нас)* [270, 143].

2. «Наука» (23 %). Семантика прислів'їв та приказок цієї групи пов'язана з різними сферами життя, оскільки здавна розуміли, що без освіти неможливо ні влаштувати власного життя, ні побудувати успішне суспільство. Переконливим свідченням тому є паремії про первинність освіти у відношенні до розуму: *Аби наука, а розум буде* [270, 217]; *Наука для мудрості є тим, чим буква для науки (Без грамоти не здобудеш знань, а без знань не станеш мудрим)* [374, 183]; у відношенні до грошей: *Ліпше порожня кишеня, ніж голова (Ліпше кишеня без грошей, як голова без науки)* [270, 218]. Народ вбачає в освіті високу цінність: *Наука – то сила* [270, 218]. Пріоритетність знань підкреслюють такі паремії: *Без науки так, як без рук* [374, 183]; *Наука в ліс не веде, а з лісу виводить* [374, 183]; *Наука не йде в ліс, але в мир* [270, 218]. Деякі прислів'я наголошують на матеріальних благах, які забезпечує освіта: *Приложися до азбуки, будуть повні кишені й руки (Учися пильно, а будеш жити в достатках)* [270, 218]; *Наука хліба не просить, а дає* [374, 183].

Зафіксовані в паремійних текстах бінарні опозиції «наука – не мука», «наука – мука» реалізують суперечливе ставлення до навчального процесу: з одного боку, освіта – це задоволення, цінність, що залишається з людиною на все життя (*Наука не мука* [374, 183]; *Науки ні вода не затопить, ні огонь не спалить* [374, 183]; *Науки ні вода не забере, ні огонь не спалить, ані злодій не вкраде* [270, 218]); з іншого боку, здобуття знань вимагає від людини великих зусиль: *Нема науки без муки* [270, 218].

3. «Учитися, навчитися» (18 %). Прислів'я та приказки цієї групи заохочують до отримання знань. Мотивація до навчання різноманітна: щоб бути розумним (*Вчися від дурня, аби ти не був такий, як він* [270, 61]); щоб мати достатки (*Вчися азбуки, прийде хліб у руки* [270, 61]). За народною педагогікою, навчання варто починати з самого дитинства, не гаючи часу: *Вчися змолоду, та не зазнаєш голоду (Найлегше учитись молодим, то й ціле життя користатимеш з науки)* [270, 61]; *Чого Івась не навчиться, того Іван не зможе* [270, 62]; *Що змолоду навчишся, то на старість, як найдеш* [270, 213].

У повчальних висловлюваннях зазначеної тематики використовуються власні імена людей, які є знаковими для народу, наприклад, християнське ім'я Наум (14 грудня в народі – день пророка Наума; «в цей день наука в школі на ум піде» [47, 23]: *Казав Наум, бери на ум* [270, 217]; ім'я римського філософа Сенеки: *Навчав іще старий Сенека, від дурнів держися здалека* [270, 218]. Подібні приклади доводять, що українці здавна цікавилися філософськими вченнями. У прислів'ях також проявляється вплив релігійних вірувань на питання освіти й виховання: *Навчися, що можеш тут, а решту тебе в небі навчуть* [270, 218].

Деякі паремії мають форму корисних порад щодо принципів здобування освіти, які не втрачають своєї актуальності й нині: вчитися треба постійно, протягом усього життя, використовуючи всі можливі джерела знань, вчитися на чужих помилках, у дітей, і навіть у ворогів: *З чужого злого, учися свого (З чужих блудів учися, щоб ти таких самих не робив і не терпів)* [270, 217]; *І від ворога можна чогось доброго навчитися* [270, 217]; *Хто не хоче спитатися, той не хоче навчитися (Коли самі не знаємо чогось, то запитаймося інших, щоб навчитись та знати)* [270, 218]; *Учися більше від дітей, як діти від тебе* [374, 275]. Лінгвістичний аналіз прислів'їв та приказок доводить, що популярна сьогодні ідея навчання протягом життя, яку пропагують як європейський принцип «lifelong learning», була закладена в національній мовній свідомості багато десятиліть тому: *Чоловік вчиться від колиски аж до гробової дошки* [270, 62]; *Чоловік учиться до смерті, та й дурним умирає (Як би чоловік не вчився, то всієї науки не навчиться)* [270, 62].

4. «Вчений» (11 %). Більшість прислів'їв із лексичним компонентом *вчений* передають позитивне ставлення до освіченої людини, адже вона має можливість краще влаштуватися в житті: *Хто вчений, їсть хліб печений, а хто дурний, той їсть сирий* [270, 61].

Наші предки наголошували на тому, що незакінчена освіта – гірше, ніж її відсутність: *Вчений, а недовчений, гірше простака* [270, 61]. Про людину, яка оволоділа теоретичними знаннями, але немає практики, у народі кажуть: *Вчений, а нетовчений (Вчився теорії, та практики не має)* [270, 61]. Наголошується на важливості практичної частини навчання, без якої користі від набутих теоретичних знань мало. Виявляється, ті європейські принципи, які ми сьогодні намагаємося запозичити, не є для нас абсолютно новими, вони генетично закладені в етнічній свідомості й потребують актуалізації та подальшого розвитку.

Повчальне спрямування прислів'їв та приказок підсилюється за рахунок контрасту, побудованого на основі антонімічних пар *учений – дурний, учений – невчений/неук*. З одного боку, підкреслюються нові можливості, які дає людині освіта (*Вченому світ, а невченому тьма* [374, 73]), цінність освічених людей у суспільстві (*За одного вченого дають десять невчених* [374, 73]; *Учений іде, а неук слідом спотикається* [374, 274]), заохочуючи народ до навчання; з іншого боку, слова та словосполучення із заперечною часткою/префіксом *не* (*невчений, не дуже вчений, недовчений, неук*) реалізують негативне ставлення українського народу до людини без освіти.

Деякі аналізовані тексти мають яскраве емоційне забарвлення, висловлюючи захоплення звичайних хліборобів наукою: *Господи Боже, що то вчений може* [270, 61]. На противагу їм, у наступному прикладі зі вченістю асоціюються негативні суспільні явища (бюрократія тощо): *Через ті вчені, ходять люди, як кручені* [270, 61].

5. «**Вчити, навчити, навчати**» (11 %). Прислів'я та приказки із зазначеними лексичними компонентами можна розподілити за такими групами:

а) про взаємну користь навчання для учнів і вчителів: *Навчай інших – і сам навчишся* [374, 179];

б) про необхідність вчитися з дитинства: *Що мало не навчиш, то так, якби старому вкрав* [270, 62];

в) про роль батьків у вихованні дитини: *Як не навчив батько, не навчить і дядько* [374, 179];

г) про роль книги для людини: *Книга вчить, як на світі жити* [374, 73];

д) про тяжке життя, матеріальні проблеми: *Навчить лихо з маком коржі їсти* [374, 179]; *Навчить біда попиту, як нема чого ся вхопити* [374, 179]; *Навчить біда ворожити, як нема що в рот*

вложити [270, 16]; **Навчить** біда попити, як нема що в рот ухопити [270, 16];

е) про народні методи навчання: **Вчи** лінивого не молотом, а голодом (*Голод скоріш приневолить лінивого до роботи, як фізична кара*) [270, 61];

є) про даремне навчання людини, яка не має схильності до нього: **Вчи** дурня розуму, а він тобі голову розвалить [270, 61];

ж) про обдарованих учнів та задоволення вчителя (наставника) від їх навчання: *Гарно того вчити, хто хоче все знати* [374, 73].

Наведені вище приклади утворені за двома структурними моделями: 1) «хто/що (ім. Н. в.) + навчить, навчає». Функцію елемента «хто/що» виконують іменники-назви істот і неістот: *батьки, книга, лихо, біда*; 2) «вчити, навчити + кого (ім., займ. О. в.)». Дієслова *вчити, навчити*, сполучаючись з іменниками, субстантивованими прикметниками та займенниками у формі орудного відмінка (*дурня, лінивого, малого, інших; того, хто все хоче знати*), стають репрезентантами суб'єктів навчання, характеризуючи їх з різних боків – вік, розумові здібності, старанність тощо.

6. «Учитель» (2 %). Про незамінну роль учителя, шанобливе ставлення до нього повідомляють такі паремії: *Один учитель ліпше, як дві книжки (Він годен пояснити усе, що ученик не розуміє)* [270, 338]; *Шануй учителя, як родителя (Поважай учителя, як рідного батька, бо він тебе розуму навчить та в люди виведе)* [270, 338].

7. «Школа» (1 %). Зафіксована зі словом *школа* приказка своїм змістом нагадує про скрутне матеріальне становище учнів і самого навчального закладу: *В нашій школі дітки й стіни голі (Бідна школа і бідні учні)* [374, 290].

8. «Грамота» (1 %). У народних висловах про роль знання в житті людини реалізовано словникове значення слова *грамота* – «уміння читати і писати; освіта» [325, II, 155]: *Грамоти вчиться – завжди пригодиться* [374, 73]; *Грамоти учитися – може пригодиться* [374, 87].

Серед наведених вище тематичних груп кількісну перевагу продемонстрували паремії зі стрижневими словами *знання, знати, наука, учитися, навчатися*. При цьому важливо розрізняти дієслівні форми *учитися* і *вчити, навчатися* і *навчати*: дієслова з постфіксом *-ся* (*учитися, навчатися*) означають процес самостійного здобування знань людиною («вчити себе», «навчати себе»), без *-ся* – навчальний процес, спрямований на іншу людину. Перші превалюють, що дозволяє говорити про важливу роль *самостійного* навчання в

українській освітній традиції, до якої ми повертаємося сьогодні. Незначну кількість паремій зі словами *учитель, школа* пояснюємо тим, що український народ надавав великого значення передусім навчанню й вихованню в родині, через працю і власний приклад, важливою в цьому процесі була наступність поколінь. До того ж, матеріальне забезпечення українських шкіл було недостатнім, шкільна освіта була доступною не для всіх.

1.4 ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТЬ «ЛЮДИНА РОЗУМНА» І «ЛЮДИНА ОСВІЧЕНА» В НАРОДНИХ ПОРІВНЯННЯХ

Вивчаючи освітньо-виховні мотиви в традиційній мовній свідомості українського етносу, варто звернутися до народних порівнянь, які великою мірою відтворюють специфіку українського менталітету та місце в ньому феномена освіти як явища духовної культури. За словами О. Тищенка, «Номінативні одиниці з етнокультурним компонентом семантики концептуалізують категорії як духовної, так і матеріальної культури, хоча між цими поняттями немає чіткої межі, як і між предметними і соціалізованими (resp. ритулізованими) артефактами» [359, 92].

«Українсько-російсько-білорусько-болгарсько-польський словник порівнянь» Олени Левченко є найбільш повним виданням компаративних одиниць, які за походженням і функціонуванням охоплюють різні часові періоди, а також діалектні та індивідуально-авторські особливості. За словами Світлани Мартінек, «Словник яскраво ілюструє динаміку мовних змін і відображає свідомість сучасного мовця у дзеркалі порівнянь» [169]. Цінними джерелами для лінгвістичного аналізу є також тексти «Словника стійких народних порівнянь» О. Юрченка [408] та А. Івченка і книги «Образне слово. Постійні народні порівняння» І. Гурина [67]. У результаті аналізу їх змістового наповнення нами було виявлено синонімічний ряд прикметників *вчений, зарозумний, кмітливий, мудрий, премудрий* зі стрижневим словом *розумний*, що є своєрідними репрезентантами національного образу освіти. Входячи до складу компаративних словосполук, зазначені лексеми актуалізують етнокультурні погляди українців на грамотну (освічену) людину. Інша ж лексика, характерна для сучасної сфери освіти (зокрема слово *освічений*), не проявляє фразетворчої активності в межах народних порівнянь.

Слово *розумний*, за «Словником української мови», означає «який має ясний розум». При цьому воно об'єднує кілька основних сем: «тямущий, кмітливий», «який має життєвий досвід, знання», «вправний, умілий» та ін. Серед них виділяємо й ті, які дають можливість зарахувати цю лексичну одиницю до репрезентантів образу освіти: «який має освіту; письменний, грамотний», «який свідчить про освіченість, ученість» (*От що воно значить – розумний чоловік, освічений чоловік! Все він знає, все він розбирає, до всього доскіпається* [325, VIII, 844]).

Надзвичайно активним фразетворчим елементом народних порівнянь є прикметник *розумний*, що реалізує всі зазначені вище семи. Він використовується на позначення понять «людина розумна» і «людина «освічена», які в народній традиції тісно переплелися. В їх основі лежить один із важливих знаків української етнокультури – «розум», що, як переконує В. Жайворонок, символізує «здатність людини мислити, відобразити і пізнавати речовинний світ, а також її загальний інтелектуальний розвиток, рівень пізнання, знань...»; це слово «за значенням багато в чому перетинається з поняттям мудрість...» [100, 508].

Слово *розум* у фразеологізованих словосполученнях тлумачиться як важлива риса, вроджена або набута з часом. На думку носіїв мови, розум приходить з віком: ***Розумний як старий*** [169, 475]. Розумна, освічена людина зіставляється з найрізноманітнішими об'єктами, які її оточують. При цьому джерелом метафоризації може бути як фізичний світ, світ предметів і речей, пов'язаних із повсякденним життям та господарством, тварини та рослини, так і світ в цілому, що сприймається як розумна субстанція: ***Розумний як світ*** [169, 474]. Поняття «людина розумна» й «людина освічена» гармонійно доповнюють одне одного, демонструючи споконвічний пріоритет освіти й виховання, незалежно від їхнього джерела. В окремих випадках поняття «розумний» і «письменний» («освічений») розрізняються: ***Розумний як письменний*** [169, 476].

Особливу увагу привертає група народних порівнянь, до складу яких входять слова на позначення осіб-учасників освітнього процесу або представників еліти: *професор, міністр, філософ, адвокат* (діал. *фішкаріш*): ***Розумний як професор*** [169, 476]; ***Розумний як міністр*** [169, 476]; ***Премудрий як філософ*** [169, 476]; ***Мудрий як фішкаріш*** [169, 476]. У слов'янських мовах вони мають відповідники з іншим лексичним компонентом, наприклад, у рос. – *жрец, поп, професор*; у польській – *metafizyk niemiecki* (німецький метафізик), *adwokat* (адвокат), *doctor* (лікар), *ksiądz* (священик), *organist* (органіст), *szlachcic* (дворянин), *arianin* (арієць); бол. – *древен китайски мислител* (давній китайський мислитель), *святия отец във Ватикана* (святий отец у Ватикані), *великите учени и откриватели на България* (великі вчені та першовідкривачі Болгарії), які, очевидно, у світобаченні кожного народу сприймаються як найвища цінність, зразок для наслідування. До того ж, у складі українських стійких порівнянь знаходимо номінації джерел отримання знань (*книга, підручник, енциклопедія*), що є специфічною ознакою української

мови: *Мудрий як книга* [169, 477]; *Розумний мов енциклопедія* [169, 477]; *Розумний як підручник* [169, 477].

Порівняння, до складу яких входять імена видатних особистостей, свідчать про те, що еталоном для українського народу здавна були всесвітньо відомі вчені, мислителі. Вони ставали об'єктами для порівняння (у словнику відповідні вислови позначені ремаркою «дуже розумний»): *Розумний як Енштейн* [169, 479]; *Мудрий як Соломон* (*Саламон, Саламун краль*) [169, 477]; *Премудрий як Саламон* [169, 477]; *Як мудрий Салимон* [169, 477] (пор. бол.: *Умен като Веселин Топалов* (відомий болгарський шахматист і гросмейстер) [169, 479]).

Низка порівняльних словосполук містить лексеми зі значенням «річ, що належить розумній людині», наприклад: *Мудрий як штани Соломона* [169, 475]; *Мудрий як Соломонові ногавиці* [169, 475]; *Розумний як Соломонові портки* [169, 475]; *Розумний як Соломонів папуць* [169, 475]. Вони переважно іронічно забарвлені й реалізують протилежне семантичне значення. Порівняння з лексичним компонентом *жид, рабін* звучать як викриття тих людей, які вдають із себе дуже розумних, адже «рабіни, вчені в Талмуді, бувають зовсім нетямущі в інших науках і в практиці життя» [169, 472]: *Розумний як жид* [169, 472]; *Як жидівський патинок* [169, 475]; *Вчений як рабін жидівський* [169, 472].

Українці здавна вірили в надприродні сили, наділяли потойбічних істот особливими можливостями, тому цілком природно, що розумна людина іноді асоціювалася саме з ними, що знайшло свій відбиток і в мові, наприклад: *Розумний як янгол* [169, 478]. Віра в добро, що неодмінно переможе зло, оптимізм та незламність є однією з головних рис українського менталітету. Як підкреслює В. Жайворонок, слова *янгол, ангел, ангол* «у народній афористиці служать компонентом антитези «ангел – чорт», тобто «добро – зло»: «Із янгола можна зробити чорта», «Був би ангел, коли б не роги»» [100, 13]. У національній традиції не прийнято було називати нечисту силу вголос, щоб часом не накликати біду. З цим, напевно, і пов'язана тенденція до використання в українській мові саме позитивно конотованих номінацій надприродних істот. Натомість, за нашими спостереженнями, у мові інших слов'янських народів на перший план виходять образи зла, наприклад: рос. *Умный как бес; Умный как дьявол (демон); Умный как черт (сто чертей)*; біл. *Разумны як люцынар* [169, 478].

Порівняння, що ґрунтуються на зіставленні людини з тваринами та артефактами, часто реалізують переносне значення слова *розумний* («дурний», «дуже дурний»). Розум і освіченість переплітаються з гумором та іронією, і конотативна аксіологічна межа тут дуже хитка. Важливим є те, з ким або з чим порівнюється людина: наприклад, якщо з тваринами, які викликають споживчий інтерес, або за якими закріпився негативний стереотип (*курка, кінь, кобила, бирка* («однорічна вівця» [325, I, 166]), *теля, биця* («корова, бик, теля та інша рогата худоба» [325, I, 171]), *віслик, коза, качка* та ін.), то така словосполучка реалізує пейоративну сему «дурний» або «дуже дурний»: *Розумний як Химині кури* [169, 480]; *Зарозумілий як Фишків кінь* [169, 473]; *Розумний як Федькова кобила* [169, 479]; *Розумний як (Беркове, жидівське) теля* [169, 473]; *Розумний як биця* [169, 473]; *Розумний як віслик* [169, 473]; *Розумний як Сидорова коза* [67]; *Розумний як качка* [169, 479]; *Ума як у кози хвоста* [408, 154]; *Ума як у курки* [408, 154]. Про дитину в народі іронічно можуть сказати: *Таке розумне як музикове котя* [169, 473]. Якщо ж елементами народних порівнянь стають слова *собака, сова, ворон, змії*, які символізують розум та мудрість, або *віл* – символ сили та хазяйновитості, то реалізується загальна позитивна конотація, наприклад: *Розумний як собака* [169, 480]; *Розумний як сова* [169, 474]; *Розумний як ворон* [169, 478]; *Мудрий як змії* [169, 475]; *Мудрий аки змії* [169, 475]; *Розумний як сто волів* [169, 473].

Рослинний світ серед об'єктів порівняння представлений фрагментарно (*Мудрий як старий дуб* [169, 475]). Іноді об'єктами порівняння стають назви часових відрізків: *Мудрий як ранок* [169, 474]; *Мудрий наче літо* [169, 474].

Артефакти в народних порівняннях представлені назвами національних страв, одягу та предметів побуту: *Розумний як сало* [169, 479]; *Розумний як Беркові штани (навиворіт)* [169, 475]; *Розумний як Панькові штани* [169, 475]; *Розумний як батькові штани навиворіт* [169, 475]; *Мудрий як рабинові капці* [169, 475]; *Розумний як бабині шкургани* [169, 475]; *Розумний як утюг* [169, 480]. Такі тексти глузливого спрямування, як правило, мають іронічне забарвлення.

Зафіксовані в українських народних порівняннях різні типи метафоризації (розумна людина ← тварина, розумна людина ← рослина, розумна людина ← явище природи, розумна людина ← артефакт, розумна людина ← людина) свідчать, що в українській етнокультурі завжди цінувався високий рівень інтелектуальних

здібностей, хоча й не обов'язково пов'язувався зі свідомими освітніми процесами, скоріше з процесами природними та родинно-побутовими.

1.5 ЕВОЛЮЦІЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

1.5.1 СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТОК КОНЦЕПТОСФЕРИ ОСВІТИ ВІД КИЇВСЬКОЇ РУСІ ДО НАШИХ ДНІВ

Дослідники називають кілька еволюційних поступів освіти [219]:

1. Зародження ідеї навчання, виховання й розвитку людини в сім'ї, виокремлення відповідних функцій та ролей.

2. Винайдення людиною письма, створення школи як соціального інституту, що окреслило напрям культурного розвитку цивілізації.

3. Трансформація ідеї школи та пошук моделей її діяльності (погляди Фалеса, Піфагора, Сократа, Конфуція, які розгорнули ідею школи до масштабу суспільного явища).

4. Визначальний вплив християнства на розвиток освіти: зміщення у бік морально-етичних засад, основою яких були морально-етичні християнські цінності (діяльність київського князя Володимира Великого, який зобов'язав своїх підданих віддавати дітей до навчання).

5. Вплив гуманістичних ідеалів епохи Відродження та доби промислового виробництва. Формування мережі університетів та навчальних закладів, пов'язаних із здобуттям різних професій, утворення навчальних закладів з підготовки вчителів.

6. Запровадження обов'язкової початкової, а пізніше повної загальної середньої освіти (перша половина XIX – поч. XX ст.; в Україні – 20-ті – 70-ті роки XX ст.); обов'язкової шкільної освіти в Радянському Союзі на засадах комуністичної ідеології та авторитарної педагогіки, що не передбачало розмаїтих освітніх моделей і свободи вибору.

7. Новий еволюційний поступ (наші дні), що має на меті забезпечення різних моделей здобуття освіти й «покликаний завершити з рудиментами авторитаризму єдиних навчальних планів і програм, забезпечити варіативність, гнучкість, максимальну свободу форм, методів, технологій та методик, подолавши таким чином певні негативні наслідки масовості та усереднення освіти, її орієнтацію на середньостатистичного учня та сумнівні результати навчання» [219, 316].

Тому, що відбувається в українській системі освіти сьогодні, громадськість надає різні, часом діаметрально протилежні оцінки. Наприклад, для характеристики сучасних українських університетів використовують незвичне слово *патріархальність* – «вірність старим традиціям, відповідність їм» [325, VI, 96]. Проте думки наших співвітчизників розходяться щодо того, чи це є *патріархальність власне українського університету*, чи, можливо, *радянська патріархальність*: «Від патріархальності власне українського університету (Острозька академія, Києво-Могилянська академія) не залишилося майже нічого. Патріархальність сучасного українського університету більше схожа на радянську патріархальність. Мається на увазі застарілість управлінських структур, стереотипні підходи до формування завдань навчального закладу, бюрократична відсутність мобільності більшості університетів» [191, 553]. Усе частіше говорять про *людиноцентризм (студентоцентризм)* сучасної філософії освіти, «безпосередньо пов'язаний із системою ціннісних відношень» [163, 679]. Метою цієї частини роботи є простежити й узагальнити шлях розвитку вітчизняної освіти від Київської Русі до наших днів через аналіз та класифікацію мовних репрезентантів освітніх понять, притаманних кожній добі. Джерелом для дослідження послужили тексти «Енциклопедії українознавства» [93], в якій представлено історію освіти в тісному зв'язку з загальною історією країни, «Історії освіти на Україні» С. Сірополка [316], «Української малої енциклопедії» за ред. Є. Онацького [368], «Енциклопедії історії України» [90].

Історія й культурно-педагогічні традиції української школи (у широкому розумінні цього слова) свідчать про міцний національний ґрунт освіти, пов'язаний із досягненнями Київської Русі, українськими братськими школами, функціонуванням Острозької та Києво-Могилянської академій, козацькою системою виховання й навчання. Дослідники припускають, що в Україні письмо було відоме ще в дохристиянські часи, адже «книжне навчання», тобто вища освіта, згадується ще в літописі. З прийняттям християнства осередком книжної освіти й шкільництва в державі стали монастирі й церкви, при яких формувалися, крім загальноосвітніх, школи співу, малярства [93, 917]. Початком історії шкільництва в Україні вважають часи князя Володимира Великого. За правління Ярослава Мудрого серед українських князів та вищих станів з'явився звичай давати дітям освіту. До кінця XVI ст. (занепад після монгольської навали) шкільна освіта в Україні мала церковний характер: школи

започатковували при єпископських осередках для підготовки духівництва, при церквах, де початкову освіту надавали дяки. Є. Онацький, аналізуючи твори письменників княжого періоду України, звертає увагу на часті згадки про любов до знання й здібність до розумової інтелігентної праці, «що виявлялася між іншим в синтетичному сприйманні і перероблюванні тих культурних впливів, що йшли в Україну з Візантії, з арабського сходу та з Заходу», наголошує на особливому ставленні нашого народу до навчання: «Українці з давніх часів відзначалися любов'ю до освіти й науки, які особливо розвинулися після прийняття християнства» [223, 1247]. Як показує наш аналіз, терміни на позначення навчальних закладів як осередків освіти, не були ще чітко визначеними: школами у той час називали і школи в сучасному розумінні цього слова, і школи вищого типу, тобто вищі (наприклад, Києво-Могилянська школа/академія). Відбувалося становлення вітчизняної освіти, яка в подальшому набирала рис західного характеру, що було пов'язано з владою литовських князів в Україні.

Аналіз назв типів навчальних закладів, що виникали на різних територіях країни в різні історичні періоди, свідчить про розгалуженість системи освіти: *братські, протестантські, католицькі, єзуїтські та уніатські школи, ліцеї, гімназії, академії, училища, колегіуми, колегії, університети, семінарії*. Як стверджують дослідники, «спеціальні заклади вищої освіти – вищі школи (ВШ) – в Україні з'явилися досить пізно. Із часів Київської Русі при монастирях та митрополичій кафедрі діяли лише вищі студії з філософії та богослов'я. Поступу вищої освіти й заснуванню на українських землях ВШ за зразком зх.-європ. ВШ зашкодила монголо-татарська навала, тривала відсутність власної держави, поступова асиміляція української еліти Польщею. Вихідці з українських земель здобували освіту в Ягеллонському університеті..., Віденській академії, Замойській академії, а також університетах Італії..., Німеччини..., Франції» [90, I, 522]. У результаті вивчення текстів енциклопедичних видань можна виділити кілька тематичних груп лексики сфери освіти на позначення найважливіших освітніх понять з урахуванням часових відрізків та географічних особливостей держави: «Освіта до часу хрещення України-Русі», «Освіта від 988 р. до занепаду Києва», «Освіта від занепаду Києва до половини XVI ст.», «Освітній рух II пол. XVI – I пол. XVII ст.», «Освіта в Правобережній Україні та Галичині II пол. XVII ст. – кін. XVIII ст.», «Освіта в Гетьманщині та на Слобожанщині в II пол. XVII ст. – кін.

XVIII ст.», «Освіта в Наддніпрянській Україні в XIX ст.», «Освіта в Наддніпрянській Україні в 1901–1920 рр.», «Освіта в Галичині 1772–1848 рр.», «Освіта в Галичині 1848–1920 рр.», «Освіта на Буковині», «Освіта на Закарпатті», «Освіта України в еміграції», «Освіта в Україні за радянських часів».

Перші три тематичні групи репрезентують витoki української писемності:

- **«Освіта до часу хрещення України-Русі»:** *первісні письмена, оповідання ченця Храбра, кирилиця та глаголиця;*

- **«Освіта від 988 р. до занепаду Києва»:** *стародавня школа, предмети навчання, «Книжное почитаніє», списування книг, література в Київській Русі;*

- **«Освіта від занепаду Києва до половини XVI ст.»:** *церковні школи для міщанства і селянства, мандрівні учителі, азбука-границя, Часословець, Франциск Скорина.*

Тематична група **«Освітній рух II пол. XVI – I пол. XVII ст.»** представлена більш широким колом освітніх номінацій: *кальвінські школи (панівецька школа на Поділлі, яку іноді називали академією; кальвінська школа в Ланцеті); соцініанські школи (школа в Киселині Володимирського повіту на Волині, що в 1614 р. стала вищою соцініанською школою; школи в Хмельнику на Поділлі, у Гощі, Любартові, Берестечку та ін.); католицькі школи: кафедральні (львівська, київська, луцька) і парафіяльні; єзуїтські школи (охоплювали у своїй програмі цілу низку наук, поділених на два відділи: нижчий (studia inferioria) і вищий (studia superioria)): Віленська школа (колегія), школи на Київщині, Волині, Поділлі, Галичині; уніатські школи; братські школи; Замойська академія; Острозька школа (академія); Львівська братська школа; Київська братська школа; Лаврська школа; Києво-Могилянська школа (колегія, академія).*

Групу **«Освіта в Правобережній Україні та в Галичині II пол. XVII ст. – кін. XVIII ст.»** формують слова на позначення:

1) типів шкіл: *окружні школи (шестикласові з семирічним курсом); підокружні школи (з трьома класами – з дворічним курсом у кожному класі); парафіяльні школи – вищі (у містах і містечках) та нижчі (у селах); василіанські школи; піарські школи; єзуїтські школи;*

2) власних назв навчальних закладів, що функціонували в той час у різних округах країни: *Волинський округ (Крем'янецька окружна школа, Кам'янецька підокружна школа, Купинська школа, Луцька підокружна школа, Берестецька парафіяльна школа, Олицька*

підокружна школа, Володимирська підокружна школа (василіанська), парафіяльні школи в Локачах та в Юржинську, Острозька підокружна школа (василіанська), Шаргородська підокружна школа (василіанська), Барська підокружна школа (василіанська)); Український округ (Вінницька окружна школа, Житомирська підокружна школа, Любарська підокружна школа (василіанська), Овруцька підокружна школа, Київська підокружна школа (василіанська), Гуманська школа (василіанська)); Піарський округ (Межирицька підокружна школа, Корецька парафіяльна школа, Холмська підокружна школа, Успенська братська школа у Львові).

«Освіта в Гетьманщині та на Слобожанщині в II пол. XVII ст. – кін. XVIII ст.» у мовній картині світу українського народу представлена такими назвами: *Києво-Могилянська академія, Новгород-Сіверська архієрейська школа, Чернігівський колегіум, Харківський колегіум, Переяславська семінарія, співацька школа у Глухові, січова школа, співацька школа в Січі, монастирська школа при Самарському Пустині-Миколаївському монастирі, церковнопарафіяльні школи на Запоріжжі, малярська школа при Києво-Печерській лаврі, парафіяльні школи.*

Тематична група «Освіта в Наддніпрянській Україні в XIX ст.» представлена:

1) словами на позначення типів навчальних закладів: *вищі жіночі школи, хлоп'ячі гімназії, інститути шляхетних дівчат, дівочі прогімназії та гімназії, дівочі єпархіальні школи, народні школи, педагогічна школа в Києві, повітові школи, які були перетворені на міські школи (за статутом 1872 р.), учительські інститути (перший було відкрито у Глухові в 1874 р.), парафіяльні та ланкастерські школи, пансіони (для дітей шляхтичів); школи професійної освіти (майже кожне міністерство мало свої школи): кадетські корпуси та вищі військові школи, сільськогосподарські школи й академії, внутрішні фельдшерські й ветеринарні школи, духовні школи, семінарії й академії (перетворення Київської академії та Харківського й Чернігівського колегіумів на професійні школи духовного відомства); недільні школи;*

2) власними назвами навчальних закладів:

- вищих загальноосвітніх шкіл: *Харківський університет та наукові товариства при ньому (Товариство дослідників природи, Товариство дослідних наук, Математичне товариство, Історично-філологічне товариство, Педагогічний відділ, Київський університет*

та його видання «Кієвлянин», «Кієвское слово», «Кієвскіє отклики», «Кієвскія университетскія извѣстія»), Новоросійський університет в Одесі та наукові товариства при ньому (Товариство природодослідників, Правниче товариство, Історично-філологічне товариство, видання «Записки императорскаго Новоросійскаго университета»), Гімназія вищих наук ім. кн. Олександра Безбородька в Ніжині (Ніжинський інститут), видання «Извѣстія», Вищі жіночі курси загальноосвітнього характеру, Київська духовна академія;

- середніх загальноосвітніх шкіл-гімназій: Вінницька, Катеринославська, Київська, Новгород-Сіверська, Полтавська, Харківська, Херсонська, Чернігівська, Лубенська, Прилуцька, Рівненська, Колегія Павла Галагана в Києві;

3) номінаціями органів управління освітою: Міністерство народної освіти, земства в освітній справі;

4) номінаціями нормативних документів (планів) з питань освіти: Статут про початкові народні школи, Статут про земські установи, Освітній план членів Кирило-Мефодіївського братства.

Тематичну групу «**Освіта в Наддніпрянській Україні в 1901–1920 рр.**» формують назви:

1) етапів розвитку освіти відповідно до зміни органів управління в країні в конкретний історичний період: освіта за української Центральної Ради, освіта за Гетьманату, освіта за Директорії, освіта за часів більшовицької і денікінської окупації;

2) типів навчальних закладів: хлоп'ячі гімназії, реальні школи, дівочі гімназії, дівочі інститути, комерційні школи, торговельні школи, духовні семінарії, дівочі єпархіальні школи;

3) типів професійних шкіл: вищих (Жіночий медичний інститут у Харкові, Жіночий медичний інститут у Києві, Жіночий медичний інститут в Одесі, Педагогічний фребелівський інститут в Києві, Педагогічні фребелівські курси в Харкові, Історично-філологічний інститут в Ніжині, Комерційний інститут у Києві, Комерційний інститут у Харкові, Сільськогосподарський інститут у Харкові, Політехнічний інститут у Києві, Жіночий політехнічний інститут у Харкові (приватний), Технологічний інститут у Харкові, Гірничий інститут у Катеринославі, Ветеринарний інститут у Катеринославі, Ветеринарний інститут у Харкові, консерваторія в Києві, консерваторія в Одесі, Духовна академія в Києві (з 1819 р. – вища духовна школа)); середніх (учительські інститути, духовні семінарії, комерційні школи, сільськогосподарські школи, технічні школи, мистецькі школи); нижчих (учительські семінарії, духовні

школи, ремісничі, сільськогосподарські, індустріально-технічні, торговельно-промислові, фельдшерські та акушерсько-фельдшерські школи);

4) типів навчальних закладів за джерелами фінансування: державні, громадські, приватні;

5) культурно-освітніх товариств: «Просвіта», українська секція «Московского общества славянской культуры», «Київське товариство допомоги початковій освіті»;

б) українських часописів: журнали-місячники «Вільна українська школа» (орган Всеукраїнської учительської спілки), перший український бібліографічний часопис «Книгарь».

«Освіта в Галичині 1772–1848 рр.»:

1) назви вищих навчальних закладів: дієцезіальні школи, «*Barbareum*» (генеральна духовна семінарія у Відні, яку було відкрито при церкві св. Варвари (звідси й назва), де мали вчитися греко-католики з Галичини та Угорщини), «*Studium ruthenum*» (т. зв. Руський інститут, утворений при Львівському університеті), Львівська генеральна духовна семінарія, Львівський університет;

2) назви типів середніх навчальних закладів: головні школи (лаврівська школа як осередок освіти на Бойківщині та Лемківщині), тривіальні школи, парафіяльні школи;

3) назви культурно-освітніх товариств: *Перемиське просвітнє товариство*.

«Освіта в Галичині 1848–1920 рр.»:

1) назви вищих навчальних закладів: Львівська греко-католицька семінарія, Львівський університет, Польський університет ім. короля Яна Казимира (реформований польською окупаційною владою Львівський університет);

2) назви типів середніх навчальних закладів: народна школа сільського й міського типу (Лаврівська головна школа, Тербовльська головна школа, тривіальна школа в Стрільбичах, Радехівська тривіальна школа, Городинська тривіальна школа, Шляхтинецька й Тернопільська тривіальні школи, парафіяльні школи (дяківки)), греко-католицька семінарія у Львові;

3) назви культурно-освітніх товариств: Руське педагогічне товариство, товариство «Учительська громада», Наукове товариство ім. Шевченка у Львові, Товариство українських наукових викладів ім. П. Могили, товариство «Просвіта» у Львові, «Громада», «Общество им. Качковскаго», «Народній дім», «Літературно-наукове товариство», «Кружок слов'янський», «Читальня русько-

українських богословів», Товариство прихильників науки, літератури і штуки;

4) назви керівних освітніх органів: *Український крайовий шкільний союз, Крайова шкільна рада;*

5) назви учительських періодичних органів: *«Шкільний часопис», «Учитель», «Луна», «Прапор», «Учительське слово», «Учительський голос»;*

б) назви студентських організацій: *«Академічеській кружок», «Дружній лихвар», «Академічне братство», «Кружок правників», «Ватра», «Академічна громада», «Основа», «Академічний дім»;*

Тематична група **«Освіта на Буковині»** представлена такими назвами:

1) типи шкіл: *монастирські школи й дяківни, тривіальні школи, Чернівська клерикальна школа;*

2) культурно-освітні організації: *«Руська бесіда», «Руський дім народний», «Руська школа», «Руське драматично-літературне товариство», «Історичне товариство ім. Г. Сковороди», «Жіноча громада», «Українська громада», «Буковинський народний театр», «Союз Січей», «Селянська каса»;*

3) учительські товариства: *«Взаємна поміч галицьких і буковинських учителів і учительок», «Вільна організація учителів на Буковині», Товариство учителів вищих шкіл ім. Г. Сковороди;*

4) студентські організації: *«Союз», «Молода Україна», «Січ», «Православна академія», «Запорожжя», «Чорноморе»;*

5) заклади професійної освіти: *нижча сільськогосподарська школа в Кіцмані, кошикарська школа в Сторожиці, ткацька школа в Чернівцях, школа гуцульської різьби у Вижниці;*

б) вища школа: *богословський заклад, Чернівецький університет;*

7) нормативні документи: *Крайовий шкільний закон (від 29 травня 1868 р.).*

Тематична група **«Освіта на Закарпатті»:**

1) назви типів шкіл: *монастирські школи, церковні школи, дяківки;*

2) власні назви навчальних закладів: *Мукачівська духовна семінарія, Ужгородська учительська семінарія;*

3) назви нормативних освітніх документів: *Мадярський шкільний закон 1868 р.; шкільний мовний закон 1879 р.; «Апоніїв» закон 1907 р.;*

4) назви культурно-освітніх організацій: *«Просвіта», «Пряшевское литературное заведение», «Литературное общество св. Василия Великого», «Русская беседа».*

Тематична група **«Освіта України в еміграції»** охоплює назви (власні й загальні) освітніх та наукових осередків за кордоном (1919–1960 рр.), які були представлені курсами, школами, гімназіями, університетами, академіями, семінаріями та громадськими організаціями: *курси та школи в таборах українського інтернованого вояцтва УГА в Чехії й армії УНР у Польщі, курси в Яблонному та Подєбрадах, курс грамоти в Чехії, українська юнацька школа й гімназія в таборі в Каліші, реальна гімназія у Празі, натуральна іспитова Комісія в Берліні (призначена урядом УНР), Львівський таємний український університет, Львівська богословська академія, Український вільний університет (Відень, Прага, Мюнхен), Греко-католицька духовна семінарія (Прага), Українська господарська академія в Подєбрадах, Український педагогічний інститут ім. М. Драгоманова (Чехословаччина), Українська студія пластичного мистецтва (Чехословаччина), Українська висока економічна школа (Німеччина), Українська богословська православна академія (Німеччина), Український католицький університет (Рим), «Осередок української культури й освіти» (Канада).*

Таким чином, освіта України з найдавніших часів представлена широким колом лексичних можливостей, які диференціюються не тільки в часі, а й залежно від територіальних та політичних умов розвитку галузі: словами на позначення типів навчальних закладів різних рівнів, форм підпорядкування та джерел фінансування, органів управління освітою, етапів розвитку освіти, нормативних документів, номінаціями культурно-освітніх товариств та їх періодичних органів, студентських організацій та їхніх видань. Співвіднесення систематизованих вище історичних фактів із освітніми тенденціями сьогодення підтверджує думку, що «у сучасній Україні стверджується особистісно-орієнтована модель освіти, повернення до національних та світових культурно-історичних традицій» [206, 252]. Рівень розвитку вітчизняної освіти давніх часів вражає. У своєму далекому минулому ми вже мали й індивідуально спрямовану освіту, і орієнтацію на національні цінності з урахуванням загальнолюдських цінностей, і автономію та демократизм навчальних закладів, і досвід академічної мобільності. Деякі з «модних» нині понять існували вже тоді, хоча іноді не мали конкретних назв.

1.5.2 КОНЦЕПТОСФЕРА ОСВІТИ В РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

За радянської влади відбулася уніфікація системи освіти в Україні: з 1933–1934 рр. було запроваджено систему освіти, практикувану в РСФСР, у результаті чого, як стверджують фахівці, «загальний рівень освіти в підсоветській Україні невисокий. Учні і випускники шкіл, абсорбовані політизацією і воєнізацією, позбавлені, за винятком нижчих шкіл, змоги навчатися рідною мовою, мають здебільшого невисокий загальний культурний рівень, особливо різний у тому, що стосується до життя поза межами ССРСР. Тільки технічний вишкіл, здебільшого вузького характеру, забезпечений краще» [93, 942]. Реформа системи народної освіти 1920–1930-х років мала на меті централізацію освіти, запровадження нової спеціалізованої послідовності навчального процесу: масова школа, школа для спеціалістів і школа для організаторів [182]. У цей час з'явилися нові поняття та їх назви – *трудова школа* (в якій навчання здійснювалося паралельно з професіоналізацією, оволодінням навичками продуктивної праці), *інститути народної освіти* (ІНО) (вищі педагогічні навчальні заклади, створені в Україні в 1920 р. на базі університетів і педагогічних закладів (учительських інститутів), завданням яких була підготовка працівників освіти для загальноосвітніх і професійних шкіл усіх типів і виховних закладів; у 1930 р. на їх базі було створено інститути соціального виховання й інститути професійної освіти), «*радянська наукових установ і культурно-освітніх закладів*» (запровадження більш ретельного контролю над ними з боку держави), «*пролетаризація вищої школи*» (принцип «відкритих дверей», тобто кожен охочий міг вступити до ВНЗ); т. зв. «*чистки студентів*» – звільнення від «малокорисних радянській владі» елементів [182]). У вищих навчальних закладах було введено нову посаду, що отримала назву *комісар університету*. Управління закладом освіти було представлене трьома складниками: 1) ректор (відповідальний завідуючий інститутом) і політичний комісар (відповідальний представник державної влади, контролююча ланка); 2) Бюро інституту у складі ректора, комісара, проректора, заступника комісара, деканів факультетів (координація роботи факультетів); 3) загальні збори, до яких входили всі викладачів, технічні співробітники й представники студентства.

Узагалі в історії вітчизняної освіти радянського та пострадянського періодів виділяють три основні етапи [44, 233]:

- 20–40 роки ХХ ст. Серед тенденцій розвитку освіти цього періоду визначають активний пошук нових форм навчання та виховання, становлення «трудової школи», орієнтація на трудове навчання як засіб інтеграції учнів у життя, розвиток бригадно-лабораторних, самоврядувальних форм навчання, комунарського виховання за педагогічною системою А. Макаренка. «...Освіту в СРСР наприкінці 20-х – на початку 30-х років ХХ століття можна досить обґрунтовано вважати унікальним явищем. У ній навдивовижу гармонійно поєдналися традиції дореволюційної школи й модернізм молоді Країни Рад (у межах можливостей політичного режиму). Покоління вчених, які здобули освіту в цей період, забезпечило безпрецедентну перемогу науково-технічної думки й розвиток наукомістких виробництв наприкінці 50-х років ХХ століття» [148, 436];

- 50–80 роки ХХ ст. – характеризуються усталеним, догматизованим станом освіти, відходом від принципу «трудової школи», поширенням «книжної школи», репродуктивних форм навчання, суворою регламентацією шкільного життя, назріванням освітньої кризи: «Зі сторінок різноманітних видань лунали заклики не сприймати освіту «як невідкриту чорну скриньку». Поступово зміщувались акценти на те, яка потрібна освіта, тобто з кількості – на якість» [8, 445];

- кінець ХХ ст. – відбулося повернення до «трудової школи», перехід до гуманізації освіти, її суб'єкт-суб'єктного особистісно орієнтованого, ноосферного, людиномірного, глобалізаційного характеру, розвитку педагогіки співробітництва, руху авторських шкіл, дистанційно-інноваційних процесів в освіті, розвиток учнівського та студентського самоврядування.

Радянську систему освіти, в основу якої було покладено марксистсько-ленінську ідеологію, називають «знаряддям перетворення суспільства» й «машиною політичної соціалізації», а вчителів – «агентами комуністичної просвіти» [401, 37–42].

Аналізуючи рівень розвитку освіти в Україні за радянських часів, дослідники виділяють як позитивні, так і негативні риси. До перших відносять стандартизацію системи вищої освіти та критеріїв її якості, ґрунтовну теоретичну підготовку, забезпечення гарантованого працевлаштування випускників. Серед негативних рис – зайвий вплив ідеології, адміністративне нівелювання наукового плюралізму, відірваність від світового освітнього простору, орієнтація діяльності викладання на передачу, а діяльності учіння – на накопичення

готових універсальних знань, ігнорування практичних навичок та компетенцій, необхідних для професіонала [31, 458–459].

Спроби модифікувати радянську систему освіти були пов'язані з реформою 1955 р., спрямованою на політехнізацію освіти в середній та вищій школі, згідно з якою удосконалена система освіти мала стати ефективним інструментом виховання активних та свідомих «будівників комунізму» [282]; з реформою доби перебудови, спрямованою на «деідеологізацію» освіти: збільшення терміну навчання в загальноосвітній школі з десяти до одинадцяти років, посилення ідеологічного навантаження уроків історії, широке впровадження військового виховання тощо; з реформою 1988 р. (поштовхом став Лютневий пленум ЦК КПРС і Всесоюзний з'їзд працівників освіти в 1988 р.), яку вважають «педагогічною революцією», коли внаслідок реструктурування було послаблено залежність освітньої системи від партійних органів на всіх рівнях [401].

Зафіксовані нами в енциклопедичних текстах негативно конотовані номінації типу *освіта в Україні під час советської займаницини* [316, 649], *освіта під советами* [93, 934]), *освіта під російською окупацією*, *освітній рух у підросійській Україні*, *більшовицька освіта*, *змагання за українську школу* [93, 13] зумовлені з відповідними процесами в суспільстві. Незважаючи на поступальний розвиток української національної освіти, що мав місце з давніх часів, їй постійно доводилося виборювати право на існування, розвиватися в умовах супротиву, переживати численні реформи відповідно до політичних уподобань керівництва держави.

Лексику на позначення освітніх понять, характерних для цього історичного періоду, можна диференціювати за такими тематичними групами:

1. «Трудова школа як основний тип школи соціального виховання» – представлена номінаціями понять, що були атрибутами трудової школи як нового суспільного вища: *школа робітничої молоді*, *школа фабрично-заводського учнівства (ФЗУ)*, *школа-комуна*, *школа селянської молоді*, *політехнізм у трудовій школі*, *школа на службі колективізації сільського господарства*, *закон про загальне обов'язкове навчання*, *керівництво Народного Комісаріату*, *комуністичне виховання*, *антирелігійне виховання*, *військове виховання у трудовій школі*, *новий навчальний план*, *перша трудова школа ім. Т. Шевченка в Києві*.

2. «Професійна школа»: номінації середніх шкіл та їх типів (*індустріально-технічні, сільськогосподарські*), нижчих шкіл та їх типів (*ремісничі, сільськогосподарські, індустріально-технічного напрямку, торговельно-промислові, фельдшерські, акушерсько-фельдшерські, мистецькі*), спеціальностей професійної школи та їх типів (*індустріально-технічна, сільськогосподарська, соціально-економічна, медична, мистецька, кустарно-промислова, будівельна, транспортна*).

3. «Робітнича та партійна освіта» представлена назвами типів освітніх закладів (*школи фабрично-заводського учнівства, робітничі факультети, школи комуністичної освіти, радянські партійні школи, Всеукраїнський інститут комуністичної освіти в Харкові*), спеціальностей робітничих факультетів (*індустріально-технічні, сільськогосподарські, соціально-економічні, педагогічні, медичні, мистецькі*).

4. «Вища школа»:

1) назви типів вищих навчальних закладів: інститутів (*сільськогосподарські, індустріально-технічні, соціально-економічні, транспортні, кустарно-промислові, будівельні, медичні, педагогічні, мистецькі*); технікумів (*сільськогосподарські, індустріально-технічні, соціально-економічні, транспортні, кустарно-промислові, будівельні, медичні, педагогічні, мистецькі*);

2) власні назви інститутів сільськогосподарської вертикалі: інститути, засновані на базі інших навчальних закладів (їх структурних одиниць) (*Кам'янецький сільськогосподарський інститут* (утворений на базі сільськогосподарського факультету Кам'янецького університету), *Київський сільськогосподарський інститут* (утворений на базі сільськогосподарського відділу Київського політехнічного інституту), *Одеський сільськогосподарський інститут* (утворений на базі сільськогосподарського відділу Одеського політехнічного інституту), *Харківський ветеринарний інститут*, *Харківський сільськогосподарський інститут* (утворений на базі агрономічного відділу Харківського університету)); нові інститути, засновані більшовицькою владою (*Київський ветеринарно-зоотехнічний інститут*, *Полтавський сільськогосподарський інститут*, *Харківський геодезичний інститут*, *Херсонський сільськогосподарський інститут*);

3) власні назви інститутів індустріально-технічної вертикалі: *Київський політехнічний інститут*, *Дніпропетровський* (колишній

Катеринославський) гірничий інститут, Одеський політехнічний інститут, Харківський технологічний інститут, Донецький гірничий інститут у Сталіному (заснований більшовицькою владою).

5. «Педагогічна освіта»:

1) *інститути народної освіти* (ІНО) – «вищі педагогічні навчальні заклади. Створені в Україні 1920 на базі університетів і педагогічних закладів. Готували працівників освіти для загальноосвітніх і професійних шкіл усіх типів і виховних закладів. <...> У 1930 на базі ІНО створено Інститути соціального виховання, Інститути професійної освіти та ін.» [62, 146];

2) *педагогічні навчальні заклади: індустриально-педагогічні інститути* (готували вчителів для фабрично-заводських шкіл, професійних шкіл, технікумів, робітничих факультетів, вечірніх робітничих університетів та курсів; передбачали 4-річний курс навчання); *інститути соціального виховання* («вищі педагогічні навчальні заклади. Засновані в Україні 1930 на базі факультетів соціального виховання Інститутів народної освіти. <...> В 1933 І. с. в. реорганізовано в педагогічні інститути» [62, 146]); *інститути професійної освіти* («вищі педагогічні навчальні заклади. Засновані в Україні 1930 на базі факультетів професійної освіти Інститутів народної освіти. І. п. о. готували викладачів для технікумів, шкіл ФЗУ, робітничих факультетів тощо <...> І. п. о. існували до 1933. На їхній базі було відновлено університети» [62, 146]); *педагогічні технікуми* (готували вчителів-груповодів для першого концентру трудових шкіл, передбачали 3-річний курс навчання);

3) *технікуми: шкільні, дошкільні, фізичної культури та індустриальні* (готували керівників виробничого навчання).

4) власні назви інститутів педагогічної вертикалі. Із 13 *інститутів народної освіти* (1929 р.) справжнім новотвором став лише один – *Донецький інститут* у Луганському, а решта – це реорганізовані або перейменовані навчальні заклади: *Волинський інститут народної освіти* в Житомирі (колишній Житомирський учительський інститут), *Дніпропетровський інститут* (колишній Катеринославський), *Херсонський*, *Чернігівський* та *Миколаївський інститути* (утворені з колишніх учительських інститутів), *Кам'янецький інститут народної освіти* (колишній Кам'янецький університет), *Київський інститут* (об'єднання Київського учительського інституту з Фребелівським педагогічним інститутом, фізично-математичним і філологічним факультетами Київського університету та Вищих жіночих курсів), *Одеський* та *Харківський*

інститути народної освіти, Ніжинський інститут (колишній Історично-філологічний інститут), Полтавський інститут (об'єднання Учительського інституту та історично-філологічного факультету), Харківський інститут політосвіти (утворений із факультету політичної освіти при Інституті народної освіти), який у 1931–1932 р. було перейменовано на Всеукраїнський інститут комуністичної освіти.

6. «Політична освіта» (ліквідація неписьменності, пропаганда антирелігійності та колективізації) – представлена назвами установ політичної освіти (пунктів ліквідації неписьменності): *хати-читальні, театри і драматичні гуртки, селянські будинки, мистецькі гуртки, народні дома, хори, клуби, оркестри, червоні кутки, музеї, стаціонарні кіно.*

Отже, освіта в Україні за радянських часів була тісно пов'язана з панівною ідеологією, що знайшло свій відбиток у мові. Її лексичний склад поповнився новими словами на позначення освітніх понять, які були характерними для всієї території Радянського Союзу (*партійна освіта, робітнича освіта, політична освіта* та ін.). На відміну від попередніх історичних періодів, коли українська освіта була представлена широким спектром мовних засобів (словами на позначення типів навчальних закладів, форм їх підпорядкування та джерел фінансування, органів управління освітою, нормативних документів, культурно-освітніх товариств, студентських організацій, періодичних видань), у радянській Україні цей перелік був значно вужчим і не таким розмаїтим, що зумовлено уніфікацією системи освіти.

1.5.3 СПАДКОВІСТЬ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ ДОБИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ: СТУДЕНТ – УЧЕНЬ ВИЩОЇ ШКОЛИ ЧИ ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ (на матеріалі текстів газети «Стерно», 1917 р.)

1917–1920 роки, як стверджують історики, – це «один із складних і суперечливих періодів розвитку державності, освіти і культури України», «епоха української національно-визвольної революції, доба суверенітету й незалежності Української Народної Республіки, чотирьох її універсалів, початку відродження рідної мови, культури, з одного боку; хаосу, анархії, жорстокої міжусобної боротьби, громадянської війни – з другого» [416]. У межах національного культурного відродження зазначеного періоду відбувалося становлення української преси як важливого джерела вивчення державотворчих процесів, а також розвитку освіти й науки. Значне місце в ній відводилося освітнім питанням. Статистичні дані свідчать, що 41 % публікацій торкалися проблем відродження української мови, літератури і мистецтва, а також товариств «Просвіта», 31 % – становлення національної початкової, середньої та вищої школи й науки, 25 % – газетної й видавничої справи, 3 % – державної системи охорони пам'яток історії та культури [167, 261].

У цьому розділі роботи зупинімося на концептуалізації українського студентства в текстах газети «Стерно», яка виходила в добу відродження української державності. Самі автори її назвали вісником київського українського студентства. Слово *стерно*, за словником, – «перен. орган управління, керівництва». Воно має ремарку «переважно у сполученні зі словами *уряд, влада, держава* і т. ін.» [325, IX, 691]. У контексті названого видання це слово реалізує значення «студентство як важливий орган управління новою державою». Як правило, розповідь тут ведеться від першої особи множини: сполучники *ми, наш, нас* уособлюють об'єднану українську молодь, яка усвідомлювала себе потужною силою, що творить майбутнє незалежної України.

Поняття «студент» в аналізованих текстах набуває найрізноманітніших мовних інтерпретацій. Основними засобами його вербалізації є такі лексичні одиниці:

1. Ключові номінації української студентської молоді: *студент*, збірний іменник *студентство*, що функціонує з різними означеннями: *українське студентство, київське студентство, демократичне студентство, українське демократичне студентство,*

організоване українське студентство, все студентство, наше студентство: Бували ж і в той темний час менти, коли **організоване українське студентство** протестуючи з під полу виходило на світ і показувало себе (Стерно. – № 1. – С. 5); На нашім прапорі **демократичного студентства** стоять слова про права меншості..., про волю совісти і переконань... (Стерно. – № 1. – С. 3); Коли після перших хвиль революції **Київське студентство** вернулось до звичайної буденної праці, перше питання, яке воно виставило, це про продовження занять по вищих школах (Стерно. – № 1. – С. 1); Ви знаєте, що український народ ще не має численних кадрів, свідомих своїх національних обов'язків, трудівничої інтелігенції, – в великій мірі їх повинні заступити ми, **молода українська інтелігенція, українське демократичне студентство** (Стерно. – № 1. – С. 12).

Поняття «українське студентство» в аналізованих текстах ототожнюється з іншим важливим поняттям – «інтелігенція», про що свідчить наступний приклад: **Українське студентство** – це один з кадрів **найбільш організованої української інтелігенції**, отже за нами право, за нами обов'язок **стояти в авангарді революційного руху** (Стерно. – № 2. – С. 2). Епітети **молода українська, найбільш організована українська** (інтелігенція) підкреслюють перспективність вітчизняної молоді.

Словосполучення **українське студентство** за певних контекстуальних умов входить в опозиційні відношення зі словосполученням **російське студентство** – на основі національної концептуальної ознаки та ідейних розбіжностей: **Політика російського уряду з одного боку, і холодна байдужість і непорозуміння російським студентством болів українського студентства, позбавленого можливості задоволення найелементарніших потреб людського духу з другого боку** – мимоволі спричинялись до зросту все більш і більш антагоністичних – що до росіян і тим більше зросійщених українців – течій в нашому студентстві (Стерно. – № 1. – С. 3);

Крім того, поширеними є складні лексичні утворення **студенти-українці, українці-студенти, українці-учні**, які підкреслюють національність та соціальну ознаку тих категорій патріотів, що в умовах національного піднесення поверталися на Батьківщину: **Кожний студенть-українець повинен бути членом «Громади»! В організації – сила!** (Стерно. – № 1. – С. 5); **Почали повертатися в громади українці-студенти, які до того часу задовольнялися працею в земляцтвах або які, зовсім згубившись для**

громадського життя – блукали, блудили і задовольнялись звичайним буденним життям (Стерно. – № 2. – С. 7). Незвична для сьогодення номінація *студенти-міліціонери* виникла в силу політичних обставин у країні разом з новим поняттям: **Студенти-міліціонери** відбували варту службу, курсистки несли обов'язки канцелярські, сповіщали, носили їжу тощо... (Стерно. – № 1. – С. 10).

Усі тексти газети «Стерно» буквально пронизані особовим займенником *ми* (*нас, нам*), що в контексті перетягує на себе логічний наголос, підкреслюючи соціальну значущість студентів: ...**Нам**, українській молоді, ще важко єднатися до купи; багато наших товаришів, наших братів-українців ще бояться розплющити очі на дійсність, на волю... (Стерно. – № 2. – С. 11). Займенник *ми* втілює ідею братерства, єдності різних категорій представників нового суспільства: ...**Ми** всі – будучі учителі, письменники, техніки, лікарі, адвокати – всі ми мусимо, користуючись всякою можливістю, насамперед здобувати собі освіту в соціально-політичній та економічній сфері життя (Стерно. – № 2. – С. 4).

Іменник *товариші*, а також словосполучення та композити, до складу яких він входить (*товариші студенти, браття-товариші, товариші-середнешкільники*), майже всюди використовуються у функції звертання, реалізуючи семантичне значення «єдність, братерство», часто вони звучать як заклик до дій: **Товариші-середнешкільники!** Вітаємо Вас від усіх українців-учнів середніх шкіл м. Києва, вітаємо щиро, пам'ятаючи велике гасло сучасного моменту: вільність і братерство (Стерно. – № 2. – С. 10); Зважаючи на брак свідомих робітників головна рада запрошувала **товаришів студентів** Томську, з Нижнього Новгороду..., з Ростову на Дону (Юрьевці) і інші. (Стерно. – № 1. – С. 6); ...А поки-що ми знову закликаємо вас, **браття-товариші**, організуватися в тісні громади, та єднатися з нами в одну велику міцну семью, бо тільки тоді і зможемо ми розпочати загально-громадську працю... (Стерно. – № 2. – С. 11).

2. Назви українських студентських організацій: середнешкільна комісія, або «осередок» («**Осередок**», як центральна організація, до котрої ввійдуть представники всіх шкіл, вважається необхідно потрібним (Стерно. – № 1. – С. 7)); середнешкільна громада, головна мета якої – єднання всіх середнешкільних організацій в одну всеукраїнську середнешкільну громаду (Стерно. – № 2. – С. 11); відділ соціального і національного виховання шкільної молоді (Стерно. – № 2. – С. 10); Українська студентська рада,

завдання якої – організація всього українського студентства, утворення всеукраїнського студентського союзу, українізація вищої школи – з одного боку і – широка робота на провінції, на селі... (Стерно. – № 2. – С. 6–7); Головна українська студентська рада (**Головна українська студентська рада м. Київ** є об'єднуючий орган всіх організованих студентів українців київських шкіл (Стерно. – № 1. – С. 5)); громади, Рада громади (**Громади** складаються з курсисток чи студентів українців; які визначають автономію України на федеративних підвалинах. Громада вибирає свій керівничий орган «**Раду громади**», яка провадить діяльність в тій школі, згідно з постановами зборів всієї громади (Стерно. – № 1. – С. 5); Отже, схематично організація укр. студентів м. Київ така: 1) **громади окремих шкіл**: університетська, політехнічна, вищих жіночих курсів, медичних курсів і комерційного інституту (Стерно. – № 1. – С. 5)); українська загальностудентська міліція, загальностудентський штаб (Характерно, що **українська студентська міліція** всіх вищих шкіл та деяких середніх (землемірної, художньої) злучились до однієї організації під орудою одного **штабу**, тоді як міліція загальностудентська гуртувалась по школах в автономні осередки (Стерно. – № 1. – С. 9); ...Організувати **українську загальностудентську міліцію**, якою мусе керувати окремий український штаб, котрий підлягає розпорядженню **загальностудентського штабу**, і яка мусить мати українські ознаки (Стерно. – № 1. – С. 9)); Коаліційна студентська рада (Визнано **Коаліційну студентську раду** об'єднуючим органом усього студентства м. Київ, постанови котрого мусять бути обов'язковими і для українського студентства, але в тому тільки разі, коли всі українські демократичні політ. нац. течії будуть репрезентовані в ній (Стерно. – № 1. – С. 9)); Центральний всеукраїнський комітет (Віче визнано необхідним заснування центрального українського студентського органу, а також **Центрального всеукраїнського комітету**, мотивуючи це потребою в цей мент координації праці та виступів (Стерно. – № 1. – С. 9)); Інформаційне бюро як студентський виконавчий орган (Такими виступами, що виходили по за межі якоїсь одної вищої школи, керувало так зване «**Інформаційне бюро**»: виконавчий орган, складений з представників усіх студентських громад (Стерно. – № 1. – С. 5)).

3. Назви студентських конференцій, віче: *конференція організованого українського студентства (Головна українська студентська рада м. Києва скликає **Конференцію організованого українського студентства 20-го квітня с. р. в м. Києві** (Стерно. – № 1. – С. 11)); київське загальностудентське українське віче (Стерно. – № 2. – С. 7); віче українського студентства (Стерно. – № 1. – С. 9); віче шкільної молоді (Стерно. – № 2. – С. 10); віче всіх учениць і учнів серед шкіл міста Києва (Стерно. – № 1. – С. 7); віче українського студентства київських шкіл (Таким координуючим органом для київського українського студентства стала «Головна українська студентська рада м. Києва», яку було засновано на **вічі 3 марта всього українського студентства київських шкіл** (Стерно. – № 1. – С. 5)).*

4. Назви навчальних атрибутів – *диплом, іспит*. Судячи з опрацьованих нами текстів, на той момент (1917 р.) склалося неоднозначне ставлення студентів до навчання: для багатьох воно відійшло на задній план, поступаючись місцем іншим пріоритетам – громадській діяльності. В умовах суспільно-політичних змін слово *диплом* набуло нових конотацій, документ про освіту мислився передусім як нагорода за служіння народові: *І от, коли ми повторимо 1905 рік і припустимо чорній зграї пояснити волю народові, тоді народ від щирого серця подякує нам за наукову ретельність і, певно, видасть нам **дiплом першої степені!*** (Стерно. – № 2. – С. 2).

Слово *іспит* у газетних текстах набуває іронічного звучання, супроводжуючись опозицією «ми (тобто студенти, яким треба було виконувати навчальну програму, хоча ситуація в країні й народ вимагали від них інших дій – активізації організаційної й просвітницької діяльності) – народ», при цьому рефреном звучить фраза *нам треба складати/скласти іспити: Дійсно; народ тисячами телеграм, листів, прохань добивається помочі, освіти, народ, отой самий, темний, селянський, який віки гнув шию в ярмі, сам стукає до дверей свідомого громадянства, просе його ввести в той величний храм волі, уздріти нові жертвенники нового життя, але ж нам треба складати іспити!* Народ випростався від лабетів хижих гнобителів, він чує, що прийшла воля, і радісно жде, що це нереальне, прозорливе чуття його справдиться в дійсності. Наш перший, святий обов'язок вказати йому шлях, дати йому слово і книжку. Одначе ні для кого не секрет, що література щодо сучасного менту дуже убога, що агітаторів надостача; чим же вдовольнити жадобу незмірну народну? *Але нам в першу чергу треба скласти іспити!*

(Стерно. – № 2. – С. 2). У зв'язку з окресленою неоднозначною ситуацією, що склалася навколо іспитів, з'явилося поняття «екзаменаційне табу»: *Взагалі мотив **екзаменаційного «табу»** навіть в цей час відіграє велику роль і, що найдивніше, не тільки у отих рицарів академічного принципу, різні форми котрого нам добре відомі, але також і у тих людей, які були б корисні на громадському полі у цю велику добу* (Стерно. – № 2. – С. 2).

5. Концентрація в межах одного речення імперативів, які превалюють серед дієслівних форм, забезпечує стилістичну функцію нагнітання емоцій та спонування до активних дій. Дієслова різної семантики та різних граматичних форм у сполученні з словами-номінаціями студентської молоді реалізують усебічні концептуальні характеристики тогочасного студента:

- дієслова наказового способу першої особи множини, наприклад, *признаймо, закладаймо, не кидаймо, несімо, піднімімо, здобуваймо, киньмо: **Признаймо** щиро, що старше покоління української інтелігенції в своїй масі фатально перейде тепер до чисто культурної праці* (Стерно. – № 2. – С. 4); ***Закладаймо** ж, товариші, політичні клуби та гуртки для вивчення економічного життя нашої України і його соціально-політичних проблем* (Стерно. – № 2. – С. 4); ***Не кидаймо зброї** своєї в цей відповідальний, гарячий мент, що кличе до організованої, настирливої, впертої праці!* (Стерно. – № 2. – С. 2); ***Несімо** ж наші знання і досвід до народу, **піднімімо** його до розуміння своїх потреб і вимог, до самосвідомості, невпинною енергією **здобуваймо** останні фортеці, на яких ще не лопотить наш прапор, і з презирством **киньмо** тих за собою, які на поклик життя до слави й перемог відповіли: «Наші кози голодні!»* (Стерно. – № 2. – С. 2);

- дієслова наказового способу другої особи множини (в окремих випадках, коли йдеться про українську молодь як узагальнений образ, використовуються і форми однини), наприклад, *єднайтесь, будіть, пам'ятайте, організовуйтесь, закладайте, українізуйте, підтримайте, уникайте, не забувайте, одвоюйте: **От же ж, товариші, єднайтесь, будіть** сплячих і **пам'ятайте**, що, розбуджуючи національне самопочуття, ви даєте своїм товаришам великий скарб, даєте їм вічну ідею, мету життя* (Стерно. – № 2. – С. 11); ***Організуйтеся** та **одвоюйте** зденаціоналізовані елементи, зіпсовані московською школою* (Стерно. – № 2. – С. 11); ***Організуйтеся**, бо в єднанні наша сила; **закладайте** всюди свої інституції, конче і негайно **українізуйте** всі ті, що*

існують, бо на нас вся наша надія; **пам'ятайте**, що байдужості, недбальства історія не прощає. **Підтримуйте** новий державний лад, бо в нім здобудемо ми волю свою. **Уникайте** незгоди, бо вона розпорошує сили. **Не забувайте**, що в вільній Україні вільні всі народи, отже **єднайтесь** з ними, бо жити нам разом. <...> **Радій**, українська Молодь, і **берись** до роботи! (Стерно. – № 1. – С. 12). Наведені приклади демонструють, що імперативи не використовуються ізольовано, їх концентрація в одному контексті може досягати десяти одиниць (як в останньому прикладі). Вони звучать як дороговказ для молоді;

- дієслова наказового способу третьої особи однини та множини: **Хай** кожен товариш-студент **допоможе** в своєму городі **згуртуватись** як найшвидше молодим товаришам учням середніх шкіл (Стерно. – № 2. – С. 6); **Нехай** не лякають нас ніякі труднощі в цій роботі, бо свідомість нашого обов'язку, щирість і бажання до праці **переборять** всякі перешкоди (Стерно. – № 2. – С. 2);

- синкретизм імперативів першої особи множини і третьої особи однини, наприклад: **Будьмо** щирі! **Нехай** кожен має **гордість і сміливість** і під час боротьби, і під час спокою **напишать** на своїм прапорі і свій девіз і своє ім'я! (Стерно. – № 2. – С. 3);

- дієслова дійсного способу в значенні наказового способу: **Беремося** ж, товариші, **до праці**. Широка агітація для освідомлення мас, закладання місцевих адміністративних органів... організація селянських спілок (крест'янських союзів) – ось наше завдання моменту наша чергова робота (Стерно. – № 2. – С. 2);

- дієслова майбутнього часу, поєднуючись з іменником студентство (студентство вимагатиме, буде піддержувати новий лад), передають рішучість української молоді, а повторення одного й того самого дієслова – її впевненість у своїх діях, наприклад: Студентство всіма засобами **буде піддержувати** новий лад та правительство, але **вимагатиме** негайного скликання Установчих зборів, федерального устрою держави, зокрема автономії України в самих широких розмірах, висунення українського питання на Міжнародній конференції, а також прикликання до Кабінету Міністрів визначних громадських українських діячів, **вимагатиме** загальної широкої амністії засланням, зокрема бранцям галичанам (Стерно. – № 1. – С. 8–9);

- дієслова та дієприслівники теперішнього часу, що виражають позицію студентства на етапі серйозних змін у країні, наприклад: Українське студентство, **виявляючи** принципову

неприхильність до сучасної війни виходячи з демократичних та національних українських принципів, в цей мент **не порушує** цього питання, яке може внести розбрат в громадянство Росії (Стерно. – № 1. – С. 8);

- дієслова з семантичним значенням повинності у сполученні з інфінітивами репрезентують завдання студентства. Неодноразові повтори таких форм у тексті експресивно підкреслюють необхідність рішучих дій: *З гаслом: «Хай живе Україна, яко федеративна частина в вільній Спілці Націй» – мусимо йти до народу! Всюди, де є змога, мусимо агітувати, роз'яснювати на всіх зборах, вічах, в просі, в армії, по всіх організаціях, в приватних розмовах, що в цім гаслі – вся цінність, весь змісл нашого життя* (Стерно. – № 1. – С. 12).

6. Поширеними в газетних текстах є іменники обов'язок (іноді в сполученні з епітетом *святий*) і завдання, які часто сполучаються з займенником *наш* (тобто «студентський»): *Наш обов'язок, освідомившись у подіях зорганізуватись, йти на село, нести йому свою допомогу* (Стерно. – № 2. – С. 2); *Наш святий обов'язок стати до цієї роботи, внести в село промінь, який би освітив темні закутки і викликав громадське життя, творчу самодіяльність* (Стерно. – № 2. – С. 2); *Тим більший обов'язок падає на нас, українську молодь!* (Стерно. – № 2. – С. 4); *Широка агітація для освідомлення мас, закладання місцевих адміністративних органів... ось наші завдання моменту – наша чергова робота* (Стерно. – № 2. – С. 2).

7. Безособові інфінітивні конструкції зі словом *треба* – *треба подумати, треба взяти на себе, треба стреміти до єднання* тощо: *Про се треба подумати організованому студентству українському, треба йому взяти на себе допомогу своїм молодшим братам* (Стерно. – № 2. – С. 5); *Тому б хотілося, щоб все студентство так ясно, щиро зрозуміло, що в час єднання під лозунгом «за волю України», нам треба всім стреміти до єднання – і в тактиці* (Стерно. – № 1. – С. 3); *Нам треба заздальгідь кінчити наші жнива, поки світить сонце, поки небо без хмар* (Стерно. – № 2. – С. 2). Повторення слова *єднання* стає лейтмотивом для багатьох текстів газети «Стерно».

8. Слова *самоосвіта, знання* (ориг. *знаття*) у контексті загального розвитку країни підкреслюють новий формат навчання: *Разом з цим, товариші, усі ми повинні дбати про самоосвіту, як про національно-українську, також і про загальну. Тільки тоді ми*

станемо корисними робітниками, коли ми будемо цілком усвідомленими в науці, пам'ятаючи, що знання – то сила (Стерно. – № 2. – С. 11).

Як не дивно, в опрацьованих виданнях не було знайдено матеріалів, присвячених безпосередньо навчальному процесу, стосункам студентів і викладачів та іншим проблемам, що обговорюються на шпальтах періодики сьогодні. На першому плані газети «Стерно» – надзвичайно активний студент-громадянин, який у добу національної революції веде за собою інших: *Студентство розкололось на дві частини: одна стоїть на тому ґрунті, що треба всю енергію прикласти до перебудови життя згідно з новими принципами, треба, відкинувши, мовляв, всі біжучі справи особистого життя, йти до народу, друга стоїть на принципі академічному і всіма чотирма не хоче допустити припинення занять по школах. Перша частина студентства врешті згодилась на те, що хоч і є нагальна, пекуча потреба праці серед народніх мас, одначе ця праця є діло совісти кожного, і рицарі науки на цьому заспокоїлись* (Стерно. – № 2. – С. 1). У мовній картині світу аналізованої доби відчувається тісний взаємозв'язок між поняттями «студент» і «воля». Питання, висвітлені на сторінках української преси 1917 року, яскраво перегукуються з актуальними освітніми та громадськими проблемами сьогодення.

1.5.4 ОСВІТНЯ ПРОБЛЕМАТИКА НА ШПАЛЬТАХ СУЧАСНИХ ЗМІ

Сьогодні система освіти України переживає процес реформування, відповідно на шпальтах провідних періодичних видань особливо актуальними стають матеріали, присвячені цій тематиці. Вони подають погляди суспільства на ті чи інші зміни в освітній сфері, дають їм оцінку. Як показує наш аналіз, журналісти активізуються відповідно до появи нововведень в освітній галузі. Особливо багато таких матеріалів з'явилося в період розробки проектів законів України «Про вищу освіту», «Про освіту», «Про загальну середню освіту». Наступні хвилі суспільних реакцій, у тому числі у формі медійних матеріалів, спостерігалися на початку імплементації нормативних документів. Якщо здійснити ретроспекцію сторінками українських газет від наших днів до підписання Україною Болонської конвенції (2005 р.), то можна констатувати, що інтерес суспільства до освітніх питань за останні роки значно зріс. Найбільша активність журналістів припадає на 2013–2018 роки. До цього ж часу проблеми освітньої сфери висвітлювалися неохоче: як правило, статті присвячувалися святкуванню певної річниці того чи іншого навчального закладу, опису його історії та традицій, спогадам про відомих постатей, пов'язаних із його діяльністю, проте поза увагою залишалися гострі проблеми.

З початком реформування системи вищої освіти на сторінках українських газет з'явилися тексти про створення НАЗЯВО та органів забезпечення якості в університетах, оптимізацію мережі ВНЗ, розвиток академічної мобільності студентів та викладачів. Щороку в українській пресі почали висвітлюватися проблеми вступних кампаній у вишах, складання ЗНО, наукової діяльності, академічної доброчесності, реалізації автономії університетів, працевлаштування випускників, фінансування навчальних закладів тощо. Окрему увагу журналістів привертає навчання дітей та молоді на Сході України в умовах воєнних дій.

Проблема якості освітнього процесу в текстах української періодики представлена словосполученням *якість освіти*, що часто супроводжується епітетами *належна, висока, низька, невідповідна сучасним вимогам*; номінаціями процесів, пов'язаних із реформуванням освіти в Україні (*оптимізація мережі ВНЗ, невідповідність якості освіти сучасним вимогам* тощо), а також

цілими контекстами, наприклад: *Вчені-педагоги насамперед керувалися почуттям відповідальності не лише за сьогодні, а й за майбутнє – усвідомлюють невідповідність якості освіти сучасним вимогам* (УК. – 2014. – № 1); *Українська система освіти поступово очищається від вишів, котрі не надають студентам фахових навичок* (УК. 23.02.2016); *...Відбувається поступова оптимізація мережі вищих навчальних закладів, припинено діяльність 76 вузів та філій, які не забезпечують належну якість освіти* (Сегодня.ua. 02.02.2016).

Крім того, у центр уваги потрапляє обговорення європейського вектора вітчизняної освіти, підтримки України міжнародними експертами на шляху до євроінтеграції. Стефан Джексон, один із провідних британських експертів у сфері оцінювання якості освіти, зазначає: *«Мене вражає масштаб трансформації, через який проходить українська вища освіта. Перехід від радянської системи освіти до європейської – це складний процес, що потребує тривалого часу й значних зусиль. Це не просто якісь формальні зміни, це культурна трансформація і битва за уми й серця людей... Я не бачу жодних серйозних перешкод для того, щоб система вищої освіти України стала частиною європейського освітнього простору. Тим більше принципи, на яких ґрунтується ваша освіта, аналогічні європейським»* (ДТ. – 2016. – № 6). Нові номінації на зразок: *європейські принципи, європейська освіта і технології, європейський освітній простір, світовий освітній простір, європейські норми освіти* – стають активними елементами журналістських текстів, засвідчуючи потужні кроки України в обраному напрямку. Суспільство сприймає освіту як шлях наближення до Європи та європейських цінностей, хоча при цьому подекуди відчувається побоювання, несприйняття інновацій: *Болонська система є одним із методів розпорошення нашого інтелектуального потенціалу...* (УМ. 20.11.2012).

У текстах студентських журналів («Освіта та...», «Я студент») глибина думок української молоді стосовно освіти найбільш сконцентровано відтворена в заголовках, стрижневими словами яких стають *освіта, університет, студент, викладач, учитель, навчання, знання*. Заголовкові тексти яскраво демонструють прагматику студентських міркувань та дій, що проявляється через їхнє мовлення. Кожен четвертий заголовок має форму риторичного запитання; 3 % заголовків – окличні речення, наприклад: *Запроси високопрофесійних педагогів – й ідеальний навчальний заклад*

готовий! (ОТ. 10.03.2012); *Від сесії до сесії живуть студенти весело!* (ОТ. 07.10.2012). Поєднання в одному заголовковому комплексі двох типів речень – питального й окличного – надає йому форми іронічно забарвленого діалогу: *Яким я бачу ідеального викладача? Ідеального викладача я не бачу, бо такого не існує в природі!* (ОТ. 16.03.2012). Така підвищена емоційність пов'язана з віковими особливостями авторів текстів. Деяким реченням притаманна незавершеність думки, що графічно передається трьома крапками: *Головною нашою цінністю все одно лишається...* (ОТ. 23.01.2012); *70 % абітурієнтів несвідомо обирають ВНЗ...* (ОТ. 17.01.2012); *Мамо, я – студент...* (ОТ. 17.10.2012); *Навчатися, навчатися, навчатися...* (ОТ. 31.10.2011); *Університет – це один з навчальних закладів, який дає не просто знання, а вищу освіту, а можливо і дві, і три...* (ОТ. 16.10.2011). Порушуючи актуальні питання сьогодення, юні автори дають можливість кожному читачеві продовжити розпочаті речення власними міркуваннями. Сенс навчання (або його відсутність), якість освіти, майбутнє працевлаштування – ось що їх хвилює найбільше.

Разом з тим, у студентських журналах знаходимо окремі рубрики, що реалізують зв'язок освіти з іншими галузями – політикою, економікою, культурою та ін.:

1. **«Освіта і суспільство».** Освітні номінації (*освіта, університет, учитель, учень, знання, диплом*), потрапляючи в певне лексичне оточення, репрезентують кілька основних проблем:

- сутність та якість сучасної освіти: *Чи готова сучасна освіта формувати критичне мислення?* (ОТ. 27.05.2012); *Чи може бути якісна освіта дешевою і доступною для всіх?* (ОТ. 19.03.2012); *Чи потрібна Україні неформальна освіта?* (ОТ. 18.03.2013); *Де ті знання? Де та якість освіти?* (ОТ. 15.11.2012); *В чому полягає інформаційний розвиток освіти?* (ОТ. 24.12.2011); *Чи можлива сучасна освіта без проблем?* (ОТ. 20.09.2011);

- роль та функції вищої освіти (вищого навчального закладу): *Навіщо вам освіта?* (ОТ. 05.01.2012); *Яку роль відіграють університети?* (ОТ. 20.09.2011); *Чи потрібно йти в університет?* (ОТ. 17.09.2011); *Навіщо існує університет?* (ОТ. 20.09.2011); *Кому в наш час потрібен працівник без освіти?* (ОТ. 27.02.2012);

- прерогатива матеріальної складової життя для молоді людини з вищою освітою: *Чи гарантує червоний диплом високу зарплатню?* (ОТ.16.03.2013); *Чи знадобляться в подальшому знання*

та вміння, здобуті за роки навчання у ВНЗ? (ОТ. 21.02.2012); Чи залежить зарплата від освіти? (ОТ. 03.01.2012);

- яким має бути сучасний викладач: *Ідеальний вчитель XXI століття. Який він?* (ОТ. 13.01.2012); *Якого викладача поважаєте ви?* (ОТ. 12.01.2012); *Ідеальний викладач: це міф?* (ОТ.17.12.2011);

- стосунки викладача й студента (учня): *Чи хороше ставлення завжди є основою порозуміння між вчителем та учнем?* (ОТ. 15.02.2013).

2. **«Освіта і влада».** У таких текстах реалізується асоціативний зв'язок освітніх понять із тими соціальними питаннями, які залежать великою мірою від дій влади, наприклад, зменшення престижу професії педагога та престижу школи, проблематичність майбутнього працевлаштування студентів тощо: *Чому вчителювати зараз не престижно?* (ОТ. 30.07.2012); *Забули про школу? І вона забула про вас...* (ОТ. 24.01.2012); *У нас вчителі виходять на пенсію в 80 років! Де молоді шукати роботу?* (ОТ. 27.07.2012); *Диплом – це маніпуляція?* (ОТ. 20.09.2011); *Хто управляє освітою?* (ОТ. 19.09.2011); *Університет – осередок освіти чи корупційний монстр?* (ОТ. 20.10.2011). Ціла низка риторичних запитань свідчить про намагання студентів бути почутими представниками влади, журнал для них – це трибуна для звернення про допомогу. Більше того, автори пропонують власні способи покращення ситуації в галузі, наприклад, у матеріалах під назвами: *Якби Табачником стала я... (9 перших кроків на посту міністра)* (ОТ. 11.01.2012); *Якби я був міністром освіти і науки, молоді та спорту України* (ОТ. 25.01.2012); *Які 3–4 перші накази я видам, якщо я буду міністр освіти* (ОТ. 14.12.2011). Деякі заголовки лаконічно дають оцінку діям керівництва: *Мені уявляється Міністерство освіти як замкнута економічна система, в значній мірі працююча сама на себе...* (ОТ. 20.11.2012); *Я зробила б інакше, ніж наш міністр* (ОТ. 22.01.2012).

3. **«Освіта й економіка».** Ця проблематика проявляється найвиразніше в бінарних опозиціях, що реалізують прагнення студентства забезпечити себе матеріально: «освіта – гроші» (*Освіта чи гроші: що є пріоритет № 1?* (ОТ. 17.12.2011); *Освіта та гроші: що важливіше?* (ОТ. 15.12.2011)); «освіта – праця» (*Як сучасному студенту поєднати освіту і працю?* (ОТ. 24.10.2011)).

4. **«Освіта і культура».** У текстах цієї рубрики реалізовано традиційні та нові погляди на освіту в контексті національної

культури, наголошується на важливості навчально-виховного процесу для українського народу (*Народжуючись ми маємо думати про освіту своїх дітей* (ОТ. 28.09.2011); *Освіта: навчання чи виховання?* (ОТ. 10.08.2013); *Результатом вищої освіти має стати вільна, соціально активна, творча і духовна особистість* (ОТ. 28.09.2011)); на ролі педагога та інформаційних систем (*Яким має бути вчитель XXI ст.?* (ОТ. 13.12.2011); *Пошуковий сайт Google як вчитель?* (ОТ. 14.01.2012)); на особистості сучасного студента та ставленні соціуму до нього (*Хіба це люди, це студенти!* (ОТ. 20.09.2011); *Дрес-код студента* (ОТ. 17.11.2011)).

Серед специфічних рис студентських журналів варто відзначити наявність великої кількості заперечних форм (10 % випадків), серед яких – слова з часткою або префіксом *не* (рідше – *ні*), дієслово *немає* та прислівник *неможливо*. Отримана статистика свідчить про певні сумніви молоді відносно запровадження тих чи інших освітніх інновацій та категоричне несприйняття деяких з них. Негативні характеристики стосуються як української освіти в цілому, так і окремих вищих навчальних закладів, викладачів і навіть самих студентів. Найбільше заперечних форм використовується на позначення вишів. Зокрема поширеною є така синтаксична конструкція: «*університет, інститут, ВНЗ* (рос. калька *вуз*) + дієслова типу *не забезпечити, не могли, не виправдати (очікувань)*»: *Університети не забезпечують своїх випускників робочими місцями* (ОТ. 06.07.2012); *Жоден університет України не забезпечить повноцінне знання іноземної мови* (ОТ. 27.11.2012); *Вузи через слабку базу та легкість здобуття освіти не можуть відігравати надто важливу роль* (ОТ. 16.09.2012); *Впровадження Болонської системи не виправдало своїх очікувань* (ОТ. 24.12.2012). Такі словесні формули вербалізують неспроможність, на думку студентів, вищих навчальних закладів реалізувати ті чи інші завдання. Для передачі незадовільної оцінки роботи деяких освітніх інституцій використовуються різні частини мови з компонентом *не*: іменник (*Вища освіта: переваги та недоліки* (ОТ. 20.09.2011)), прикметник (*У педагогічних закладах готують некомпетентні кадри* (ОТ. 11.08.2012)), дієприкметник (*Привабливість і нерозв'язані питання університету* (ОТ. 20.09.2011)), займенник (*Не всі навчальні заклади дають достатньо професійну підготовку* (ОТ. 24.03.2013)).

Привертає увагу той факт, що на позначення негативних характеристик студентів використовується більше заперечних форм (31 %), ніж на позначення викладачів (13 %), що свідчить про

самокритичність молодих авторів: *У працюючого студента немає бажання навчатись* (ОТ. 15.04.2012); *Ми не можемо навчитись дивитися вперед* (ОТ. 18.04.2012); *Золота молодь не цінує зусилля своїх батьків* (ОТ. 14.03.2013); *Маючи червоний диплом майже неможливо влаштуватися на роботу* (ОТ. 18.05.2012); *Більшість викладачів не одобряють і засуджують тих студентів, які працюють* (ОТ. 06.03.2012).

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

1. Фрагментарність лінгвокультурного аналізу сфери освіти в українському мовознавстві не дає цілісного уявлення про сучасний стан галузі та мовні тенденції в ній. Застосування комплексного підходу до вивчення цієї проблеми з використанням широкої джерельної бази дозволить виявити її національну та європейську ідентичність, а також специфіку лексики.

2. *Мовний образ* як фрагмент мовної картини світу відповідає концепту (або концептосфері як сукупності концептів) у концептуальній картині світу, він акумулює сукупність лексичних значень мовних репрезентантів. У кожного носія мови та колективу, до якого він входить, під впливом екстралінгвальних чинників формується власний мовний образ, що інтегрується в систему мовно-естетичних знаків національної культури. Мовний образ освіти є своєрідною моделлю освітньої дійсності. Базою для його структурної організації є термінологічний апарат, який в умовах медійного дискурсу обростає конотаціями, забезпечуючи прагматику тексту й ілюструючи динаміку образу – від вузького, індивідуального світобачення, до більш широкого, колективного (студенти, освітяни, журналісти) і національного.

3. Українські народні прислів'я та приказки відбивають основні принципи навчання й виховання, що формувалися століттями, у них закодовані ціннісні орієнтири народу, національна специфіка образу освіти. Паремії освітньої спрямованості переконують, що потяг до знань в етносу закладений на генетичному рівні. Репрезентанти мовного образу освіти в паремійних текстах (*знання, знати, наука, учений, учити, навчити, навчати* та ін.) реалізують давні світоглядні ідеї, згідно з якими освіта є важливим чинником розвитку особистості. Поширеність дієслівних форм на -ся на позначення освітнього процесу (*учитися, навчатися*) свідчить про пріоритетність самостійної форми навчання. Незначна представленість прислів'їв та приказок зі словами *учитель, школа* зумовлена популярною практикою навчання й виховання в родині, через працю та власний приклад.

4. Споконвічну цінність освіти та виховання в українській мовній картині світу демонструють також сталі народні порівняння з компонентами «людина розумна» й «людина освічена». Вони виконують функцію експресивної оцінки. Наявні в слов'янських мовах еквіваленти доводять спорідненість світобачення європейських

народів та етнокультурну самобутність кожного з них (пор.: укр. *Розумний як янгол*; рос. *Умный как бес*; *Умный как дьявол (демон)*; *Умный как черт (сто чертей)*; біл. *Разумны як люцыпар*). Рівень інтелектуальних здібностей людини в національній мовній свідомості категоризований за шкалою «розумний» («дуже розумний») – «дурний» («дуже дурний»). Розумною людина може бути й від природи, а ось статусу дуже розумної, як показує аналіз народних порівнянь, набуває саме освічена людина. Народні порівняння освітньої спрямованості побудовані на основі кількох метафоричних моделей: «людина ← природа (тварина, рослина, явище природи)», «людина ← артефакт», «людина ← людина».

5. Міцним підґрунтям для вітчизняної освіти стали досягнення Київської Русі, українських братських шкіл, Острозької та Києво-Могилянської академій, недільних шкіл, козацької системи виховання й навчання. Наявність розгалуженої системи освітніх номінацій (типів та рівнів закладів освіти, форм підпорядкування та джерел фінансування, органів управління освітою, етапів розвитку освіти, нормативних документів, культурно-освітніх товариств і студентських організацій та їхніх періодичних видань) у різні історичні періоди, сповідування принципів індивідуально спрямованої освіти, автономії закладів освіти, академічної мобільності тощо (за відсутності конкретних назв відповідних понять) дає підставу стверджувати, що національна система освіти має давнє *європейське* коріння.

6. Тексти газети «Стерно» (1917 р.) дають чітке уявлення про центральне місце освіти й просвітництва в роки становлення української державності й визначну роль студентства. Тісний взаємозв'язок освітніх понять із поняттям «воля», притаманний для тогочасної мовної картини світу, був зумовлений політичним контекстом – здобуттям Україною довгоочікуваної незалежності. Мова аналізованого видання чітко окреслює концептуальну модель тогочасного студента: активна молода людина-патріот, яка чуйно реагує на зміни в суспільстві, болісно переймається національною ідеєю, добре розуміє необхідність навчання, самоосвіти для забезпечення кращої долі країні, займається просвітницькою діяльністю, залучає до неї інших, усвідомлює себе громадянином, який може вплинути на майбутнє своєї Батьківщини. У цілому висвітлені на сторінках тогочасної української преси освітні та суспільні питання не втратили своєї актуальності.

7. У сучасних періодичних виданнях зростає інтерес до освітньої проблематики. Зв'язок освіти з іншими галузями суспільного життя проявляється в мові передусім на лексичному й синтаксичному рівнях. Розмаїтість питальних, окличних та незавершених речень збагачує медіа-тексти емоційно та експресивно, увиразнюючи проблеми якості, академічної доброчесності, працевлаштування випускників, фінансування закладів освіти та ін.

8. Лексика сфери освіти має системну організацію. Вона представлена сукупністю номінацій стрижневих понять і є порівняно стійкою, проте з огляду на еволюційні процеси в галузі нині активно поповнюється новими термінологічними та експресивно-образними лексичними одиницями. Перші з'являються разом з новими поняттями, другі – у результаті індивідуально-авторського переосмислення перших. Аналіз денотативного та конотативного наповнення освітнього тезаурусу дозволяє реконструювати складні ментальні утворення й отримувати інформацію з глибин мовної свідомості. Слова, словосполучення, фразеологізми та інші мовні одиниці, що формують образ освіти, об'єднуються в лексико-семантичні групи, які актуалізують інформаційну базу етносу. Вони відповідають поняттям та когнітивним образам осіб-учасників освітнього процесу, закладів освіти, представників освітнього менеджменту тощо. Репрезентований за допомогою мовних знаків національний образ освіти є своєрідним виразником ідеї євроідентичності України.

Розділ 2

ФОРМУВАННЯ ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО АПАРАТУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЇЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Формування системи понять сфери освіти та відповідної термінології є фундаментальною проблемою. Фахівці наголошують: «Хоча у педагогіці і в усій теорії освіти використовується, як правило, природна розмовна мова, тим не менше, застосування понятійно-термінологічного апарату у цих науках потребує визначеного упорядкування, досягнення певної єдності у використанні та розумінні термінів» [214, 109]. Брак власних ґрунтовних теорій, на основі яких має формуватися система освітніх понять, з одного боку, і домінування емпіричних висновків, з другого, призводять до відсутності зв'язної системи взаємоузгоджених понять. Є випадки, коли на позначення однієї й тієї самої реалії в українській мові функціонує два і більше слів різного походження, як правило, прямих запозичень з англійської мови або кальок. «Дослідники педагогіки ніби змагаються в авторських визначеннях основоположних педагогічних понять» [180, 134], що ускладнює процес розв'язання освітніх проблем. Адже, якщо немає згоди на мовному рівні, то навряд чи вийде порозумітися в реалізації ідей на практиці, «успіх діяльності багато в чому залежить від чіткості понятійного апарату, від сенсу, який ми вкладаємо в те чи інше поняття» [56, 3].

Із залученням України до Болонського процесу у вітчизняному освітньому просторі разом із нововведеннями відбувається інтенсивне становлення лексичної системи. Функціонування специфічної лексики не обмежується текстами спеціального призначення – вона активно входить у загальний ужиток, поступово стає необхідним елементом нашого повсякдення. Досягнення консенсусу в розумінні та використанні освітніх термінів забезпечить їх однозначність, чітке розуміння синонімічних зв'язків між ними та системного зв'язку з іншими термінами.

Багатозначність термінів, невідповідність міжнародного і національного тлумачення окремих слів стає причиною змішування деяких понять (наприклад, *компетенція* і *компетентність*, яким у англійській мові, звідки вони прийшли, відповідає слово *competence*). У національній освітній практиці використовують терміни, які неточно узгоджуються з міжнародною і європейською термінологією.

Зокрема по-різному тлумачать сьогодні слово *модуль*: в українських вишах в умовах кредитно-модульної системи навчання воно з'явилося на позначення відрізка навчального часу (частини семестру), тоді як в іноземних – це навчальний компонент освітньої програми, курс, навчальна дисципліна, група навчальних дисциплін [206, 36], певний обсяг навчальної інформації, необхідний для виконання будь-якої конкретної професійної діяльності [164, 63]. Крім того, деякі національні терміни є специфічними і позначають поняття, не властиві іншим націям. Зокрема в англomовній лексичній системі сфери освіти немає термінів *виховання* або *навчально-виховний процес*, відповідні поняття трактують як частину освітнього процесу, що має назву *education*. Причиною непорозуміння серед фахівців може бути також неточний переклад англomовних термінів з документа-оригінала. Такою, наприклад, є ситуація зі словами *education* («освіта» як цілеспрямована діяльність і як системна діяльність) і *learning* («навченість» – як результат або «навчання» – як процес), що є базовими в Міжнародній стандартній класифікації освіти (МСКО).

У цьому розділі систематизуємо сучасний понятійно-термінологічний апарат сфери освіти на основі текстів найновіших вітчизняних нормативних документів (Закон України «Про вищу освіту» (2014), Закон України «Про освіту» (2017), Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2016)) та «Національного освітнього глосарію: вища освіта» [206]. Зафіксовані в них терміни, які репрезентують поняття, пов'язані з розбудовою національної системи освіти, об'єднуємо в кілька основних лексико-семантичні групи:

1. **«Освіта, її види, загальні поняття»:** *освіта, автономія, академічна свобода, безоплатна освіта, викладацька діяльність, електронний підручник, індивідуальна освітня траєкторія, індивідуальна програма розвитку, індивідуальний навчальний план, інклюзивне навчання, інклюзивне освітнє середовище, кваліфікація, компетентність, освітній процес, освітня діяльність, освітня послуга, освітня програма, результати навчання, рівень освіти, розумне пристосування, система освіти, суб'єкт освітньої діяльності, універсальний дизайн у сфері освіти, якість освіти, якість освітньої діяльності, право на освіту, державна політика у сфері освіти, мова освіти, формальна освіта, неформальна освіта, інформальна освіта (самоосвіта), інституційна освіта, очна, денна, вечірня, заочна, дистанційна, мережева, індивідуальна, екстернатна*

(екстернат), сімейна (домашня) освіта, педагогічний патронаж, освіта на робочому місці (на виробництві), дуальна форма здобуття освіти [110].

2. **«Структура освіти»:** а) «Складники освіти»: дошкільна освіта, повна загальна середня освіта, позашкільна освіта, спеціалізована освіта, професійна (професійно-технічна) освіта, фахова передвища освіта, вища освіта, освіта дорослих (післядипломна освіта, професійне навчання працівників, курси перепідготовки та/або підвищення кваліфікації, безперервний професійний розвиток); спеціалізація, перепідготовка, підвищення кваліфікації, стажування; інтернатура, лікарська резидентура (стосовно післядипломної освіти у сфері охорони здоров'я) [108]; б) «Рівні освіти»: дошкільна освіта, початкова освіта, базова середня освіта, профільна середня освіта, перший (початковий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти, другий (базовий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти, третій (вищий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти, фахова передвища освіта, початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти, перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, другий (магістерський) рівень вищої освіти, третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень вищої освіти, науковий рівень вищої освіти, спеціалізована освіта, мистецька освіта, спортивна освіта, військова освіта, освіта наукового спрямування [110], молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії, доктор наук [108].

3. **«Заклади освіти».** Лексико-семантична група представлена словами, які характеризують навчальні заклади за такими концептуальними ознаками: а) «Організаційно-правовий статус»: неприбутковий заклад освіти, прибутковий заклад освіти, громадське самоврядування в закладі освіти, загальні збори (конференція) колективу закладу освіти, автономія закладу освіти, управління закладом освіти; засновник, керівник закладу освіти, колегіальний орган управління закладу освіти, колегіальний орган громадського самоврядування, наглядова (піклувальна) рада закладу освіти, прозорість та інформаційна відкритість закладу освіти, статут закладу освіти, ліцензії на впровадження освітньої діяльності, сертифікат про акредитацію освітніх програм, сертифікат про інституційну акредитацію закладу вищої освіти [110]; б) «Типи вищих навчальних закладів» (вищий навчальний заклад, заклад освіти, університет, академія, інститут, коледж, національний вищий навчальний заклад, вищий військовий

навчальний заклад, дослідницький університет) [108]; в) «Структура вищих навчальних закладів»: факультет, кафедра, навчально-науковий інститут, науковий/навчально-науковий/науково-дослідний/науково-виробничий, проектний інститут, навчально-науково-виробничий центр (сектор, частина, комплекс), дослідна станція, конструкторське бюро, відділ аспірантури і докторантури, навчально-виробничий комбінат, експериментальне підприємство, клінічна база закладу медичної освіти, університетська клініка та лікарня, юридична клініка, навчальний театр, інститут післядипломної освіти, навчально-методичний кабінет, комп'ютерний та інформаційний центр, навчально-дослідне господарство, центр студентського спорту, спеціальний навчально-реабілітаційний підрозділ, філія та ін.) [108].

4. **«Стандарти освіти, освітні програми, кваліфікації та документи про освіту»**: стандарт вищої освіти, обсяг кредитів ЄКТС, компетентність, результат навчання, атестація здобувачів вищої освіти, професійний стандарт, навчальний план, освітньо-професійна (освітньо-наукова) програма, графік навчального процесу, робочий навчальний план, диплом молодшого бакалавра, диплом бакалавра, диплом магістра, диплом доктора філософії, диплом доктора наук, додаток до диплома, академічна довідка [108], стандарт освіти, освітня програма, освітня кваліфікація, професійна кваліфікація, кваліфікаційний центр, Національна рамка кваліфікацій, галузева рамка кваліфікацій, рівень Національної рамки кваліфікацій, національна система кваліфікацій, Національне агентство кваліфікацій, професійний стандарт, документ про освіту [110], модуль, кредит ЄКТС, рівень кредиту, модуляризація, призначення кредитів, освітній компонент [206].

5. **«Забезпечення якості освіти»**. З огляду на складність поняття якості ця лексико-семантична група є досить розгалуженою: система забезпечення якості освіти, гарантування якості освіти, система забезпечення якості в закладах освіти, внутрішня система забезпечення якості освіти, система зовнішнього забезпечення якості освіти, система забезпечення якості в діяльності органів управління та установ, що здійснюють зовнішнє забезпечення якості освіти, система та механізми забезпечення академічної доброчесності, ліцензування освітньої діяльності, акредитація освітньої програми, інституційна акредитація, громадська акредитація закладів освіти, зовнішнє незалежне оцінювання результатів навчання, інституційний аудит, моніторинг якості

освіти, атестація педагогічних працівників, громадський нагляд, академічна доброчесність, порушення академічної доброчесності, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво, інституційний аудит, інституційна акредитація, зовнішнє незалежне оцінювання, моніторинг якості освіти, громадська акредитація закладу освіти, атестація педагогічних працівників, сертифікація педагогічних працівників [110], система забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти, система забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, моніторинг освітніх програм, оцінювання здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників вищого навчального закладу, якість вищої освіти, якість освітньої діяльності, контроль якості [108].

6. **«Учасники освітнього процесу»:** а) «Здобувачі освіти» – слова на позначення осіб, які навчаються в навчальних закладах: здобувач освіти, батьки здобувачів освіти, особа з особливими освітніми потребами [110], здобувач вищої освіти, студент, курсант, аспірант, докторант, слухач, асистент-стажист, інтерн, лікар-резидент, клінічний ординатор [108], іноземний студент, міжнародний студент [206]; б) «Педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники» – слова на позначення викладачів (науковий працівник, науково-педагогічний працівник, педагогічний працівник), вчених звань (старший дослідник, доцент, професор) та основних посад (керівник – ректор, президент, начальник, директор; заступник керівника – проректор, віце-президент, заступник начальника, заступник директора, заступник завідувача; директор (начальник) інституту; декан (начальник) факультету, директор бібліотеки; завідувач (начальник) кафедри; професор, доцент, старший викладач, викладач, асистент, викладач-стажист, науковий працівник бібліотеки, завідувач аспірантури, докторантури, методист) [108], педагогічна етика, педагогічна діяльність [110], академічний персонал, викладацький персонал [206]).

7. **«Освітній менеджмент»:** а) «Управління у сфері вищої освіти» (система вищої освіти, Кабінет Міністрів України, центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки, галузевий державний орган, орган місцевого самоврядування, Національна академія наук України, національна галузева академія наук, засновник вищого навчального закладу, орган громадського самоврядування у

сфері вищої освіти і науки, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти [108]; б) «Управління вищим навчальним закладом» (керівник вищого навчального закладу, вчена рада, керівник факультету/навчально-наукового інституту/кафедри, декан (начальник) факультету, директор (начальник) навчально-наукового інституту, завідувач (начальник) кафедри, наглядова рада, робочий та дорадчий орган, орган громадського самоврядування вищого навчального закладу, студентське самоврядування, орган студентського самоврядування, наукове товариство студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих учених [108].

8. **«Освітній процес»:** а) «Доступ до вищої освіти». Це лексика пов'язана з прийомом, відрахуванням, перериванням навчання, поновленням і переведенням осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах: конкурсний бал, сертифікат зовнішнього незалежного оцінювання, правила прийому до вищого навчального закладу, середній бал документа про повну середню освіту, рейтинговий список вступників, зарахування поза конкурсом, зовнішнє незалежне оцінювання та ін. [108]; б) «Форми навчання»: очна (денна, вечірня) форма навчання, заочна (дистанційна) форма навчання [108]; б) «Форми організації освітнього процесу та види навчальних занять»: навчальне заняття, самостійна робота, практична підготовка, контрольний захід, лекція, лабораторне заняття, практичне заняття, семінарське заняття, індивідуальне заняття, консультація [108].

9. **«Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність у вищих навчальних закладах»:** ад'юнкт, аспірант, виробничо-орієнтована (галузева) наукова установа, вчений, грант, державна дослідницька інфраструктура, докторант, дослідне виробництво, дослідницька інфраструктура, Європейський дослідницький простір, молодий вчений, наукова діяльність, наукова експедиція, наукова (науково-технічна) продукція, наукова (науково-технічна) робота, наукова (науково-дослідна, науково-технологічна, науково-технічна, науково-практична) установа, наукове видавництво, наукове видання, науковий підрозділ, науковий працівник, науковий (науково-технічний) проект, науковий результат, науково-організаційна діяльність, науково-педагогічна діяльність, науково-педагогічний працівник, науково-технічна діяльність, науково-технічний (прикладний) результат, науково-технічна (експериментальна) розробка, прикладне наукове дослідження, принцип відповідності міри впливу, принцип субсидіарності, фундаментальне наукове дослідження [109].

Тексти «Національного глосарію: вища освіта» суттєво доповнюють українську термінологію інтернаціональними термінами, що нині активно використовуються міжнародною, європейською та українською фаховою спільнотою. Це запозичення з англійської мови на позначення понять, пов'язаних з інтеграційними процесами в освіті: ЛСГ **«Інструменти Європейського простору вищої освіти»** (*європейський дослідницький простір, європейський простір вищої освіти, Лісабонська стратегія, Лісабонська конвенція з визнання, Болонський процес, Болонська декларація, Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти, проект «Тюнінг»*); ЛСГ **«Європейські органи врегулювання вищої освіти»** (*Європейська асоціація закладів вищої освіти, Європейська асоціація університетів, європейська мережа національних інформаційних центрів з академічного визнання і мобільності, мережа національних інформаційних центрів академічного визнання*).

Аналіз освітньої термінології засвідчив необхідність створення повного словника-довідника, який допоможе зорієнтуватися в значеннях та правильному використанні специфічних слів. У нього мають увійти як назви традиційних понять з урахуванням їх нових значень, так і нові слова, пов'язані з міжнародним співробітництвом, науковою та інноваційною діяльністю сучасних закладів освіти. Оволодіння специфічною лексикою допоможе громадянам України інтегруватися в Європейський освітній простір, вийти на європейський ринок праці.

2.1 ОСВІТА, ОСВІТОЛОГІЯ ЧИ ЕДУКОЛОГІЯ: МОВНА РЕАЛІЗАЦІЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ТЕНДЕНЦІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Глобалізація, «яка спонукає до формування єдиного освітнього простору та вироблення універсальї освіти» [220, 188], перехід до масової освіти, інтелектуалізація економіки і всіх сфер суспільного життя, потреба в інтеграції зусиль різних наук у межах одного наукового напрямку зумовлюють появу в освіті нових понять, а в мові – їх назв. Нові тенденції до міждисциплінарності, що з'явилися в українській освіті і функціонують у сучасному науковому дискурсі, породили цілу низку синонімічних термінів. У цьому контексті варто розглянути передусім співвідношення поняття «освіта» з близькими за значенням поняттями.

Складність проблеми пов'язана з багатозначністю слова *освіта*. За словником, це «сукупність знань, здобутих у процесі навчання; процес засвоєння знань; загальний рівень знань (у суспільстві, державі і т. і.); система навчально-виховних заходів; система закладів і установ, через які здійснюються ці заходи» [325, V, 755]. Проте його семантичні межі з часом розширилися, і сьогодні констатуємо низку нових смислів: освіта – «соціальне явище, що виступає атрибутом і незмінним супутником людства на всьому його поступальному шляху еволюційного розвитку», «соціальна цінність для кожного індивіда й для соціуму в цілому», «особлива функція суспільства та його важливого інституту – держави відносно своїх громадян (формування й розвиток соціально значущих якостей кожного індивіда як члена суспільства та громадянина держави), з одного боку, і водночас функція свідомого саморозвитку громадян, з іншого», «процес і результат соціалізації членів суспільства, тобто включеності людей до складних, осмислених соціальних зв'язків, без чого людина не може розглядатися як член суспільства», «складна ієрархічна система, що включає різноманітні рівні освіти, змістовно, логічно й послідовно пов'язані між собою», «сектор нематеріальної галузі (невиробничої у вузькому розумінні цього слова) життєдіяльності суспільства, органічно пов'язаний з іншими «спорідненими» секторами – культурою, наукою, охороною здоров'я, мистецтвом та ін.», «особливого роду інтелектуальна, фізична та управлінська діяльність – педагогічна, основний зміст якої складає взаємодію педагогів і тих, хто є суб'єктом освітнього впливу», «процес засвоєння знань у цілому», «результат освітньої діяльності (освіченість)»

(див. [412, 165]). Динаміка семантичної структури аналізованого слова очевидна: спочатку акцент робився на виховному елементі, пізніше він перенісся на навчальний, і сьогодні спостерігаємо органічне поєднання обох з підсиленням ролі соціального складника.

Разом з тим, існує цілий комплекс назв наук про освіту (*педагогічні науки, теорія освіти, освітологія, едукологія, освітознавство*), а отже, фахівцям необхідно чітко окреслити їх предмет, визначитися з назвами та інтегрувати в єдину предметну галузь. Наявність у мові номінацій, які дублюють одна одну, є неприпустимою.

Термін *освітологія* використовується на позначення інтегрованої науки, що виникла на перетині кількох наук про освіту. В Україні цей новий науковий напрям був запропонований В. Огнев'юком, який і дав йому таку назву. Наукова дисципліна стала спробою реалізації міждисциплінарного підходу до науки та навчання, який поширений у Європі. Освітологія – «новий науковий напрям, головним завданням якого є розвиток сфери освіти як цілісного суспільного феномена, що сприяє духовному, культурному, соціально-економічному і науково-технологічному функціонуванню, відтворенню і розвитку суспільства» [220, 188]. Освіта (сфера освіти) є об'єктом освітології; системи та підсистеми освіти – її предметом. До змісту освітологічної підготовки відносять такі філософію освіти, історію освіти, соціологію освіти, культурологію освіти, освітнє право, освітню політику, управління освітою, економіку освіти. Суттєвою відмінністю об'єкта дослідження освітології від інших гуманітарних наук, зокрема педагогіки, є те, що «освітологія є своєрідною освітньою синергетикою для дослідження сфери освіти» [313, 144].

Відповідно до концепції В. Огнев'юка, освітологія як науковий феномен найбільш повно відображає всі знання, що відносяться до освіти, а саме слово *освітологія* як термін науки ліквідує плутанину між власне освітою та знанням про освіту незалежно від того, за допомогою яких наук воно отримане; допомагає уникнути двозначності, викликані використанням слова *освіта* на позначення і навчально-виховного процесу, і знань про нього. Тож різниця між двома термінами – *освіта* та похідним від нього *освітологія* – зрозуміла. Проте виникає запитання: як диференціювати інші близькі за значенням терміни, адже слово *освітологія* за порівняно короткий час утворило цілий синонімічний ряд (що взагалі не властиво термінам і не можна вважати позитивним явищем), яким активно

послугуються наші сучасники: *освітологія* (В. Огнев'юк, С. Сисоєва, А. Фурман, Л. Хоружа), *едукологія* (Г. Бордовський, Б. Ізвозчиков, Н. Литвинова, В. Прокопцов, О. Проказа), *освітознавство* (В. Луговий), рос. *образованиеведение* (О. Субетто).

За нашими спостереженнями, усі згадані слова функціонують паралельно на позначення одного й того самого поняття й реалізують одне й те саме значення. Перевагу англomовному терміну *едукологія* (від *education* – «освіта») надають іноземні автори та вітчизняні дослідники, які посилаються на англomовні видання (хоча в перекладі краще було б подавати україномовний еквівалент терміна). Росіянізм *образованиеведение* використовується в окремих українських текстах без перекладу, у лапках. Простеживши частотність кожного із зазначених термінів у фахових текстах (підготовлена Київським університетом імені Бориса Грінченка хрестоматія «Освітологія» [215]), відзначаємо кількісну перевагу слів *едукологія* (50 %) та *освітологія* (40 %). Терміни *освітознавство* та *образованиеведение* нараховують по 5 %.

Аналізованих слів ще немає в словниках та довідниках, їх тлумачення можна знайти лише в окремих онлайн-джерелах (наприклад, у Вікіпедії) та в наукових статтях з педагогіки. На веб-сайті кафедри філософії Київського університету ім. Бориса Грінченка [233] представлена концепція під назвою «*Освітологія – образованиеведение – едукологія*», що являє собою термінологічну комбінацію трьома мовами (українською, російською та англійською відповідно). На тому ж сайті в рубриці «Освітологічна бібліотека» (звернімо увагу – не *едукологічна!*) подано фахові матеріали за розділами, що мають такі назви: «*Освітологія. Основоположні статті українських науковців*» і «*Образованиеведение – Эдукология. Основоположні статті російських науковців*»; «*Освітологія. Першоджерела і підручники українською мовою*» й «*Образованиеведение – Эдукология. Першоджерела російською мовою*» [233]. Тобто поділ наукових джерел здійснено за національно-мовним принципом: в Україні і в українській мові – *освітологія*, за кордоном – *образованиеведение* й *едукологія*. Усі згадані терміни мають право на існування, проте кожен – у своїй мові.

У вітчизняному науковому дискурсі найбільш активно зарекомендував себе термін *освітологія*, який функціонує як загальна і як власна назва (або її компонент). Наприклад, в Україні працює *науково-дослідна лабораторія освітології* (Київський університет

імені Бориса Грінченка), видається науково-методичний щорічник під назвою «*Освітологія*» (українсько-польське/польсько-українське видання, засноване з метою розвитку однойменного нового наукового напрямку інтегрованого дослідження освіти). Назву «*Освітологія*» отримала також нова українська хрестоматія [234], створена з метою впровадження міждисциплінарного підходу в освітню підготовку майбутніх фахівців з вищою освітою.

Наразі маємо також похідні утворення від нового терміна зі складовою одиницею-прикметником *освітологічний*: *освітологічні сайти, освітологічні заклади та організації*. Назву «*Освітологічний дискурс*» отримало електронне наукове фахове видання [232], спрямоване на поширення досліджень з освітології. Воно дозволяє читачам опрацьовувати наукові доробки з інтегрованого дослідження сфери освіти у відкритому доступі.

У свою чергу англійська калька *едукологія* стала базою для складного термінологічного утворення *інфоноосферна едукологія*, що використовується вітчизняними науковцями на позначення науки про освіту в сучасному інформаційному суспільстві з цілеспрямованими та стихійними циркуляціями знань (див. [275]). З огляду на те, що в мові вже функціонує кілька слів-дублетів на позначення комплексної науки про освіту, ставимо під сумнів необхідність створювати інші, більш складні терміни на позначення її окремих аспектів, поки фахівці не визначилися з пріоритетним стрижневим терміном. Адже це може призвести до сплутування понять.

Інтернаціоналізація освіти – безумовно, явище позитивне, проте відбуватися воно має з урахуванням національних потреб і традицій, у тому числі й на мовному рівні. Не варто її перетворювати на *українську вестернізацію* (термін П. Саух [300, 453]) – бездумну орієнтацію на західні зразки, негативним наслідком якої стає утворення небажаної термінологічної синонімії. У свою чергу пропонуємо зробити вибір на користь слова *освітологія*, адже для цього маємо кілька аргументів: 1) саме воно з'явилося першим в українській мові і в українському суспільстві на позначення міждисциплінарної науки про освіту; 2) воно являє собою поєднання українського слова *освіта* з латинським *logos*, що є традиційним складником багатьох наукових номінацій із значенням цілісного й органічного знання; 3) воно найбільш міцно (порівняно з його дублетами) увійшло у вітчизняний науковий дискурс, саме ним переважно послуговується основна частина українських науковців та освітян.

Поява в українській мові нових слів на позначення освітніх понять зумовлена переосмисленням феномена освіти в суспільстві. Утворення нових наукових міждисциплінарних напрямів та поява відповідних назв у мові, інтернаціоналізація освітніх термінів – цілком природний процес, пов'язаний з інтеграцією країни до світової спільноти, проте, якщо він неконтрольований, то може призвести до негативних наслідків: засмічення мови незрозумілими словами, небажана синонімія термінів, підміна понять. Нинішній стан української освіти та української мови вимагає виваженого ставлення до запозичення та утворення термінів з обов'язковим наданням переваги усталеним способам словотвору.

2.2 СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ТЕРМІНА *ОСВІТА*

Лексико-семантична система мови накопичує й зберігає сукупність концептуальних знань про дійсність, формуючи національну мовну картину світу, важливе місце в якій посідає національна освіта. Сьогодні освіта знаходиться в центрі уваги багатьох сфер суспільства, стає об'єктом дослідження фахівців з педагогіки, психології, історії, філософії, культурології, економіки, соціології та ін. Це складне, багатоаспектне поняття, яке інтенсивно змінює свої межі й спонукає до дискусій, у зв'язку з чим варіюється й семантичне наповнення відповідного слова.

У результаті опрацювання текстів лексикографічних, енциклопедичних, наукових та нормативних джерел було виділено понад 20 семантичних значень слова *освіта*. В українській мовній картині світу освіта передусім усвідомлюється як «процес» (21 %), «система» (14 %), рідше – «сфера», «процес і результат», «діяльність», «сукупність знань» (по 8 %), «рівень знань» (5 %). Зафіксовано також інші семи: «навчання, виховання», «основа розвитку особистості, суспільства і держави», «сектор нематеріальної галузі», «організована й послідовна комунікація заради навченості», «писемність, грамотність», «поширення основ знання», «духовне обличчя», «захист проти сил, що знеособлюють людину», «розвиток особистості й формування громадянина», «соціальне явище», «соціальна цінність», «функція суспільства й держави відносно громадян», «функція свідомого саморозвитку громадян», «результат», «дисципліна», «віддзеркалення життя народу», «індикатор сталого людського розвитку» (по 1,5 %). Найбільш частотними виявилися традиційні значення, що представлені в мовознавчих словниках. Натомість нові тлумачення знаходимо в сучасних наукових та енциклопедичних джерелах з педагогіки, соціології, філософії, права. До того ж, деякі наведені вище значення представлені в кількох варіантах:

- сема «**процес**» стосується знань (освіта – це «процес засвоєння знань» [325, V, 755], «процес здобуття (передачі) і підвищення рівня знань» [415, 411]); виховання й навчання (освіта – «цілеспрямований процес виховання й навчання в інтересах людини, суспільства й держави» [110]); формування особистості (освіта – «єдиний процес фізичного й духовного формування особистості», «процес або продукт формування розуму, характеру або фізичних здібностей особистості» [40]); передачі інформації в суспільстві (освіта –

«процеси, якими суспільство цілеспрямовано передає між людьми з метою їх навчання/навченості накопичені інформацію, знання, розуміння, погляди, цінності, уміння, зразки поведінки, інші компетентності, які включають комунікацію для досягнення навчальних цілей» [110]); реалізації спадковості поколінь (освіта – «процес, за допомогою якого суспільство через школи, коледжі, університети та інші інститути цілеспрямовано передає свою культурну спадщину – накопичене знання, цінності та навички – від одного покоління іншому між поколіннями» [40]); соціалізації членів суспільства (освіта – «процес соціалізації, свідомо орієнтований на деякі ідеальні образи, на історично зумовлені, більш або менш чітко зафіксовані в суспільній свідомості соціальні еталони, наприклад, спартанський воїн, добродійний християнин, енергійний підприємець, гармонійно розвинена особистість» [240]);

- сема «**система**» стосується освітніх заходів (освіта – «система навчально-виховних заходів» [325, V, 755]); закладів і установ (освіта – «система закладів і установ, через які здійснюються ці [навчально-виховні] заходи» [325, V, 755]; «система закладів і установ, призначених для навчання» [415, 411]); усього суспільства (освіта – «відносно самостійна система, функцією якої є навчання і виховання членів суспільства, орієнтована на оволодіння певними знаннями (насамперед науковими), ідейно-моральними цінностями, уміннями, навичками, нормами поведінки, зміст яких у кінцевому рахунку визначається соціально-економічним і політичним ладом даного суспільства і рівнем його матеріально-технічного розвитку» [240]);

- сема «**процес і результат**» – навчальної/наукової діяльності особистості (освіта – «процес і результат засвоєння особистістю певної системи наукових знань, практичних умінь і навичок і пов'язаного з ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також морально-естетичної культури, які у своїй сукупності визначають соціальне обличчя та індивідуальну своєрідність цієї особистості» [91, 615]); соціалізації членів суспільства (освіта – «процес і результат соціалізації членів суспільства, тобто включення (включеності) людей до складних та осмислених соціальних зв'язків, без чого людина не може розглядатися як член суспільства» [412, 165]; «процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок, необхідних для практичної діяльності. Є основою соціального, економічного, інтелектуального, культурного, духовного розвитку суспільства і держави» [440]);

- сема «**сфера**» – соціального життя (освіта – «спеціальна сфера соціального життя, унікальна система, своєрідний соціокультурний феномен, який сприяє нагромадженню знань, умінь і навичок, інтелектуальному розвитку людини» [91, 615]); діяльності, пов'язаної з навчанням (освіта – «сфера діяльності з організації навчання» [406]);

- сема «**діяльність**» – взаємодії учасників навчального процесу (освіта – «особливого роду інтелектуальна, фізична та управлінська діяльність – педагогічна, основний зміст якої складає взаємодію педагогів і тих, хто є суб'єктом освітнього впливу» [412, 165]); процесу пізнання (освіта – «цілеспрямована пізнавальна діяльність людей з отримання знань, умінь та навичок або щодо їх вдосконалення» [40]); процесу «окультурення» населення (освіта – «будь-яка цілеспрямована й організована діяльність для задоволення навчальних потреб (потреб у навченості), яку в деяких країнах називають окультуренням або підготовкою» [206, 44]);

- сема «**рівень знань**» – процесу навчання (освіта – «рівень, ступінь знань, здобутих у процесі навчання» [325, V, 755]); суспільства, держави (освіта – «загальний рівень знань (у суспільстві, державі і т. і.)» [325, V, 755]); людини (освіта – «загальний рівень знань людини, що часто співвідноситься з рівнем навчального закладу, який вона закінчила або в якому навчалася» [415, 411]);

- сема «**сукупність знань**» («**передача знань**») природно стосується процесу навчання (освіта – «сукупність знань, здобутих у процесі навчання» [325, V, 755]; «сукупність систематизованих знань, умінь, навичок, набутих у результаті навчання» [415, 411]); принципів передачі знань у суспільстві (освіта – «передача накопичених суспільством знань молодому поколінню для розвитку в нього пізнавальних можливостей, а також набуття умінь і навичок для практичного застосування загальноосвітніх і професійних знань» [40]). У центр усіх сучасних тлумачень поняття «освіта» так чи інакше потрапляє людина (особистість), її діяльність (навчальна та наукова), суспільство.

Намагаючись простежити динаміку семантичного наповнення терміна *освіта*, ми звернулися до його дефініцій, представлених у «Большой советской энциклопедии» та в «Українській радянській енциклопедії», тексти яких повною мірою відбивають світоглядні орієнтири минулих років. Перше джерело зазначає, що освіта – це «процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок. У процесі освіти відбувається передача від покоління до покоління знань усіх тих духовних багатств, які виробило людство,

засвоєння результатів громадсько-історичного пізнання, відображеного в науках про природу, суспільство, у техніці й мистецтві, а також оволодіння трудовими навичками та уміннями. Освіта – необхідна умова підготовки до життя й праці, основний засіб залучення людини до культури й оволодіння нею; фундамент розвитку культури» [28]. У наведеному тексті двічі наголошується на семі «праця», що є питомою рисою соціалістичного суспільства. З часом вона була втрачена, проте значення «процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок» не втрачає своєї актуальності. Визначення освіти, подане в «Українській радянській енциклопедії» [379], майже повністю дублює попереднє, концентруючи увагу на семантичному складнику «праця», що свідчить про однотипність та односторонність світобачення в радянському суспільстві. У виданні «Толковый словарь языка Совдепии» освіта – це «навчання, просвітництво»; «сукупність знань, отриманих у результаті навчання» [200].

Семантична структура слова *освіта* в сучасній українській мові є значно багатшою, її позитивна динаміка не викликає сумнівів. «Соціальна цінність», «розвиток особистості», «формування громадянина», «комунікація» та інші інноваційні семи, зафіксовані в наукових текстах, є незамінними елементами слова. У наступних розділах роботи буде враховано додаткові значення, представлені в публіцистичних текстах.

2.3 ТЕРМІН *ВИЩА ОСВІТА* ТА ЙОГО СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Вищу освіту можна розглядати як своєрідну соціокультурну модель, що характеризується єдністю соціального, культурного, економічного та наукового середовища, «яке на основі системності та взаємодії формує певний інтегральний модернізаційний результат, що виявляється у процесах удосконаленого відтворення суспільства». «Для вищої освіти показовим є системне відтворення на високому інтелектуальному і культурному рівнях одночасно всіх елементів процесу набуття, відновлення і продукування знань: джерела знань (науки), носія знань (викладача), об'єкта та суб'єкта знань (студента)» [128, 113].

За «Словником української мови», *вища освіта* – «сукупність ширших і глибших знань з ряду певних дисциплін (порівняно з середньою освітою)» [325, I, 546]. Дібрані нами з різних джерел 26 дефініцій цього терміна дозволили виділити кілька основних значень, серед яких найбільш поширеними виявилися «рівень освіти, що здобувається у ВНЗ» («освітній рівень», «фінальний рівень») – 18 %, «чинник розвитку/цивілізаційний чинник/чинник розвитку національної економіки/один із чинників запобігання злочинності/фактор цивілізаційного визначення молоді» – 12 %, «освіта» («формальна освіта», «тип освіти», «освіта, що надається європейськими університетами або іншими вищими навчальними закладами») – 9 %, «знання/рівень знань/сукупність знань, умінь і навичок» – 9 %. Менше у словникових статтях представлені семантичні значення «результат засвоєння системних знань і навичок» – 6 %, «механізм адаптації особистості до умов суспільства/дієвий механізм соціалізації молоді» – 6 %, «основа формування й розвитку інтелектуального потенціалу суспільства/основа інноваційного розвитку» – 6 %.

Компонентний аналіз лексико-семантичної структури терміна *вища освіта* дав можливість виділити додаткові семантичні ознаки, що чітко розмежовують поняття «освіта» і «вища освіта»: «наявність повної загальної середньої освіти як підґрунтя для отримання вищої освіти», «вищий навчальний заклад (європейський вищий навчальний заклад), університет, коледж як місце здобуття вищої освіти», «рівень знань, що надає вища освіта, у порівнянні з рівнем повної загальної середньої освіти», «уміння, практичні навички та різноманітні компетенції, які формує вища освіта», «перелік освітньо-

кваліфікаційних рівнів (бакалавр, спеціаліст, магістр), за якими здійснюється підготовка у ВНЗ», «отримання диплома фахівця та здобуття кваліфікації як завершальна стадія вищої освіти», «взаємодія з наукою як специфіка вищої освіти», «складання ЗНО як необхідна умова здобуття вищої освіти сьогодні», «Закон України «Про вищу освіту» як основний норматив, що визначає процедури здобуття вищої освіти в Україні», «відповідність рівня наданої освіти рівням Європейської рамки кваліфікацій», «формування працівника-професіонала».

Окреслені вище семи формують сучасне розуміння поняття «вища освіта». Разом з тим, його тлумачення в деяких словниках взагалі відсутнє, зокрема у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» за ред. В. Бусел знаходимо тільки слово *освіта*.

Проблема сутності поняття «вища освіта» турбує представників різних галузей – педагогіки, економіки, історії, культурології, філософії, медицини та ін. Одне з найновіших визначень пропонує «Енциклопедія освіти» за ред. В. Кременя, в якій воно категоризовано як нове, розкривається його історія: «У минулому тривалий час воно ототожнювалося з навчанням в університетах, а в сучасному сенсі поширилося у сер. ХІХ ст., після формування в індустріальних державах повнорівневих систем освіти. Такі системи освіти виокремили у ній три рівні: І – початкову освіту; ІІ – середню освіту; ІІІ – вищу освіту, а також ствердили загальне уявлення про В. о. як вершинну стадію багаторічного формування працівника-професіонала» [91, 98].

У результаті опрацювання авторських тлумачень видається можливим доповнити поняття «вища освіта» сукупністю нових смислів, пов'язаних з іншими конептосферами та відповідними галузями: суспільствознавством (*Вища освіта як основа формування і розвитку інтелектуального потенціалу суспільства* [400, 234]; *Вища освіта і наука – пріоритетні сфери розвитку суспільства у ХХІ ст.* [162, 3]; *Вища освіта і наука – найважливіші сфери відповідальності громадянського суспільства та основа інноваційного розвитку* [211, 13]; *Вища освіта як механізм адаптації особистості до умов трансформаційного суспільства* [104, 239]; *Вища освіта як цивілізаційний чинник* [83, 66]; *Вища освіта – виробник освітнього ресурсу в системі суспільного блага* [301, 267]); правом (*Вища освіта – один із чинників запобігання злочинності* [360, 297]); медициною (*Вища освіта як метод лікування: васкуляризація, проліферація нейронів та когнітивні*

практики [394, 328]); соціологією (*Вища освіта – дієвий механізм соціалізації молоді* [281, 480]); економікою (*Вища освіта як чинник розвитку національної економіки* [105, 275]). У деяких текстах представлений синкретизм поняття «вища освіта» через вербалізацію його зв'язків з кількома концептосферами одночасно, наприклад, суспільствознавством, економікою і культурологією (*Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства* [210, 1]); соціологією й політологією (*Вища освіта України як фактор цивілізаційного визначення молоді в контексті політичних реалій* [38, 1]); економікою, політологією й суспільствознавством (*Вища освіта є наріжним каменем у процесі економічних, політичних та соціальних змін, які відбуваються в суспільстві сьогодні* [19, 50]).

У фахових наукових текстах можна виділити кілька додаткових значень словосполучення *вища освіта*: «вершинна стадія багаторічного формування професіонала», «джерело соціально-економічного й культурного розвитку суспільства» [210], «найважливіша сфера відповідальності громадянського суспільства» [211], «метод лікування» [394], «виробник освітнього ресурсу в системі суспільного блага» [301], «суспільне благо» [142], «наріжний камінь у процесі економічних, політичних та соціальних змін у суспільстві» [19], «пріоритетна сфера розвитку суспільства» [162], «відповідальність усіх зацікавлених сторін, особливо уряду» [142] та ін. Усі вони реалізують нове сприйняття образу освіти в сучасному суспільстві, що виходить за межі безпосереднього навчання, отримання знань (на відміну від мовознавчих джерел, словникові статті яких потребують обов'язкового оновлення). Згідно з Законом України «Про вищу освіту» (2014), *вища освіта* – це «сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти» [108].

2.4 СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА НОМІНАЦІЙ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Навчальний заклад, або, відповідно до Закону України «Про освіту», заклад освіти – «юридична особа публічного чи приватного права, основним видом діяльності якої є освітня діяльність» [110]. Найдавнішою формою навчального закладу в Україні є школа. У «Словнику української мови» зафіксовано кілька значень відповідного слова: «1) навчальний заклад, який здійснює загальну освіту і виховання молодого покоління; система загальної освіти, сукупність навчальних закладів; приміщення, в якому міститься такий заклад; збірн., розм. колектив учнів навчально-виховного закладу; учні й учителі такого закладу; 2) спеціальний навчальний заклад, училище, курси і т. ін., де здобуваються професійні знання, кваліфікація; військовий навчальний заклад, признач. для підготовки офіцерського й молодшого командного складу армії; 3) набування знань, досвіду, навичок, а також сам набутий досвід, практичні знання; те, що дає практичні знання, досвід; форма поширення досвіду й підвищення загального культурного рівня кого-небудь; 4) система практичних прийомів вивчення, засвоєння чого-небудь, оволодіння чимось; 5) напрям у науці, мистецтві, літературі, суспільно-політичній думці» [325, XI, 480].

Аналіз текстів словників, енциклопедій та нормативних документів дав можливість виділити 25 семантичних значень слова *школа*, найбільш поширеними з яких виявилися такі:

- «навчальний заклад» [325, XI, 480; 32, 1624; 361, 780] – 18,5 % («навчально-виховний заклад» [372; 406; 62, 364–365; 91, 1006–1007], «спеціальний навчальний заклад, училище, курси і т. ін., де здобуваються професійні знання, кваліфікація» [325, XI, 481; 32, 1624; 361, 780; 406], «публічна або приватна установа, де виховують і навчають молодь» [367, III, 1227]);

- «напряму у науці, мистецтві, літературі, суспільно-політичній думці», «мистецький напрям» – 12 % [325, XI, 480; 32, 1624; 361, 780; 349; 406; 85, 1006–1007];

- «набування знань, досвіду, навичок; набутий досвід, практичні знання» – 10,5 % [325, XI, 480; 32, 1624; 361, 780; 406; 367, 1006–1007; 367, III, 1227];

- «система (загальної) освіти, сукупність навчальних закладів» – 10 % [325, XI, 480; 32, 1624; 361, 780; 406; 322];

- «приміщення, в якому міститься заклад (будинок)» – 10 % [325, XI, 480; 32, 1624; 372; 406; 91, 1006–1007; 322].

Менше представлені у структурі слова *школа* семи «система практичних прийомів вивчення, засвоєння чого-небудь, оволодіння чимось» (6 %) [325, XI, 480; 32, 1624; 361, 780; 322], «те, що дає практичні знання, досвід» (4 %) [325, XI, 480; 32, 1624; 372], «колектив учнів навчально-виховного закладу», «усі учні, що входять до якоїсь школи» (4 %) [325, XI, 480; 32, 1624; 367, III, 1227], «група учнів, послідовників, однодумців кого-небудь», «усі учні, прихильники й поклонники якогось учителя-керманіча, його ідей, поглядів чи переконань» (4 %) [325, XI, 480; 32, 1624; 367, III, 1227], «учні й учителі закладу» (3 %) [325, XI, 480; 32, 1624], «форма поширення досвіду й підвищення загального культурного рівня кого-небудь» (3 %) [325, XI, 480; 32, 1624], «посібник для навчання гри на музичному інструменті» (3 %) [322], «явище історичне» (3 %) [322; 62, 364–365], «школа, училище» (1,5 %) [298, I, 149], «одна з ланок системи освіти» (1,5 %) [367, 1006–1007], «соціальний інститут» (1,5 %) [367, 1006–1007], «складна, динамічна соціальна система» (1,5 %) [367, 1006–1007], «усі учні, прихильники й поклонники якогось учителя-керманіча, його ідей, поглядів, чи переконань», «особливий напрям науки якогось учителя, або поглядів духовного керманіча», «різні роди навчання й виховання», «мистецький напрям» (по 1,5 %) [367, III, 1227].

Щодо поняття **«заклад вищої освіти/вищий навчальний заклад»**, в українському освітньому дискурсі функціонують різноманітні визначення, що роблять наголос на тих чи інших семантичних ознаках терміна. Його компонентний аналіз визначив, що найбільш поширеними є семи «заклад» (43 %) і «освітня установа» (22 %). Менш представлена сема «освітньо-наукова установа» (7 %) є не менш важливою, оскільки саме наукова складова вирізняє європейський вищий навчальний заклад з-поміж інших типів та рівнів закладів освіти: «Вищий навчальний заклад – освітня, освітньо-наукова установа, яка у визначеному порядку відповідно до ліцензії та акредитації реалізує програми вищої освіти» [23]. Близькими до зазначених вище є семи «навчально-науковий центр» (7 %), «центр освіти, науки й культури» (7 %). Актуальним є також тлумачення поняття через типологію денотата: «Вищими навчальними закладами є: технікум (училище), коледж, інститут, консерваторія, академія, університет та інші» [108, ст. 22].

Лінгвістичний аналіз дефініції поняття «вищий навчальний заклад» дав можливість виявити такі додаткові значення: *реалізує відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійні програми вищої освіти за певними освітньо-кваліфікаційними рівнями; забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку осіб відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти; здійснює наукову та науково-технічну діяльність [85, 100]; має статус юридичної особи й реалізує професійні освітні програми вищої професійної освіти [57, 54]; здійснюється з метою задоволення освітніх потреб особи, суспільства і держави [232]; має право надавати наукові ступені, поєднує наукові функції з навчально-виховним процесом [305]; у визначеному порядку відповідно до ліцензії та акредитації реалізує програми вищої освіти і здійснює наукову діяльність [23]; здійснює підготовку фахівців за різними освітньо-кваліфікаційними рівнями [108, ст. 22]; надає освітні послуги з підготовки фахівців ступенів вищої освіти бакалавра, спеціаліста, магістра [205]; здійснює підготовку науково-педагогічних та наукових кадрів вищої кваліфікації за освітньо-кваліфікаційними рівнями «бакалавр», «спеціаліст», «магістр» і кадрів вищої кваліфікації в аспірантурі та докторантурі [108]; заснований і діє відповідно до законодавства про освіту, реалізує відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійні програми вищої освіти за певними освітніми та освітньо-кваліфікаційними рівнями, забезпечує навчання, виховання і професійну підготовку осіб відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також здійснює наукову і науково-технічну діяльність [82]; має один з чотирьох рівнів акредитації; реалізує відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійні програми вищої освіти за певними освітніми та освітньо-кваліфікаційними рівнями; забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку осіб відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти; здійснює наукову та науково-технічну діяльність [40].*

На основі окреслених вище семантичних особливостей видається можливим сформулювати інтегроване розуміння поняття «заклад вищої освіти/вищий навчальний заклад»: освітньо-науковий заклад, який заснований і діє відповідно до законодавства про освіту, реалізує відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійні програми вищої освіти за певними освітніми та освітньо-кваліфікаційними рівнями, забезпечує навчання, виховання і професійну підготовку осіб

відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також здійснює наукову й науково-технічну діяльність.

На позначення **закладів вищої освіти** в українській мові існує розгалужена система номінацій: *університет, інститут, академія, коледж, технікум, колегія, колегіум*. *Університет* як найдавніший тип європейського ВНЗ є «природним центром розвитку освіти, який має право надавати наукові ступені й покликаний сприяти поширенню наукових знань та здійсненню культурно-просвітницької діяльності серед населення» [367, 940].

Український університет має власні традиції, що зародилися ще в XVII ст. До найдавніших відносять Львівський національний університет ім. Івана Франка (1661), Харківський національний університет ім. Василя Каразіна (1805), Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (1834), Національний технічний університет «Київський політехнічний інститут» (1898) та ін. У процесі розвитку український університет набував різних ознак – від первісної автономії до її втрати й повної уніфікації за радянських часів. Серед сучасних рис університетського типу навчання називають забезпечення ступеневого навчання, здійснення фундаментальних наукових досліджень, високий рівень інформатизації навчального процесу, діяльність університету як регіонального центру щодо поширення нових знань та інноваційних технологій навчання, міжнародна співпраця в галузі вищої освіти й підготовки студентів, магістрантів, наукових і науково-педагогічних кадрів для інших країн. «...Із урізноманітненням освітніх установ відмінності поміж університетськими та неуніверситетськими системами навчання стають все менш виразними» [367, 940], у результаті чого визначення поняття «університет» у лексикографічних та наукових джерелах значно різняться.

У закордонному виданні 1966 року, «Українській малій енциклопедії» Є. Онацького зазначено: «По університетах звичайно *вчать т. зв. гуманістичних наук* [курсив наш] – історії, історії літератури, богословія, медицини, природознавства. Техніка раніше виключалася, бо її студіювалося в спеціальних технічних інститутах, але в XX ст. появляються по університетах і факультети інженерії» [223, XV, 1961]. Так само в «Українській загальній енциклопедії» під ред. І. Раковського університет визначено як «високу прилюдну школу з різними відділами – факультетами, *звичайно не технічними*

[курсів наш]: богословським, іст.-філ., мед., мат.-природничим» [367, III, 1017]. Порівнюючи наведені тлумачення із сучасним розумінням поняття, можна говорити про зміни в семантичному складі аналізованої лексеми, оскільки нині університети не обмежуються гуманітарною складовою, вони пропонують широкий спектр природничих, технічних, економічних та інших дисциплін.

Слово *університет* було запозичено із західноєвропейських мов: пізньолатинське *universitas* означає «кілька осіб, об'єднаних в одне ціле», «об'єднання професорів і учнів», «об'єднання наук» [95, VI, 35]. Його мовознавчі тлумачення чітко й лаконічно відбивають суть поняття, проте не охоплюють усіх функцій, які сьогодні виконує заклад. Наприклад, у «Словнику української мови» університет – «1) вищий навчальний заклад, наукова установа з різними гуманітарними та природничо-математичними факультетами; 2) назва навчальної установи для підвищення загальноосвітніх, спеціальних та політичних знань» [325, X, 450]. Друге значення частково втратило свою актуальність, адже нині підвищення політичних знань не є пріоритетним завданням вищого навчального закладу.

Серед усіх визначень, дібраних із словникових, енциклопедичних, педагогічних і нормативних джерел, сутність сучасного університету найбільш повно передано в «Національному освітньому глосарії»: університет – «основний тип вищого навчального закладу/закладу вищої освіти, що найбільш повно виражає й реалізує місію, візію, цілі, завдання та функції вищої освіти. Як провідні інтелектуальні осередки суспільства університети на засадах автономії, академічної свободи здійснюють освітню, дослідницьку, інноваційну діяльність, є головними чинниками суспільного прогресу» [206, 65].

На підставі опрацьованих визначень у структурі слова *університет* нами було виділено 13 основних сем. Цілком закономірно, що найчастотнішою з них виявилася сема «вищий навчальний заклад» (39,5 %). Поширеними також є семи «навчальна установа» (11 %), «провідний науковий методичний центр» (11 %), «будинок, у якому міститься заклад» (8 %), «наукова установа» (8 %), «те, що має досвід, знання поза навчальним закладом» (5 %). Серед інших – «природний центр розвитку освіти», «провідний інтелектуальний осередок суспільства», «вища школа з різними відділеннями-факультетами», «джерело набутих знань, великий досвід». Поступово все більшої ваги в семантичній структурі слова

університет набирає соціальний (університет – «головний чинник суспільного прогресу») та науковий складники (університет – «вищий навчально-науковий заклад, що має кілька факультетів, які готують спеціалістів з багатьох галузей знань, і проводить науково-дослідну роботу» [207, 701]); пор.: університет – «багатопрофільний вищий навчальний заклад, де готують висококваліфіковані кадри з широкого кола спеціальностей у галузі природничих, суспільних і гуманітарних наук» [62, 339]. У більш ранніх дефініціях автори не враховували науково-дослідний компонент, що є важливою ознакою сучасного вищого навчального закладу.

Слушним доповненням семантичної структури слова *університет* стають атрибутивні та предикативні характеристики. Зокрема в тексті Закону України «Про вищу освіту» використовується низка прикметників, які окреслюють типологію денотата: «*Багатогалузевий (класичний, технічний) або галузевий (профільний, технологічний, педагогічний, фізичного виховання і спорту, гуманітарний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний* тощо) вищий навчальний заклад, що провадить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти (у тому числі доктора філософії), проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність» [108]. Найбільш поширеними є прикметники *профільний, багатопрофільний, галузевий, багатогалузевий, класичний*, що вербалізують традиційні риси українського університету. Прикметники *найдавніший, головний, основний* підкреслюють важливість та роль, яку відігравав університет в Україні в усі часи; *європейський* – визначає не стільки територіальну належність, скільки високий якісний рівень вищого навчального закладу, *автономний* – характеристику вітчизняного університету, яка повернулася до нього із прийняттям Закону України «Про вищу освіту», 2014 р.: «Університет – *автономний* вищий навчальний заклад, тип якого виробився в Європі за середньовіччя» [40]. Особливої актуальності набуває характеристика за рівнем акредитації, оскільки саме вона лежить в основі диференціації типів навчальних закладів на вищі й середні: «Університет – багатопрофільний ВНЗ IV (*вищого*) рівня акредитації...» [91, 100–101].

Серед дієслівних характеристик університету вирізняються такі: *має право надавати наукові ступені; покликаний сприяти поширенню наукових знань та здійсненню культурно-просвітницької діяльності серед населення [91, 940]; готує спеціалістів з багатьох галузей знань [415, 619]; проводить науково-дослідну роботу [415, 619; 207, 701]; найбільш повно виражає й реалізує місію, візію, цілі, завдання та функції вищої освіти [206, 65]; здійснює освітню, дослідницьку, інноваційну діяльність на засадах автономії, академічної свободи [206, 65]; здійснює фундаментальні та прикладні наукові дослідження; здійснює культурно-просвітницьку діяльність [91, 101]; є головним чинником суспільного прогресу [206, 65]; проводить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти [206, 65; 108, ст. 28]; проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження [206, 65; 108, ст. 28]; має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, відповідний рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення [206, 65; 108, ст. 28; 91, 101; 367, 12–14]; сприяє поширенню наукових знань [206, 65; 108, ст. 28; 367 12-14; 91, 101]; провадить культурно-просвітницьку діяльність [206, 65; 108, ст. 28; 367, 12–14]; готує висококваліфіковані кадри з широкого кола спеціальностей у галузі природних, суспільних і гуманітарних наук [62, 339; 372]; має кілька факультетів, які готують спеціалістів з багатьох галузей знань [207, 701]; має привілей надавати своїм випускникам та аспірантам наукові ступені бакалаврів, магістрів та докторів [40]; проводить освітню діяльність [367, 12–14; 367, 100].*

Таким чином, слово *університет* за часи незалежності України набуло нових інтерпретацій і сьогодні означає багатопрофільний (або профільний) вищий навчальний заклад, що об'єднує у своєму складі різні гуманітарні, природничо-математичні та інші факультети, на яких представлена сукупність різноманітних дисциплін, що складають основи наукового знання, забезпечує інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти, проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження і є провідним науковим та методичним центром у галузях своєї діяльності.

Слово *інститут*, за «Словником української мови», має три основних значення: «1) назва деяких вищих навчальних закладів і наукових установ; 2) у дореволюційній Росії – закритого типу жіночий середній навчальний заклад для дітей дворян (інститут шляхетних дівчат; 3) юр. сукупність правових норм у якій-небудь галузі суспільних відносин» [325, IV, 33]. «Тлумачний словник

сучасної української мови» обмежується одним, першим значенням слова [361, 280]. «Великий тлумачний словник сучасної української мови», крім наведених вище, пропонує ще одне значення: «Організована система соціальних ролей, яка є постійним і значним елементом суспільства і яка зосереджується на основних потребах і функціях людини» [32, 499].

У текстах нових нормативних документів *інститут* – це «вищий навчальний заклад третього або четвертого рівня акредитації або структурний підрозділ університету, академії, який провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у певній галузі науки, виробництва, освіти, культури і мистецтва, проводить наукову, науково-методичну та науково-виробничу діяльність і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення» [108].

В «Енциклопедії освіти» немає окремої статті, присвяченої поняттю «інститут», натомість представлені тлумачення цілої низки власних назв науково-дослідних установ та наукових організацій зі словом *інститут* – *Інститут вищої освіти АПН України, Інститут дефектології, Інститут інформаційних технологій і засобів навчання АПН України, Інститут педагогіки АПН України, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, Інститут проблем виховання АПН України, Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, Інститут соціальної та політичної психології* [367, 343–352]. Семантичне значення «вищий навчальний заклад» реалізується у словосполучці *інститути післядипломної педагогічної освіти* («вищі навчальні заклади III – IV рівнів акредитації, які забезпечують підвищення кваліфікації, підготовку та перепідготовку педагогічних кадрів освіти» [367, 354]), що зафіксована в зазначеному виданні. Термін *інститут* згадується також у статті про університети, де зазначено, що вони історично походять з інститутів: «Київський національний лінгвістичний університет, який було засновано у 1948 р. як Київський державний педагогічний інститут іноземних мов» [367, 387]; «Херсонський національний технічний університет, заснований у 1957 р. як навчально-консультаційний пункт Київського технологічного інституту легкої промисловості» [367, 977].

Семантична структура слова *інститут* складається з кількох основних сем: «вищий навчальний заклад» [325, IV, 33; 32, 499; 361] («самостійний вищий навчальний заклад» [62, 146]), «спеціалізований навчальний заклад» [207, 262], «вищий спеціалізований навчальний

заклад» [322], «вищий навчальний заклад третього або четвертого рівня акредитації» [108]), «наукова установа» [325, IV, 33; 32, 499; 361; 367, II, 116] («науково-дослідна установа» [207, 262; 322]), «частина (структурний підрозділ) університету, академії» [62, 146], «навчально-методична установа системи підвищення кваліфікації фахівців», «окремий тип педагогічного навчального закладу» [322], «вища школа для підготовки спеціалістів», «заведення для якоїсь спеціальності (інститут краси)», «загальна назва для п'ятих академій: «Французької академії», «Академії точних наук», «Академії мистецтв», «Академії моральних і політичних наук» і «Академії палеографії та літератури» (у Франції)» [367, II, 116], «реалізує професійні освітні програми», «здійснює наукові дослідження» [62, 146], «провадить освітню діяльність», «проводить наукову, науково-методичну та науково-виробничу діяльність і має відповідний рівень кадрового забезпечення» [108]. Зафіксована у словниках сема «середній навчальний заклад для дітей дворян» [325, IV, 33; 32, 499] втратила свою актуальність разом з відповідною реалією.

До того ж, слово *інститут* з часом вийшло за межі освітньої сфери й стало частиною термінологічної системи інших галузей: права (де воно реалізує значення «сукупність правових норм»), соціології (інститут – «організована система соціальних ролей», «форма організації та регулювання суспільних відносин», «найзагальніший елемент соціальної структури», «спосіб організації політичної, економічної, соціальної, правової та іншої діяльності людей»). Наприклад, «Юридична енциклопедія» пропонує таке визначення поняття «інститут»: «форма організації та регулювання суспільних відносин і діяльності людини з властивими цій формі метою, функціями та засобами впливу на життя суспільства або окремих його частин; найзагальніший елемент соціальної структури» [406]. У науках про суспільство термін «інститут» використовується в таких основних значеннях: «1) організаційна система зв'язків і соціальних норм, що регулюють певну галузь суспільних відносин (інститут права, інститут демократії тощо); 2) процедура, спрямована на задоволення певних потреб суспільства; 3) спеціальна форма життєдіяльності людини; 4) зібрання людей, які згідно з поділом праці об'єднуються для досягнення спільної мети; 5) сукупність ролей і функцій, норм і структур, які забезпечують реалізацію інтересів окремих індивідів, соціальних груп, верств або суспільства в цілому» [322].

Слово *академія*, що виникло як назва давньогрецької філософської школи, заснованої Платоном у IV ст. до н. е. [372], сьогодні використовується у двох значеннях: «1) назва найвищих державних наукових установ, завданням яких є розвиток наук або мистецтв; 2) назва деяких вищих навчальних закладів» [325, I, 25; 361, 23–24; 32, 16]. «Історичний словник українського язика» кваліфікує академію як «вищий заклад науковий» [124, 13], а Закон України «Про вищу освіту» – як «вищий навчальний заклад» [108, ст. 28]. Деякі джерела у дужках поряд зі словом *академія* подають слово *інститут*, що дозволяє розглядати ці назви як рівнозначні, синонімічні: «Академія (інститут) – галузевий (профільний, технологічний, технічний, педагогічний, богословський, теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурний тощо) вищий навчальний заклад, що провадить інноваційну освітню діяльність, пов'язану з наданням вищої освіти на першому і другому рівнях за однією чи кількома галузями знань, може здійснювати підготовку на третьому і вищому науковому рівнях вищої освіти за певними спеціальностями, проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність» [108, ст. 28].

Крім того, серед семантичних значень слова *академія* вирізняються такі: «найвища державна наукова установа, завданням якої є розвиток наук або мистецтв» [325, I, 25; 322; 62, 18; 92]; «вищий навчальний заклад четвертого рівня акредитації» [367, 12], «галузевий вищий навчальний заклад» [108], «вищий науковий центр» [62, 18; 372], «вища наукова установа і навчальний заклад» [322], «провідний науковий і методичний центр у сфері своєї діяльності» [108; 62, 18], «наукова установа й товариство загального або спеціального характеру» [92], «провадить інноваційну освітню діяльність, пов'язану з наданням вищої освіти на першому і другому рівнях за однією чи кількома галузями знань», «може здійснювати підготовку на третьому й вищому науковому рівнях вищої освіти за певними спеціальностями», «проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження», «має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів», «сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність» [108], «провадить освітню діяльність, пов'язану зі

здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у певній галузі науки, виробництва, освіти, культури й мистецтва», «здійснює фундаментальні та прикладні наукові дослідження» [91, 101].

Існують певні суперечності у визначенні поняття «*коледж*». Деякі джерела, датовані до 1990 року (саме тоді окремі середні спеціальні навчальні заклади різного профілю були реорганізовані в коледжі та почали створюватися нові коледжі), розглядають цю освітню реалію як таку, що притаманна лише зарубіжним країнам: «Коледж (від англ. *college*) – вищий або середній навчальний заклад в Англії, США та інших зарубіжних країнах» [322]; «вища школа в Англії та ЗДА, де здебільше й живуть студенти» [367, II, 306]; «У Великобританії коледжі виникли на поч. XIII ст. У традиційному вигляді вони збереглися в старих університетах (Оксфордському університеті й Кембриджському університеті). Коледжі, що входять у склад інших університетів, найчастіше – спеціалізовані навчальні заклади (типу радянських інститутів), які мають певну самостійність. Існують коледжі, що не входять в університети: коледжі університетського типу, пед., мех., с.-г., комерційні та ін. Деякі привілейовані середні школи також називаються коледжами. Перші коледжі в США виникли в XVII ст. Тепер це чотирирічні вищі навчальні заклади, що існують самостійно або як складова частина університету, і молодші коледжі – дворічні навчальні заклади на базі середньої школи» [62, 169].

Нам вдалося виділити кілька семантичних значень слова *коледж*: «вищий або середній навчальний заклад» [325, IV, 217; 361, 315], «науковий заклад» (з ремаркою *рідко*) [325, IV, 217], «середній спеціальний навчальний заклад» [415, 324], «тип навчального закладу» [91, 406], «вищий навчальний заклад або структурний підрозділ університету, академії чи інституту» [108, ст. 28], «вищий навчальний заклад другого рівня акредитації або структурний підрозділ вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації» [91, 101]. Така непослідовність семантичного наповнення освітнього терміна, вочевидь, пов'язана з багатою типологією навчальних закладів у вітчизняній системі освіти, в якій коледж не має чітко окресленого статусу, а також різнорівневою структурою вітчизняних коледжів: одні готують бакалаврів, інші – молодших бакалаврів (а до недавнього часу – ще й молодших спеціалістів). Згідно з «Енциклопедією освіти», це «самостійні вищі навчальні заклади, або структурний підрозділ університету, академії, інституту, що реалізує освітні програми вищої

освіти за освітньо-кваліфікаційними рівнями «молодший спеціаліст» та «бакалавр». <...> Розрізняють три типи коледжів: ті, що відповідають за рівнем підготовки вищій школі; такі, що займають проміжне становище між середнім і вищим навчальним закладом; такі, що відповідають рівню середньої школи і призначені для учнів, яким виповнилось 16 років» [91, 405–406].

Так само по-різному тлумачать і слово *технікум*. Одні джерела визначають його як «тип навчального закладу в Україні та інших державах» [91, 903], не конкретизуючи його ознак. Інші ж відносять його до вищих або до середніх навчальних закладів, наголошуючи на самостійності, або ж вважають структурним підрозділом вищого навчального закладу. Кожна епоха кваліфікує їх по-своєму, надаючи особливої ролі в суспільстві: у СРСР воно означало основний тип навчальних закладів, що готували фахівців із середньою спеціальною освітою для різних галузей промисловості, будівництва, сільського господарства, транспорту і зв'язку, економіки й права (тоді як фахівців середньої кваліфікації неіндустріального типу готували середні професійні училища: педагогічні, медичні, художні, театральні та ін.), у незалежній Україні воно стало назвою вищого навчального закладу, що реалізує освітні програми вищої освіти за освітніми рівнями «молодший спеціаліст» та «бакалавр», а нині – «бакалавр» і «молодший бакалавр». Відповідно до Закону України «Про освіту» (1991) технікуми було визнано вищими закладами освіти другого рівня акредитації, випускникам яких присвоювалася кваліфікація бакалавра [62, 330]. У новому Законі України «Про освіту» (2017) термін *технікум* взагалі не згадується, хоча навчальні заклади цього типу продовжують працювати.

Можна виділити кілька основних семантичних значень слова *технікум*: «тип навчального закладу в Україні та в інших державах» [91, 903], «основний тип середнього спеціального навчального закладу в СРСР» [322], «основний тип навчального закладу в колишньому СРСР», «вищий навчальний заклад освіти першого рівня акредитації в Україні», «самостійний навчальний заклад або структурний підрозділ університету», «навчальний заклад неповної вищої освіти» [406], «основний тип середнього спеціального навчального закладу» [62, 330; 372], «вищий навчальний заклад першого рівня акредитації або структурний підрозділ вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації» [367, 15], «середній технічний або професійний навчальний заклад», «будинок, де розміщений цей заклад» [325, X, 104; 32, 1448]. Зміст

поняття доповнюється дієслівними характеристиками: *готує фахівців із середньою спеціальною освітою* [325, X, 104; 32, 1448]; *здійснює підготовку кадрів для різних галузей промисловості, сільського господарства, будівництва, транспорту, зв'язку, сфери послуг та ін.* [91, 903]; *провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації за кількома спорідненими спеціальностями, і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення* [367, 15]; *здійснює підготовку молодших спеціалістів відповідно до фаху* [406].

Згідно з деякими джерелами [367, 101], тотожним до слова *технікум* є *училище*. Аналіз словникових статей продемонстрував брак інформації стосовно останнього. Наприклад, за «Словником української мови», *училище* – «навчальний заклад, школа в дореволюційній Росії; тепер – спеціальний навчальний заклад, що дає середню або неповну середню освіту і певну професію» [325, X, 534]. Йому суперечить інший погляд: «Училище – вищий навчальний заклад першого рівня акредитації або структурний підрозділ вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації за кількома спорідненими спеціальностями, і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення» [40]. Виникає потреба у визначенні місця й статусу училища в сучасній системі освіти України й формулюванні нової дефініції цього поняття.

Крім загальноживаних номінацій закладів освіти, проаналізованих вище, в українській мові функціонують також слова, які вийшли з активного вжитку, але в певний історичний період були надзвичайно актуальними, – *колегіум* і *колегія*. Вони мають спільне значення: «У Західній Європі, на Україні та в Росії в XVI – XVIII ст. – назва деяких закритих середніх і вищих навчальних закладів [325, IV, 217; 322]. В «Українській загальній енциклопедії» за ред. І. Раковського слово *колегія* визначено як «збори, управа, установа, товариство людей, зв'язаних одною професією, або одною справою; наукова установа: середня або вища школа; всі професори факультету в університеті; назва вищих державних установ у Росії за Петра В., перемінених опісля в міністерства» [367, II, 306]. За «Глумачним словником сучасної української мови» *колегіум* – «назва деяких сучасних закритих середніх і вищих навчальних закладів» [361, 315].

На підставі вище викладеного можна констатувати, що наявна в українській мові система слів на позначення закладів освіти

зумовлена давніми традиціями та розгалуженою системою освіти в країні, соціально-політичними чинниками, що впливають на розвиток галузі протягом усієї її історії, динамікою освітніх процесів. Розуміння специфіки організації освітнього процесу ускладнюється тим, що не з'ясованою залишається різниця між *технікумом* і *училищем*, *академією* й *інститутом*. Чітке визначення на державному рівні місця кожного типу навчальних закладів у національній системі освіти і, відповідно, уточнення їх дефініцій дасть можливість уникнути змішування понять.

2.5 СПЕЦИФІКА ВЛАСНИХ НАЗВ УКРАЇНСЬКИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Поняття «навчальний заклад (заклад освіти)», «вищий навчальний заклад (заклад вищої освіти)» в освітній галузі традиційно залишаються ключовими. Назви вищих навчальних закладів України пов'язані з іменами видатних особистостей, які у свій час зіграли велику роль у різних сферах життєдіяльності країни (у період Київської Русі, Радянського Союзу, незалежності України та ін.). На честь однієї й тієї самої історичної постаті можуть бути названі кілька вишів, що свідчить про її особливе значення в розвитку вітчизняної освіти й суспільства в цілому. Наприклад, ім'я Тараса Шевченка носить Київський національний університет, Луганський національний педагогічний університет, Чернігівський державний педагогічний університет; Івана Франка – Житомирський державний університет, Дрогобицький державний педагогічний університет, Львівський національний університет; Богдана Хмельницького – Черкаський національний університет, Національна академія державної прикордонної служби України, Мелітопольський державний педагогічний університет; Петра Сагайдачного – Національна академія сухопутних військ, Київська державна академія водного транспорту й Запорізький інститут МАУП; Григорія Сковороди – Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет, Харківський національний педагогічний університет; Михайла Остроградського – Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Кременчуцький національний університет. При цьому зв'язок особи, на честь якої було названо вищий навчальний заклад, із ним може бути різним. В одних випадках університети беруть собі імена земляків. Наприклад, імена Василя Стефаника, Володимира Даля, Івана Пулюя, Володимира Гнатюка, Михайла Остроградського, Антона Макаренка надано університетам, розташованим у тих місцевостях, де вони народилися; ім'я Миколи Гоголя – *Ніжинському державному педагогічному університету*, де навчався майбутній письменник; Степана Гжицького – Львівському зооветеринарному інституту, де науковець очолював кафедру біохімії; Василя Каразіна – Харківському університету, який був ним заснований; Івана Огієнка – заснованого ним Кам'янець-Подільського державного українського університету (нині – Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка). В інших випадках навчальним закладам надано імена осіб,

які є професіоналами у відповідній галузі. Наприклад, на честь льотчика-аса Івана Кожедуба було названо *Харківський університет повітряних сил*, російського вченого, основоположника сучасної аеродинаміки *Миколи Жуковського* – *Національний аерокосмічний університет «ХАІ»*, російського кораблебудівника С. О. Макарова – *Національний університет кораблебудування*. Іноді це просто імена поважних українців, які мають велике загальнонаціональне значення (Ярослав Мудрий, Богдан Хмельницький, Тарас Шевченко та ін.).

Практика присвоєння навчальним закладам імен видатних особистостей з'явилася ще в ХІХ ст., наприклад, *Київський університет ім. святої княгині Ольги*, *Київський університет святого Володимира*, *Гімназія вищих наук ім. князя Безбородька* в Ніжині (у 1875 р. її було реорганізовано в Історико-філологічний інститут ім. князя Безбородька). Тенденція надавати університетам імена святих пояснюється давніми зв'язками освіти з релігією, імена князів – їх роллю в поширенні просвітництва (вони були засновниками та меценатами навчальних закладів).

У результаті кількісного аналізу власних назв українських закладів вищої освіти (за переліком вищів, поданим на веб-сайті Міністерства освіти і науки України [199]) ми дійшли висновку, що найчастіше їх структурними елементами стають імена представників науки (37 % випадків), літератури (22 %) і громадської діяльності (22 %), рідше – сфери освіти й мистецтва (по 5 %). Відповідно власні назви вищих навчальних закладів можна розподілити за такими тематичними групами:

1. **«Наука»:** економіка (*Донецький державний університет економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського* (видатний український і російський економіст, перший економіст-східноєвропеєць, наукові теорії якого визнали зарубіжні вчені різних шкіл і напрямків)); фінанси: (*Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана* (фінансист, політик, Герой України)); медицина (*Вінницький національний медичний університет ім. Миколи Пирогова* (відомий хірург, анатом, засновник військово-польової хірургії, який створив перший атлас топографічної анатомії людини та започаткував використання анестезії в оперативних втручаннях), *Національний медичний університет ім. академіка Олександра Богомольця* (видатний патологіолог, основоположник української школи патологічної фізіології, ендокринології і геронтології, засновник перших в Україні й Росії науково-дослідних закладів медичного профілю)); ветеринарія (*Львівський національний*

університет ветеринарної медицини та біотехнології ім. **Степана Гжицького** (український науковець у галузі ветеринарії, основоположник ветеринарної біохімії в Україні)); етнографія, фольклористика, мовознавство (Тернопільський національний педагогічний університет ім. **Володимира Гнатюка** (український етнограф, фольклорист, мовознавець, літературознавець, мистецтвознавець, перекладач та громадський діяч)); філософія (Таврійський національний університет ім. **В. І. Вернадського**; Харківський національний педагогічний університет ім. **Г. С. Сковороди**, Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. **Григорія Сковороди**)); математика, механіка, фізика (Кременчуцький національний університет ім. **Михайла Остроградського** (математик світової слави), Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту ім. академіка **Всеволода Лазаряна** (вчений-механік, Заслужений діяч науки і техніки УРСР, доктор технічних наук, академік АН СРСР, лауреат Державної премії УРСР в галузі науки і техніки), Тернопільський національний технічний університет ім. **Івана Пулюя** (фізик і електротехнік, винахідник x-променів)); машинобудування й сільськогосподарська механіка (Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. **Петра Василенка** (доктор технічних наук, академік Української академії аграрних наук, член-кореспондент Національної академії наук України); Національний університет кораблебудування ім. адмірала **С. О. Макарова** (російський флотоводець, кораблебудівник)); ракетобудування й космонавтика (Житомирський військовий інститут ім. **С. П. Корольова** (відомий конструктор); Полтавський національний технічний університет ім. **Юрія Кондратюка** (вчений-винахідник, один із піонерів ракетної техніки й теорії космічних польотів); Національний аерокосмічний університет ім. **Миколи Жуковського** «ХАІ» (російський учений, основоположник сучасної аеродинаміки)); радіозв'язок (Одеська національна академія зв'язку ім. **Олександра Попова** (відомий завдяки винаходу радіоприймального пристрою та дослідженню радіозв'язку)); хімія, біохімія, епідеміологія (Тернопільський державний медичний університет ім. **Івана Горбачевського** (український хімік, біохімік, гігієніст та епідеміолог, кандидат на Нобелівську премію з фізіології й медицини 1911 року)); біологія, природознавство (Одеський національний університет ім. **Іллі Мечникова** (лауреат Нобелівської премії); Харківський національний аграрний університет

ім. **В. В. Докучаєва** (основоположник наукового генетичного ґрунтознавства та зональної агрономії)).

2. «Література». В основному це номінації вищих навчальних закладів, структурним елементом яких є прізвища відомих українських письменників, наприклад: *Вінницький педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського*, *Глухівський національний педагогічний університет ім. Олександра Довженка*, *Дніпровський національний університет ім. Олеся Гончара*, *Львівський національний університет ім. Івана Франка*, *Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника*, *Київський університет ім. Бориса Грінченка*, *Чернігівський державний педагогічний університет ім. Тараса Шевченка*, *Кіровоградський державний педагогічний університет ім. Володимира Винниченка*, *Волинський національний університет ім. Лесі Українки*, *Полтавський державний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка*, *Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини*, *Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича*.

Крім того, у структурі назв деяких українських ВНЗ виділяємо прізвища російських літераторів, що мають своє обґрунтування. Наприклад, *Ніжинський державний педагогічний університет* отримав ім'я російського письменника українського походження *Миколи Гоголя*, який у свій час навчався в Ніжинській гімназії вищих наук, на базі якої згодом утворили університет. *Східноукраїнському національному університету* (м. Луганськ) було присвоєно ім'я *Володимира Даля*, який родом із Луганська.

3. «Громадська діяльність». Цю тематичну групу формують номінації вищих навчальних закладів зі структурними одиницями-іменами вітчизняних діячів, які зробили вагомий внесок у розвиток національної ідеї та української державності. Серед них – представники різної доби:

- давніх часів: *Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького* (правитель Галицько-Волинського князівства); *Чорноморський державний університет ім. Петра Могили* (політичний, церковний і освітній діяч), *Київська державна академія водного транспорту ім. Петра Конашевича-Сагайдачного*, *Академія сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного* (полководець та політичний діяч), *Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого* (великий князь Київський), *Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького*,

Національна академія державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького (гетьман Війська Запорізького);

- XIX–XX ст.: *Національний педагогічний університет ім. Михайла Драгоманова* (громадський діяч, публіцист, історик, філософ, економіст, літературознавець, фольклорист, один з організаторів «Старої громади» в Києві), *Харківський національний університет ім. Василя Каразіна* (засновник Харківського університету, вчений та просвітник, активний діяч харківського культурного осередку), *Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка* (вчений, державний, освітній, церковний і громадський діяч, ректор і фундатор Кам'янець-Подільського державного українського університету);

- радянської доби: *Харківський університет повітряних сил ім. Івана Кожедуба* (тричі Герой Радянського Союзу, маршал авіації, радянський льотчик-ас);

- сучасності: *Львівський державний інститут новітніх технологій та управління ім. В'ячеслава Чорновола* (відомий український політик, державний діяч, публіцист і журналіст).

Як показує наш аналіз, структуру власних назв українських вишів можуть формувати не лише імена конкретних осіб, а й певної групи, яка має ті чи інші заслуги перед Батьківщиною. Наприклад, один із вишів названо на честь ліквідаторів аварії на Чорнобильській АЕС – *Черкаський інститут пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля*.

4. **«Освіта»**. На честь видатних українських педагогів названо такі вітчизняні університети: *Миколаївський національний університет ім. Василя Сухомлинського*, *Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. Костянтина Ушинського*, *Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука*, *Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка*.

5. **«Мистецтво»**. Власні назви вишів цієї тематичної групи пов'язані з іменами представників різних видів мистецтва, наприклад, художника Михайла Бойчука (*Київський державний інститут декоративно-прикладного мистецтва та дизайну ім. Михайла Бойчука*), композитора Миколи Лисенка (*Львівська національна музична академія імені Миколи Лисенка*), архітектора, заслуженого діяча мистецтв УРСР, академіка О. М. Бекетова (*Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова*).

Вплив суспільно-політичних процесів на сферу освіти легко простежити на прикладі власної назви одного з найдавніших і найбільш відомих університетів країни – **Київського національного університету ім. Тараса Шевченка**. У різні часи у складі його змінювалися імена видатних осіб: *св. Володимир, М. П. Драгоманов, Т. Г. Шевченко*. Водночас відбувалися й інші зміни: до неї то додавали, то з неї вилучали лексичні елементи *ордена Леніна, ордена Леніна й ордена Жовтневої революції*, що хронологічно виглядало так: 1920–1926 – Вищий інститут народної освіти ім. *М. П. Драгоманова* (який у період 1870–1876 рр. працював на посаді доцента Київського університету); 1926–1932 – Київський інститут народної освіти ім. *М. П. Драгоманова*; 1933–1939 – Київський державний університет; 1939–1994 – Київський державний університет ім. *Т. Г. Шевченка*; 1959 – Київський *ордена Леніна* державний університет ім. *Т. Г. Шевченка*; 1984 – Київський *ордена Леніна й ордена Жовтневої революції* державний університет ім. *Т. Г. Шевченка*; 1994 – до сьогодні – Київський національний університет ім. *Тараса Шевченка*.

Славний своєю історією **Глухівський педагогічний університет імені Олександра Довженка** також мав кілька етапів розвитку відповідно до програми реорганізації системи педагогічної освіти: *Учительський інститут* (1874–1917); *Педагогічний інститут* (1917–1921); *Інститут народної освіти* (1921–1924); *Педагогічні курси* (1924–1925); *Педагогічний технікум* (1925–1930); *Інститут соціального виховання* (1930–1933); *Педагогічний інститут* (1933–1937); *Учительський інститут* (1937–1941; 1943–1954); *Педагогічний інститут* (1954–2001); *Педагогічний університет* (з травня 2001 р.), *Національний педагогічний університет* (з 4 жовтня 2009 р.). До 2001 року навчальний заклад носив ім'я російського письменника, академіка *С. Сергєєва-Ценського*. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 липня 2008 року № 958 Глухівському державному педагогічному університету було присвоєно ім'я його видатного випускника, письменника, кінорежисера *Олександра Довженка*.

Один із провідних вищих навчальних закладів України **Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара** до 25 червня 2008 року мав назву *Дніпропетровський ордена Трудового Червоного Прапора державний університет ім. 300-річчя возз'єднання України з Росією*. А **Центральноукраїнський**

державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка за радянських часів носив ім'я *О. С. Пушкіна*.

Аналіз власних назв вищів у радянський період (на базі текстів «Української радянської енциклопедії» [372]) дозволив дійти висновку, що їх тематика була значно вужчою порівняно із сучасною. У процесі дослідження нами не було виявлено власних назв із компонентом «Мистецтво», значно скромніше (14 %) була представлена тематична група «Наука» (*М. Є. Жуковський* – Харківський авіаційний інститут), *В. В. Докучаєв* – Харківський сільськогосподарський інститут, *М. К. Янгель* – Харківський інститут радіоелектроніки, *М. І. Пирогов* – Вінницький медичний інститут, *С. О. Макаров* – Миколаївський кораблебудівний інститут, *Г. С. Сковорода* – Харківський педагогічний інститут). Натомість центральне місце (40 %) посідала не характерна для сьогодення «Державна, партійна та революційна діяльність», представлена іменами відомих комуністичних діячів, активістів, більшовистських революціонерів, провідників сталінської політики: *Д. З. Мануйльський* (Ровенський педагогічний інститут), *Я. О. Галан* (Тернопільський педагогічний інститут), *В. Г. Белінський* (Миколаївський педагогічний інститут), *Н. К. Крупська* (Херсонський педагогічний інститут), *О. Д. Цюрупа* (Херсонський сільськогосподарський інститут), *В. Я. Чубар* (Запорізький машинобудівний інститут), *В. І. Ленін* (Харківський політехнічний інститут), *І. З. Соколов* (Український заочний політехнічний інститут), *М. М. Борисенко* (Харківський зооветеринарний інститут), *М. І. Калінін* (Кримський сільськогосподарський інститут, Дніпропетровський інститут інженерів залізничного транспорту), *Артем* (Дніпропетровський гірничий інститут), *Ф. Е. Держинський* (Дніпропетровський хіміко-технологічний інститут), *М. В. Фрунзе* (Сімферопольський університет), *М. І. Арсеничев* (Дніпродзержинський індустріальний інститут). Крім того, сюди відносимо номінації вищих навчальних закладів, пов'язаних з ідеологічними поняттями «ленінський комсомол», «50-річчя Великої жовтневої соціалістичної революції»: *Львівський політехнічний інститут імені Ленінського комсомолу*, *Київський політехнічний інститут імені 50-річчя Великої жовтневої соціалістичної революції*.

Однаково важливою для обох історичних періодів виявилася тематична група «Література» – 40 %. До складу номінацій входили імена українських та частіше російських письменників: *І. Я. Франко* (Львівський університет, Дрогобицький педагогічний інститут,

Житомирський педагогічний інститут), *Леся Українка* (Луцький педагогічний інститут), *П. Г. Тичина* (Уманський педагогічний інститут), *І. П. Котляревський* (Харківський інститут мистецтв), *В. Г. Короленко* (Полтавський педагогічний інститут), *О. М. Горький* (Київський педагогічний інститут, Запорізький інститут удосконалення лікарів, Донецький медичний інститут), *С. М. Сергєєв-Ценський* (Глухівський педагогічний інститут), *О. С. Пушкін* (Кіровоградський педагогічний інститут), *М. Островський* (Вінницький педагогічний інститут), *М. В. Гоголь* (Ніжинський педагогічний інститут), *Т. Г. Шевченко* (Ворошиловградський педагогічний інститут, Чернігівський педагогічний інститут)). На честь українських педагогів-новаторів було названо *Одеський педагогічний інститут ім. К. Д. Ушинського* (нині *Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського*) та *Сумський педагогічний інститут ім. А. С. Макаренка* (нині *Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка*), які зберегли у своєму складі історичні прізвища.

Тенденції до найменування вищих навчальних закладів в українській мові постійно змінювалися: цю функцію виконували імена святих і князів, радянських героїв, пізніше – національних героїв, а нині – переважно імена українських науковців, відомих у тих галузях, які є профільними для певного університету, що є цілком закономірним, адже вищі навчальні заклади в Україні знову стають осередками науки. Класичні й педагогічні університети, як правило, носять імена відомих письменників, громадських діячів і просвітителів. Спільною ознакою всіх часів є значний вплив суспільно-політичних чинників на мовні процеси: у центрі уваги суспільства і, відповідно, номінативних процесів – завжди особистість, яка, на думку громадян, є надзвичайно важливою і яка сприймається як зразок для наслідування. Такі номінації є вираженням української національної ідентичності на мовному рівні.

2.6 НОМІНАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

У Законі України «Про вищу освіту» окрема стаття присвячена особам, які навчаються у вищих навчальних закладах. Їх поділяють на дві категорії: «здобувачі вищої освіти» й «інші особи, які навчаються у вищих навчальних закладах». До першої групи відносять поняття «студент» (особа, зарахована до вищого навчального закладу з метою здобуття вищої освіти ступеня молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра) та близькі до нього поняття: «курсант» (особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого навчального закладу (вищого навчального закладу із специфічними умовами навчання, військового інституту як підрозділу вищого навчального закладу) і навчається з метою здобуття вищої освіти за певним ступенем та якій присвоєно військове звання рядового, сержантського і старшинського складу або спеціальне звання рядового, молодшого начальницького складу або таке звання вона мала під час вступу до навчання), «аспірант» (особа, зарахована до вищого навчального закладу (наукової установи) для здобуття ступеня доктора філософії), «ад'юнкт» (особа, зарахована до вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу із специфічними умовами навчання) для здобуття ступеня доктора філософії), «докторант» (особа, зарахована або прикріплена до вищого навчального закладу (наукової установи) для здобуття ступеня доктора наук) [108, X, ст. 61]. До переліку інших осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, належать «слухач» (особа, яка навчається на підготовчому відділенні вищого навчального закладу, або особа, яка отримує додаткові чи окремі освітні послуги, у тому числі за програмами післядипломної освіти), «асистент-стажист» (особа, яка має вищу освіту ступеня магістра, навчається в асистентурі-стажуванні вищого навчального закладу за мистецькими спеціальностями з метою вдосконалення творчої майстерності), «інтерн» (особа, яка має ступінь магістра медичного або фармацевтичного спрямування і навчається з метою отримання кваліфікації лікаря або провізора певної спеціальності відповідно до переліку лікарських або провізорських спеціальностей інтернатури), «лікар-резидент» (особа, яка має ступінь магістра медичного спрямування, навчається тільки на відповідних клінічних кафедрах з метою отримання кваліфікації лікаря певної спеціальності відповідно до переліку спеціальностей резидентури), «клінічний ординатор» (особа, яка має ступінь магістра медичного спрямування та

кваліфікацію лікаря певної спеціальності відповідно до переліку лікарських спеціальностей і навчається з метою поглиблення професійних знань, підвищення рівня компетентності лікаря-спеціаліста) [108, X, ст. 61]. Відповідно в українській мові можна виділити лексико-семантичну групу «Здобувачі освіти», куди відносимо всі слова, що позначають осіб, які навчаються (*студент, учень, курсант, аспірант, ад'юнкт, докторант, слухач, асистент-стажист, інтерн, клінічний ординатор*).

Подекуди й нині трапляються застарілі номінативні форми *спудей* та *університант*. Якщо перше з них зафіксоване багатьма джерелами [320, 191; 367, III, 177; 325, IX, 611] (*спудеями* в Україні називали учнів братських шкіл, середніх і молодших класів Київської академії, а також духовних навчальних закладів [62, 318]), то друге менш відоме (*університант* – «студент університету, людина з університетською освітою» [88, VI, 35]).

Раніше слово *студент*, як переконує «Енциклопедія освіти», означало і того, хто навчається, і того, хто навчає: «У Давньому Римі студентом називали кожного, хто займається пізнанням. Із появою в XII ст. університетів термін «студент» застосовували до тих, хто навчався, і до тих, хто викладав там. Після введення вчених звань для викладачів (магістра, проф. та ін.) студентами почали називати лише тих, хто навчається» [91, 879].

Етимологічно в слові *студент* закладена сема «старанний»: «Студент – поход. від лат. *studens, ntis* «який навчається, який намагається», дієприкметника від дієслова *studio* «старанно працюю; навчаюсь»» [88, V, 457]. Дефініції, подані в найновіших джерелах, роблять акцент на інших актуальних сьогодні концептуальних ознаках, наприклад, рівнях і формах навчання: «Студент – особа, зарахована до вищого навчального закладу з метою здобуття вищої освіти *ступеня молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра*» [108, X, ст. 61]; «В Україні студент – особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого навчального закладу і *навчається за денною (очною), вечірньою або заочною, дистанційною формами навчання* з метою здобуття відповідного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня» [406].

Слово *студент*, як переконують опрацьовані джерела, використовується на позначення будь-якої особи, яка навчається в закладі освіти, проте в науковців розходяться думки щодо рівня закладу. У 30 % випадків його пов'язують з вищим навчальним закладом («особа, яка навчається у вищому навчальному закладі»

[108, X, ст. 61; 206, 61; 367, III, 210–211; 62, 322]), у 18 % – із вищим та середнім (середнім спеціальним) навчальним закладом («той, хто навчається у вищому або середньому (середньому спеціальному) навчальному закладі» [325, IX, 799; 367, III, 669; 32, 1406]). У «Словарі української мови» Б. Грінченка слово *студент* використовується у двох значеннях – на позначення власне студента й учня (причому останнє кваліфікується як основне): «1) ученик; 2) студенть» [320, 221].

Образ студента доповнюють трактування поняття представниками педагогічної науки: «повноправний учасник навчально-виховного процесу, його об'єкт і суб'єкт», «активний суб'єкт навчально-виховного процесу», «партнер у культурній взаємодії учителя і учня» [91, 947]. Причому смислове наповнення поняття «студент» диференціюється залежно від системи освіти: у класичній системі студент – «інформаційний реципієнт», «виконавець установлених норм поведінки», «складовий елемент сукупного об'єкта управління», «слухач», зрідка – «ретранслятор отриманої раніше інформації», «підлеглий»; у посткласичній системі – «джерело інформації» (тоді як у класичній системі основним, а іноді й єдиним джерелом інформації вважається викладач), «виконавець внутрішніх пізнавальних дій», «активний суб'єкт-елемент сукупного активного об'єкта управління», «активний учасник інформаційної взаємодії», «колега» (див. [5, 6]). Динаміка смислового наповнення поняття є очевидною: з колишнього пасивного споживача інформації студент перетворюється на активного учасника освітнього процесу.

Щодо слова *учень*, усі опрацьовані джерела пропонують майже ідентичні визначення: «1) той, хто вчиться в загальноосвітній або спеціалізованій школі, що дає початкову й середню освіту; 2) той, хто навчається певному фаху, ремеслу і т. ін.; 3) послідовник чийх-небудь поглядів, учення» [325, X, 533]. В «Юридичній енциклопедії» під поняттям «учень» розуміють особу, яка оволодіває знаннями, навчається, набуває навичок професійної підготовки. При цьому додається, що учні, як правило, здобувають освіту в навчальних закладах [406]. У «Практичному словнику синонімів української мови» представлено багатий синонімічний ряд до слова *учень*: «школяр, вихованець, (старших класів) старшокласник, (випускного класу) випускник; (вищих шкіл) студент; (військового училища) курсант; (курсів) слухач; послідовник» [132, 435].

Семантика номінацій осіб, які навчаються в закладах освіти, диференціюється залежно від змісту освітніх послуг, мети та програм навчання. Особливого функціонального навантаження та актуальності в умовах дитиноцентрованого (студентоцентрованого) навчання набувають семи «джерело інформації», «активний суб'єкт», «колега».

2.7 ПЕДАГОГІЧНІ, НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА НАУКОВІ ПРАЦІВНИКИ

У Законі України «Про вищу освіту» [108, X, ст. 53] виділено кілька категорій учасників освітнього процесу, серед яких першу позицію займають педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники, більш відомі широкому загалу як викладачі, учителі, педагоги, професори, які представляють «одну з найстаріших, найгуманніших і найскладніших професій» [91, 947]. У Єгипті, Вавилоні та інших державах Стародавнього Сходу учителями були жерці, у Стародавній Греції ними ставали вільнонаймані громадяни, у Римській імперії учитель був державним чиновником, який призначався від імені імператора. У середні віки обов'язки учителя виконували священики, монахи, а пізніше в містах – наймані особи. Слово *педагог* у Стародавній Греції дослівно означало «провідник дитини». Так називали рабів, які відводили дитину до школи й забирали назад. Зазвичай у педагоги вибирали рабів, не придатних для іншої роботи, але тих, що були вірними домівці [91, 947].

Термін *професор* було запозичено з латинської мови (*professor* – «викладач, учитель»), він пов'язаний з дієсловом *profiteer* – «відкрито заявляю». Уперше його почали використовувати в Римській імперії (серед. I ст. до н. е. – кін. V ст. н. е.). У Середні віки професорами називали вчителів духовних шкіл, з XII ст. – викладачів університетів. Слово було синонімом до назв учених ступенів магістра та доктора наук (філософії, богослов'я). У навчальних закладах України звання професора з'явилося в XVII ст. [406]. У загальний вжиток слово *професор* увійшло як номінація викладача вищого навчального закладу, який займається науковою діяльністю.

Слово *викладач* має багатий синонімічний ряд: *педагог, учитель, інструктор, професор, викладавець, наставник*. За «Словником української мови», викладач – це той, хто читає лекції, веде уроки в навчальних закладах [325, I, 407]. У розмовному варіанті української мови усталилася також форма жіночого роду – *викладачка*. Сьогодні методичні працівники розрізняють два значення терміна: «У широкому розумінні слова – працівник вищої, середньої спеціальної або загальноосвітньої школи, який викладає якийсь навчальний предмет; у вузькому розумінні слова – штатна посада у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах» [352]. Педагогічні енциклопедичні джерела тлумачать поняття «викладач» по-своєму: «фахівець із необхідною вищою фаховою і психологічною

педагогічною підготовкою, який здійснює педагогічну, навчально-виховну та організаційно-методичну роботу у професійно-технічних навчальних закладах, ВНЗ різних рівнів акредитації», «штатна посада у професійно-технічних навчальних закладах та ВНЗ» [91, 84].

Найновіші освітні джерела, зокрема «Національний освітній глосарій: вища освіта» не фіксують поняття «викладач», натомість подають визначення більш відомого в Європі поняття «викладацький персонал» (teaching staff) – «персонал вищого навчального закладу/закладу вищої освіти, основним завданням якого є викладання. Включає осіб, які обіймають посади, що передбачають здійснення викладання» [206, 14]. На відміну від попередніх дефініцій, остання пов'язує процес викладання і тих, хто його забезпечує, саме з *вищим* навчальним закладом.

У ході компонентного аналізу слова *викладач* нам вдалося виділити кілька основних сем, що формують його структуру. Найчастіше його трактують як суб'єкт або фігуру навчального процесу (15 % випадків): «головний суб'єкт педагогічного впливу у вищому навчальному закладі», «суб'єкт, який визначає весь зміст навчання, його норми й принципи, стиль ставлення до тих, кого навчають», «основна фігура, якій належить стратегічна роль у розвитку особистості майбутнього фахівця».

Викладача в нашому суспільстві сприймають перш за все як особистість (11 %) («особливий соціальний тип особистості», «фундаментально освічена особистість») і організатора (11 %). Тлумачення досліджуваного поняття як особи, яка проводить заняття в навчальних закладах, притаманне здебільшого мовознавчим словникам (11 %), а як назви штатної посади та працівника вищої, середньої спеціальної або загальноосвітньої школи (по 11 %) – педагогічним та методичним джерелам. Інші семантичні значення слова представлені поодинокими випадками, що ніяк не зменшує їх вартості: «фахівець із необхідною вищою фаховою і психологічною педагогічною підготовкою», «ініціатор педагогічної діяльності», «основне джерело інформації», «контролер зовнішньої діяльності», «керівник, який регулює свій вплив на аудиторію та її поведінку».

Одне з методичних джерел [5, 6] пропонує порівняльну характеристику ролей викладача й студента у двох системах навчання – класичній і посткласичній. Якщо в першій викладач кваліфікується як оратор, начальник, то в другій – як комунікатор, що вибудовує інформаційну взаємодію, старший товариш студента. А отже, залежно від системи навчання варіюється і соціальна роль викладача, і

розуміння самого поняття, і загальна оцінка відповідного образу. Використані в дефініціях прикметникові означення *основний, головний, (фундаментально) освічений* для характеристики образу викладача репрезентують його функцію в освітньому процесі.

Слово *вчитель* означає особу, «яка навчає, викладає який-небудь навчальний предмет у школі», «яка є авторитетом у якій-небудь галузі, яка впливає на інших, передає свій досвід, знання, служить для них прикладом» [325, I, 536]. Таке значення пропонують усі мовознавчі джерела, проте найбільш частотним виявилось інше, представлене переважно в педагогічних виданнях, – «спеціаліст, який проводить навчальну й виховну роботу з учнями» (27 %). Крім того, учитель – це ще й «мислитель, громадський діяч» (13 %), «людина, яка навчає інших людей, передає їм певні знання про життя» (6,7 %), «одна з найдавніших професій» (6,7 %).

Слово *педагог* у всіх опрацьованих нами словникових та енциклопедичних джерелах має майже однакові тлумачення: це передусім «особа, яка займається викладацькою й виховною діяльністю або розробляє проблеми педагогіки» (29 %), «учитель, вихователь» (29 %). В енциклопедичних текстах досить чітко простежується сема «науковий працівник/співробітник (вчений, науковець), який займається теоретичними проблемами педагогіки» (24 %). Деякі визначення підкреслюють фахове підґрунтя педагога: «особа, фахом якої є навчання й виховання» (12 %), «зміст професії у вихованні молодого покоління» (6 %). Простежується відмінність у семантичній структурі слів *учитель* і *педагог*: у першому випадку робиться акцент на тому, що особа може передавати знання з певних дисциплін і поза межами аудиторії, класу, навчального закладу, у другому – обов'язково має бути фахова підготовка. Спільним змістовим компонентом обох термінів є сема «виховна діяльність».

Серед найбільш поширених значень слова *професор* – «вчене звання (найвище вчене звання)» (36 %) та «особа, яка має це звання, обіймає відповідну посаду» (23 %). У деяких джерелах *професор* – «учитель (учитель духовної школи, викладач)» (18 %), іноді з ремаркою *зах.*, тобто притаманне для західних країн, хоча й для нас це слово не є новим, оскільки, як стверджує Є. Онацький, «В Галичині до советської окупації професором звали кожного вчителя середніх шкіл» [223, XII, 1527]. Крім того, словники подають значення «посада» (14 %) і «великий знавець якої-небудь справи» (9 %).

З огляду на найбільш розлогий семантичний діапазон слова *викладач* воно є найбільш універсальною номінацією особи, яка здійснює викладацьку діяльність і охоплює категорії всіх тих, хто викладає в закладах освіти *різного* рівня. У наступних розділах роботи представлено специфіку його функціонування в публіцистичних текстах, з урахуванням додаткових (у т. ч. оцінних) сем, пов'язаних зі сприйняттям цього багатопланового образу в суспільстві.

2.8 НОВІТНІ ПОНЯТТЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ДИСКУРСІ ТА ЇХ НАЗВИ

2.8.1 АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Проблема академічної доброчесності у вищих навчальних закладах України, як зазначають дослідники, виходить за межі суто освітянського середовища й зачіпає всі сфери суспільного життя [126]. Її розглядають у правовій, технічній, моральній та соціальній площинах. І якщо одні науковці оперують поняттям «академічна доброчесність/чесність», то інші працюють з протилежним поняттям «академічна нечесність».

Термін *академічна доброчесність* є калькою з англійської мови – *academic integrity*, що означає «обов'язкове дотримання у процесі навчання, за будь-яких умов, п'яти фундаментальних цінностей: чесності, довіри, поваги, справедливості та відповідальності» [423]. У жодному українському словнику, довіднику чи енциклопедії немає його визначення, що пов'язано з новизною поняття. У нормативний обіг воно увійшло не так давно – із прийняттям Закону України «Про освіту» (2017). Проте механізми відповідальності вищих навчальних закладів та окремих учасників освітнього процесу за виявлену академічну нечесність були прописані ще в Законі України «Про вищу освіту» (2014). У «Національному освітньому глосарії: вища освіта» знаходимо визначення *академічної свободи* як складника *академічної доброчесності*, проте дефініції останньої там також немає.

У текстах вітчизняних наукових джерел різної спрямованості (педагогічної, економічної, соціальної тощо) поступово складається розуміння проблеми академічної доброчесності, але поки ще немає одностайної думки. За результатами аналізу наукових текстів можна констатувати, що в українській мові існує цілий синонімічний ряд термінів на позначення одного й того самого поняття: *академічна доброчесність*, *академічна чесність*, *чесність*. Дехто з науковців сюди додає ще й *академічну порядність* та *академічну етику*. Автори послуговуються названими термінами як взаємозамінними, посилаючись на їхні англійські відповідники (*academic integrity*, *integrity*, *academic honesty*, *academic dishonesty*, *academic/professional misconduct*). Така синонімія призводить до змішування понять, тому слід визначитися з пріоритетним терміном та сформулювати його однозначне тлумачення.

Аналіз словникових дефініцій термінів *академічна доброчесність* і *академічна чесність* дозволяє говорити про те, що вони є абсолютними синонімами: за «Словником української мови», *доброчесність* – це властивість за значенням «доброчесний; висока моральна чистота, чесність» [325, II, 326]; *чесність* – «1) властивість за значенням «чесний»; 2) чесна поведінка, чесне, самовіддане ставлення до когось, чогось [325, XI, 315]. Порівняймо прикметникові форми: *доброчесний* – який живе чесно, дотримується всіх правил моралі; який є проявом чесності, моральності» [325, II, 326]; *чесний* – «1) який відзначається високими моральними якостями; не здатний украсти, не схильний до крадіжки; який виражає правдивість, прямоту характеру, відвертість (про обличчя, погляд і т. ін.); властивий людині, яка має високі моральні якості; який старанно, ретельно виконує свої обов'язки; сумлінний; 2) сумісний з поняттями честі, чесності, з правилами честі; який впливає з сумлінного ставлення до своїх обов'язків; зароблений без обману, своєю сумлінною працею; 3) який не заслуговує догани, порядний, нічим не заплямований; 4) шановний, поважний, сповнений честі; який заслуговує на високу повагу, пошану» [325, XI, 314–315].

Як видно з наведених тлумачень, близькі за значенням слова *доброчесний* і *чесний* пов'язані з високими моральними якостями людини, тому їх ставлять в один синонімічний ряд: «чесний (який має високі моральні якості), доброчесний (дотримується правил моралі), цнотливий, правдивий, чистий» [258].

Слово *академічний*, що є означенням до слів *доброчесність* і *чесність*, українські словники тлумачать як «навчальний» [325, I, 25]; «пов'язаний з навчанням у школі, вишах, на курсах і т. ін. (про час, навантаження)» [361, 23], що дає змогу констатувати рівнозначність термінологічних словосполук *академічна доброчесність* і *академічна чесність* і коротко сформулювати їх основне значення: «чесна поведінка та дотримання правил моралі у всіх процесах, пов'язаних із навчанням». Термін *академічна доброчесність* вважаємо більш прийнятним для користування, оскільки його офіційно закріплено в нових вітчизняних нормативних документах: це «сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень» [110].

На противагу нашому висновку, в українському науковому дискурсі знаходимо різні погляди. Наприклад, координатор проекту сприяння академічній доброчесності Тарас Тимочко в одному з інтерв'ю по-своєму інтерпретує поняття «академічна доброчесність»: «Так її [академічну доброчесність] назвали люди, які писали Закон «Про освіту». У ньому є стаття, що так і називається «Академічна доброчесність». У перекладі з англійською це *academic integrity* – дотримання всіх норм академічного процесу добровільно. Тобто йдеться про те, щоб бути чесним з самим собою і дотримуватися моральних принципів. На відміну від «академічної чесності» – формального дотримання прописних норм» [318]. Основою диференціації цих двох понять автор вбачає опозицію «добровільність та моральність (академічна доброчесність) – обов'язковість та формальність (академічна чесність)». Спираючись на лінгвістичні факти, не можемо погодитися з такою думкою, оскільки сема «моральність» характерна для семантичної структури обох слів – *чесність* і *доброчесність*.

Нами було дібрано 30 дефініцій терміна *академічна доброчесність/академічна чесність* з наукових статей, освітніх сайтів та видань, в яких представлено новини та коментарі щодо перших кроків впровадження принципів академічної доброчесності в українських вишах. Узагальнюючи їх, можна стверджувати, що в українському освітньому дискурсі найбільш поширені семи «загальна система поведінки в академічному середовищі», «принцип дотримання правил під тиском, у рамках певних обмежень та законів, яких має дотримуватись кожна людина», «сукупність характеристик стосовно поведінки суб'єкта навчання», «дотримання певних морально-правових норм, правил та принципів», «свідоме сповідування певних принципів», «відданість фундаментальним цінностям», «важлива складова академічної культури», «фундаментальна основа створення автономії ВНЗ», «сформована система поведінкових стереотипів студента, що виражають загальнолюдські морально-етичні традиції у сфері оцінки його знань», «дилема вищої школи», «системна проблема вищої школи», «поняття, що передбачає адміністративну відповідальність та відповідні санкції», «політична проблема», «прозорий вступ до ВНЗ», «чеснота професора, позиція студента, установка батьків», «чинник активізації гідності особистості», «гідна та свідома поведінка під час виконання письмових контрольних робіт, складання письмових іспитів, написання курсових та дипломних робіт, проведення

досліджень та інших видів навчальної діяльності», «важлива характеристика європейської освіти».

Іноді автори наукових робіт трактують академічну доброчесність через її функціональні характеристики, послуговуючись при цьому дієсловами та їх формами, як-от: академічна доброчесність *передбачає* не тільки академічну свободу, але й відповідальність за кожне висловлене судження, оцінку, будь-який здійснений людиною вчинок; *забезпечує* отримання якісних знань і пропонує свого роду модель мікро-суспільства відкритого типу, здатну суттєво впливати на макро-світ; *стосується* не лише якості освіти – вона напряду впливає на те, яких громадян виховує система вищої освіти в країні, які цінності закладаються під час навчання в університеті та яким є «секрет успіху» в суспільстві; *має протидіяти* надмірній комерціалізації університетів, їх інтенсивній бюрократизації; *призначена служити* збереженню та популяризації справжніх цінностей у світі мінливих інтересів; *дозволяє* системі освіти залишатися результативною, такою, що справді дає якісні знання та корисні навички, а не тільки документи про здобуття освіти; *свідчить* про стійкі норми й відносини в таких дихотомічних зв'язках, як «студент-викладач», «студент-студент», «студент-виши»; *має велике виховне значення*.

Розуміння академічної доброчесності ускладнюється тим, що часто дефініції спираються на інші популярні, часом суперечливі поняття, які також потребують роз'яснення: «європейська освіта», «академічна свобода», «академічна культура», «автономія ВНЗ».

Маємо констатувати факт, що в українському науковому середовищі все більше поширюються образні, метафоричні тлумачення академічної доброчесності, які вражають новизною, авторською оригінальністю й концентрують у собі специфіку національного світобачення: академічна доброчесність – «соціальний капітал університету», «суспільний ідеал, ґрунт, гумус, на якому зростає академічна досконалість», «маркер для фінансових донорів і грантодавців», «питання ділової репутації», «противага монетизації освіти», «камертон моральності й навчально-виховного процесу», «своєрідна моральна платформа, від якої мають відштовхуватись (і до якої повинні повертатись) всяк і кожен, хто переступає поріг навчального закладу». Такі визначення пов'язані з практичним досвідом і виникають у результаті індивідуально-авторського переосмислення поняття. Вони його збагачують оцінними

елементами, передають відповідне ставлення громадян до нового явища й сподівання на позитивні результати його впровадження.

Палітра значень нової для термінологічної системи сфери освіти словосполучки *академічна доброчесність* є досить багатою, її оригінальні авторські характеристики влучно передають національну специфіку світобачення. Номінацію використовують відносно закладу вищої освіти, учасників освітнього процесу в цілому або окремо студентів, викладачів, науковців, а також відносно процесів навчання, виховання, оцінювання та наукової роботи. Поняття «академічна доброчесність» органічно пов'язує освіту з іншими важливими сферами: правом (академічна доброчесність – «чинник правового виховання студентської молоді»), політикою (академічна доброчесність – «політична проблема») та ін. У цілому наше дослідження засвідчило глибокий інтерес до проблеми академічної доброчесності не тільки освітян, а й представників інших наукових галузей, а також готовність її розв'язувати.

2.8.2 МЕДІАОСВІТА

Різноманітні форми мас-медіа відіграють надзвичайно важливу роль у житті сучасної людини, забезпечуючи її великим обсягом інформації. Часом навіть досвідчений реципієнт губиться в інформаційному просторі, у зв'язку з чим виникає нагальна потреба у формуванні медіакультури. Зазначену функцію покликана виконувати нова галузь – медіаосвіта. «Необхідність даного процесу обумовлена тим, що мас-медіа в умовах глобалізації та інформаційного суспільства часто вирішально впливають на те, яким люди сприймають навколишній світ. Медіаосвіта покликана надати особистості можливість самозахисту шляхом навчання критичного сприйняття медійних повідомлень» [286]. Незважаючи на активне вивчення сутності поняття «медіаосвіта» та його місця в сучасній науковій парадигмі (С. Бойко, І. Гуріненко, Т. Кравченко, Б. Потятинник, Л. Рень, В. Різун, А. Федоров, І. Чемерис та ін.), погляди науковців розходяться.

Слово *медіаосвіта* походить із лат. *media* – «засоби» та відповідає англійському *media education*. В українській мові функціонує кілька слів на позначення суміжних понять: *медіадидактика* (теорія медійного навчання, включаючи цілі, зміст, організаційні форми, способи й засоби, що допомагають розвитку медіаграмотності та медіакомпетентності), *медіакомпетентність* (сукупність мотивів особистості, її знань, умінь, здатностей, що сприяють вибору, використанню, критичному аналізу, оцінці, створенню й передачі медіатекстів у різних видах, формах і жанрах, аналізу складних процесів функціонування медіа в соціумі), *медіапедагогіка* (спеціальна галузь педагогіки, тобто наука про медіаосвіту й медіаграмотність) [194, 18], *медіавиховання* (розділ медіапедагогіки, покликаний формувати світогляд, інтереси, потреби, ідеали, мотиви, ціннісні орієнтації, свідомість, переконання, судження, а також конкретні риси характеру особистості, її моделі поведінки та розвивати культуру людини засобами масової комунікації) [194, 19]. До того ж, часто відбувається змішування й підміна понять «медіаосвіта» і «медіаграмотність» (сукупність мотивів, знань, умінь і можливостей, що сприяють добору, використанню, критичному аналізу, оцінюванню, створенню та передачі медіатекстів різних форм, жанрів, а також аналізу складних процесів функціонування медіа в суспільстві [195, 348]); «медіаосвіта» і «журналістська освіта». Варто розмежовувати:

журналістська освіта – це професійна освіта журналістів, підготовка кваліфікованих кадрів для медіаіндустрії; медіаосвіта «як процес розвитку й саморозвитку особистості на матеріалах та за допомогою засобів масової комунікації покликана формувати культуру комунікації, уміння усвідомлено сприймати, критично осмислювати, інтерпретувати медіатексти з метою розширення загальних, соціокультурних та професійно значущих знань, комунікативних та творчих здібностей. Медіаосвіта є необхідною передумовою встановлення раціональних комунікаційних взаємозв'язків між суб'єктами комунікації та розвитку особистості загалом: активного споживача інформації – з одного боку та журналіста – з іншого, оскільки саме він є відповідальним творцем сучасного медіапростору» [427, 24–26]. Медіаосвіта – це «своєрідна інструкція, як користуватися медіа» [336], її «слід відрізнити від використання медіа як допоміжних засобів у викладанні інших галузей знань, таких як, наприклад, математика, фізика чи географія» [436, 8]. Медіаосвіта має на меті виховання медіаграмотності [40].

Разом із входженням в українську мову терміна *медіаосвіта* в ній з'являються похідні слова, наприклад, на позначення учасників такого типу освітнього процесу – *медіапедагоги* та *медіаосвічені учні*. У науковій літературі знаходимо цілу низку характеристик останніх: це учні, які «мусять уміти визначати категорії медіа (види, жанри тощо); критично аналізувати та порівнювати медіатексти; класифікувати жанри та функції медіа, категорії медіатекстів; оцінювати різні види й жанри медіа та їх вплив на мову, технології, аудиторію засобів масової комунікації; кваліфіковано використовувати інформацію (пошук інформації, розуміння, що медіа – це засіб для відображення реальності й уяви тощо)» [381]), тобто це учні, які здобули знання з інформаційної культури. Розуміння зазначених новотворів великою мірою залежить від трактування сутності поняття «медіаосвіта».

Вважають, що термін *медіаосвіта* вперше було вжито в 1973 р. на спільному засіданні сектору інформації ЮНЕСКО та Міжнародної ради з кіно й телебачення. Існують думки, що першу навчальну програму з медіаосвіти було розроблено ще в 1959 р. канадським ученим М. Маклюеном. Активне ж застосування медіаосвіти в навчально-виховному процесі розпочалося в 1960-х роках у Великобританії, Канаді, Німеччині, США, Франції. Її завданням було сформувати інформаційну культуру та підготувати до життя в інформаційному суспільстві [68, 182]. В Україні в 2010 р. було

затверджено «Концепцію впровадження медіаосвіти», згідно з якою медіаосвіта – це «частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії з сучасною системою мас-медіа, як традиційними (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітніми (комп'ютерне опосередковане спілкування, інтернет, мобільна телефонія) медіа, з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій» [148]. Як зазначають фахівці, «розуміння медіаосвіти зарубіжними й вітчизняними педагогами суттєво відрізняється. Якщо на Заході наголос робиться на формуванні автономної від медіа особистості, то в Україні – на опануванні медіаобладнанням та використанні можливостей медіа в навчальному процесі» [194, 18].

На підставі аналізу дібраних дефініцій стало можливим визначити основні семантичні значення слова *медіаосвіта*, які представлені нижче. Медіаосвіта – це передусім «освіта», «просвітництво», «педагогіка». Ці семи пов'язують медіаосвіту з медійною сферою, масовою комунікацією, освітнім процесом, педагогікою тощо: медіаосвіта – «освіта в медійній сфері» [195, 16], «освіта в галузі масової комунікації, розуміння таємниць та закономірностей цього надзвичайно важливого феномена» [398, 4], «новий етап у розвитку освіти» [159], «частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії з сучасною системою мас-медіа, з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій» [148], «напрямок сучасної педагогіки, що передбачає вивчення школярами закономірностей масової комунікації, підготовку їх до життя в сучасному інформаційному світі, опанування вмінь сприймати та осмислювати різну інформацію, особливо за допомогою технічних засобів» [62, 26; 242], «чинник підвищення якості освіти та засіб протистояння гуманітарній агресії» [196], «розгорнута, довгострокова суспільно-просвітницька діяльність», «неперервний розвиток у суспільстві культури адекватного раціонально-критичного сприйняття змісту медійних текстів та самостійної оцінки діяльності мас-медіа – інформаційної культури, заснованої на демократичних та гуманістичних ідеалах та цінностях, на повазі до принципу культурного розмаїття» [150, 9].

Серед інших значень слова *медіаосвіта* варто назвати такі, що пов'язані з процесом навчання (вивчення) та його організацією: медіаосвіта – «навчання теорії та практичних умінь для опанування

сучасних мас-медіа, розглядуваних як частина специфічної, автономної галузі знань у педагогічній теорії та практиці» (за документами ЮНЕСКО) [91, 481], «навчання на матеріалі та за допомогою ЗМІ, кінцева мета якого – медіаграмотність, здатність до критичного сприйняття медіаповідомлень» [175], «вивчення медіа, яке відрізняється від навчання за допомогою медіа» [426, 9494], «організація вивчення в системі навчальних закладів (школи та ін.) основних закономірностей масової комунікації (преси, телебачення, кіно, відео тощо), які мають на меті готувати нове покоління до життя у сучасних інформаційних умовах, до сприйняття різної інформації та її розуміння» [327], «обов'язкова частина навчальної програми на кожному ступені шкільного навчання» [195, 7], «набуття учнями знань у галузі інформології (науки про процеси і закони створення, передачі й обробки інформації) і засобів масової інформації», «здобуття учнями знань про медіа» [91, 481]; засобами й методами навчання (медіаосвіта – «набір засобів та методів навчання молоді самостійного сприйняття продуктів медійного виробництва» [150, 187–188]); дослідницьким процесом (медіаосвіта – «науково-освітня сфера діяльності, що ставить за мету допомогти індивідові сформувати психологічний захист від маніпуляції чи експлуатації з боку мас-медіа, а також розвинути/прищепити інформаційну культуру. Медіаосвіта спрямована на масове оволодіння елементарними журналістськими навичками та новітніми технологіями, а також на захист індивідів від надміру агресивного інформаційного довкілля» [266, 7–10]; «Медіаосвіта є насамперед дослідницьким процесом, який базується на ключових концепціях, що здебільшого є аналітичними інструментами, а не альтернативним змістом» [434, 15–68]).

Пов'язуючи медіаосвіту з розвитком особистості, одні науковці об'єктом цього розвитку вважають особистість вихованця, дитини, інші – особистість вихователя (медіапедагога) (медіаосвіта – це «процес розвитку й саморозвитку особистості сучасного школяра», який «відкриває великі можливості для розвитку дитини, її інтелектуального і творчого потенціалу, здібностей, самостійного мислення» [243], «процес розвитку особистості за допомогою і на матеріалі мас-медіа з метою формування культури спілкування з медіа, творчих, комунікативних здібностей, критичного мислення, вмінь повноцінного сприйняття, інтерпретації, аналізу та оцінки медіатекстів, навчання різним формам самовираження за допомогою медіатехніки» [382], «процес розвитку й саморозвитку особистості на

матеріалах та за допомогою засобів масової комунікації»; медіаосвіта «покликана формувати культуру комунікації, уміння усвідомлено сприймати, критично осмислювати, інтерпретувати медіатексти з метою розширення загальних, соціокультурних та професійно значущих знань, комунікативних та творчих здібностей» [391], «засіб формування медіакультури учнів» [286]; «медіаосвіта розвиває більш відкритих та демократичних педагогів, вона спрямована переважно на групове навчання» [194]).

Медіаосвіту визначають як інструмент впливу на громадськість («Медіаосвіта – один із потужних інструментів профілактики асоціальної поведінки молоді, запобігання шкідливому впливові медіа на молодіжне середовище» [195, 16]; «Медіаосвіта в ціннісній системі координат бачиться інститутом громадянського виховання» [195, 18]); громадянське право («Медіаосвіта – частина основних прав кожного громадянина будь-якої країни світу на свободу самовираження і права на інформацію та інструмент підтримки демократії» [195, 6]); технічні засоби (медіаосвіта – «технічні засоби створення, запису, копіювання, тиражування, зберігання, розповсюдження, сприйняття інформації та обміну її між суб'єктом (автором медіатексту) і об'єктом (масовою аудиторією), а саме: друк, фотографія, радіо, кінематограф, телебачення, відео, мультимедійні комп'ютерні системи, включаючи інтернет» [91, 481]); складник інформаційної безпеки («Медіаосвіта стає фундаментальною складовою інформаційної безпеки країни, відіграє стратегічну роль у вихованні патріотизму молоді, формуванні української ідентичності» [148]); ментально-комунікативний процес (медіаосвіта – «процес розвитку в аудиторії критичного мислення на матеріалі медіа і способів використання мас-медіа в особистісному та професійному розвитку» [193, 4]; «інтелектуально-комунікативна мережа» [396, 153–157]; «Медіаосвіта означає критичне мислення (critical thinking), суттєвим елементом розвитку якого є створення учнями власної медіапродукції. Медіаосвіта потрібна для активної участі як в демократичному процесі, так і в процесі глобалізації. Вона має засновуватися на вивченні всіх видів медіа» [427, 24–26]; «Медіаосвіта – це, з одного боку, оволодіння сучасними комунікаційними технологіями, а з іншого – формування більш відповідального ставлення до використання цих технологій» [103]; «Медіаосвіта є необхідною передумовою встановлення раціональних комунікаційних взаємозв'язків між суб'єктами комунікації та розвитку особистості загалом: активного споживача інформації –

з одного боку та журналіста – з іншого, оскільки саме він є відповідальним творцем сучасного медіапростору» [391]); ознаку демократії («В епоху тероризму та війн ХХІ століття медіаосвіта молоді стає важливою вимогою демократичного суспільства» [435, 3]); професійну компетентність («Медіаосвіта – складова професійної компетентності психолога в інформаційному суспільстві» [27]); синтез естетичного та етичного [244, 45]).

Семантичне багатство терміна *медіаосвіта* проявляється також через його синтагматичні зв'язки, у першу чергу з дієсловами. Вони характеризують цей феномен як надзвичайно важливий для суспільства: *медіаосвіта **сприяє** збагаченню людей різним культурним досвідом; медіаосвіта **допомагає** громадянам представляти їхні культури та традиції; медіаосвіта **створює** додаткові можливості людям у будь-якому суспільстві та **уможливлює** доступ до медіа людям з особливими потребами або економічно неспроможним верствам населення; медіаосвіта **відіграє найважливішу роль** у здатності людей оцінювати й реагувати на інформацію про соціальні та політичні конфлікти, війни, природні лиха, екологічні катастрофи; медіаосвіта **дає** людям **зможу** зрозуміти способи роботи мас-медіа, застосовувані в суспільстві, та опанувати навички з використання цих медіа у спілкуванні з іншими* [195, 8–9]; *медіаосвіта **дає** людині інструментарій для самозахисту й **учить** критично приймати медіаповідомлення* [195, 22]. Виділені у процесі дослідження семи свідчать про усвідомлення медіаосвіти як інституту громадянського виховання.

2.8.3 ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧА ОСВІТА

Система освіти є своєрідним віддзеркаленням суспільних процесів. Серед характерних ознак вищої освіти називають «єдність соціального, культурного, економічного та наукового середовища, яке на основі системності та взаємодії формує певний інтегральний модернізаційний результат, що виявляється у процесах удосконаленого відтворення суспільства» [128, 113]. Крім поширених номінацій *енергозберігаюча політика*, *енергозберігаюча технологія*, *енергозберігаюча культура*, останнім часом актуалізуються терміни, які реалізують зв'язок економічної сфери (зокрема проблеми енергозбереження) з освітньою проблематикою, як-от *енергозберігаюча освіта*. Цього поняття з огляду на його новизну ще не можна знайти в жодному лексикографічному джерелі чи енциклопедії, проте про нього багато говорять і пишуть на сайтах українських університетів та інформаційних порталів: *Енергозбереження – пріоритетний напрямок у галузі освіти* (Кіровоградський районний інформаційний портал); *Освіта як засіб залучення дітей до енергозбереження* (www.forza.org.ua/uk/yes/); *Запорізький національний університет робить нові кроки на шляху до енергозаощадження* (web.znu.edu.ua/energy/).

Розуміння терміна *енергозберігаюча освіта* впливає зі значень двох його лексичних складників. Як відомо, освіта – це «1) сукупність знань, здобутих у процесі навчання; 2) піднесення рівня знань; навчання; 3) загальний рівень знань (у суспільстві, державі і т. ін.)» [325, V, 755]. *Енергозбереження* – діяльність (наукова, організаційна, практичну, інформаційна), спрямована на раціональне використання первинної та перетвореної енергії і природних енергетичних ресурсів; одна з домінант сучасної післядипломної педагогічної освіти [137, 23–28].

Енергозбереження в освітньому полі України розглядається як суспільна, навчальна та виховна проблема. *Енергозберігаюча освіта* – процес здобування та засвоєння знань про основи енергозбереження, виховання в громадян внутрішнього прагнення економії енергетичних ресурсів, небайдужого ставлення до неефективного використання енергії [288, 7]. Об'єднуючи освіту, економіку й екологію, вона є гарним зразком міждисциплінарності.

Термін *енергозберігаюча освіта* на семантичному рівні пов'язаний з іншими новітніми поняттями, такими як «енергозберігаюча компетентність» як нова професійна

компетентність фахівця в галузі освіти («Енергозберігаюча компетентність може слугувати системоутворюючим елементом екологічної освіти, що дозволить повною мірою використовувати екологічні, педагогічні та психологічні принципи і закономірності формування екологічної свідомості і становлення енергозбережувальної культури педагогів» [94]); **«енергозберігаюча культура вчителя»** («інтегроване утворення в структурі професійної культури педагога, що зумовлює на особистісному рівні високий рівень культури енергокористування та її проекцію на професійну діяльність стосовно виховання культури енергоспоживання школярів» [137, 24]); **«енергозберігаючі заходи в закладах освіти», «екологічна освіта у галузі енергозбереження»**. Усі згадані терміни так чи інакше стосуються концептосфери освіти і є структурними одиницями однойменного образу.

У питанні енергозбереження освіта посідає центральне місце. Формування відповідних компетентностей та культури енергозбереження у фахівців будь-якого напрямку, проведення тематичних заходів у закладах освіти, включення цього питання до навчальних програм (зокрема програми післядипломної педагогічної освіти) забезпечать розв'язання проблеми енергозбереження та підвищення рівня життя громадян. Послідовне тлумачення термінів, що виникають на перетині кількох галузей, та вчасне внесення їх до лексикографічних джерел сприятиме більш швидкій та якісній реалізації окреслених завдань.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

1. Термінологія сфери освіти перебуває в стадії становлення, чим зумовлена низка проблем: невизначеність та багатозначність деяких термінів, паралельне існування назв-дублетів (*академічна чесність* і *академічна доброчесність*; *інтердисциплінарність* і *міждисциплінарність* та ін.), різне тлумачення однакових термінів у вітчизняній та закордонній практиці (*модуль*, *компетенція*, *компетентність*), неправильне використання англійських запозичень в українській мові. Понятійно-термінологічний апарат потребує систематизації й доопрацювання з урахуванням змін, що відбуваються в галузі. Видання повного словника-довідника освітньої лексики допоможе громадянам зорієнтуватися в розумінні та правильному використанні специфічних слів та отже, легше інтегруватися в європейський освітній простір та європейський ринок праці.

2. Переосмислення феномена освіти в суспільстві, поширення нового сприйняття загальновідомих понять призвели до масової появи в українській мові нових слів. Позитивна за своєю суттю інтернаціоналізація за умови бездумної орієнтації на західні зразки може перетворитися на вестернізацію, коли не враховуються національні потреби й традиції (у тому числі й на мовному рівні), і мати негативні наслідки: засмічення мови «чужими» незрозумілими словами за наявності питомих українських відповідників, небажана синонімія термінів, підміна понять. Нинішній стан вітчизняної освіти й української мови вимагає виваженого ставлення до лексичних запозичень та утворення нових термінів.

3. Найважливішими джерелами сучасної освітньої термінологічної лексики, на які варто орієнтуватися в мовній практиці, є нові нормативні документи (Закон України «Про вищу освіту», 2014; Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», 2016, Закон України «Про освіту», 2017 та ін.), що дозволяють виділити кілька основних лексико-семантичних груп: «Освіта та її види, загальні поняття», «Структура освіти», «Заклади освіти», «Стандарти освіти, освітні програми, кваліфікації та документи про освіту», «Забезпечення якості освіти», «Учасники освітнього процесу», «Освітній менеджмент», «Освітній процес», «Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність у вищих навчальних закладах».

4. Комплексне поняття «освіта» у своєму розвитку значно розширило смислові межі, спонукаючи науковців до дискусій: нині це не тільки навчання, сукупність знань, здобутих у процесі навчання, грамотність, а й соціальне явище, атрибут і незмінний супутник людства на всьому його поступальному шляху еволюційного розвитку; соціальна цінність для кожного індивіда й для соціуму в цілому; процес і результат соціалізації членів суспільства; сектор нематеріальної галузі життєдіяльності суспільства, органічно пов'язаний з культурою, наукою, охороною здоров'я, мистецтвом. Усе більшої актуальності набувають семи «соціальна цінність», «розвиток», «комунікація».

У складі поняття «вища освіта» виділено основні семи «освіта», «навчання», «знання» і додаткові семи «сфера», «чинник», «основа», «механізм», «джерело», «метод», «розвиток», «виробник», «благо».

Серед номінацій осіб, які здійснюють викладацьку діяльність (*викладач, учитель, педагог, наставник, професор, освітянин*), найбагатший семантичний потенціал виявлено в слові *викладач*, що охоплює всіх, хто викладає в закладах освіти будь-якого рівня. Соціальна роль викладача і смислове наповнення поняття змінюється відповідно до системи освіти – від оратора та начальника до комунікатора, що вибудовує інформаційну взаємодію, старшого товариша студента.

Широка представленість в українській мові слів на позначення закладів освіти (*університет, академія, інститут, коледж, технікум, училище, школа* та ін.) зумовлена давніми освітніми традиціями українського народу, розгалуженою національною системою освіти, соціально-політичним підґрунтям та динамікою освітніх процесів у країні. Сучасний університет – це багатопрофільний (або профільний) заклад вищої освіти, що об'єднує у своєму складі гуманітарні, природничо-математичні та інші факультети, на яких представлена сукупність різноманітних дисциплін, що складають основи наукового знання, забезпечує інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти, проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження і є провідним науковим та методичним центром у галузях своєї діяльності. Сема «гуманітарний навчальний заклад» у структурі терміна є застарілою, оскільки нинішні університети не обмежуються гуманітарною складовою. Так само вийшла з активного вжитку разом з відповідною реалією зафіксована у словниках сема «середній навчальний заклад для дітей дворян».

Семантична структура терміна *коледж* є варіативною й непослідовною («вищий або середній навчальний заклад», «науковий заклад», «середній спеціальний навчальний заклад», «тип навчального закладу», «вищий навчальний заклад або структурний підрозділ університету, академії чи інституту»), що пов'язано з нечітким статусом коледжів у колі інших закладів освіти.

Семантика слова *технікум* змінювалася в часі: за радянських часів воно використовувалося як назва основного типу навчальних закладів, що готували фахівців із середньою спеціальною освітою для різних галузей промисловості, будівництва, сільського господарства, транспорту і зв'язку, економіки й права, а в нових умовах стало назвою вищого навчального закладу, що реалізує освітні програми вищої освіти за освітніми рівнями «молодший спеціаліст» та «молодший бакалавр». У словникових статтях не простежується різниця між *технікумом* і *училищем*, *академією* й *інститутом*. Чітке визначення на державному рівні місця кожного типу навчального закладу в системі освіти України забезпечить можливість більш точного формулювання їх дефініцій і дозволить уникнути змішування понять.

5. Тенденції до називання вищих навчальних закладів на честь видатних осіб мають давню історію (*Київський університет ім. святої княгині Ольги*, *Київський університет святого Володимира*, *Гімназія вищих наук ім. князя Безбородька* в Ніжині, ХІХ ст.) і залежать від ціннісних орієнтирів суспільства. На зміну іменам святих, князів, радянських героїв у незалежній Україні прийшли імена відомих вітчизняних науковців, письменників, громадських діячів і просвітителів. Вплив суспільно-політичних чинників на номінативні процеси був відчутним у різні історичні періоди, про що свідчать, наприклад, назви одного з найбільш популярних вишів: *Вищий інститут народної освіти ім. М. П. Драгоманова*, *Київський інститут народної освіти ім. М. П. Драгоманова*, *Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка*, *Київський ордена Леніна державний університет ім. Т. Г. Шевченка*, *Київський ордена Леніна й ордена Жовтневої революції державний університет ім. Т. Г. Шевченка*, *Київський національний університет ім. Тараса Шевченка*.

6. Слова *едукологія*, *освітознавство*, *«образованиеведение»*, що трапляються в науковому дискурсі, дублюють одне одного, означаючи інтегровану науку про освіту. Термін *освітологія* з огляду на його структуру (поєднання лексичного компонента *освіта* з

активним словотворчим латинським формантом *logos*, звичним для української наукової практики), інтенсивне поширення в українській мові його похідних утворень (*освітологічний сайт, освітологічний заклад/організація, освітологічний дискурс*) та найбільшу частотність у вітчизняному науковому дискурсі має бути пріоритетним.

7. Динаміка термінологічної системи сфери освіти яскраво простежується з появою інноваційних понять та їх назв, таких як *академічна доброчесність, медіаосвіта, енергозберігаюча освіта* та ін., що активно функціонують у наукових текстах, не маючи поки що однозначного усталеного тлумачення, а іноді й правопису (наприклад, слово *медіаосвіта* пишуть разом, окремо і через дефіс). Аналіз дефініцій паралельно вживаних термінів *академічна доброчесність* і *академічна чесність* довів їх рівнозначність. Термін *академічна доброчесність* офіційно затверджено Законом України «Про освіту», саме йому варто надавати перевагу. Авторські дефініції відзначаються оригінальністю й поліфункціональністю: термін застосовують відносно закладу вищої освіти, освітнього процесу, учасників освітнього процесу. У нього вкладають різний зміст (*академічна доброчесність* – «моральна платформа», «чинник правового виховання студентської молоді», «політична проблема» тощо). Його етнокультурна специфіка найкраще проявляється в метафоричних тлумаченнях (*академічна доброчесність* – «соціальний капітал університету», «суспільний ідеал, ґрунт, гумус, на якому зростає академічна досконалість», «маркер для фінансових донорів і грантодавців», «камертон моральності й навчально-виховного процесу»). Освітня проблема дотримання принципів академічної доброчесності викликає інтерес у представників різних наукових галузей, які пропонують власні дефініції, ніби змагаючись у творчості.

Поняття «медіаосвіта», «медіавиховання», «медіапедагог», «медіаосвічений учень» реалізують міждисциплінарний зв'язок освіти з іншими галузями знань: педагогікою, медіасферою, технікою, правом та ін. Медіаосвіта покликана формувати ціннісні орієнтири в суспільстві, сприяти створенню медіакультури. Велика кількість дефініцій, широкий діапазон значень та різні варіанти правопису цього слова свідчать про те, що в українській мові воно знаходиться в стадії адаптації й потребує уточнення та лексикографічної фіксації.

Енергозберігаюча освіта як прояв тенденції до міждисциплінарності реалізує зв'язок освіти, економіки й екології, чим зумовлені семантичні особливості терміна («процес придбання та

засвоєння знань про основи енергозбереження», «виховання у громадян внутрішнього прагнення економії енергетичних ресурсів, небайдужого ставлення до неефективного використання енергії»). Сміслову парадигму поняття доповнюють споріднені з ним номінації *енергозберігаюча компетентність, енергозберігаюча культура вчителя, енергозберігаючі заходи в закладах освіти, екологічна освіта в галузі енергозбереження.*

Розділ 3

ІННОВАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ЛЕКСИЧНОМУ СКЛАДІ СФЕРИ ОСВІТИ

Метою цього розділу є з'ясувати функціонально-семантичну специфіку нових слів у сучасній українській мові, механізми їх творення та стилістичний потенціал. Як стверджує П. Дудик, «неологізми в мові – це завжди її оновлення, в більшості випадків логічно й стилістично вмотивоване збагачення, мовленнєво-лексична динаміка в мові, вияв її розвитку» [86, 175]. Під *неологізмами*, які ще називають *лексичними інноваціями*, слідом за О. Стишовим, розуміємо слова, словосполучення, фразеологізми, окремі їхні значення, що з'явилися на певному етапі розвитку мови для позначення нових реалій і понять, периферійних номінацій, актуалізація яких зумовлена соціальними і територіальними чинниками функціонування літературної мови, а також okazіоналізми (індивідуально-авторські новації), використані одноразово в мовній практиці певного автора, видання, редакції чи в конкретному тексті [342, 14]. О. Сербенська до інновацій відносить «новотвори, запозичення, а також включення і входження в мову, зумовлені перерозподілом значень у видах і жанрах мовлення» [309, 108].

Значну частину неологізмів сфери освіти становлять терміни, що поповнюють професійне мовлення. Вони з'являються в мові разом з появою нових понять, спричинених інтеграційними та реформаційними процесами. Соціально-політичні перипетії в Україні значною мірою впливають на сферу освіти, породжуючи нові поняття й назви, функціонування яких не обмежується текстами ЗМІ. Вони вже увійшли в нашу мову разом із переломними подіями в національній історії, і те, як у подальшому будуть адаптуватися в мові (перейдуть до активного вжитку чи залишаться на okazіональному рівні), буде залежати від мовців.

У цьому розділі основну увагу приділено особливостям утворення та функціонування нових слів у медійних текстах, адже «найбільш плідно неологізми (лексичні, семантичні й стилістичні) продукуються, засвоюються й активно функціонують у стилі ЗМІ, бо останній об'єднує в собі жанрові й стильові різновиди, елементи всіх інших стилів. Ознайомлюючи українську спільноту з усім новим, що з'являється в повсякденному житті, ЗМІ розширюють слововжиток,

роблять національну мову гнучкішою, вправнішою, емоційно й експресивно насиченішою» [343, 3–12].

У результаті аналізу текстів ЗМІ нами було виділено такі групи неологізмів за механізмами творення та структурою: композити (35 %), стійкі словосполуки (30 %), прості афіксальні деривати (20 %), лексичні запозичення (8 %), лексеми, утворені внаслідок семантизації (4 %), аббревіатури (2 %). Найбільше новоутворень зафіксовано в журналістських виданнях (64 % слововживань). Майже удвічі менше – в офіційних освітянських виданнях та освітянських спільнотах соціальних мереж (34 %). У текстах студентських журналів неологізми становлять лише 2 %. Зростання продуктивності й інтенсивності способів словотвору в мові ЗМІ пов'язане з процесом взаємодії екстралінгвальних та інтралінгвальних чинників, у результаті чого «досягається сконденсована економна номінація нових понять та реалій за допомогою вже наявних у мові слів, що реалізує прагматичну потребу, і водночас образність, влучність, емоційність та експресивність» [342, 21].

3.1 КОМПОЗИТИ

Під *компози́тами* розуміємо складні слова, утворені з двох або кількох слів, основ чи коренів, об'єднаних в одну лексичну одиницю, яка набула формально-граматичних і семантичних ознак окремого слова [52, 259]. Емотивно-оцінний характер композита, як стверджують науковці, «є одним з основних чинників виникнення великої кількості одиниць цього типу, що є свідченням їх комунікативної релевантності та функціонально-семантичного потенціалу» [302, 11]. Композиція, за твердженням О. Стишова, є «найактивнішим способом словотворення на сучасному етапі розвитку української мови (після суфіксації)» [345, 9].

У медійних текстах функціонують переважно композити, компоненти яких формально самостійні й не мають між собою граматичних зв'язків (перебувають в юкстапозиції). Вони характеризуються змістовністю, компактністю, інформативністю. Наше дослідження доводить, що це найбільш представлена група освітніх номінацій у медійних текстах. Вона характеризується розгалуженою системою іменникових словотвірних моделей, серед яких основними є такі: 1) «англіцизм + англіцизм»; 2) «англіцизм + українське слово»; 3) «українське слово + українське слово». При цьому опорними структурними одиницями, на базі яких утворюється композит, часто стають загальноновживані слова *освіта, школа, курс, викладач, студент, виш, університет, ректор* та ін., а виразність оцінного компонента залежить від іншого іменника, що реалізує атрибутивне значення, та його позиції. Як правило, у препозиції до загальноновживаних освітніх номінацій нові елементи формують нові поняття, у постпозиції – реалізують образні характеристики загальноновідомих понять.

Особливістю композитів першої групи є те, що їх структурні елементи можуть передаватися трьома способами:

- латиницею, наприклад: *ART-school* – *це місце, де митці можуть поділитися своєю творчістю, обмінятись своїми знаннями й думками чи почерпнути нові ідеї та натхнення* (ПП. 06.11.2015). З появою таких слів в україномовних текстах виникає необхідність уніфікації їх правопису, оскільки кожен автор по-своєму розв'язує цю проблему;

- кирилицею (*Краш-тестування інноваційних стартап-проектів у ТНТУ ім. І. Пулюя* (ПП. 07.05.2015)). Автор тексту використовує технічний термін *краш-тест* (від англ. *crash test* –

«аварійне випробування»), що означає «випробування автомобілів на безпечність» [37], по відношенню до освітнього поняття. У контексті краш-тестування – це апробація освітнього проекту на доцільність;

- комбінацією латиниці й кирилиці: **ZIP-квест** для першокурсників ХНУРЕ «Розархівуйте університет!» (ПП. 02.09.2013). Слово *квест* означає «інтелектуально-розважальна пригодницька гра»; ключову роль в ігровому процесі відіграє розгадування головоломок і завдань, що потребує від гравця розумових зусиль. В інтернет-просторі воно активно функціонує в поєднанні зі словом *zip* (англ. «застібка») на позначення технічних понять – запаролених архівів, які знаходяться всередині один одного. У наведеному контексті незвичне для освітян слово **zip-квест** означає традиційний для вітчизняних навчальних закладів захід із ознайомлення першокурсників з навчальними можливостями та педагогічним колективом, проведений у цікавій формі. Використовуючи новий лексичний елемент комп'ютерної термінології, організатори заходу намагаються наблизитися до молоді та її інтересів, рухатися в ногу з часом.

Опорними елементами другої групи композитів стають іменники *освіта, навчання, установа, курс, студент*, які конкретизуються за допомогою іншомовного атрибута, що реалізує нові форми організації навчального процесу, – *онлайн* («тип зв'язку, який забезпечує безперервне спілкування у режимі реального часу, переважно про мережу інтернет» [215, 171]), *інтернет* («всесвітня асоціація інформаційних комп'ютерних мереж, яка складається з різних комп'ютерних мереж, об'єднаних у єдину логічну архітектуру» [215, 92]), *бізнес* («комерційна, біржова чи підприємницька діяльність, яка дає прибуток» [215, 32]), *медіа* («засоби масової інформації» [215, 146]), а також *арт* («мистецтво»), *дистант* («віддалений»), *стартап, хіри, євро* та ін. За такими іншомовними лексичними одиницями в науковій літературі справедливо закріпилася образна назва «слова-вершини потужних словотвірних гнізд» [192, 83], адже вони утворюють в українській мові розлогі похідні ряди: *онлайн-навчання, онлайн-університет, онлайн-диплом, інтернет-навчання, арт-освіта, бізнес-освіта, бізнес-школа, медіаосвіта, дистант-курс, стартап-університет, хіри-установа, євро-студенти* (... У ВНЗ на деяких напрямках скасували традиційні пари і замінили їх **онлайн-навчанням** із викладачами їхнього ж університету... (УПЖ. 03.11.2015); *Чи міг хто-небудь десять років тому уявити, наприклад, **онлайн-університет** або віртуальну*

вчительську? (Газета по-українськи. 15.09.2015); Було б перебільшенням сказати, що фахівці з **онлайн-дипломами** автоматично потрапляють у «чорний список» роботодавців (Фокус. 08.05.2015); Підводні камені **інтернет-навчання**, які легко обійти (ОУ. – 2015. – № 7,); *Круглий стіл: «ART-освіта: адаптація до ринку праці»* (УПЖ. 13.04.2011); *Щоправда наразі рівень бізнес-освіти і програм МВА в Україні значно зріс* (УПЖ. 25.07.2008); **Медіаосвіта** – на часі (Освіта. – 2017. – № 15–16); *Розробити дистант-курс – це дорого коштує...* (НСВО. 06.02.2016); *...Адже далеко не всі рецепти бізнес-шкіл цивілізованого світу можуть бути успішно застосованими в Україні* (УПЖ. 25.07.2008). І якщо наведені неологізми вже більш-менш знайомі широкому загалу, то деякі складні слова типу *стартап-університет* потребують тлумачення. За аналогією до більш поширеної назви *стартап-компанія* (*стартап* – англ. *startup* «той, що стартує») – «нещодавно створена компанія, що буде свій бізнес на основі інновацій або інноваційних технологій» [40] – можна зробити висновок, що під *стартап-університетом* розуміють інноваційний університет, який активно розвивається.

У наступному прикладі привертає увагу відома освітянам, але навряд чи зрозуміла представникам інших професій номінація *хірш-установа*: *Хоча хірш-установи – це безглуздий і несправедливий показник* (ВШНУ. 30.04.2016). Як відомо, *індекс Гірша* (*Хірша*), або *h-індекс* (назва терміна пов'язана з прізвищем американського фізика, який його запропонував) – це показник впливовості науковця, колективу науковців, наукового закладу або наукового журналу, заснований на кількості публікацій та їх цитуванні [40]. У контексті жвавих обговорень, що тривають в освітянській спільноті Фейсбуку «Вища школа й наука України», слово *хірш-установа* в наведеному вище прикладі означає «запровадження індекса Хірша в науково-освітню практику України».

Оказіональна номінація *євро-студенти* в українському освітньому дискурсі з'явилася не так давно. Зустрічаючись в одному контекстів з номінацією *євро-Майдан*, вона означає новий, патріотично свідомий прошарок українського студентства: *Свідомі ЄВРО-студенти за ЦЕ боролись на ЄВРО-Майдані!* (ВШНУ. 06.09.2016).

Зовсім нове для України явище – *DAISY-бібліотека* – являє собою новий формат (DAISY), що є альтернативою рельєфно-

крапковій книзі: *Львів'яни продовжують працювати над створенням першої української DAISY-бібліотеки* (ПП. 29.05.2015).

Сприйняття інформації, представленої в публіцистичних текстах, часом ускладнюється великою концентрацією подібних номінацій, наприклад: *Практично всі, без винятку онлайн-курси – це «ерзац-освіта», без контакту з викладачем неможливо більш-менш освоїти матеріал. І ті, хто так активно пропагує онлайн-освіту як заміну традиційної, свідомо чи несвідомо заганяє Україну у третьосортне недоосвічене гетто відсталих народів* (РО. 16.06.2015). І якщо слова *онлайн-курс, онлайн-освіта* поступово популяризуються в суспільстві й більш-менш зрозумілі широкому загалу, то *ерзац-освіта* потребує додаткового тлумачення: *ерзац* (нім. *ersatz*), або *suprogát* – «неповноцінний замітник чого-небудь» [40]. Із вуст освітян це слово звучить як критика в бік нетрадиційної освіти, до якої частіше почали звертатися українці.

Варто зауважити, що подібні композити для української мови не є типовими, оскільки їй притаманні прикметникові складні номінації – *медійна освіта, бізнесова освіта, дистанційний курс* тощо (замість іменникових форм *медіаосвіта, бізнес-освіта, дистант-курс*). У композитах аналізованого типу іншомовний компонент-іменник, який виражає атрибутивне значення, є «наслідком перенесення на ґрунт української мови англійського словотвірного типу» [192, 82]. Атрибутивне використання іменника в препозиції до означуваного іменника стає неодмінною ознакою освітньої лексики, даниною моді на інтертекстуальність, за якої відбувається «змішування культурних кодів» [14, 92]. Тому сьогодні особливо актуальною є думка К. Городенської, що такі складні іменники-неологізми деформують граматичну традицію української мови передавати атрибутивність за допомогою прикметника та обмежують відмінкове творення прикметників [65, 6].

Структурним елементом композита може ставати складноскорочене слово, наприклад, *РІПР-освіта*. Абревіатура розшифровується як «Реанімаційний пакет реформ» (назва найбільшої коаліції провідних громадських організацій та експертів України, які об'єдналися заради просування й імплементації реформ в Україні): *Експерти групи РІПР-освіта про актуальність запровадження антикризового управління в освіті* (osvita.ua. 20.05.2015). Такі поодинокі приклади демонструють нові тенденції сучасного українського словотворення.

Група композитів, що являє собою поєднання двох українських слів, є найбільш строкатою. Вона представлена в основному образними номінаціями, що вербалізують позитивні й негативні риси українського освітнього простору, рідше – термінами. Найбільш численними є композити, що позначають осіб – студентів, педагогів, керівників навчальних закладів. Зокрема українські студенти та випускники за допомогою складних номінацій у мові ЗМІ набувають таких характеристик:

- за спеціальністю та родом діяльності: *Олімпіада показала, що прикарпатські студенти-юристи – найкращі* (ГК. 23.04.2014); *Студенти-вокалісти Університету мистецтв з Івано-Франківська отримали дарунок з Канади* (ГК. 30.12.14); *Студенти-медики провели «Ніч поезії»* (ГК. 08.10.2015); *Студенти-журналісти з Прикарпаття пройшли стажування на телеканалі «1+1»* (ГК. 18.07.2015); *Студенти-стоматологи навчали франківчан правильно чистити зуби* (ГК. 05.05.2015); *Відкрилося «Нове покоління»: виставка робіт прикарпатських студентів-графіків* (ГК. 16.04.2015); *«Трамплін» для студентів-айтішників* (ОУ. – 2014. – № 21); *Про мовні компетенції студентів-полоністів говорили фахівці у Хмельницькому національному університеті* (ПП. 27.11.2015); *Українські студенти-спортсмени повертаються додому з перемогами* (ПП. 10.07.2015); *Студенти-веслувальники УДПУ повернулися з чемпіонату України з комплектом нагород* (ПП. 08.07.2015); *На Харківщині відбувся перший зліт студентів-волонтерів* (ПП. 26.05.2015); *«Карітас» навчав волонтерів-студентів ПНУ доглядати за важкохворими* (ГК. 07.10.2014); *...Він особисто давав вказівки відстежувати студентів-учасників Євромайдану* (ДТ. – 2013. – № 48). Виділені номінації демонструють багатогранність українських студентів;

- за формою навчання: *В Одесі студента-заочника з Прикарпаття насильно за півдня забрали в армію* (ГК. 09.06.2015);

- за часом навчання: *...Першого вересня в аудиторії прийшли 3453 студенти-новачки...* («студенти першого курсу») (УК. 21.09.2011);

- за рівнем навчання та ставленням до навчання: *Студенти-відмінники отримуватимуть стипендії за новою системою нарахування* (ГК. 26.08.2016); *...Замкнене коло тієї ж богадільні, яка виступає притулком і для самих її «няньок-викладачів», і для їхніх «інвалідів-студентів»* («студенти, які не хочуть вчитися»). *Звісно, за*

такої ситуації й самі викладачі втрачають всякий авторитет (texty.org.ua. 13.12.2011);

- за місцем навчання (назвою університету): **Студенти-франківці** («студенти ЖДУ ім. І. Франка») зробили **Житомир чистішим** (ПП. 28.04.2015); **Студенти-бойчуківці** («студенти Інституту декоративно-прикладного мистецтва ім. Михайла Бойчука») створили унікальний рушник для «Країни мрій» (ПП. 08.06.2015); **Студенти-грінченківці** («студенти Київського університету ім. Б. Грінченка») навчатимуться в **Університетів Фодиса** (ПП. 08.12.2015);

- за місцем проживання: **МОН готує окремий статут для студентів-кримчан...** (День. 17.09.2015); **Студентам-переселенцям у франківських вузах розповіли про соціальні послуги** (ГК. 19.11.2014); **Частина з цих дітей невдовзі поповнить лави студентів-переселенців, яких в Україні – 9,3 тисячі** (День. – 2015. – № 80); **Місто порівняно легко прийняло першу хвилю студентів-переселенців** (УК. 19.11.2015); **Не всі студенти-переселенці зможуть навчатися в столиці** (ПП. 24.11.2014); **Вступників-мігрантів на Прикарпатті було багато?** (Галичина. 15.07.2014). Знаходимо також приклади розширення компонентного складу композита за рахунок прикметникового конкретизатора його атрибутивної частини: **Студенти-вимушені переселенці, які навчалися на контрактній основі, в нових місцях навчання не будуть платити більше...** (УМ. 26.11.2014);

- за національністю/громадянством: **У Франківську студентів-іноземців вчили розписувати великодні писанки** (ГК. 14.04.2016); **Наприклад, маємо статус для студентів-іноземців, але кримчани не є іноземцями** (День. 17.09.2015); **В Івано-Франківську трапилась подвійна ДТП за участю студентів-індусів** (ГК. 13.11.2015);

- за громадянською позицією та поведінкою в суспільстві: **В соцмережі розповіли про студентку-українофобку** (patrioty.ua. 11.07.2016) («студентка, яка навчається в КНУ, але є прихильницею «ДНР»»); **За інформацією, яку студенти-антикорупціонери** (тобто «студенти-засновники студентської антикорупційної організації «Шева Пил») **повідомили «УМ», вони мали скласти іспити при комісії** (УМ. 23.09.2015); **У ВНТУ відкрили меморіальну дошку студенту-герою АТО Володимиру Мусі** (ПП. 25.12.2015);

- за віком: **студенти-пенсіонери** (СВ. 23.06.2015, № 66 (19261)) (про відкриття на Рівненщині університету для осіб «третього віку»).

У студентських текстах за аналогією до супер-героя Людини-павука створено назву *Людина-студент*, яка сповнена самоіронії: *Супер-герой, якого не зустрінеш на сторінках коміксів Marvel, – «Людина-студент». Саме він встигає завершити стільки подвигів за грудень, скільки повинен був зробити за вересень, жовтень і листопад! Чим же Людина-студент зайнята весь цей період? Це до сих пір залишається таємницею. Але одне тепер відомо точно: у студентів є можливість проводити свій час у так званих арт-просторах і коворкінгах, які активно почали виникати в різних українських університетах* (ЯС. – 2016. – № 1).

Складні лексичні утворення зі структурним компонентом *студент* у медійних текстах подекуди стають не тільки характеристикою образу сучасного студента, а й засобами репрезентації недоліків у освіті. Наприклад, слово *студенти-годувальники* (ГУ. 07.07.2006), незважаючи на позитивну конотацію лексичного компонента *годувальник*, іронічно репрезентує хабарництво в університетах. Цю саму тему актуалізує й номінація *студент-посередник*: *Напередодні іспиту стурбований студент, найчастіше староста, сповіщає, що рівень знань – провальний, половині групи викладач збирається поставити двійки, але справі можна зарадити, скинувшись по 50 грн. Студент-посередник отримує від викладача свої п'ять відсотків* (ГУ. 21.04.2006). А слово-образ *студенти-привиди* допомагає викрити проблему неправомірного нарахування стипендій студентам, які існують лише на папері: *У Криворізькому ПТУ навчалися студенти-привиди* (expres.ua. 08.08.2016).

Аналіз композитів на позначення *викладацького складу* українських навчальних закладів засвідчив репрезентацію семантичних ознак, які характерні й для здобувачів освіти:

- громадянська позиція: *У МОН задумали «виловлювати» вчителів-сепаратистів* (expres.ua. 07.05.2016); *Міністерству освіти фактично байдуже до вчителів-сепаратистів* (texty.org.ua. 12.10.2016); *...Інформацію про педагогів-сепаратистів узагальнять і направлять в СБУ* (УК. 19.11.2015). Під педагогами-сепаратистами розуміють викладачів, які залишилися на окупованому Донбасі й виконують накази невизнаної влади. Викладачі, які мають яскраво виражені антиукраїнські погляди, отримали назву *викладачі-ватники, викладачі-зрадники*: *«Ненавидіти Україну, але працювати в держуніверситеті та отримувати від неї зарплату»: у Одесі викрили двох викладачів-ватників* (patrioty.ua. 03.08.2016); *Викладачі-*

зрадники, розповідають співробітники ДНУ, вимушені вдовольнитися замість обіцяного в два рази підвищення зарплати кількома рибними консервами та 2,5 тис. грн у конверті (expres.ua. 26.11.2014);

- спеціальність, рід діяльності: *Натомість педагог-науковець має думати ще й про те, як донести відповідні знання до студента... (День. 09.07.2015); Безумовно, серед сучасних викладачів-істориків не бракує талановитих педагогів і науковців (День. 04.06.2013); Викладач-репетитор може не лише «підтягнути» майбутнього абітурієнта з того предмета, з якого буде іспит, а й, не виключено, посприяти вступу свого учня (УМ. 20.07.2007);*

- рівень професіоналізму, доброчесність, ставлення до своїх обов'язків: *Треба надіслати чіткий сигнал: позбавити наукових звань та посад всіх псевдоакадеміків та горе-докторів (УПЖ. 26.10.2015); ...Зайнятість на ринку праці та ще невпевненість у власних силах змушують багатьох горе-викладачів терпіти всі «злигодні» долі й нікуди не «рипатися»... (texty.org.ua. 13.12.2011); Наступний же етап, який відбудеться незабаром, буде спрямований на виявлення конкретних викладачів-хабарників (УМ. 20.03.2014); Студенти здобути гідність під час революції, але продовжують давати самі і покривати викладачів-хабарників (ВШНУ. 28.04.2016); Викладач-хабарник відбувся штрафом, удвічі меншим за суму хабара (ГК. 04.04.2012); ...Замкнене коло тієї ж богадільні, яка виступає притулком і для самих її «няньок-викладачів», і для їхніх «інвалідів-студентів». Звісно, за такої ситуації й самі викладачі втрачають всякий авторитет (texty.org.ua. 13.12.2011); Львівський університет «відхрестився» від блондинки-доцента (ГК. 2003.2016) (у матеріалі йдеться про неадекватну поведінку порушниці правил дорожнього руху, яка представилася працівникам поліції доцентом Львівського університету; актуалізується етнокультурний стереотип, згідно з яким жінка-блондинка має низький інтелектуальний рівень); ...В освіті школярів конче треба перейти ВІД навчання спогляданням за діями «вчителя-актора» та копіюванням його чи учнівських зразків ДО продуктивно-освітньої діяльності самих учнів (УПЖ. 27.12.11);*

- місце проживання: *Педагоги-переселенці отримують роботу за спрощеною системою (УК. 22.08.2014).*

Використовуючи композити-номінації закладів освіти, автори дають високу оцінку денотатам, збагачують тексти піднесеними та патетичними тонами, наприклад виш-фаворит, виш-лідер,

університет-бренд: У вітчизняному освітньому просторі існує кілька **вишів-фаворитів**, куди мріє потрапити лєвова частка абітурієнтів (УК. 29.08.2013); Треба сформува̀ти в академічному середовищі таку атмосферу, яка не сприймала б ні плагіат, ні корупцію; створити **університети-бренди** з відповідною академічною культурою (С. Квіт) (УК. – 2014. – № 124); Названо **виші-лідери** за кількістю поданих абітурієнтами заяв (expres.ua. 16.07.2016). Хоча пейоративні композити, що позначають заклади освіти низької якості, також трапляються, наприклад: Як же відрізнити **ВНЗ-міраж** від справжнього навчального закладу? (Освіта в Україні. – <https://www.education.ua/ua/articles/453/>). Активну словотвірну парадигму, представлену словами *викладач-переселенець* та *студент-переселенець*, про яку йшлося вище, доповнює номінація *виш-переселенець*: *Переконливим свідченням цього є доля інших вишів-переселенців в Україні* (СВ. 14.04.2017); *Закон для вишів-переселенців* (День. 11.27.2014).

Серед складних номінацій університетської адміністрації найбільшого поширення набули слова з компонентом *ректор* і негативно забарвленим атрибутивним компонентом *самозванець*, *заробітчанин*, *втікач*, *хабарник* тощо, що створює образ корумпованого, недоброчесного керівника: *Як виявилось, затриманий ректор-хабарник ледь животів із 5 кг золота і 2 мільйонами гривень* (expres.ua. 17.03.2015); *...Міносвіти вирішило також дати університетам на Донбасі навчати студентів..., проте є й такі вузи, де Міноборони не визнає початку навчального року, бо ректори-самозванці там призначені «ДНР»* (<http://tsn.ua.ukrayina>); *...Прозорість – це саме те, чого бояться ділки від освіти, ректори-заробітчани, безсовісні професори, які погано читають лекції* (ДТ. – 2014. – № 36–37); *Послухати саксофон біля Чечетова зібралися ректор-втікач, фінансист сепаратистів та ще чимало «клієнтів» ГПУ* (expres.ua. 02.03.2015) (про екс-ректора Національного університету податкової служби Петра Мельника). Нейтральна оцінка характерна для композитів, що вербалізують політичну орієнтацію керівника вишу, наприклад, *ректор-регіонал* (*Учора страйкували і студенти Рівненського університету водного господарства, вимагаючи звільнити ректора-«регіонала» Миколу Сороку* (УМ. 27.02.2014)); його національність – *ректор-іноземець* (*Що робити? Можливо, взяти приклад з Казахстану і запросити на посаду ректора-іноземця... – це точно дешевше, ніж викидати гроші на діючу імітацію вищої освіти* (НСВО. 10.01.2016)); спеціалізацію –

ректор-ядерник (Ректора-ядерника небезпідставно підозрюють у розкраданні коштів в особливо великих розмірах (УМ. 15.10.2008)).

На позначення керівника профільного міністерства зафіксовано тільки пейоративно конотовані композити, що втілюють виразне негативне ставлення до посадової особи та її діяльності: *міністр-лузер, міністр-посіпака, міністр-шкідник*. Причому негативна конотація притаманна образу міністра незалежно від того, хто обіймає цю посаду, оскільки всі керівні особи не виправдовують очікувань освітян: *...То навіщо нам міністр-лузер, який пропонує традиційний еволюційний шлях, оскільки іншого не знає, а дискретним не володіє (ВШНУ. 24.04.2016); Ганьба високопосадовцям, які присвоїли собі липові регалії та міністру-посіпаці, яка є такий самий плагіатор, яка чинить беззаконня та покриває їх безчинство!!! (ВШНУ. 08.04.2017); Цілковитий успіх міністра-реформатора Д. Табачника: хабарі повернулися, освіта відкинута на десять років назад. Ще декілька «нововведень від міністра-шкідника... (texty.org.ua. 05.09.2011).*

В. Нагель зазначає, що юкстапозити осіб (поєднання кількох слів в одному слові) «характеризуються невисокою продуктивністю й мають мовленнєвий, а не системний характер. Ці індивідуально-авторські новотвори не фіксуються в нормативних лексикографічних працях» [203]. Стосовно номінацій осіб-учасників та організаторів освітнього процесу це твердження не є правомірним. Більше того, найбагатшою в мові ЗМІ виявилася саме словотвірна парадигма на позначення поняття «студент». Цілком згодні з думкою колеги щодо відсутності подібної лексики у словниках, більше того, вважаємо, що терміни-композити *онлайн-навчання, онлайн-університет, онлайн-диплом, інтернет-навчання, арт-освіта, бізнес-освіта, бізнес-школа, медіаосвіта, дистант-курс, стартап-університет* та ін. потребують обов'язкового унормування та фіксації лексикографічними джерелами.

Зрідка трапляються композити, утворені поєднанням основ за допомогою інтерфіксів, наприклад, *студентоцентризм, дитиноцентризм (Дитино- або студентоцентризм я розумію як максимальне наближення освіти, навчання і виховання конкретної дитини до її сутності, здібностей і життєвих планів (ДТ. – 2015. – № 6))*. За аналогією до зазначених термінів утворюються інші, оказіональні композити типу *ставкоцентризм*, оцінна конотація яких зсувається в протилежний бік: *...«Ставкоцентризм» (не плутати із «студентоцентризмом»)*. Запровадження нової класифікації

вимагатиме певних змін (зокрема скорочення) структурних підрозділів університетів – кафедр, а можливо, і факультетів (ДТ. – 2015. – № 2).

Найбільш образною й аксіологічно спрямованою в композитах є постпозиція атрибутивних компонентів. У препозиції вони, як правило, представлені лексичними запозиченнями, які конкретизують нову якість освітнього процесу. Найбільш характерні для них семи «місце», «час», «вік», «рід занять», «громадянська позиція» часто пов'язані з негативними явищами, що спостерігаються в країні, – війна, корупція, плагіат. Вони виступають екстралінгвальними факторами появи індивідуально-авторських новотворів. За оцінним значенням освітні композити можна поділити на кілька груп. В. Нагель запропонувала чотири типи композиції в українській мові [203, 224–228]. У мові ЗМІ нами зафіксовано лише один із них – поєднання нейтрального слова з оцінним ідентифікатором, що виступає абсолютизатором негативної ознаки особи. Залежно від місця ідентифікатора він має два варіанти: 1) **N(0)-N(-)**, де **N(0)** – нейтральне узуальне найменування, **N(-)** – оцінне слово-ідентифікатор. У результаті такого поєднання створюється загальне негативне значення, наприклад: *ректор-хабарник, ректор-самозванець, студентка-українофобка, студент-привид, студент-брехун, викладач-ватник, викладач-сепаратист, викладач-хабарник, міністр-шкідник, міністр-лузер, міністр-посіпака, ВНЗ-міраж*; 2) модель **N(-) – N(0)**, в якій негативно оцінний ідентифікатор знаходиться у препозиції до нейтрального слова, підсилюючи оцінність складного слова; фокусує увагу на додатковій характеристиці об'єкта оцінки: *горе-доктор, горе-викладач, інвалід-студент, ерзац-освіта*. Утворене за такою моделлю слово набуває негативної конотації.

Інші моделі, запропоновані науковцем ($N(-) = N(+)$, $N(-) = N(-)$; $N(+)$ → $N(0)$; $N(0) = d N(0)$, де *d* – дериваційний формант), не характерні для освітньої сфери. Натомість фактичний матеріал дав змогу виділити своєрідні оцінні типи композитів:

1. **N (0) – N (0)**. Ця модель об'єднує однаково нейтральні з оцінного погляду поняття і проявляється у двох варіантах: а) результатом першого є загальна нейтральна оцінка нового слова: *викладач-репетитор, студент-новачок, студент-іноземець, студент-полоніст, студент-грінченківець, студент-спортсмен, онлайн-диплом, університет-переселенець, виш-переселенець, студент-переселенець, викладач-актор*; б) результатом другого є

загальна негативна оцінка складного слова (*нянька-викладач, блондинка-доцент*), що проявляється в контексті.

2. Залежно від місця ідентифікатора розрізняємо два варіанти моделі:

- **N (0) – N (+)** – поєднання нейтрального слова з оцінним ідентифікатором, що виступає абсолютизатором позитивної ознаки особи. Позитивний ідентифікатор займає постпозицію у складному найменуванні (*міністр-реформатор, студент-годувальник*), а результатом такого поєднання стає: а) негативна оцінка: *Наші педагоги благополучно пережили не одного міністра-реформатора і десятків реформ* (Освіта.ua. Блоги. 28.04.2017); б) позитивна оцінка (*виш-лідер, виш-фаворит, ректор-герой, студент-відмінник, спеціальність-фаворит, студент-герой*);

- **N (+) – N (0)**. У результаті поєднання позитивно забарвленого слова з нейтральним утворюється позитивно оцінний композит: *Астрономія, нові громадські ініціативи, пам'ять про Голокост та героїв-студентів – головне у Харкові за 27 січня* (СВР. 27.01.2017).

Унаслідок утворення композитів за виділеними моделями в більшості випадкова отримуємо негативну оцінність. Медійні тексти тяжіють до репрезентації негативних явищ та передачі загального песимістичного настрою. Загалом таке світобачення суперечить менталітету українського народу, якому здавна був притаманний оптимізм. Причини зрозумілі: «Через те, що більшість сучасних мас-медіа перебувають на передньому краї політичної, ідеологічної, етнічної, конфесійної боротьби, їх автори продукують переважно негативно оцінні оказіоналізми з надзвичайно високим рівнем експресивності» [344].

3.2 СТІЙКІ СЛОВОСПОЛУКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСВІТНІХ ПОНЯТЬ

Поява в українській мові освітніх номінацій, що являють собою стійкі словосполучення, зумовлена, по-перше, новітніми процесами в галузі, її реформуванням: *інформатизація освіти, інфляція документів про освіту, масифікація вищої освіти* та ін.: *...Інформатизація освіти в Україні: стан, проблеми, перспективи* (ГУ. 02.12.2011); *Голова профільного парламентського комітету Лілія Гриневич рішуче виступає проти нерозумної оптимізації вищих навчальних закладів* (ГУ. 03.07.2013); *Інфляція документів про освіту та розширення університетської спільноти* (Commons. 14.07.2011); *...Така масифікація вищої освіти супроводжувалася розростанням кафедр та факультетів та збільшенням кількості освітніх закладів...* (Commons. 14.05.2015); *...«Масовізація» вищої освіти – це світова тенденція* (ГУ. 18.03.2016)); по-друге, воєнно-політичними подіями, у результаті яких з'явився цілий комплекс нових понять:

1) «навчальні заклади, яким довелося переміститися»: *евакуйований університет, переміщений виш, тимчасовий навчальний заклад* (Здебільшого *евакуйовані університети* змогли налагодити навчальний процес (УК. 16.07.2015); *...Питання можливості повернення евакуйованих університетів у Донецьк і Луганськ переходить, як кажуть логіки, в модальну площину...* (ДТ. – 2015. – № 48); *Луганські студенти навчатимуться дистанційно або в тимчасових навчальних закладах* (ПП. 28.08.2014); *Очевидно, що сьогодні вкрай бракує комплексної цільової державної програми підтримки переміщених вишів* (ДТ. – 2015. – № 48); *І хоч переміщеним вишам разом з викладачами і студентством ще доводиться стикатися з окремими проблемами, та навчальні заклади розвиваються, нарощують свої сили, налагоджують матеріально-технічну базу й успішно проводять вступні кампанії* (УК. 19.11.2015)). У нових суспільно-політичних умовах виникла нетипова бінарна опозиція *вищі мирної України – вищі зони АТО*, які нарешті оговтуються після року військової лихоманки (Кореспондент. 17.07.2015). Під час студентської революції з'явилося нове явище, що отримало назву *університетський Майдан*, а разом з ним – *Відкритий університет Майдану*. Йдеться про київський Майдан незалежності, куди студенти-активісти тимчасово перенесли навчальний процес і

забезпечували його в різноманітних формах: *Місце зустрічі – Відкритий університет Майдану* (ДТ. – 2013. – № 48).

Ціла низка стійких словосполук номінує навчальні заклади нового типу, що створюються в Україні за європейським зразком, – *сталий університет, корпоративний університет, університет першого покоління, університет третього віку, сімейна школа, університетський центр* та ін.: *Створимо мережу «Сталих університетів»*. ...Енергозбереження є одним із головних пріоритетів сталого розвитку вишів... (Освіта. – 2015. – № 5–6 (5648–5649)); *Компанії створюють свої корпоративні університети не з доброго життя. Вони розуміють, що якщо вони не покращать навички своїх працівників, то вони будуть глобально неконкурентні* (УПЖ. 03.11.2015); *Непрацюючій молоді Шостки дали можливість реалізувати свій потенціал. Для цього у місті створили Університет I покоління, де всі бажані можуть пройти навчання на трьох факультетах – лінгвістичному, інформаційних технологій та спортивно-оздоровчому. ...Навчання тут абсолютно безкоштовне, викладачі університету також працюють на волонтерських засадах. Знання, отримані у процесі навчання, у слухачів не перевірятимуть* (Сумщина. 11.02.2015, № 6); *У Коломиї створили Університет третього віку. Незвичний і унікальний «навчальний заклад» відкрили при «Карітасі» Коломийсько-Чернівецької єпархії. Його студенти – ті, кому «за»* (ГК. 01.12.2014); *Поки ж батьки створюють паралельну освіту – сімейні школи, які можуть працювати як мережа... <...> Сімейне навчання можна розглядати як теплицю, в якій вирощують не лише більш вільних і гармонійних людей, але й ефективні і людяні стратегії навчання* (УПЖ. 19.08.2016); *Протягом року в міністерстві стимулюватимуть об'єднання, злиття різних університетів, щоб у різних регіонах утворилися університетські центри* (День. 17.09.2015). Українські ЗМІ фіксують також назву нової інституції – *інститут освітнього омбудсмена* («інститут уповноваженого з прав людини у сфері освіти, куди може звернутися студент, учень чи батьки, права якого порушені в освітньому процесі, щоб захистити свої права»): *Прем'єр має намір створити в Україні інститут освітнього омбудсмена* (ПП. 27.07.2015);

2) «студенти та абітурієнти, студентські організації»: *Студенти з лінії фронту* (СВ. 03.09.2015, № 95 (19290)) – на позначення абітурієнтів із зони АТО; *Студентський штаб спротиву на Київ відправив підмогу* (ГК. 21.02.2014); *Абітурієнтам із зони*

АТО спростили умови вступу до ВНЗ (ПП. 18.05.2016); *Майже 100 абітурієнтів з окупованого Криму* вступили до українських ВНЗ (ПП. 01.08.2016). Словосполучення *студенти кримських вишів*, яке раніше означало територіальну належність, тепер набуло додаткового семантичного відтінку «громадянство» (*Так, ми одразу заявили про готовність прийняти студентів кримських вишів, які вирішили продовжити навчання на материковій Україні* (УК. 18.06.2014));

3) «освітній менеджмент»: Зовсім недавно ЗМІ повідомили, що керівництво української частини розділених університетів створило **«Раду ректорів переміщених вишів»** для лобювання інтересів своїх організацій на урядовому рівні (ДТ. – 2015. – № 48); В Україні створили **Раду ректорів ВНЗ, які тимчасово переміщені із зони АТО** (День. – 2016. – № 13); Вручала документи про вищу освіту рівня «спеціаліст» так званий **«міністр освіти і науки» «ДНР» Лариса Полякова** (patrioty.ua. 10.07.2016).

Крім того, у мові з'явилися словосполучки на позначення нових освітніх програм, заходів, форм навчання, що активно почали запроваджуватися в країні, наприклад, *програма подвійних дипломів, інклюзивне навчання, освіта дорослих, електронний диплом, мобільна бібліотека: Не гай часу: обирай програму подвійних дипломів* (Київський університет. – 2017. – № 2 (2269)); **Інклюзивне навчання: крила для метелика і камертон для людства** (ГУ. 20.05.2016); **Важливо створити в Україні сприятливе середовище для освіти дорослих** (День. 10.07.2014); **Ще одне нововведення, доступне лише студентам, які складуть тести НаУКМА на додаток до ЗНО, – електронний диплом, який вручатимуть випускникам закладу** (УМ. 11.02.2009); **На Хрещатику запрацює мобільна бібліотека** (ПП. 18.07.2013) (проект, покликаний створити умови для доступу киян та гостей міста до національної культури, науки, освіти з використанням QR-кодів і системи роздачі мобільних матеріалів).

За структурою можна виділити кілька типів стійких словосполук:

- «прикметник + іменник», наприклад: *евакуйований університет, переміщений виш, сімейна школа, сімейне навчання, сталий університет, корпоративний університет, університетський центр, інклюзивне навчання, освітній Майдан, електронний диплом, мобільна бібліотека;*

- «іменник + іменник»: *евакуація університетів;*

- «іменник + іменник + іменник»: *студент з лінії фронту, студент із зони АТО;*

- «іменник + прикметник + іменник»: *студент переміщеного вишу, інститут освітнього омбудсмена, програма подвійних дипломів;*

- «іменник + числівник + іменник»: *університет першого покоління, університет третього віку;*

- «прикметник + іменник + іменник»: *Відкритий університет Майдану, студентський штаб спротиву;*

- «прикметник + прикметник + іменник»: *тимчасовий навчальний заклад, виш мирної України, абітурієнт з окупованого Криму;*

- «іменник + іменник + дієприкметник + іменник»: *Рада ректорів переміщених вишів;*

- «іменник + іменник + іменник + описова конструкція»: *Рада ректорів ВНЗ, які тимчасово переміщені із зони АТО.*

Поява в мові сталих словосполук різної структури та функціональної спрямованості (у тому числі власних назв) яскраво відбиває динаміку лексичної системи сфери освіти та відповідного мовного образу в українській мовній картині світу. Оптимальним варіантом реалізації комунікативних завдань є тричленні комбінації, які превалюють. Ширші структурні моделі зумовлені необхідністю якомога точніше передати складну освітню проблематику, що хвилює авторів та суспільство в цілому.

3.3 ЛЕКСИЧНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ. СЕМАНТИЗАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ОЦІННОГО ПОТЕНЦІАЛУ СЛОВА

Аналіз лексичного наповнення медійних текстів переконує, що в українську мову активно інтегрується англійська лексика. Недаремно науковці все частіше говорять про небезпеку англізації (американізації) в контексті глобалізації: «Вплив англійської мови на українську позначається на мовленнєвій діяльності, мовній свідомості українців і на самій системі української мови» [14, 92]. Б. Олійник підкреслює, що «незалежна Україна за кілька років уже встигла прихопити з англійської кілька тисяч слів, що межує з прямим витісненням корінних українських слів американізмами... Прислухайтесь: *лізинг, факторинг, франчайзинг, факс, ксерокс, принтер, картридж, вінчестер, стиплер*. Жоден завойовник так тріумфально не полонив наші вулиці, причому без найменшого нашого спротиву» [278, 30–31].

Специфікою мови ЗМІ є те, що освітні англіцизми подекуди функціонують не лише в транслітерованій формі, а й у оригіналі, латиницею, розбавляючи український текст чужорідними «модними» вкрапленнями. Покликані створити експресію, вони в багатьох випадках ускладнюють сприйняття інформації. Серед них виділяємо такі семантичні різновиди:

- номінації нових концепцій в освіті, наприклад: *Концепція «liberal arts» на тому й базується: університет має уможливити молодій людині сформуватися як особистість* (НСВО. 17.04.2016); *Liberal Art Education передбачає вибірковість курсів... Це дозволяє студентам слухати не лише на своїй основній програмі, а й на будь-якій іншій. І не просто слухати, а й отримати відповідний сертифікат* (ДТ. – 2014. – № 44);

- номінації компетенцій: *А що важливо роботодавцям насправді? Так звані soft skills. Тобто комунікативні, управлінські компетенції, здатність до креативу молодого фахівця* (НСВО. 17.04.2016);

- номінації здобувачів освіти. Автори послуговуються словосполученням *always studying* (дослівно – «завжди вчитися»), коли йдеться про сумлінних студентів, які весь свій час присвячують навчанню: *Напевно, кожен студент, кожна неповторна, безумовно, досконала та безспірно оригінальна особа, хоча б раз поринаючи у вимір «always studying», має обирати між безцінними можливостями*

самовдосконалення та доволі буденними, солодкими моментами з об'єктами уваги (ЯС. – 2013. – № 10. – С. 15).

- номінації типів сучасних навчальних закладів, освітніх інституцій, заходів, форм навчання: У підсумку маємо **research universities**, які орієнтовані на ринок праці (НСВО. 18.04.2016); Навчання без конспектів і лекцій. **UNIT Factory** – IT-школа (ПП. 18.04.2016) (про відкриття в Києві UNIT Factory – навчального закладу, що покликаний готувати кваліфікованих IT-фахівців за системою французької Школи 42); Саме під таким заголовком наприкінці лютого в Інституті можна було прочитати статтю щодо проведеної Кабміном **open-air PARTY** «За підвищення СТИПЕНДІЙ!» за ініціативи Демократичної спілки студентів «Студентська платформа»... (ЯС. – 2008. – № 3. – С. 8). Онлайн-платформи, які інтенсивно утворюються в Україні, отримують переважно англomовні назви, наприклад: «**Prometheus**» несе вогонь знань (ЯС. – 2015. – № 6. – С. 4); Навесні 2014 року в Україні стартувала онлайн-платформа для підготовки до ЗНО «**EdEra**» (ЯС. 13.07.2016). Англomовні назви студентських сайтів та освітніх сервісів функціонують самостійно і в поєднанні з українськими лексичними компонентами, наприклад, **Studego-cim'я**: *Studego.com* – це сервіс, де будуть зібрані пропозиції для студентів. Місія **Studego** – оперативно надавати студентам великий вибір актуальних пропозицій, які відповідають їхнім цінностям та потребам (ЯС. 07.08.2016); Що потрібно для того, аби стати частинкою вашої **Studego-cim'я**? (ЯС. 07.08.2016). Український студентський арт-простір, утворений на базі Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, має оригінальну назву «**Sklo**» (ЯС. – 2016. – № 1) (питоме українське слово передане латиницею), а студенти-його учасники називають себе *склошниками*, що відповідає словотвірним принципам української мови. Так само в результаті мовного синкретизму з'явилося слово «**Prodlënka**» (російське *продленка* передане латиницею) на позначення українського студентського простору, організованого в Одеському національному університеті ім. І. І. Мечникова: **Prodlënka** – це сучасний формат студентського простору, що розташовується в гуртожитку № 4 Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова... Саме для цього й була створена **Prodlënka** – щоб заповнити прогалину культурно-розважального буття сучасного студента (ЯС. – 2016. – № 1).

Уважне прочитання наведених вище уривків переконує, що не завжди поява англіцизмів викликана необхідністю дати назву новому поняттю. Майже всі вони мають в українській мові відповідники, і їх застосування є скоріше результатом бездумного, неконтрольованого запозичення європейських назв під впливом «моди» або ж намаганням надати текстам експресії. Аналізуючи значення виділених номінацій у контексті, розуміємо, що *liberal art education* – це не що інше, як давно відома у світі «ліберальна освіта», «модель вільних мистецтв», *research university* – у перекладі з англійської «дослідницький університет», *art-school* – «мистецька школа, або школа арт-сучасності». Англійський термін *soft skills* означає «соціальні, уніфіковані навички, комунікативні управлінські таланти фахівця», в українській мові застосовується також його калькована форма «м'які навички». Номінація *open-air party*, що дослівно з англійської означає «вечірка під відкритим небом», у студентському журналі реалізує зовсім інше значення – «студентське зібрання, акція студентського протесту», а *освітнім вікендом* названо захід, на якому проводилася репрезентація навчальних можливостей для українців за кордоном: «**Освітній weekend**» – *елітна освіта за кордоном стає ближчою!* (УПЖ. 16.01.2014). Як відомо, в англійській мові слово *weekend* має зовсім інше значення – «кінець тижня», а отже, в українській мовній картині світу подібні запозичення розкривають себе по-новому.

Група транслітерованих англіцизмів для української аудиторії є більш «читабельною» порівняно з першою. Вона представлена словами *баркемп* (англ. *barcamp*) – «міжнародна мережа конференцій, створена її учасниками» [40] (*У ХДУ відбувся Перший україно-чеський БарКемп. Однією з найголовніших рис таких заходів в усьому світі є те, що, попри наявність ініціативної групи, більшість роботи з організації події беруть на себе самі учасники. Зазвичай для організації використовується онлайн-ресурс, на якому встановлюється вікі для обговорення всіх нагальних питань – від програми до організації проїзду тощо. Україно-чеський же БарКемп – це низка неформальних, відкритих інтерактивних зустрічей людей задля обміну досвідом та ідеями, а також корисного відпочинку. Кожна така зустріч мала вигляд майстер-класів, організаторами яких були самі учасники* (ПП. 26.11.2015)); *коуч* – «тренер», «інструктор», «фахівець з успіху» (*Коучі будуть цінуватися вище, тому що світ переходить на навчання за допомогою кейсів* (osvita.ua.15.04.2016)); *наукові фестини* – від англ. *fest* «фестиваль», у

контексті означає «свято знань, умінь і навичок для молоді й дітей з конкурсами, змаганнями, вікторинами, де розповідається про наукові відкриття й дослідження» (*Львівська політехніка запрошує на наукові фестини* (ПП. 16.04.2015); *студентський хакатон* (*У Львівській політехніці відбувся Всеукраїнський студентський хакатон* (ПП. 30.03.2016)). Слово *хакатон* походить від англ. «хакер» і «марафон». *Хакер* – сьогодні, поряд із негативно забарвленим значенням «той, що щось ламає, щось краде в інформаційному середовищі», це ще й «віртуоз у сфері програмування». Отже, *хакатон* – це змагання, марафон хакерів зі знаком плюс. Іншомовне слово *міграція* у нових суспільно-політичних умовах формує нове освітнє поняття «міжуніверситетська міграція», пов'язане з процедурою переведення студентів із ВНЗ АР Крим на навчання до ВНЗ в інші регіони України: *Кримські студенти полегшили міжуніверситетську міграцію* (ПП. 21.03.2014).

Не зовсім зрозумілими для читачів можуть видатися слова *ребрендинг* та *інбридинг*, що в медійних текстах використовуються для характеристики вітчизняної системи освіти. Перше походить від англ. *rebranding*, що означає активну маркетингову стратегію й передбачає комплекс заходів щодо зміни бренду (як компанії, так і виробленого нею товару) або його складових: назви, логотипу, слогану, візуального оформлення, зі зміною позиціонування [40]. Відповідно, коли йдеться про ребрендинг навчальної дисципліни, мають на увазі її реорганізацію, наприклад: *Ребрендинг філософії. Науковці й освітяни обговорять шляхи реорганізації гуманітарної освіти* (ПП. 15.06.2015).

Інбридинг є терміном біології (англ. *inbreeding*, від *in* – «всередині» і *breeding* – «розведення») й означає «схрещування близькоспоріднених організмів». У самоzapильних рослин (пшениця, ячмінь, цитрусові та ін.) інбридинг вважається цілком нормальним явищем. У тварин і перехресноzapильних рослин за умов тривалого інбридингу можливі виникнення потворності, зниження продуктивності життєздатності або загибель особин [40]. Тому, коли йдеться про інбридинг в університетах, реалізується саме негативна сема, пов'язана з плагіатом та низькою якістю знань: *А приклад інбридингу в університетах цікавий для України, оскільки він є масовим та відтворює в багатьох випадках «сіру реальність».* Звідси й наслідки у вигляді дисертаційних скандалів, низької якості навчання (ВШНУ. 07.02.2016).

Запровадження формату навчання через інтернет спричинило появу нових лексичних утворень із компонентом *онлайн* (від англ. *on line* «на лінії», «на зв'язку», «у мережі», «в ефірі» – «такий, що знаходиться в стані підключення», «підключений до інтернету», «те, що відбувається в інтернеті») – *університет онлайн, курси онлайн* та ін., що вже активно функціонують у нашому мовленні, наприклад: *«Університет онлайн» набрав уже понад 4 тис. слухачів* (ПП. 10.07.2013). Особа (юр. чи фіз.), яка має певні інтереси, права чи вимоги в освіті, отримала іншомовну назву *стейкхолдер освіти* (англ. *stakeholder*) (*Вони могли б існувати у вигляді незалежних агенцій оцінювання якості освіти, створених на основі залучення широких груп стейкхолдерів вищої освіти, або ж фахових професійних асоціацій* (osvita.ua. 10.04.2016)).

Заміна українських слів англomовними або їх передача латиницею є улюбленим прийомом авторів аналізованих видань, але небажаним явищем, адже українські засоби масової інформації покликані бути взірцем літературного мовлення для своєї аудиторії. Активне використання іншомовних запозичень в україномовних текстах впливає на лексичний склад сфери освіти, воно обґрунтоване тільки за необхідності словесного вираження нових понять, якщо немає іншого способу передачі інформації. Для автора це модно, сучасно, для читача – неочікувано, невмотивовано й не завжди зрозуміло. Безперечно, у силах мовців впливати на зазначені тенденції й не допустити засмічення мови, варто лише контролювати своє мовлення.

Семантизація слів як механізм творення лексики сфери освіти відбувається внаслідок семантичного розвитку іншомовних слів або слів, характерних, як правило, для інших галузей, і супроводжується появою у структурі слова нових сем. Наприклад, притаманний технічній сфері неологізм *хай-тек*, що в перекладі з англійської означає «високі технології» (*high technology, high tech, hi-tech*), у газетних текстах застосовується по відношенню до освіти й набуває нового значення – «реформування, удосконалення»: *Університети потребують свого «хай-теку»* (УК. 22.10.2011). З його допомогою підкреслюється необхідність її оновлення та залучення прогресивних технологій у вищі навчальні заклади. Болонська система навчання в результаті семантичної деривації отримує іронічну назву *болонка* (*Професор у погоні за болонкою* (texty.org.ua. 07.10.2009)), а заходи, спрямовані на боротьбу з корупцією у вищих навчальних закладах, –

антикорупційний двіж (Якщо говорити про ВНЗ, то зацікавлені в цьому богомольці, тому що у них зараз теж антикорупційний двіж (УП. 25.05.2015)).

По відношенню до викладача використовуються утворені шляхом семантизації жаргонізми *завалити* («поставити негативну оцінку на іспиті чи заліку»), *нависнути* (про викладача, який не дає списати контрольну роботу); по відношенню до студента, який не склав сесію, – *вилетіти* (з університету), що означає «бути звільненим»; по відношенню до вишів з боку міністерських чиновників – *зливати*, тобто «не надавати підтримки, закривати виші», *зажати* (стипендію) – «не видати (стипендію)»: *Зі слів деяких студентів стає зрозуміло, що головною перепорою на їхньому шляху до успішного закриття сесії стає викладач, який обов'язково завалить, бо чомусь мене недолюблює (ЯС. – 2016. – № 2. – С. 5); Коли пересічний студент не може здати іспит у «вредного» викладача, який не продає оцінки, він або вчить предмет, або «вилітає» з університету (УМ. 04.07.2006); Ми повинні розробити такі умови гри, коли університети повинні будуть шукати можливий варіант існування в нових умовах. Я категорично проти, щоб це відбувалося якимись адміністративними заходами, щоб хтось вирішував, кого «зливати», а кого ні (І. Лікарчук) (День. 19.04.2014); Табачник «зажав» стипендію студента, призначену Януковичем (texty.org.ua. 19.08.2013). Розширення семантичного обсягу відомих слів на основі метафори покликане забезпечувати експресивність та емотивну оцінність текстів.*

По-новому сприйняти зміст того чи іншого слова допомагає його графічне оформлення за допомогою лапок. У такому разі загальноновживане слово в контексті реалізує протилежну конотацію й забезпечує викривальне спрямування журналістського матеріалу. Наприклад, словосполучення *міністр освіти* на позначення нового освітнього керівництва т. зв. «ДНР» у тексті береться в лапки й набуває іронічного забарвлення: *14 вересня нас повідомили, що «ДНР» відвідала наш виш. Їхній «міністр освіти» ніби прийшов мирно поговорити (День. 06.11.2014). Так само семантизації підлягає слово *ректор*, коли йдеться про керівництво університету, який залишився на непідконтрольній Україні території Донбасу: *Так, «ДНР» має свого «ректора» ДонНУ... (День. 01.10.2014). Слово *МОНотеїзм*, в якому графічно виділено елемент *МОН*, використовується на позначення Міністерства освіти й науки України як найвищого органу освіти: *Погоджуюсь, що на *МОНотеїзм* великої***

надії не слід покладати, але й ініціативу знизу теж не слід сподіватись (РО. 05.02.2016). Прислівник *знову* завдяки незвичному авторському оформленню за певних контекстуальних умов (у газетному тексті йдеться про високі показники незалежного тестування) набуває нового смислового навантаження, зосереджуючи увагу читача на аббревіатурі *ЗНО* та пов'язаними з відповідною процедурою проблемами: *ЗНОВу рекорд* (Галичина. 24.07.2014).

Вжите по відношенню до вищого навчального закладу слово *декомунізувати* реалізує переносне значення «перейменувати університет», що в контексті загальної декомунізації, яка охопила всю країну, звучить особливо актуально: *У Кропивницькому «декомунізували» перший університет. Відтепер Національний технічний університет, де навчається майже 4 тис. студентів, замість Кіровоградського став Центральньо-українським...* (patrioty.ua. 06.09.2016).

За продуктивністю неологізми, утворені в результаті семантизації, в опрацьованих текстах поступаються іншим типам лексичних інновацій, що зумовлено їхньою експресивною функцією.

3.4 ПРОСТІ АФІКСАЛЬНІ ДЕРИВАТИ

У текстах ЗМІ освітньої тематики афіксальні деривати представлені префіксацією, суфіксацією й парасинтезом. Особливої активізації в українській мові набувають іншомовні префікси, серед яких найбільш поширеним є **авто-** (від грец. *αὐτός* – «сам»), що відповідає українському *само-* (*Питання з так званим автоплагіатом треба врегулювати, бо виходить дурня. З одного боку, кажуть, що автоплагіат можуть виявити (тобто читають наші національні журнали). З іншого боку, кажуть, що треба друкуватися в зарубіжних журналах, бо наших національних ніхто не читає* (USW. 07.04.2016)); **ретро-** (від лат. «назад»), що означає звернення до минулого, наприклад: *У КНУ імені Тараса Шевченка відкрили ретроаудиторію* (ПП. 16.03.2016). У статті йдеться про інтер'єр аудиторії, яку було відтворено за світлинами навчальних приміщень корпусу інституту філології КНУ початку ХХ ст.

Надзвичайно продуктивними для мови ЗМІ є префікси-дублети *псевдо-* (від грец. *pseudos* – «неправда») та *лже-*, які вказують на щось несправжнє, уявне, фальшиве і вносять у семантику слів значення фіктивності [392]. Наше дослідження констатує кількісну перевагу іншомовного дублета *псевдо-*, який у мові багатьох періодичних видань і соцмереж є надзвичайно популярним експресивно-оцінним засобом репрезентантації негативних явищ в українській освіті. Ціла низка таких лексем застосовується для характеристики сфери освіти в різних її іпостасях: *псевдоосвіта, псевдонаука, псевдовикладач, псевдопрофесор, псевдоакадемік, псевдовчений, псевдоінженер, псевдореформа, псевдореформаторство, псевдоуніверситет, псевдовуз, псевдоакадемія, лженауковці, лжедипломи*, наприклад: *Якщо викладачі класні люди, то так, ми «дружимо» в соцмережах. Але з деякими проректорами чи псевдовикладачами – ні* (Студвей. 18.04.2015); *Псевдореформаторство може принести багато проблем освіті!!!* (РО. 21.01.2016); *Щодо псевдонауки – незважаючи на лист Локтева МОН взагалі відмовився це розглядати, тобто будь-яка псевдонаука офіційно дозволена* (ВШНУ. 14.04.2016); *...Норма наказу 1112 була впроваджена Бондаренком та Табачником для збільшення заплутаності та корупційності процесу, для того, щоб можна було приховати «публікації» псевдовчених...* (USW. 10.04.2016); *...Хтось щиро вірить в те, що зменшення кількості псевдоуніверситетів з 300 до, скажімо, 200 псевдоуніверситетів суттєво змінить природу*

останніх? (ВШНУ. 04.02.2016); *Розправа над «приватниками» чи боротьба з псевдоосвітою?* (ДТ. – 2006. – № 21); *На жаль, жоден із псевдовузів не вішає на своїх дверях табличку з написом «Продаж дипломів. Дорого», а, навпаки, намагається переконати нас, що дає найкращу освіту «європейського рівня»* (ДТ. – 2005. – № 24); *Псевдореформи в науці й освіті штовхають Україну в прірву Середньовіччя* (ДТ. – 2013. – № 19); *Псевдонаука на потоці* (ДТ. – 2016. – № 3); *Перші жертви псевдопрофесора Пі* (expres.ua. 13.10.2011) (такий заголовок має матеріал про славонозвісного професора з фальшивим дипломом про закінчення Московського медичного університету – Андрія Слюсарчука); *Треба надіслати чіткий сигнал: позбавити наукових звань та посад всіх псевдоакадеміків та горе-докторів* (УПЖ. 26.10.2015); *Як захиститися від псевдонауки* (День. 04.25.2013); *Але останнім часом у нас поширилося таке явище, як псевдоосвіта, прагнення отримувати дипломи без докладання зусиль у навчанні* (УМ. 17.11.2005); *Це еволюційний шлях того, щоб очистити українську систему вищої освіти від псевдоакадеміїв, псевдоуніверситетів і професорів з трьома «ф»* (ДС-експрес. 29.06.2015, № 30 (955)); *Міністр освіти: твалт довкола лжесдипломів здійсмає* МАУП (ДТ. – 2007. – № 25); *Клетосклеротиків з університету гнати в три шиї... ЛЖЕНАУКОВЦІ...* (УПЖ. 22.03.2017). Щоб досягти більшої експресії, автори вдаються до графічних прийомів, подаючи стрижневі слова прописними літерами.

Твірними виступають основи іменників, які є назвами осіб-учасників навчального процесу (*викладач, професор*), навчальних закладів (*університет, академія*), атрибутів навчання (*диплом*) та ін. Проте не знаходимо серед них слів на позначення студентів – типу *псевдостудент, лжестудент*, які могли б продовжити окреслену парадигму негативно конотованих афіксальних дериватів. Нам вдалося зафіксувати слово на позначення випускника вищого навчального закладу інженерного фаху – *псевдоінженер* (*Після п'яти років «холостого» перебування у виші у світ випускають дипломованих псевдоінженерів, чимало з яких підуть торгувати на ринки...* (ДТ. – 2009. – № 3–5)). Очевидно, воно влучно репрезентує неякісний результат підготовки у *псевдоуніверситеті псевдовикладачами* в ході *псевдореформ псевдоосвіти*. Маємо своєрідний каламбур, але, на жаль, саме таким постає образ вітчизняної освіти з огляду на оцінні конотації розглянутих вище

мовних репрезентантів. Значна кількість однотипних похідних одиниць з елементами *псевдо-* та *лже-*, представлених у студентських, освітянських і журналістських текстах, примушує задуматися над реальністю існування української освіти й сенсом діяльності освітян та окремих вишів.

Префікс *недо-*, який означає дію, стан або якість, що виявляються в процесах, ознаках і предметах неповною мірою, у словах *недоосвіта*, *недоосвіченість* реалізує значення «низька якість освітньої підготовки» і «низький рівень освіти» відповідно: *Недоосвіта формується ще у школі* (УПЖ. 03.11.2015); *Недоосвіченість може з'являтися з кількох джерел* (УПЖ. 03.11.2015). Серед інших продуктивних формантів варто назвати префікс *до-* (*А кому не хочеться дітей вчить у Польщі – думайте, як допомогти Лілії Гриневич дореформувати те, що почав Квіт* (ВШНУ. 13.04.2016)); *пів-* (*Півпрофесора на університет* (ДТ. – 2014. – № 19)) (про урізання бюджетних видатків на науку та освіту й скорочення викладацьких ставок).

Освітні деривати, утворені шляхом *суфіксації*, можна поділити на три групи: 1) слова на позначення осіб; 2) слова на позначення процесів та явищ; 3) слова на позначення дій та станів. До першої групи відносимо назви осіб-учасників навчального процесу та його організаторів. Наприклад, за допомогою іншомовних суфіксів *-ор-* (-ер-) зі значенням «виконавець дії» утворено слова *плагіатор*, *оптимізатор* (як правило, від іншомовних основ): *«Плагіатор» повинен знати..., що після списування чужого йому буде закрито всі шляхи...* (ВШНУ. 25.03.2016); *Оптимізаторам освіти на замітку: у Японії рух потягів зберегли задля єдиної учениці* (expres.ua. 09.01.2016)) або від англійських кальок (*хоумскулер*). Поширена закордоном практика домашнього навчання розпочалася в США у 80-х роках ХХ ст., була поновлена в пострадянські часи й нині активно впроваджується в Україні. Нове для української мови слово *хоумскулер* пов'язане з англійським *homeschooling* (*хоумскулинг*), що дослівно означає «домашнє навчання». Звідси *хоумскулер* – «той, хто навчається вдома», «учень домашньої форми навчання»: *Хоумскулер: теорія. Історій переходу на домашнє навчання багато, але причина здебільшого одна: незадоволення державною школою* (УПЖ. 17.08.2016).

Серед назв процесів та явищ – *плагіаторство*, *професоризація*, *лептонізація*, *ректоріана* та ін.: *Треба чітко розуміти, що*

плагіаторство є злочин, і в багатьох країнах за це дуже суворе покарання (ВШНУ. 03.03.2016); **«Професоризація»** вищої освіти погіршує якість навчання в університеті! Майте на увазі, що, ставши професором, часто-густо ви станете гірше викладати – ці результати виявляють міжнародні дослідники... В Україні – поготів, ...тим більше, на фоні **«лептонізації»** вищої школи, особливо в соціально-гуманітарній сфері (ОТР, березень, 2016); Якщо ж освіта замінюється **освітящиною**, то суспільство має не сучасного спеціаліста і громадянина, а пострадянський непотріб (ДТ. – 2008. – № 7); У Черкаському національному університеті ім. Б. Хмельницького відбулися вибори ректора. **Ректоріана** в Черкасах тривала близько півроку й супроводжувалася двома зустрічними хвилями голодувань, пікетами, мітингами, шантажем і провокаціями (ДТ. – 2005. – № 19). Усі словотвірні форманти – суфікс **-ство-** на позначення виду діяльності, іншомовні іменникові суфікси **-ізацій-, ізацій-,** що додаються до іменників з коренями іншомовного походження, **-щин, -іан-** збагачують нові слова пейоративним оцінним відтінком.

Слово *академічнішати* є ілюстрацією категорії «Дії та стан»: *Вітчизняна наука квітне і академічнішає* зі знанням англійської (ВШНУ. 04.03.2016) (матеріал присвячений новим вимогам до присвоєння вчених звань, а саме – обов'язковій наявності публікацій у виданнях, внесених до баз даних Scopus і Web of Sciences).

Значено менше в публіцистичних текстах освітніх дериватів, утворених *суфіксально-префіксальним* способом. Це переважно дієслова або їхні форми, такі як *зплагіатити* (замість нормативного *сплагіатити*; подекуди, на жаль, спостерігаємо порушення правописних норм), *розархівувати (університет)*: *Новий обраний член НАЗЯВО зплагіатив статтю з російської Вікіпедії! Навіть перекласти правильно не спромігся. Загнав у Googl-перекладач і все!* (ВШНУ. 11.09.2016); *Розархівуйте університет! ZIP-квест для першокурсників відбудеться у ХНУРЕ* (ПП. 01.09.2015).

Фраза **«неЗАКОНчена» освіта** (ДТ. № 7, 2013) є заголовком до газетного матеріалу про важливість розробки закону «Про вищу освіту», тривалість та безрезультатність цього процесу (на час написання журналістського матеріалу). У контексті вона використана як образна номінація зазначеного документа й реалізує марні сподівання освітян. Графічне виділення у складі дієприкметника іменника *закон* репрезентує індивідуально-авторську версію словотворення, яка надає тексту експресії й допомагає привернути

увагу читача. Інший приклад парасинтезу – оказіональний відантропонімний новотвір *затабачниківці*, що означає осіб, які підтримували політику міністра освіти Табачника (*за- + -табачник- + -івц-*): *16:15, Міністерство освіти – акцію завершено, учасники розходяться, «затабачниківці» продовжують насолоджуватися концертом* (texty.org.ua. 31.03.2010). Він є результатом тенденції до заощадження мовних засобів та способом лаконічного формулювання думки.

Нові афіксальні деривати в мові ЗМІ – це, як правило, індивідуально-авторський продукт, який має прагматичну спрямованість, надає мовленню образності й експресії, що особливо важливо для мас-медіа. Вони відповідають граматичним законам української мови, збагачують лексичну систему сфери освіти новими смислами. Зростання активності іншомовних афіксальних морфем у дериваційних процесах можна пояснити тенденцією до європеїзації та інтернаціоналізації словотвірних типів [347, 132]. Словотвірна активність іншомовних афіксальних формантів підсилюється ще й екстралінгвальними процесами, пов'язаними з реформуванням вітчизняної системи освіти та її курсом на євроінтеграцію.

3.5 АБРЕВІАТУРИ

Абревіація в аналізованих текстах представлена набідніше, в основному термінологічними назвами університетів, офіційних організацій (*НАЗЯВО*) або освітніх процедур (ЗНО), адже в ЗМІ з року в рік активно проходить обговорення тестування випускників шкіл та діяльності новоствореної освітньої організації (*Хибний закон! Хибна НАЗЯВО!* (НСВО. 13.11.2015)). Рідше трапляються комплексні абревіатури типу *ВНЗ ДНР*, що складається з двох структурних елементів – загальнонавчальної абревіатури *ВНЗ* і нової – *ДНР*. Складна абревіатурна сполука позначає нове явище, що з'явилося в Україні у зв'язку з ситуацією на Донбасі, – «вищий навчальний заклад т. зв. Донецької Народної Республіки»: *Студент, який закінчив «ВНЗ ДНР», намагався з фейковим «дипломом» вступити до КНУБА* (patrioty.ua. 27.07.2016). Свою громадянську позицію щодо правомірності існування таких навчальних закладів автор передає на письмі за допомогою лапок.

Деякі складні скорочення, якими послуговуються медійники, стосуються нових форм навчального процесу, що запроваджують в Україні. Одні являють собою термінологічні скорочення, які ще не зафіксовані лексикографічними джерелами, проте за умови активного входження в освітню практику їм варто надати офіційних тлумачень, наприклад, *МВОК* – «масові відкриті онлайн-курси»: *МВОК* – це комбінація відеолекцій, інтерактивних завдань і форумів для обговорення навчальних матеріалів (ДТ. – 2015. – № 1)). Інші ж є оказіональними утвореннями, що дозволяють журналістові заощаджувати мовні засоби та місце, а також надають мовленню експресивності: *ХНУРЕРЕВОЛЮЦІЯ* (УМ. 31.03.2016), дослівно – «революція в Харківському національному університеті радіоелектроніки» (за текстом, у результаті виявлених під час аудиту у згаданому виші розтрат було звільнено трьох проректорів; саме ці зміни в керівництві й отримали образну назву).

3.6 ОСВІТНІ ЖАРГОНІЗМИ

На позначення розмовного варіанта професійного мовлення «Великий тлумачний словник сучасної української мови» пропонує терміни *сленг, жаргон, арго* [32, 1343]. Роль цього явища останнім часом активно обговорюють вітчизняні мовознавці, називаючи його живим мовним нервом, геніальним індикатором людського буття, який «тонко і точно розкриває найдрібніші нюанси нашого переживання світу, його сприйняття і передачі» [143, 4–29]. Цілком поділяємо думку колег і в своїй роботі на позначення соціолекту (одного з різновидів соціальних діалектів), «який відбиває особливості мовлення певної стійкої соціальної, вікової або професійної групи людей, пов'язаних тривалим перебуванням в одному середовищі або певною спільністю інтересів» [346, 76], надаємо перевагу терміну *жаргон*. Під *жаргонізмами* розуміємо специфічні слова, вільні або стійкі словосполучення, «що вживаються тільки в соціолекті, тобто переважно такі специфічні емоційно забарвлені назви реалій, які мають нормативні відповідники в літературній мові та, відступаючи від неї, надають процесу спілкування атмосфери невимушеності, іронічності, фамільярності тощо» [346, 76]. Нас цікавить соціолект, який фіксує особливості мовлення представників сфери освіти, освітянський жаргон та, відповідно, освітянські жаргонізми – специфічні слова, що вживаються в діалекті освіти та яскраво віддзеркалюють буденні явища і проблеми не тільки студентів (як це прийнято вважати), а й інших учасників освітнього процесу як його носіїв. Незважаючи на те, що цей шар лексики неодноразово ставав об'єктом досліджень (див. [247; 337]), поза увагою залишається проблема функціонування жаргонізмів на позначення освітніх реалій у мові ЗМІ. Вивчення цього аспекту освітньої лексики дасть змогу простежити розвиток діалекту та емотивно-оцінні характеристики образу освіти.

Зростання інтенсивності використання жаргонізмів у різних стилях і жанрах пов'язують з демократизацією суспільства, усуненням цензури й самоцензури, свободою думки й слова, відсутністю еквівалентів у літературній мові, протестом проти сухої, невиразної мови, кліше, штампів, неординарністю й новизною, поширенням індустрії розваг та ін. [346, 76]. Стосовно жаргонізмів освітньої сфери, найбільш вагомими чинниками вважаємо їхню експресивність, емотивну оцінність, лаконізм (на відміну від офіційних термінів та терміносполучень). Специфікою освітнього

жаргону є те, що його носіями є не лише організатори та учасники освітнього процесу, а й мовці, не пов'язані безпосередньо з ним, його функціонування виходить за межі аналізованої сфери. Жаргонізмами активно послуговуються автори медійних текстів освітньої тематики, члени освітянських спільнот соцмереж, блогери та ін. За нашими підрахунками, у студентських журналах жаргонізми складають 37 %, в освітянських виданнях – 48 %, журналістських – 15 %. У розмовному мовленні студентів жаргонізми з'являються підсвідомо – як данина моді, можливість виділитися з загалу, бажання бути «своїм», підкреслити свою самобутність, у мові ж ЗМІ це явище не є випадковим, воно стає засобом характеристики учасників та організаторів освітнього процесу.

Серед освітніх жаргонізмів трапляються як нові, так і давно відомі лексичні одиниці, у т. ч. перифрази й композити, наприклад, *студент-платник*, *ВНЗ-безліцензійник*. У медійних текстах домінують жаргонізми на позначення осіб (викладачів і студентів), навчальних закладів та атрибутів освітнього процесу. Зокрема досить поширеним є слово *препод*, яке дісталася у спадок із радянських часів і добре прижилося на українському ґрунті, наприклад: *Крутий препод* – це людина, яка знає, про що говорить і дійсно пробувала це на практиці (Universe. 30.09.2016); *А препода хоч як звати?* (ЯС. – 2011. – № 1. – С. 19). Більш розмаїтими є жаргонізми на позначення студентів: *бюджетник* («студент, який навчається на бюджетній формі»), *контрактник* («студент, який навчається за контрактом»), *сімейник* («учень сімейної форми навчання»), *пільговик* («той, хто мав пільги при вступі до університету»), *відпрацьовник* («студент бюджетної форми навчання, який має після закінчення університету певний період відпрацювати в державній установі»), *технар* («студент технічної спеціальності»), *гуманитарій* («студент гуманітарної спеціальності»): *За нашої ініціативи уперше захід зібрав не лише «технарів», а й представників інших спеціальностей* (Резонанс. – 2016. – № 6–7 (366–367)); *Серед українських студентів «бюджетників» більше. У «контрактників» переважають медики* (УПЖ. 11.05.2016); *Студентів-бюджетників поменшає* (expres.ua. 28.05.2016); *Контрактник* – це слабший студент... (ДТ. – 2011. – № 15); *Левову частку виш заробив на студентах-платниках* (expres.ua. 04.09.2013); *Однак, щоб батьки могли прийти в найближчу або обрану школу і записати дитину на сімейну форму навчання, потрібне окреме положення про те, хто і як атестуватиме «сімейників»* (УПЖ. 17.08.2016); *Та поки не*

розроблено механізм забезпечення нормальних умов для життя і праці **студентів-«відпрацьовників»** (ДТ. – 2005. – № 48); **Пільговикам** доведеться навчатися поруч із краще підготовленими однокурсниками, а потім, отримавши диплом, бути конкурентоспроможними на ринку праці (ДТ. – 2016. – № 3); **Полювання на «липових» пільговиків** (УМ. 10.09.2009); Під час обговорення питання виплати стипендій серед учасників пролунали пропозиції взагалі скасувати існуючі стипендії та виплачувати їх винятково **студентам-пільговикам**, а також у вигляді академічного заохочення (УК. 02.03.2011).

Утворені шляхом стягнення номінації **доннушник** («студент Донецького національного університету»), **богомалець** («студент Національного медичного університету ім. О. О. Богомольця»), **КПШник** («студент Київського політехнічного університету ім. Ігоря Сікорського»), **політехнік** (студент національного університету «Львівська політехніка»), **шевченківець** (студент або викладач Київського національного університету ім. Тараса Шевченка), **драгоманівець** (студент Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова) та ін. дозволяють досягати інформативності, заощаджуючи місце й час (*Одні «доннушники» радіють, бо їхні однолітки нарешті зрозуміли, хто є хто, однак більшість засуджує таке рішення* (День. – 2016. – № 101–102)). Дружно та осудливо звучать у студентських журналах назви **чувак** і **терп** відповідно: *Якщо вибирав виш не ти, а твої батьки, і те, що ти зараз вивчаєш, аж ніяк тебе не цікавить, – чувак, ти не студент, ти просто терп!* (ЯС. – 2013. – № 2. – С. 16).

Освітняни в соціальних мережах для характеристики матеріально забезпечених студентів, «які вдають із себе представників еліти і підкреслюють свою вищість над іншими» [327], послуговуються словом **мажор**: *Серед випускників престижних закладів більше людей, яким, наприклад, допоможуть з працевлаштуванням батьки, і ті успішні мажори потім дадуть значний внесок в середню зарплату* (НСВО. 18.02.2016); *Багато студентів, за моїми спостереженнями, не потребують стипендії і навіть хизуються цим. Тим краще кошти від мажорів були перенаправлені: 1) на заохочення найуспішніших; 2) на підвищення стипендії тим, хто її реально потребує* (ВШНУ. 06.04.2016). На позначення вступників до закладів вищої освіти використовується слово **абітура** («абітурієнти»): *Нутром відчують [викладачі], що провінційним університетам буде тяжко, якщо держзамовлення піде за абітурою* (ВШНУ. 18.04.2016).

Серед назв форм та атрибутів навчання превалюють жаргонізми, утворені шляхом стягнення або усічення, що вкотре демонструють дію закону заощадження мовної енергії, наприклад: *заліковка* («залікова книжка»), *заочка* («заочна форма навчання»), *зарах* («зараховано» – про підсумковий контроль): *Один з найулюбленіших висловів студентів-старшокурсників звучить так: «Перший рік ти працюєш на заліковку, потім – заліковка працює на тебе!»* (ЯС. – 2015. – № 708. – С. 5); *...Я весь час навчалася на стаціонарній формі, бо не вважаю за правильне здобувати освіту на заочці, адже це лише «корочка»* (ЯС. 13.12.2016); *...Менше за все в різних міністерствах цікавляться тим, чи справді вітчизняному студенту є користь із такої системи освіти, коли головне завдання заробити омріяні для «зарах» бали?* (ЯС. – 2011. – № 7–8. – С. 16). Крім того, характерними є суфіксальні утворення на зразок: *стіпушка*, *стіпуха* («стипендія»), *корочка* («диплом»): *Поки що у всіх першокурсників піднялася **стіпушка** на 11 гривень* (Сумдук. 02.03.2016); *...Батьки дитини, що виховані за часів СРСР, вважають, що диплом потрібен лише як «корочка», яка при нагоді... може мати вирішальне значення* (УПЖ. 07.06.2010).

Поняття «документ про вищу освіту» в українській мові утворює цілий синонімічний ряд жаргонних номінацій: *корочка*, *кірочка*, *скоринка*, *ксива*. Останнє прийшло в освіту з іншого соціолекту: у кримінальному світі *ксива* – «записка, лист; будь-який функціональний папір або документ (паспорт, пропуск, білет, довідка і т. д.)» [327]. У мовленні студентів *ксива* означає «спеціальний документ, який допомагає уникнути неприємностей». У газеті «Україна молода» цей розмовний варіант використовується з іронічним відтінком на позначення диплома університету-порушника: *Із «ксивою» альма-матері путівку, видану свого часу на навчання, відробляє тільки один із 37 торішніх випускників факультету* (УМ. 20.11.2008).

Жаргонізми є важливим елементом студентського мовлення й передаються з покоління в покоління. Вони пов'язані з навчальним процесом, сесією, підготовкою до неї та специфікою її проведення: *практичка* («практичне заняття»), *бомба*, *шпора*, *шпора-гармошка*: *І хоча кожен студент завжди стверджує, що з нетерпінням чекає того фантастичного часу, коли позаду залишаться всі лекції, **практички**, заліки, екзамени, курсові, бакалаврські роботи, державні іспити (у народі просто госи), зрештою, закінчення університету – справжній стрес для випускників* (ЯС. – 2008. – № 11. – С. 6). Свою

незамінність у боротьбі з викладачами під час іспиту неодноразово доводили... банальні **бомби**. <...> Особливого нахабства потребує техніка списування зі **шпори-гармошки**, однак це найоптимальніший варіант, якщо вам потрібно записати лише декілька формул чи дат (ЯС. – 2011. – № 1. – С. 19)); **хвіст** у значенні «академічна заборгованість» (Відчуєш солодкий смак перемоги, коли доведеш справу до кінця, не маючи за спиною «**хвостів**» (ЯС. – 2015. – № 7–8. – С. 5)); **автомат** у значенні «зарахування підсумкового контролю за результатами систематичного навчання студента протягом семестру» (Студентам можу побажати наступне: ходіть на пари, і у вас все буде **автоматом!** Викладачі ставлять хороші оцінки тим, хто відвідує заняття (ЯС. – 2015. – № 10)); «**завалювати**» у значенні «ставити негативні оцінки» (...Викладачі йшли нам назустріч, не «**завалювали**» нас (ЯС. – 2014. – № 1. – С. 10)); Неочікувано на поверхні з'являються старі «**хвости**», починаються нервові пошуки конспектів, так ще й виявляється, що в розкладі замість трьох іспитів – цілих п'ять! Як тут не втратити самоконтроль?! Адже за тиждень-два доводиться освоювати піврічний курс, зарившись у гори підручників, використати метри паперу для **шпаргалок**, придумати ноу-хау ефективного списування... (ЯС. – 2011. – № 1. – С. 17)).

Слово **універ** застосовується як засіб лаконічного висловлювання навіть у складі офіційних номінацій освітніх структурних підрозділів, наприклад, спортивно-оздоровчого центру Сумського державного університету («**Універ**» для серця (УМ. 03.10.2008); ...Світових рейтингів **універів** – дуже багато, тому покладатися лише на них... або на один-єдиний – є хибним підходом (USW. 26.04.2016)). У поєднанні з епітетом **третьосортний** воно набуває зниженої оцінної конотації: Слухайте, Вас не дивує, що це трапляється лише у **третьосортних універсах**, які відомі лише тим, що туди йдуть тупо через диплом і в яких при бажанні нескладно знайти преїскуранти за сесію? (ВШНУ. 05.03.2016). На позначення вищих навчальних закладів, позбавлених ліцензії, у газеті «Україна молода» використовується слово **ВНЗ-безліцензійники** (Повний список **ВНЗ-безліцензійників** можна прочитати на сайті Міністерства освіти (УМ. 17.06.2007)). Користується популярністю розмовний варіант назви Києво-Могилянської академії – **Могилянка**: Час плинний, **Могилянка** вічна (ДТ. – 2007. – № 33); «**Могилянка**» завжди була в опозиції (УМ. 16.09.2011).

Частину жаргонної лексики було запозичено з російської мови, наприклад, *гос* («державний іспит»), *общага* («гуртожиток»): *Цікаво, коли і за яких обставин студенти вперше переступають поріг великого студентського дому, який гордо іменують «общага»?* (Резонанс. – 2011. – № 11–12 (318–319)). Незважаючи на те, що в розмовному мовленні існують питомі українські жаргонізми *гурт*, *гуртак*, *гуртня*, *гуртяга*, *братська могила* [149; 411, 247], у газетній періодиці автори все ж таки надають перевагу росіянізму *общага* як більш зрозумілому всім віковим категоріям читачів.

Семантичні новотвори в мові ЗМІ часто супроводжуються фонетичними змінами й акцентологічним зсувом у пейоративному напрямку. Наприклад, ненормативні форми *проффесори*, *проффесура*, *дОценти*, *рехформи* у медійних текстах реалізують неправомірні дії деяких учасників освітнього процесу: *Липові «проффесори» – це вже навіть на смішно* (ДТ. – 2015. – № 10); *Проте маємо чимало прецедентів так званої «проффесури». Звідки вони беруться?* (ДТ. – 2006. – № 18) (про якість підготовки в докторантурі); *Стан української науки дуже суперечливий. Я також розумію, що існує чимало «проффесорів» та «дОцентів». Але ж вони нікуди не зникнуть* (Commons. 06.03.2015); *«Проффесор» став «дохтором»* (УМ. 03.03.2007); *Багато в чому ці «рехворми» є піарними або незграбними, реформами заради реформ* (НСВО. 13.11.2015); *Рехворми табачників відрізають доступ до освіти дітям з незаможних сімей* (texty.org.ua. 16.09.2010). На перший план у семантичній структурі зазначених слів виходить оцінка, тоді як їхні нормативні відповідники позбавлені емотивної оцінності та експресії.

З інноваціями та всеохоплюючою комп'ютеризацією пов'язана поява слова *погуглити*, що лаконічно передає процес пошуку інформації в інтернет-системі Google, без чого в наш час не обходиться не тільки навчальний процес, а й інші види діяльності: *Звісно, легше «погуглити» в телефоні, планишеті або ноутбуці (особливо, якщо це модуль і над тобою будь-якої миті може «нависнути» викладач), аніж піднятися на найвищий поверх свого ВНЗ, спуститися до підвалу або пройти до іншого корпусу* (ЯС. – 2015. – №10. – С. 10).

Серед студентства здавна існують вірування в містичних осіб *Шару* й *Халяву*, які нібито допомагають їм у навчанні. *Халява* – універсальний жаргонізм, характерний не тільки для сфери освіти. Його можна віднести до своєрідних етнокультурних символів, що

характеризують національний менталітет: «Емоційне ставлення до поняття «халява» – від нейтрального до стійко негативного. Нині ж за халявою остаточно закріпилося значення дармівщини, а ставлення до халяви найчастіше залежить від того, по який бік барикад вона розташована. З одного боку, отримати щось на дурняк – суцільне задоволення. А з другого – халявник рано чи пізно викликає роздратування оточуючих: чому йому дістається задарма те, за що інші повинні платити?» [264]. «Словник української мови» подає два значення слова *халява*: «1) верхня трубчаста частина чобота, що покриває литку; 2) неохайна, розпутна чи скупа людина [325, XI, 15]. В онлайн-виданні «Словарь українського сленгу» слово *халява* має ремарку «кримінальне, молодіжне» й означає «задоволення потреб, отримання чого-небудь за чужий рахунок, безкоштовно» [327]. Цікаву версію значення слова пропонують самі студенти: «Халява – друг або подруга студента під час сесії. Здавна склалася така традиція: студент висовує заліковку з вікна й кричить: «Халява, прийди!» Таким методом користуються в основному ті, хто під час навчання особливо не напружувався й дуже сподівається на прихильність долі. Тому краще добре вчитися, ніж потім опановувати ази подібного «шаманства»» [349, 30.05.2015]. У студентських журналах цей жаргонізм використовується і як загальна назва у значенні «легке навчання» (*Нехай у новому році і новому навчальному семестрі буде багато «ХАЛЯВ»* (ЯС. – 2011. – № 1. – С. 16)), і як власна назва казкової пані Халяви, до якої звертаються за допомогою в період сесії: *Дехто зустрине початок сесії з посмішкою та передчуттям автоматів, дехто трошки помучиться, а декого чекає повний завал (як розплата за занадто щасливе студентське життя протягом семестру). І в останньої категорії студентів існує велика кількість прикмет, забобонів, щоб повернути до себе увагу пані Халяви* (ЯС. – 2011. – № 1. – С. 16).

Слово *шара* не зафіксоване в академічному словнику української мови, проте його знаходимо в «Словарі українського сленгу» зі значенням «шанс, можливість»; *зірвати (взяти, зняти) шару* – «отримати щось задарма»; *на шару* – «безкоштовно, задарма» [327]. У «Короткому словнику молодіжних сленгізмів» *шара* – «міфічне створіння, що часом приходить до студентів під час сесії, спричиняючи здачу іспиту чи заліку з максимальним балом за мінімальних попередньо докладених зусиль. За народними уявленнями, це створіння біле та пухнасте», а *шаровик* – «людина, до якої шара приходить часто» [149] (*Опівночі покличу*

шару... (ЯС. – 2011. – № 1. – С. 19). В інтернет-виданні «Словарь современной лексики, жаргона и сленга» слово *шара* кваліфікується як молодіжний сленг, а серед його значень – «халява, тобто щось отримане безкоштовно з дуже малими затратами; легкий іспит» [321]. Із зазначеного випливає, що слова *халява* й *шара* є синонімами.

Студентський жаргон є складовою молодіжного жаргону, який, на думку мовознавців, «характеризується переважно негативними емоційно-оцінними, експресивними словами й виразами, зрідка – нейтральними й позитивно оцінними, що часто виходять за межі літературної мови» [346, 77]. Жаргонізми, що стосуються реформування та запровадження інновацій у вищій освіті, реалізують чітко окреслену негативну оцінність (*...Якщо в цій аспірантурі така пічалька, то моя порада буде така: тікайте звідти, допоки вони не зняли з вас останню копійку, як гадалка на вокзалі* (ВШНУ. 28.04.2016); *З'явилися студенти-першокурсники, яким набридло спостерігати, як «найкращий університет країни» функціонує на рівні технікуму, або, як самі вони кажуть, є «дніщем»* (УП. 25.05.2015)). Вони засвідчують перенесення аксіологічних акцентів у смисловій структурі освітніх понять (зміну з нейтральної оцінності на негативну) під впливом суспільно-політичних подій. Позитивно конотовані жаргонізми в опрацьованих текстах не представлені.

Притаманні сучасним ЗМІ мовні процеси усічення (апокопа) (*універ, зарах, препод*) та універсалізації (стягнення) (*автомат, бюджетник, контрактник, сімейник, пільговик, платник, богомолець, доннушник, відпрацьовник*) дозволяють авторам лаконічно подавати інформацію, сконцентровувати увагу на основному, заощаджуючи місце й час.

3.7 ПЕРИФРАЗИ: ЗАСОБИ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЧИ МАНІПУЛЯТИВНОЇ АГРЕСІЇ

«Енциклопедія української мови» кваліфікує перифрази як «слова, усталені словосполучення (зрідка – речення), що є образно-переносними й описовими найменуваннями предметів, явищ, істот, осіб тощо; один із видів тропів» [369, 435]. Перифраз має особливе стилістичне та функціонально-прагматичне навантаження. За словами укладачів «Словника медійних перифразів ХХІ ст.», «перифрази сучасних ЗМІ – це такий собі мартиролог (грец. «свідок», «доказ») новітньої історії України у фактах і персоналіях. Це – образне бачення журналістами – безпосередніми свідками і суб’єктивними інтерпретаторами – нашого життя. А відповідно – це вербалізація їхніх оцінок та втілення щирих емоцій» [323, 5].

У текстах ЗМІ можна виділити кілька типів перифраза на позначення освітніх реалій: номінації осіб (здобувачів освіти, наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників, освітнього менеджменту), номінації предметів (заклад освіти, диплом, студентський гуртожиток та ін.), номінації процесів та явищ (освіта, вступ до вишу, навчання, плагіат та ін.). За отриманими статистичними підрахунками, переважають перифрази-номінації осіб – 48 %, з них 24 % на позначення студентів і по 12 % – викладачів і освітнього менеджменту. Трохи менше представлена група перифразів на позначення предметів – 45 %. Найменше піддаються образно-переносним перенайменуванням освітні процеси та явища – 7 %.

Перифрастичні номінації *закладів освіти* бувають меліоративні, пейоративні й нейтральні. До першого типу відносимо ті, що репрезентують позитивні характеристики. Престижні виші, перевірені часом, отримують назву *мастодонти освітнього ринку* (*Це далеко не єдиний приклад, як можна знищити репутацію найстаріших і найпрестижніших вишів, а тому інші мастодонти освітнього ринку навряд чи можуть спокійно сказати: «Це не про мене»* (ДТ. – 2009. – № 34)); виші, які досягли певних успіхів у своїй спеціалізації, – *флагман вищої технічної освіти* (ДУ. 29.03.2016) (Харківський національний автомобільно-дорожній університет), *лідер аграрної освіти* (ДУ. 03.04.2015) (Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. Петра Василенка), *дивовижна освітня база в Україні* (УМ. 03.10.2008) (Український католицький університет); *університет зі світовим ім'ям* (ГУ. 04.10.2011)

(Харківський національний університет радіоелектроніки); *вогнище освіти, науки та мистецтв* (ГУ. 07.11.2014) (Києво-Могилянська академія), *феномен в історії менеджменту освіти* (УМ. 30.04.2013) (Київський національний університет культури і мистецтв). Неодноразово на позначення вітчизняних закладів, що мають значні здобутки, застосовується номінація *Гарвард: український Гарвард* (УМ. 30.04.2013) (Київський національний університет культури і мистецтв, який увійшов у п'ятірку найкращих вишів Європи), *медичний Гарвард у Києві* (УК. 28.10.2010) (Національний медичний університет). Входячи в українську мову як загальна назва, слово *гарвард* реалізує значення «найкращий ВНЗ», адже в основі образності лежить асоціація із успішним, всесвітньо відомим університетом: *...Без міцної державної фінансової підтримки ми не матимемо жодного шансу для створення українських «гарвардів», – переконаний Іван Вакарчук. Найкращі українські ВНЗ повинні не лише готувати професіоналів, а й розвивати науку* (ГУ. 25.09.2009). Високий потенціал одного з вищих навчальних закладів (Херсонський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету) передає побудований на контрасті перифраз: *Малий виш із великими можливостями* (ГУ. 22.09.2011). Подібні назви використовуються також на позначення загальноосвітніх навчальних закладів, наприклад, *князівська освіта* (Галичина. 26.12.2013) – Галицька гімназія для інтелектуально обдарованих дітей.

Негативно конотовані перифрази вказують на знецінення образу сучасного університету та окреслюють його причини – переорієнтація на комерційну діяльність з видачі дипломів. В їх основі лежать асоціації із закладами торгівлі: *тупий магазин для дипломів* (ВШНУ. 05.03.2016), *крамничка (На жаль, жоден із псевдовузів не вішає на своїх дверях табличку з написом «Продаж дипломів. Дорого», а, навпаки, намагається переконати нас, що дає найкращу освіту «європейського рівня». Боротися з такими «крамничками» держава намагалася, хоч не досить послідовно і без особливих результатів, але постійно (ДТ. – 2005. – № 24)), лавочка (...Незабаром обласні та районні управління освіти, регіональні ради ректорів, а також громадські організації почнуть серйозну перевірку вузів і їхніх філій, і, гадаю, більшість сумнівних «лавочок» буде закрито (ДТ. – 2005. – № 9)), лавка з видачі дипломів* (ГУ. 13.11.2009) (про Національну академію державного управління при Президентові України), *освітній «мактабак», освітній «макдональдз»* (Освітній

«мактабак». За словами отця Гудзяка, єдиного офіційного опонента Дмитра Табачника серед ректорів, керівництво Міністерства освіти та науки України намагається обмежити автономію українських вишів та перетворити їх на **освітні «макдональдзи»**. Тепер же все повертається до принципу *«Макдональдз в освіті»*, коли, так би сказати, всі ресторанчики будуть випускати однакові гамбургери, а університети – однакових студентів. У такій системі унікальність людини, її потенціал просто нівелюється... (УМ. 01.03.2011)). Утворений за аналогією до назви всесвітньо відомої мережі «Макдональдс» перифраз *освітній «мактабак»* пов'язаний із прізвищем міністра освіти Дмитра Табачника. Саме лексичний компонент *табак*, що асоціюється з діяльністю міністра, надав образному новотвору негативної конотації.

Крім того, університети, які забезпечують неякісну освіту, отримують назву *«ВНЗ» в лапках* (*«Ми зменшимо кількість університетів, тому що не секрет, що більшість наших університетів, «ВНЗ» в лапках, і їх філій не надають належної якості і там не відбувається належний навчальний процес»*, – пояснив міністр (УП. 25.05.2015)), а ті, що працюють без ліцензій, – *шахраї* (*Чимало українських вишів запрошують абітурієнтів на навчання, не маючи відповідних ліцензій. Як вберегтися від шахраїв?* (ГК. 23.06.2011)).

Підґрунтям для появи негативно конотованих перифразів стали також політичні події на Донбасі. Наприклад, українські виші, які продовжили роботу на непідконтрольних державі територіях, отримали назву *сепаратистські стіни: Донести до студентів, що час, проведений у сепаратистських стінах, не дасть їм ані знань, ані дипломів державного зразка* (УПЖ. 26.10.2015). Мотивацією до пейоративного образного перенайменування може бути низький рівень знань здобувачів освіти. Наприклад, після невдалого інтерв'ю зі студенткою КНУ, яка отримала титул «Міс Україна – 2016», в одному з українських видань з'явилася фраза: *Інституту журналістики пора змінювати назву на Інститут безмізких* (patrioty.ua. 04.09.2016). Виявилось, що на третьому році війни в державі дівчина не змогла висловити власної думки про неї.

Перифраз *фабрика дипломів (Фабрика дипломів клонує безробітних* (УК. 12.12.2015) репрезентує важливу соціальну проблему працевлаштування, підкреслюючи, що після закінчення вищого навчального закладу знайти роботу за фахом випускникам вдається дедалі важче. Із поширенням практики утворення

університетів-двійників (коли студенти приватного вишу де-факто навчаються в державному) з'явилася їх образна назва *привид*: *Як Поплавський виготовив привида* (expres.ua. 12.11.2014).

У результаті творчого переосмислення власних назв навчальних закладів з'явилися словосполуки *Шевченків університет* (УМ. 11.06.2014) (Київський національний університет ім. Тараса Шевченка), *Стусівський університет* (УМ. 13.06.2016) (Донецький національний університет імені В. Стуса), *Лесин університет* (ГУ. 20.06.2015) (Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки), що характеризуються нейтральною оцінністю. Цей ряд продовжують словосполуки, що характеризують заклади освіти за їх локалізацією (*вуз на березі моря* (УМ. 04.11.2006) – Гуманітарний інститут «Артек»), віддаленістю від обласного центру (*університет у глибинці*) (УК. 21.09.2011) – Уманський педагогічний університет ім. П. Тичини) та спеціалізацією (*прокурорський вуз* (ГУ. 06.07.2007) – Академія прокуратури України).

Особливу увагу привертають перифрази з оцінною конотацією, що варіюється залежно від ситуації. Вони переконують у суб'єктивності номінативних процесів. Наприклад, назва Києво-Могилянської академії *націоналістичне кубло* в реченні: *А ще «Могилянку» українофоби називають «націоналістичним кублом»* (УМ. 16.09.2011) – має виразне негативне забарвлення, адже реалізує погляди окремої категорії суспільства. У культурно-політичному ж контексті життя країни вона набуває позитивного забарвлення й звучить як комплімент навчальному закладу, який дбає про збереження освітніх традицій.

Із національним питанням пов'язана також назва Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії – наукової інституції, що покликана відновлювати та примножувати все українське, – *Інститут «неукраїнознавства»* (УМ. 18.03.2014). Шляхом антонімічної заміни одного з семантичних компонентів офіційної назви автор надає їй яскраво вираженої негативно-оцінної конотації, оскільки йдеться про антиукраїнські дії керівництва. За твердженням очевидців, навіть «із назв відділів Інституту прибрали слово *українознавство*» (УМ. 18.03.2014).

Перифрастичні номінації студентів репрезентують усебічну характеристику, наприклад: *учораїнні школярі* (*Ці найгучніші революції за останні 25 років доводять, що навіть учораїнні школярі можуть змінити країну. Головне – не мовчати* (ЯС. – 2016. – № 11. – С. 5)); *гризуни науки* (утворено від

фразеологізму *гризти науку*): *Міжнародний день студента або день «гризунів» науки!* (ЯС. – 2012. – № 11. – С. 26); *ті, хто зберігає в душі вогонь творчості, спрагу до знань, пошуку й відкриттів* (ЯС. – 2009. – № 11. – С. 15); *молоде screen-покоління* (від англ. *screen* – «екран, дисплей»), тобто покоління, яке не може обійтися без комп'ютера (*І можна довго сперечатися, добре це чи ні, як це допомагає і як шкодить нам, молодому screen-поколінню. Але цим ми і відрізняємось від студентів-попередників*) (ЯС. – 2013. – № 11. – С. 5). Вони ґрунтуються на індивідуально-авторському переосмисленні таких концептуальних ознак:

- **«спеціальність, рід діяльності»:** *Юні айтишники з усього світу змагалися на KPI-OPEN–2016* (ПП. 22.07.2016) (про студентів-учасників міжнародної студентської олімпіади); *Правники вперше складатимуть ЗНО для здобуття ступеня магістра* (ПП. 22.07.2016) («студенти спеціальності «Правознавство»»); *Танцівники* («студенти, які займаються танцями») *Кременецької ОГПА ім. Т. Шевченка вибороли «золото» на чемпіонаті «Art dance –2016»* (ПП. 20.05.2016); *Юна міс Марпл із СумДУ. Четвертокурсниця спеціальності «Журналістика» Олена Євтушенко здобула перемогу в інтелектуальному проєкті «Детектив-шоу», що проводився на телеканалі «Академ-ТВ»* (Резонанс. – 2011. – № 9–10 (316–317));

- **«належність до університету»:** *Як драгоманівці* («студенти Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова») *навчили принцесу спати та влаштували свято у «Дитячому містечку»* (ПП. 17.12.2015); *Участь політехніків* («студенти Львівської політехніки») *у боротьбі за незалежність України – це окрема велика сторінка в історії національно-визвольних змагань* (День. 20.11.2014, № 218); *Якщо говорити про ВНЗ, то зацікавлені в цьому богомольці* («студенти Національного медичного університету ім. О. О. Богомольця»)… (УП. 25.05.2015); *Самі КПШники* («студенти КПШ») *навіть назвали це «Студентська весна», коли відбувся розквіт студентських ініціатив у світлі останніх подій акцій* (УП. 25.05.2015); *Юні ж вихованці Могилянки* («студенти Києво-Могилянської академії») *переймаються долею свого вишу…* (УК. 02.02.2011);

- **«відношення до організації»:** *Студпрофкомівці у Львові* (Резонанс. – 2016. – № 1–3 (361–363));

- **«час навчання/курс»:** *Запропоновані ним [МОН] новели не стосуватимуться студентів, що вже навчаються, – їх відчують на собі лише «новобранці»* (ДТ. – 2016. – № 14);

- **національність/громадянство:** *Гопак від «афробандерівців»* («іноземні студенти»): *В Ужгороді іноземні студенти святкували День незалежності* (patrioty.ua. 25.08.2016);

- **«ставлення до навчання, стиль життя».** На позначення нестаранних, безвідповідальних студентів використовуються негативно конотовані слова *невіглас, неук, ледар* тощо: *А одержав цей диплом невіглас чи сумлінний студент – нікого не обходить* (ДТ. – 2006. – № 18); *КРУ, яке розглядатиме вигнання певних неуків як нецільову витрату бюджетних коштів* (ВШНУ. 05.05.2016); *...Студента, який працює добре, потрібно звільняти від іспитів. А ось із ледарями треба працювати* (УК. 27.04.2013); *Окремі ВНЗ вдаються до інших крайнощів – знижують планку прохідних балів. Відтак до таких вишів свої документи понесуть не тільки «середняки», а й зовсім ліниві до навчання* (УК. 30.07.2011). За допомогою образної номінації *кібальчиш* автор піддає критиці надмірну військову підготовку в навчальних закладах країни: *Доки не зрозуміємо цього – випускаємо з наших вишів не кваліфікованих фахівців, а вправних кібальчишів* (ДТ. – 2012. – № 37).

Пейоративна оказіональна номінація *залишенці* означає категорію студентів, які з початком військових дій на Донбасі вирішили залишитися в ДНР, а пізніше почали повертатися в Україну, щоб отримати український диплом: *...З одного боку, ми позбавляємо «залишенців» права на усвідомлення власних помилок і каяття. З другого, наскільки щирим є це каяття – велике-велике питання* (День. – 2016. – № 101–102). Ті ж студенти Донбасу, які в складних умовах вибору вирішили вступати до українських вишів, отримали меліоративну образну назву *наш герой*: *Та наш герой все-таки обирає ЗНО* (УК. 18.03.2016). Це приклад компліментарного перифраза, який покликаний створити позитивний образ позначуваного об'єкта [66, 385].

Образні переносні найменування *викладачів* у мові мас-медіа переважно характеризується негативною оцінністю й передусім пов'язані з порушенням принципів академічної доброчесності. Наприклад, нечесних науковців, плагіаторів називають *професорами з трьома «ф»* (*Це еволюційний шлях того, щоб очистити українську систему вищої освіти від псевдоакадемії, псевдоуніверситетів і професорів з трьома «ф»* (ДС-експрес. 29.06.2015, № 30 (955)), *лептоно-теоретиками* (ВШНУ. 19.04.2016) (слово асоціюється з особою дружини українського політика В'ячеслава Кириленка, яку звинуватили в плагіаті докторської дисертації, присвяченої

лептонам); нечесних управлінців – *нечистими на руку функціонерами від освіти* (УМ. 13.07.2005), *негідниками* (texty.org.ua. 08.01.2017).

Недостатню якість підготовки майбутніх педагогів у педуніверситетах вербалізує перифраз *трієчники* (*Наших дітей вчитимуть «трієчники»* (expres.ua. 20.08.2016)), а цінну для сільських шкіл багатофункціональність сучасних викладачів – слово *багатоверстатники* (*Цей ВНЗ [Уманський педагогічний університет ім. П. Тичини] чи не першим в Україні став готувати «багатоверстатників» – молодих педагогів, що можуть викладати кілька суміжних дисциплін...* (УК. 08.05.2012)). На позначення тих науковців, які мають міжнародне визнання й високий показник цитованості робіт застосовується номінація *скопусоносії*: *Дуже часто більшість зарахованих до вузівських «гіршів» скопусоносіїв – це співавтори, люди, які раніше працювали* (ВШНУ. 30.04.2016).

Застарілість методів викладання найкраще проявляється в антитезі, в основі якої лежать перифрази *творці науки – передавачі відомостей про те, що відбулося кілька десятиліть тому*: *У більшості ВНЗ українських студентів виховують не творці науки, а у кращому випадку передавачі відомостей про те, що відбувалося кілька десятиліть тому* (День. 10.03.2015).

Перифрази, які репрезентують неприйнятну поведінку педагогів, іноді звучать різко, як лайка: *Макаренко недороблена: У Київській школі вчителька змушувала учнів битися головою об дошку* (patrioty.ua. 26.01.2016). А відсутність почуття патріотизму в деяких викладачів Донбасу репрезентує назва *перебіжчики* (*Зрештою, перебіжчики так і не побачили обіцяних золотих гір. Викладачі-зрадники, розповідають співробітники ДНУ, вимушені вдовольнитися замість обіцяного в два рази підвищення зарплати кількома рибними консервами та 2,5 тис. грн у конверті* (expres.ua. 26.11.2014)).

У перифразах на позначення адміністрації закладів освіти простежується полярність поглядів. З одного боку, вони віддзеркалюють професійність посадових осіб, наприклад, *гуру інтернет-технологій* (Галичина. 27.10.2010) (про завідувача кафедри інформаційних технологій Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника), *капітан* (УМ. 30.01.2010) (про ректора одного з навчальних закладів). З другого боку, перифрази *хабарник*, *високопоставлений хабарник*, *фігурант гучної справи*, *запорізький блазень* та ін. наголошують на нечесній діяльності керівництва вишів різних рівнів: *Хабарники засвітили «тариф» за невідрахування з вишу* (expres.ua. 11.07.2016) – про декана та його

заступника; У Львові затримали високопоставленого хабарника (expres.ua. 17.03.2015) – про в. о. ректора; **Фігуранта гучної корупційної справи відпустили з лікарні додому** (expres.ua. 29.08.2016) – про т. в. о. ректора; **Освітянські апетити запорізького блазня** (Персонал плюс. – 2007. – № 24) – про директора інституту. Красномовну назву *терорист* отримав ректор ДонНТУ, що залишився працювати в т. зв. «ДНР», за що був нагороджений відзнакою Центрального Комітету комуністичної партії РФ: **Маразм посилюється: Комуністи з РФ нагородили терориста за «народження Бога»** (expres.ua. 19.02.2015).

Група перифразів на позначення освіти базується на асоціаціях із кораблем, причому залежно від успіхів реформування вони мають або нейтральне забарвлення (наприклад, **Болонське судно й українські айсберги** (УМ. 11.02.2010) – про розробку нормативних документів щодо організації навчального процесу за Болонською системою, де *болонське судно* – освіта, а *айсберги* – наказ № 440 щодо розрахунку навчальної роботи викладача), або чітко виражене негативне, коли йдеться про децентралізацію профтехосвіти («**Титанік**» **профтехосвіти** (osvita.ua. 01.01.2016)). Невдале, на думку автора тексту, запровадження Болонської системи в Україні, названо **макіяжем під Болонью** (ГУ. 19.10.2007).

Небагато, але досить виразно представлена група перифразів на позначення Міністерства освіти й науки України. Чиновників називають *збоченцями, шулерами*, а саме міністерство – *монстром*: **Збоченці міністра Табачника** (expres.ua. 01.12.2011); **Шулери з Міносвіти** (УМ. 25.10.2011); **Коли Міністерство сім'ї, молоді та спорту «вливали» в освітянське відомство, чиновники багато говорили про те, що новостворений монстр, вибачте, МОНМС, хоча і велетенський, але в ньому працюватиме на порядок менше спеціалістів** (ГУ. 11.05.2012); **МОНстри чорної трансплантації. Чим загрожує трансплантація медичних університетів у лоно Міносвіти?** (ДТ. – 2011. – № 47). Усі виділені перифрази мають засуджувальний характер і покликані створити негативний образ освітнього керівництва.

Перифрази на позначення диплома (*палітурка, липа, макулатура*) передають знецінення змісту документа про освіту, а в деяких випадках – його неправомірність: **Багатьох така ситуація цілком влаштовує: викладачі отримують зарплату, студенти, не особливо напружуючись, – «палітурки», а держава – податки** (ДТ. – 2005. – № 245); **Університет ДПС видав випускникам «липу»**

замість дипломів (expres.ua. 12.07.2013) (про дипломи недержавного зразка); *Замість «макулатури» з оцінкою «маладець»* (заг.). *У Донецьку студентам вручили російські дипломи Білгородського університету* (patrioty.ua. 10.07.2016).

Освітній процес низької якості, плагіат отримує назву *науковий секон-хенд* (ГУ. 13.08.2015), складна вступна кампанія – *бій за абітурієнта* (Кореспондент. 17.07.2015), а безрезультатне навчання протягом п'яти років – *холосте перебування у виші* (ДТ. – 2009. – № 3–5).

В аналізованих лексичних одиницях заковано цілий комплекс відомостей про освіту. Здійснений аналіз спростовує поширену думку, що перифрази виникають через необхідність уникати тавтології. Їх головне призначення в мові ЗМІ – надавати зображуваним явищам емоційну оцінку. У медіа-текстах вони виконують компліментарну, іронічну та засуджувальну функції, надаючи оцінку діяльності навчальних закладів, викладачів, студентів і взагалі освіти. Стимулом для появи перифразів стають позамовні чинники – суспільно-політичні події в країні, порушення академічної доброчесності тощо. Ми погоджуємося з думкою Л. Грехневої [66, 385], що найчастіше оцінні перифрази виражають негативне ставлення до позначуваного ним об'єкта, але абсолютно не згодні з її твердженням про те, що маніпулятивність перифраза проявляється у формі мовленнєвої агресії. Припускаємо, що мовленнєва агресія доречна в іншій лінгвокультурі, зокрема в політичному дискурсі, що є об'єктом згаданого дослідження. Що ж до українського освітнього дискурсу, то через негативно забарвлені лексичні характеристики у формі перифраза простежується скоріше толерантність українського народу, його прагнення до змін, а не суспільних розборок, що, очевидно, пов'язано з національним менталітетом: намаганням знаходити шляхи розв'язання проблем, а не змінювати обставини під себе.

3.8 СЕМАНТИЧНИЙ ТА СТИЛІСТИЧНО-АКСІОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Фразеологічні одиниці, різні за семантикою, структурою та походженням, у сучасній українській мові стають досить репрезентативними засобами створення образу освіти. Завдяки своїй експресивності вони не лише вербалізують те чи інше поняття, а й надають йому влучної оцінки залежно від того, наскільки цінним воно є для суспільства, а також наскільки роль денотата на сучасному історичному етапі задовольняє мовців. За словами Л. Мацько, О. Сидоренко, О. Мацько, оцінне значення є «одним із домінуючих чинників у формуванні семантичної цілісності фразеологічних одиниць. Воно може також об'єднувати різні фразеологізми в один оцінний тип» [189, 38]. О. Стишов зазначає: «Мовна культура – це завжди оцінка, тому вибір для найменування явищ тих чи тих лексико-фразеологічних засобів пов'язаний із суспільними уподобаннями, практичними потребами, частотою вживання певних назв тощо» [343].

Фактичний матеріал демонструє кілька основних лексико-семантичних груп фразеологізмів, які функціонують як компоненти текстів або їх заголовки: «Освітній менеджмент», «Освітній процес», «Учасники освітнього процесу», «Заклади освіти», «Освіта». Найбільш частотними виявилися лексико-семантичні групи «Заклади освіти» (30 %), «Учасники освітнього процесу» (24 %), «Освіта» (22 %), які виражають основоположні для освітньої сфери поняття. При цьому різні джерела по-своєму визначають пріоритети: у студентських журналах фразеологізми представлені найменшою мірою й позначають освітній процес та його учасників; у текстах, авторами яких є освітяни, знаходимо ЛСГ «Освіта» (36 %), «Освітній менеджмент» (21 %), «Заклади освіти» (18 %), «Освітній процес» (14 %), «Учасники освітнього процесу» (11 %); у журналістських текстах, які віддзеркалюють думки широкої громадськості, превалюють групи фразеологізмів на позначення закладів освіти (34 %), учасників освітнього процесу (24 %) та поняття «освіта» (19 %).

У межах ЛСГ «**Освітній менеджмент**» виділяємо два різновиди фразеологізмів: «Адміністрація навчального закладу» й «Міносвіти». Вони виконують функцію образної характеристики діяльності освітнього керівництва й торкаються переважно питань *вищої* освіти. Наприклад, неправомірні дії одного з адміністраторів

фразеологізовано як *крупний улов*, *отримати на лапу*: **Крупний улов**: В. о. ректора Національного авіаційного університету затримали на хабарі у 170 тис. євро (patrioty.ua. 26.08.2016); *Замість хабара – тестування*. Керівник вузу **не отримав «на лапу» 5 мільйонів доларів** (texty.org.ua. 26.06.2009). Нові вимоги до кандидата на посаду ректора та процедури його обрання втілює фразеологізм **Ректор: місія нездійсненна** (Галичина. 09.02.2012), що відбиває суб'єктивний погляд автора матеріалу на реформування системи вищої освіти.

Із підписанням у 2007 р. президентом В. Ющенком документа «Про внесення змін до Закону про вищу освіту» пов'язана поява фразеологізму **Гарний ректор старим не буває** (УМ. 11.01.2007), що акцентує увагу на вікових обмеженнях кандидатів на керівні посади: ректор – не старше 65 років, декан – не старше 60 років. Позитивно конотоване слово *гарний* і негативно конотоване *старий*, які входять до складу зазначеного вислову, забезпечують його загальну нейтральну оцінність.

У центр уваги потрапляє невдале керування не тільки вищими, а й загальноосвітніми навчальними закладами, наприклад: **Посадовці навчальних закладів «грішать» із нецільовим використанням бюджетних коштів** (УМ. 09.08.2008); **Пострадянське адміністрування у школі. Валіза без ручки** (УПЖ. 19.11.2012). На жаль, позитивні прояви діяльності багатьох керівників часто залишаються непоміченими. Автори тяжіють до образної репрезентації саме негативних проявів у освіті, оскільки це гарна можливість заявити про проблеми, закликати до їх розв'язання, це гарантія того, що видання (блог, сайт тощо) зацікавить читача, а отже, буде користуватися попитом.

Фразеологізми з лексичним компонентом *МОН* найбільш характерні для текстів освітянських ЗМІ. В усіх без винятку джерелах вони реалізують негативну оцінність, пов'язану з неправомірною діяльністю органу (...*Еней був парубок моторний, «удавсь на всеє зле проворний»...*, так і **МОН – на всеє зле проворний** (ВШНУ. 30.04.2016); **Бо МОН замилює очі базіканням, а насправді запроваджує в освіті шахрайсько-кумівські схеми** (ВШНУ. 17.03.2016)); байдужістю (...**МОНу до цього діла нема** (ДТ. – 2014. – № 3)); застарілими методами та підходами до роботи (**МОН все робить за старим, як світ, принципом «розділяй і володарюй»** (ВШНУ. 30.04.2016)).

Серед фразеологізмів на позначення учасників освітнього процесу виділяємо групу тих, що характеризують студентів, учнів,

абітурієнтів, і тих, що характеризують викладачів. Права здобувачів освіти та їх порушення репрезентовано фразеологізмами *Студент – птаха вільна* (УМ. 05.12.2013); *Студентам показали на двері* (ГУ. 04.12.2015), їх суспільно-політичну активність – *Студенти завдали превентивного удару* (ГУ. 26.05.2011) (про студентські мітинги проти низки заходів, передбачених законопроектом «Про вищу освіту»); *Студенти хочуть попсувати кров дипломатам* (ГУ. 16.09.2011) (про виступ студентів проти політики Д. Табачника), труднощі навчання студентів, евакуйованих із зони АТО, – *...Досі сотні таких студентів стукають у двері переміщеного вишу, прагнучи здобути українську освіту* (УК. 19.11.2015)), сприйняття студентів як джерела доходів – *Контрактник – священна корова* (УМ. 28.08.2014). За допомогою фразеологізмів студенти самокритично говорять про свою ліню: *Студенти б'ють байдики* (Студвей. 18.01.2016). Натомість освітяни змальовують їх як працьовитих, особливо активних перед сесією: *Студенти активно підтягують хвости та готуються захищати знання на іспитах* (ПП. 20.03.2014).

Фразеологізми репрезентують ставлення викладачів до студентів та до навчального процесу (позитивне та негативне), засуджують прояви недоброчесності: *...Саме педагоги першими намагаються больові точки суспільної свідомості й намагаються шукати нові шляхи для зміни ситуації* (ДТ. – 2005. – № 25); *На Івано-Франківщині правоохоронці спіймали «на гарячому» викладача* (ГК. 28.06.2014). У наступному прикладі йдеться про різницю у вітчизняній та закордонній системах контролю, що зумовлена особливостями менталітету. Заперечний (а отже, здавалося б, негативно конотований) фразеологізм *викладачі не будуть бігати за студентами* звучить як комплімент вітчизняним педагогам, які звикли опікуватися навіть найслабшими студентами: *На відміну від викладачів в Україні, їхні західні колеги не будуть «бігати» за студентами і до останньої хвилини повертати роботи з виправленими помилками й підкресленими пасажжами* (texty.org.ua. 20.02.2013).

Авторський фразеологізм *викладачі живуть від вступу до вступу* утворений за аналогією до відомого *від сесії до сесії живуть студенти весело*, що символізує безтурботне, щасливе студентське життя. Разом вони репрезентують кризову ситуацію в освіті, що позначається на обох категоріях учасників навчального процесу: *Адже в окремих вишах і керівництво, і викладачі живуть «від*

вступу до вступу», чекаючи на чергове держзамовлення, а відтак і фінансування, а студенти – «від сесії до сесії», отримуючи замість якісних знань проплачені оцінки (УК. 19.03.2016). Проблема надмірної завантаженості викладачів представлена в наступному реченні: ...І нам, професорам і доцентам, не було коли й угору глянути (ДТ. – 2015. – № 44–45).

Фразеологізми лексико-семантичної групи «**Заклади освіти**» присвячені проблемам евакуйованих зі Сходу України університетів, а саме: їх переїзду та бажанню якнайшвидше повернутися додому (*Розділені університети: повернутися не можна залишитися* (ДТ. – 2015. – № 48); *Виші на колесах* (ДТ. – 2014. – № 40); *Пустити корені в новому ґрунті* (ДТ. – 2015. – № 25); *Сім кіл пекла ДНУ* (expres.ua. 26.11.2014); *16 вищих навчальних закладів Донеччини і Луганщини виїхали з окупованої території і почали життя «з нуля»* (ПП.16.09.2015); *До дому, до хати, до рідної альма мати...* (УМ. 26.01.2016, № 10)); труднощам у роботі на окупованих територіях (*Рубікон для луганських вишів* (УК. 18.10.2014)).

Значна кількість фразеологізмів пов'язана з проведенням вступної кампанії в українських вищих навчальних закладах як важливої передумови їх успішної діяльності протягом усього навчального року: *2 липня виші відчинили двері для прийому вступних документів* (УК. 05.07.2012) (про початок вступної кампанії); *Виші вийшли на фінішну пряму* (УК. 10.08.2013) (про завершення вступної кампанії). Мовна вербалізація процедури вступу до вищого навчального закладу побудована на асоціації з традиційним обрядом українського весілля, що актуалізує етнокультурну символіку. Процес прийому абітурієнтів на навчання в газетних текстах отримує образну назву *сватати студента*, а відмови йому – *давати гарбуза*: *Завершився перший етап вступної кампанії ЗНО. Перший, але чи не найвідповідальніший для абітурієнта. Бо саме під час тестування він накопичує конкретний бал – «посаг», за яким університети свататимуть студента або ж дадуть гарбуза* (ДТ. – 2015. – № 25).

Фразеологічні одиниці втілюють нові тенденції, що спостерігаються в закладах освіти різних рівнів (автономія вищих навчальних закладів, оптимізація навчального процесу тощо), наприклад: *Автономія – важка ноша* (ДТ. – 2015. – № 11); *Привид «оптимізації» бродить по академічних інститутах. Наукові працівники з тривогою очікують завтрашніх звісток, терзаючись здогадами, над ким завис дамоклів меч скорочення або*

звільнення (ДТ. 2016. – № 9); *Вузи рубають – дипломи летять* (ДТ. – 2005. – № 24); *Льодовиковий період у вишах? Науковці-пенсіонери пишуть заяви на звільнення* (ДТ. – 2015. – № 13); *ПТУ на голодному пайку* (ДТ. – 2016. – № 4) (про переведення ПТУ на місцевий бюджет); *Школа на вістрі* (СВ. 20.12.2016, № 110 (19442)) (про реформу середньої освіти).

Крім того, у текстах ЗМІ за допомогою фразеологізмів порушуються питання курсу сучасних вишів та їх успіхів (*Місія університету – освіта, наука, культура, просвітництво, лідерство, середовиществорення. В нинішній Україні місія нездійсненна?!* (ВШНУ. 12.03.2016); *Медичні виші б'ють рекорди з прийому абітурієнтів...* (ТСН. 19.07.2013); *...Він [Харківський національний автомобільно-дорожній університет] став на ноги та нині є провідним національним технічним університетом, альма-матер сотень тисяч інженерів автомобільної та дорожньо-будівельної справи* (ДУ. 29.03.2016); *«Університет веде за собою». Академічне лідерство – це те, чого не вистачає більшості українських університетів* (День. 13.05.2016, № 8–82)); скрутного матеріального становища (...*Згідно із законом про державний бюджет на 2008 рік Міносвіти має на реконструкцію і ремонт гуртожитків 92 млн гривень, але жодної копійки ВНЗ не отримали* (ГУ. 17.10.2008); *Оприлюднено «чорний список» вузів, які підлягають закриттю* (Сьогодні.ua. 04.04.2015)); наявності неякісних навчальних закладів (*Ось тут треба бути пильними. Оскільки окремі сумнівні «виші», які роками з'являлися як гриби після дощу, не маючи ні відповідних умов навчання, ні достойних викладачів, і досі пропонують молоді неякісну освіту* (УК. 07.06.2016); *А хто дозволяє університетам так «тупо качати» гроші?* (ВШНУ. 28.04.2016)).

Фразеологізми, об'єднані в ЛСГ «Освіта», найширше представлені в текстах *освітян* (переважно в блогах): *викидати гроші на імітацію вищої освіти* (НСВО. 10.01.2016); *вигадувати хитрий велосипед освіти* (Освіта.ua. 24.04.2016); *кругообіг брехні в освіті* (Освіта.ua. Блоги. В. Громовий. 02.03.2017); *Сізіфів нуль в освіті* (Освіта.ua. Блоги. В. Співаковський. 16.03.2017); *статус кво вищої освіти* (Освіта.ua. Блоги. С. Вовк. 10.01.2017); *очистити освітянські авгієві стайні* (ОП. Блоги. В. Громовий. 13.07.2017). Вони реалізують цілу низку значень: «застарілість системи вищої освіти» (*Як звільнитися від кріпосного права в освіті* (ДТ. – 2014. – № 34)), «недосконалість її нормативного врегулювання» (*Освіта на роздоріжжі* (УК. 09.03.2013) (щодо розробки Закону України «Про

вищу освіту»)); *Закон про вищу освіту: як корабель назвеш, так він і попливе* (УК. – 2015. – № 49); *Закон про вищу освіту – продукт, зварений у власному соку* (ГУ. 07.06.2011)), «недостатнє фінансування освіти» (*Яка зарплата, така й освіта* (ДТ. – 2011. – № 35) (про невідповідність заробітної платні педагогічних працівників рівню середньої зарплатні у промисловості)), «якість освіти» (*У Прокрустовім ложі системи вищої освіти* (ДТ. – 2006. – № 18) (про зниження якості); *Незалежне тестування – 2015: серпом по неякісній освіті* (ДТ. – 2014. – № 38) (про ЗНО як засіб удосконалення якості)), «вступ до вишу» (*Освіта: кому вигідні бали «другої свіжості»?* (УК. 03.04.2015) (про скасування можливості подавати під час вступу сертифікати ЗНО минулих років)), «необхідність легалізації неформальної освіти» (*Самоосвіта в Україні – поза законом, або без бамажки ти комашка* (РО. 05.08.2015)). Заразом через призму медійних фразеологізмів звучить віра у вітчизняну освіту та подекуди простежуються позитивні тенденції в ній (*Колектив, який я очолюю, гордиться тим, що вища освіта рік у рік набуває ширших обертів і докладає максимум сил та енергії для її утвердження* (Галичина. 06.11.2010)).

З огляду на лексичну структуру та аксіологічне значення можна виділити кілька оцінних типів освітніх фразеологізмів:

1) фразеологізми з позитивно забарвленими компонентами, які реалізують позитивні освітні реалії: *Диплом – добре, а знання – ще краще* (Резонанс. – 2011. – № 5–6);

2) фразеологізми з позитивно забарвленими компонентами, які реалізують негативні освітні реалії: *Хлібна вступна кампанія* (УМ. 09.08.2008) (про хабарництво у вищих навчальних закладах);

3) фразеологізми з негативно забарвленими компонентами, які реалізують негативні освітні реалії: *Міноосвіти наступає на болючі мозолі* (ДТ. – 2015. – № 3); *Чорний список вишів* (Сьогодні.ua. 04.03.2015); *Сім кіл пекла ДНУ* (expres.ua. 26.11.2014); *Клептосклеротиків гнати в три шиї* (УПЖ. 22.03.2017); *Кругообіг брехні в освіті* (Освіта.ua. Блоги. В. Громовий. 02.03.2017);

4) фразеологізми з нейтрально, позитивно та негативно забарвленими компонентами, які реалізують нейтральні освітні реалії (вони виконують не стільки аксіологічну, скільки інформативну функцію): *Викладачів боятися – в «універ» не ходити* (Галичина. 16.11.2010) (про адаптаційний період першокурсників);

5) фразеологізми з нейтрально забарвленими компонентами, які реалізують негативні освітні реалії: *Ставити навчання на конвеєр* (УК. 27.04.2013); *П'яте квадратно-дубове колесо освітянського воза* (Освіта.ua. Блоги. І. Лікарчук. 27.03.2017); *Студенти плвуть за течією, купуючи оцінки, бо так простіше* (ГУ. 18.03.2016);

б) фразеологізми з нейтрально забарвленими компонентами, які реалізують позитивні освітні реалії: *Університет веде за собою* (День. 13.05.2016); *Життя крутиться навколо університету* (День. 29.01.2013) (про успішний виш).

Межі між ними розмиті, що зумовлено контекстуальною полісемією висловів та їх окремих компонентів, а також суб'єктивізмом тлумачення та відносністю критерію «добре – погано». У кожного читача той чи інший фразеологізм викликає власні асоціації та формує неповторний образ. У цілому наше дослідження доводить, що «фразеологічні звороти різних типів досить часто використовують у пресі як один із найважливіших засобів посилення й відсвіження експресії та поглиблення логізації викладу» [259]. Фразеологічні одиниці влучно актуалізують суспільну проблематику, підвищують інформативність текстів, супроводжують їх амбівалентною оцінністю. Орієнтиром при цьому виступають загальнолюдські та культурні цінності, користь для освітньої галузі та осіб, залучених до неї.

У текстах ЗМІ знаходимо фразеологічні одиниці на позначення освітніх реалій книжного й фольклорного походження, трансформовані форми усталених мовних зворотів і оригінальні новотвори. Наприклад, okazіональні утворення: *Знання хороші – біда для грошей* (УМ. 08.09.2006); *Хто не жив у гуртожитку, той не був студентом* (Київський університет. 10.01.2014, № 1 (2221)) – за своєю структурою нагадують українські народні прислів'я. А наступний вислів звучить як справжня українська лайка, незважаючи на те, що до його складу входить абсолютно нове для української мови слово *Еразмус: Мда!.. Повний Еразмус в голові!..* (ВШНУ. 31.03.2016). Подібні okazіональні вислови, що з'являються в ЗМІ, з огляду на зміст та форму тяжіють до афоризмів і можуть з часом поповнити реєстр національних фразеологізмів.

Той факт, що «в численних засобах масової інформації вживана досить обмежена кількість фразеологічних зворотів», слушно підкреслював більше десятиліття тому О. Пономарів [259]). Ця тенденція триває й нині. Трапляються випадки, коли один і той самий фразеологізм переходить із номера в номер одного й того самого

видання, реалізуючи однакову проблематику. Наприклад, вислів *відчиняти двері* неодноразово ставав у газеті «Урядовий кур'єр» заголовком до матеріалів, присвячених питанням зовнішнього незалежного оцінювання: *ЗНО відчиняє двері навіть престижних вишів* (УК. 05.01.2016); *Українська відчиняє двері вишів* (УК. 06.05.2016). Часом ідентичні фразеологізми-заголовки трапляються в різних виданнях, пор.: *Виші під одним крилом* (ГУ. 08.06.2014) і *Виші під одним крилом?* (ОУ. – 2014. – № 30). Лише пунктуація дещо змінює їх комунікативну спрямованість. Знак питання в останньому випадку (газета «Освіта України») робить вислів риторичним, ніби ставлячи під сумнів необхідність об'єднання університетів, спричинену оптимізацією навчального процесу. Використання однотипних фразеологізмів у мові ЗМІ скоріше має зворотний ефект: покликане увиразнити мовлення та привернути увагу читачів, воно, навпаки, збіднює його і взагалі може відбити бажання знайомитися з матеріалом.

Іншою є ситуація, коли автори по-своєму творчо опрацьовують традиційні фразеологізми відповідно до поставлених завдань, порівняймо: *Поки одні університети побоюються швидкозростаючої популярності онлайн-освіти, інші йдуть в ногу із часом, активно розробляючи відкриті курси* [417]; ...*Сумський виш завжди намагався не тільки іти в ногу з часом, а навіть дещо випереджати його* (УК. 16.10.2010). Якщо в першому випадку виділений фразеологізм передає усталене значення «відповідати сучасним вимогам», то в другому за рахунок розширення семантичної структури він сприймається по-новому й дозволяє підкреслити лідерські позиції університету.

Поліфункціональність освітніх фразеологізмів добре простежується на прикладі вислову *бути (залишитися, тримати) на голодному пайку*, який реалізує критичну фінансову ситуацію: *На короткому повідку і на голодному пайку* (Освітня політика. 14.02.2016) (про зовнішнє управління школами); ...*Дошкільна і професійно-технічна освіта, як і раніше, сидять на голодному пайку* (www.osvita.org.ua. 17.03.2014); *ПТУ на голодному пайку* (ДТ. 05.02.2016); *Броварський професійний ліцей: вижити і не залишитися на «голодному пайку»* (pravo-znaty.org.ua. 27.10.2016); *Чому вчителів продовжують тримати на голодному пайку* (www.svoboda.fm. 07.11.2014).

Медійні тексти демонструють усі способи трансформації («видозміни фразеологічних одиниць з певною стилістичною

настановою» [260, 127]), виділені українськими мовознавцями (див. [131, 149–150; 260, 127–132]):

1. **Вживання слова (фрази) водночас у зв'язному та вільному значенні з метою створення каламбуру.** Наприклад, абсолютно нового значення набуває фраза, яка є звичним елементом українських анекдотів та гуморесок: **Скажіть мені, КУМе** (Київський університет. – 2016. – № 1 (2257)). За рахунок двозначності аббревіатури *КУМ* («корпус української мови») вона набуває жартівливого відтінку. У матеріалі про святкування Всесвітнього дня боротьби з епілепсією використано фразу **Студентам не фіолетово щодо фіолетової хвороби...** (ГУ. 26.03.2016), в якій *не фіолетово* – значить «не байдуже», а *фіолетова хвороба* – «епілепсія».

2. **Створення оказіонального значення фразеологізму або пристосування фразеологізму до конкретної ситуації:** *Передусім він [Квіт] запам'ятається тим, що не захотів чистити Авгієві стайні вітчизняної освіти!* (ВШНУ. 20.04.2016); *Рейтинги вузів допомагають також зорієнтуватися Міністерству освіти і науки, яке несе відповідальність за якість освіти в країні та має такий «пряник і батіг» для ВНЗ, як ліцензування та акредитація* (УМ.13.04.2007); *Каменем спотикання лишається триступенева система бакалавр-спеціаліст-магістр, адже у Європі поняття спеціаліста не існує* (УК. 27.04.2013).

Один і той самий фразеологізм залежно від ситуації може використовуватися на позначення відмінних освітніх понять, обростаючи сучасними конотаціями. Наприклад, вислів *пакувати (збирати) валізи*, що традиційно означає «збиратися в дорогу», у газеті «Галицький кореспондент» набуває варіативної форми, акцентуючи увагу на суб'єктові дії, – *зібрати валізу (кому?) ректору*. Трансформований фразеологізм репрезентує акцію студентів і викладачів проти політики керівництва вишу, набуває оказіонального значення «намагання усунути ректора з посади»: **Ректору зібрали валізу** (УМ. 23.10.2009). В іншому виданні («Україна молода») його використано інакше – на позначення бажання переведеного із зони АТО вищого навчального закладу повернутися додому: **Чи не зарано університет-переселенець вирішив пакувати валізи?** (УМ. 26.01.2016, № 10).

Автори газети «Україна молода» творчо переосмислюють фразеологізм *ставити віз попереду коня*, що означає «обирати неправильний шлях», і застосовують його на позначення Болонської

системи освіти, а саме – способу її запровадження в Україні. Вводячи його до складу заголовкового комплексу, журналісти наголошують на підміні європейської кредитно-трансферної системи кредитно-модульною організацією навчального процесу: **Болонська система: віз перед конем?** (УМ. 20.11.2012). А в газеті «Дзеркало тижня» той самий фразеологізм стосується Закону України «Про вищу освіту». Автор не проти прийняття нового нормативу, але, на його думку, більш логічно й більш результативно було б розпочати реформування з нижчих ланок освіти: *Прийнятий недавно Закон України «Про вищу освіту» вселяє певну надію на позитивні зміни в українських університетах, але аж ніяк не знімає з порядку денного потребу в реформуванні всієї системи освіти. На жаль, воза знову поставлено попереду коней, бо навряд чи можна домогтися високої якості вищої освіти, якщо дошкільна і шкільна освіта не забезпечують розвитку людського потенціалу* (ДТ. – 2014. – № 34).

Питання напрямку розвитку освіти в Україні, що останнім часом набуває все більшої актуальності, у газетних текстах втілюється у двох варіантах відомого біблійного вислову – церковнослов'янському (**Камо грядеши, вища школо?** (Комуніст. – 2006. – № 16)) та латинському (**Quo vadis, сучасний університете?** (День. 05.13.2016)), що в перекладі на українську означає «Куди ти йдеш?». За переказами, ця фраза була сказана апостолом Петром Ісусу Христу. У нашому ж випадку запитання адресоване до вищої школи й виконує скоріше стилістичну функцію, залишаючись риторичним.

У наступному прикладі: **НАЗЯВО – бути! Президент підписав зміни до Закону «Про вищу освіту»** (ПП. 08.07.2016) – виділений фразеологізм, очевидно, являє собою трансформацію шекспірівського: *Бути чи не бути?* У контексті відбуваються семантичні зрушення в його структурі – із сумнівних роздумів у бік упевненого твердження про необхідність впровадження системи якості освіти в країні. Первинне фразеологічне значення в цьому випадку повністю стирається. В іншому ж випадку фразеологізм зберігає традиційну семантику, передаючи вагання абітурієнтів, які обирають заклад вищої освіти, пор.: *Випускники штурмують виші: бути чи не бути – питання до роздуму* (www.svoboda.fm. 15.07.2014).

3. **Контамінація (створення нового фразеологізму внаслідок накладання однієї на одну двох і більше вже наявних фразеологічних одиниць).** Серед таких стилістичних видозмін фразеологізмів немає жодного прикладу репрезентації *позитивного*

образу української освіти. Як правило, за рахунок контамінації досягається ефект нагнітання ситуації, яка в суспільстві й так загострена. Цю функцію виконують стійкі вислови, що в українській етнокультурі давно набули негативної конотації. Їх концентрація в одному тексті (часто – навіть реченні) покликана справити враження на реципієнта, вплинути на нього: *Але що б не сталося – ЗНО не віддамо. За жодних умов. Хоча цього разу ми, здається, протавили троянського коня – подарунок від депутатів під ялинку* (ДТ. – 2016. – № 2) (*протавити + троянський кінь*). У деяких випадках авторам вдається поєднати в одному контексті фразеологізми, що актуалізують рецептивні образи різного рівня, наприклад, зоровий і слуховий: *замилювати очі + базікати = замилювати очі базіканням* (*Бо МОН замилує очі базіканням, а насправді запроваджує в освіті шахрайсько-кумівські схеми* (ВШНУ. 17.03.2016)). Такі фразеологічні одиниці, накладаючись, підсилюють одна одну й разом стають більш потужним засобом впливу на реципієнтів різного психотипу. Іноді спостерігаємо поєднання в одному контексті трьох і більше фразеологічних компонентів (*Майже тисяча студентів і сотня викладачів думали-гадали, куди їм подітися, якщо настане година «Ч» і вуз почине в Бозі* (ГУ. 30.01.2009)), що створює загальний песимістичний настрій.

Специфікою газетних текстів є контаміновані стійкі словосполучення, утворені на базі термінів інших галузей, наприклад, економіки й медицини: *Інфляція наукових ступенів і так нині відбувається... Зрештою, буде перейдено «епідемічний поріг» ступеневої лихоманки, настане значне перевиробництво ступенів...* (ДТ. – 2013. – № 8).

4. Додавання другої (авторської) частини: *Готуй санчата влітку, а майбутній вступ до вишу – з осені!* (ПП. 14.09.2012) (порада з підготовки до вступу); *Невже ми й далі будемо вигадувати собі «хитрий» велосипед іншої «освіти» і ходити по світу в пошуку позик, які, може, й не потрібно буде віддавати?* (osvita.ua. 24.04.2016); *Голод не тітка, а засіб проти ректора* (УМ. 13.07.2006).

5. Синонімічна заміна компонентів фразеологізму: *На плагіаторові шапка горить* (blog.liga.net.user/tsybulko); *Викладачів боятися – в «універ» не ходити* (Галичина. 16.11.2010) (про адаптаційний період першокурсників та їхні страхи); *Що робити? Можливо, взяти приклад з Казахстану і запросити на посаду ректора-іноземця... – це точно дешевше, ніж викидати гроші на*

діючу імітацію вищої освіти (НСВО. 10.01.2016). У наведених контекстах актуалізуються асоціативні зв'язки між *плагіатором* і *злодієм*, *вовком* і *викладачем*, *вітром* і *вищою освітою* (точніше, її імітацією). У фразеологізмі *Не такий страшний «доцент», як його малюють* (УПЖ. 01.09.2016) відбулася лексична заміна на основі асоціації науковця з нечистю. Йдеться про прийняття нового порядку присвоєння вчених звань, у тому числі й звання доцента. Тож трансформований фразеологізм реалізує сумніви та побоювання щодо спроможності виконання нових вимог вітчизняними науковими працівниками.

6. Антонімічна заміна компонентів фразеологізму. Традиційно знання вважають силою (згадаймо народну приповідку: *Знання – сила*). Медійні ж тексти трансформують цей вислів, вербалізуючи протилежне поняття «неуцтво»: *Неуцтво – це сила. Наше Міністерство освіти і науки, на чолі з Лілією Гриневич, ще більше стає схожим на те відомство* (УПЖ. 10.02.2017). Заміна позитивно конотованого слова на негативне супроводжується іронічним забарвленням. У тексті про новий Держстандарт початкової загальної середньої освіти використовується трансформований фразеологізм *Чи такий страшний стандарт, як його малюють?* (Галичина. 28.03.2013), в якому спостерігаємо антонімічну заміну прикметника *не страшний* на *страшний* (порівняно з оригіналом).

7. Часткова видозміна семантики фразеологічних одиниць. Таким способом утворені, наприклад, okazionalni фразеологізми *Бузи рубають – дипломи летять* (ДТ. – 2005. – № 24); *Диплом до суду доведе* (УМ. 30.10.2009) (про порушення кримінальної справи з приводу фальшування документа про вищу освіту одного з держчиновників); *Не такі страшні МОНовські вимоги, як університетське їх тлумачення* (ВШНУ. 28.04.2016). Джерелом для видозміни фразеологізму *Студенти пишуть листи... суддям* (День. 22.10.2014) (йдеться про письмове звернення студколективу НМУ ім. О. О. Богомольця до голови Вищого спеціалізованого суду щодо неможливості поновлення на посаді экс-ректора) стала загальновідома фраза: *Козаки пишуть листа турецькому султану*. Нові лексичні компоненти, що з'являються у складі фразеологізмів, уточнюють предмет комунікативного акту, лишаячи незмінною інтенцію кодифікованого вислову. Як слушно зауважує О. Ільченко, «у такий спосіб відбувається економія емоційно-інформативного вербалізованого фонду мови» [118].

8. **Поширення фразеологічної одиниці додаванням до неї нових компонентів.** За рахунок введення до складу сталих висловів нових компонентів вдається конкретизувати ситуацію, зробити наголос на важливих ознаках, наприклад: *Камені спотикання профільної освіти* (СВ. 06.10.2015); *На освітньому олімпі* (Вісті Роменщини. – 2016. – № 4) (пор.: *бути на олімпі*); *Студенти завдали превентивного удару* (ГУ. 26.05.2011) (замість *завдати удару*).

Крім того, корпус фактичного матеріалу дає змогу виділити й інші способи трансформації фразеологізмів, зокрема *фразеологічну алюзію* – використання усталеної моделі (синтаксичної та логічної структури, яка нагадує той чи інший фразеологізм) з новим лексичним наповненням. Наприклад, в українській мові досить поширеною є парадигма народних прислів'їв та приказок, утворених за схемою «Яка..., така...», що реалізує причинно-наслідкові зв'язки в природі, господарстві, побуті, людських стосунках: *Яка яблунька, такі й яблучка; Яка пшениця, така й паляниця; Яка криниця, такий і господар; Яка трава, таке й сіно; Яка грушка, така й юшка; Яка прядка, така й нитка* тощо. Сучасним продовженням цієї продуктивної парадигми й мовною реалізацією причинно-наслідкових зв'язків у сфері освіти є зафіксований у газеті «Дзеркало тижня» сталий вислів: *Яка зарплата, така й освіта* (ДТ. – 2011. – № 35). А заголовок до матеріалу про події на Сході України «Розділені університети: повернутися не можна залишитися» (ДТ. – 2015. – № 48) побудований за аналогією до рос.: *Казнить нельзя помиловать*. Автор дає можливість читачеві самостійно поставити визначальну кому в суперечливому твердженні. Оказіональний фразеологічний зворот *Карантин карантином, а ЗНО – по графіку* (Сумщина. – 2016. – № 7) за своєю структурою нагадує російський вислів *Война войной, а обед – по расписанию* (збережено навіть прийменник *по*, який бажано було б в українському варіанті замінити на *за* (*за графіком*), проте тоді було б порушено усталену структуру фразеологізму та його стилістичну настанову). Поширення в мові ЗМІ фразеологізмів іншої тематики, утворених за окресленою моделлю, свідчить про її продуктивність: *Війна війною, а посівна за розкладом* (1+1. ТСН тиждень. 06.04.2014. 20:38); *Війна війною, а президентські вибори за розкладом* (ICTV. Факти тижня. 19.05.2014. 08:07).

Окреслені видозміни фразеологізмів часто виконують функцію евфемізмів, за допомогою яких вдається пом'якшити негативний вплив на адресата. Існує думка, що «призначення подібних

евфемістичних заміників – створити в аудиторії враження, що негативні явища в суспільстві тимчасові і не перешкоджають глобальним позитивним процесам» [85, 236]. На наш погляд, стаючи засобами вербалізації образу освіти, такі фразеологізми, навпаки, привертають суспільну увагу до негативних явищ, спонукаючи до їх усунення.

Фразеологічні одиниці на позначення освітніх понять, що функціонують у медійних текстах, є продовженням українських народних традицій, з одного боку, і реалізацією нових смислотворчих можливостей сучасної української мови, з іншого. Використовуючи сформовані протягом багатьох років моделі, нове покоління мовців створює фразеологізми, які забезпечують потреби нового часу, емоційно та експресивно збагачують мовлення, розвивають асоціативне мислення читача, формують у нього правильну систему моральних цінностей та поведінки.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

1. Лексико-семантичні групи номінацій освітніх понять диференціюються залежно від специфіки суспільних категорій мовців. У студентських журналах домінують назви здобувачів освіти (34 %), педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників (21 %), закладів освіти (15 %), освітнього процесу (14 %); у текстах освітян – закладів освіти (29 %), здобувачів освіти (23 %), поняття «освіта» (22 %); у журналістських виданнях – закладів освіти (34 %), поняття «освіта» (27 %), здобувачів освіти (15 %). В умовах запровадження студентоцентрованого навчання виявлений в усіх досліджуваних джерелах високий показник репрезентації здобувачів освіти можна вважати позитивним знаком.

2. Для забезпечення потреб освітньої сфери інтенсивно утворюються слова за українськими дериваційними моделями й словотвірними типами, а також застосовуються запозичення. Найчастіше до новоутворень вдаються журналісти (64 % випадків відносно інших груп лексики), удвічі менше – освітяни (34 %), найменше – студенти (2 %). Найбільший словотвірний потенціал, як показав аналіз медійних текстів, мають композити (35 %), стійкі словосполучення (30 %), прості афіксальні деривати (20 %) та лексичні запозичення (8 %). Загальноживані слова *освіта, студент, викладач, навчальний заклад, університет, виш, ВНЗ, школа, диплом, навчання, ректор* тощо завдяки новим словотвірним елементам набувають різноманітних уточнень та експресії. Іншомовні слова *онлайн, інтернет, євро, арт, дистант, медіа* та ін. швидко адаптуються до законів української мови, набуваючи похідних форм. Правильне розуміння лексичних інновацій ускладнюється тим, що значна їх частина ще не зафіксована лексикографічними джерелами.

3. Найбільш продуктивним способом творення освітньої лексики є *композиція*, що представлена розгалуженою системою іменникових словотвірних моделей: «англіцизм + англіцизм», «англіцизм + українське слово», «українське слово + українське слово». Найбагатшими в мові ЗМІ виявилися словотвірні моделі на позначення студентів, викладачів та керівників вишів за родом діяльності та спеціалізацією (*студент-юрист, студент-медик, студент-журналіст, студент-спортсмен, студент-волонтер*), формою й часом навчання (*студент-заочник, студент-новачок*), показниками навчання (*студент-відмінник*), місцем навчання (*студент-бойчуківець, студент-грінченківець*), місцем проживання

(студент-вимушений переселенець, педагог-переселенець), національністю/громадянством (студент-іноземець, студент-індус), соціальною поведінкою та громадянською позицією студент-антикорупціонер, студентка-українофобка).

Здебільшого в медійних текстах використовуються складні лексичні утворення з постпозицією атрибутивного компонента до означуваного слова, яка є найбільш образною й аксіологічно спрямованою. Серед них – назви осіб, предметів та процесів з амбівалентним оцінним навантаженням (*виш-лідер, ВНЗ-порушник, школа-відстійник, студент-дармоїд, міністр-лузер*). Використані у препозиції іншомовні атрибути реалізують номінативну функцію, конкретизуючи відоме поняття (*IT-школа, інтернет-навчання, онлайн-університет, онлайн-диплом, бізнес-освіта, дистант-курс, стартап-університет*). На структуру та зміст індивідуально-авторських композитів значний вплив мають екстралінгвальні чинники (війна, корупція, плагіат та ін.): *студент-герой АТО, ректор-герой, міністр-шкідник, викладач-хабарник, вчитель-сепаратист, горе-доктор*. Їх оцінне навантаження виникає в результаті різних комбінацій нейтральних, позитивних та негативних лексичних компонентів і не завжди зумовлене аксіологічним знаком цих компонентів.

4. Поява в українській мові нових освітніх номінацій у формі *стійких словосполук* зумовлена інноваційними процесами в освіті (*масифікація вищої освіти, масовізація вищої освіти, інформатизація освіти, оптимізація вищих навчальних закладів, інфляція документів про освіту*) та суспільно-політичними подіями в країні (*евакуйований університет, тимчасовий навчальний заклад, переміщений виш*). У мові ЗМІ представлені стійкі словосполуки, які виконують номінативну функцію (*Відкритий університет Майдану, Рада ректорів переміщених вишів, інститут освітнього омбудсмена, інклюзивне навчання, сімейна школа, програма подвійних дипломів*), і оказіональні утворення, що реалізують образно-оцінну функцію (*університет бездипломної освіти, псевдонавчальний заклад, фейкова дисертація*). Складні освітні номінації мають дво-, три- та чотиричленну структуру: «прикметник + іменник» (*сімейна школа, сталий університет, корпоративний університет, університетський центр, електронний диплом*); «іменник + іменник» (*евакуація університетів*), «іменник + іменник + іменник» (*студент з лінії фронту, студент із зони АТО*); «іменник + прикметник + іменник» (*виш мирної України, абітурієнт з окупованого Криму, студент*

переміщеного вишу); «іменник + числівник + іменник» (*Університет першого покоління, Університет третього віку*); «прикметник + іменник + іменник» (*Відкритий університет Майдану, студентський штаб спротиву*); «іменник + іменник + дієприкметник + іменник» (*Рада ректорів переміщених вишів*); «іменник + іменник + іменник + описова синтаксична конструкція» (*Рада ректорів ВНЗ, які тимчасово переміщені із зони АТО*). Оптимальним варіантом інформативного повідомлення є тричленні синтаксичні конструкції. Притаманні медійним текстам громіздкі структурні моделі зумовлені необхідністю якомога точніше передати складну проблематику, що хвилює авторів.

Серед іншомовних запозичень, що функціонують у складі номінативних словосполук у транслітерованій формі й латиницею, найбільш популярними є групи англіцизмів на позначення нових освітніх концепцій (*концепція liberal arts, liberal art education*), типів сучасних закладів освіти, освітніх інституцій, форм навчання (*research university, art-school, UNIT factory*), освітніх компетенцій (*soft skills*). Експансія англіцизмів, необґрунтоване їх застосування під впливом моди стає інформативною перешкодою для реципієнтів та негативно позначається на розвитку національної мови. Нехтування питомими мовними одиницями – злочин проти минулого й майбутнього народу. Мовні покручі, іншомовні запозичення, які пронизують медіа-тексти, не можуть повною мірою передати глибину життя народу, його характер та настрої, вони призводять до збіднення мови та втрати спадковості українського менталітету.

5. Освітні деривати демонструють зростання продуктивності іншомовних афіксальних морфем, зумовлене тенденцією до європеїзації та інтернаціоналізації словотвірних типів. Особливо популярними є іншомовні префікси *авто-*, *ретро-*, *моно-* (*автоплагіат, ретроаудиторія, МОНОтеїзм*). Навіть за наявності українських відповідників автори надають перевагу іншомовним дублетам, оскільки вважають їх більш експресивними. Суфіксація притаманна номінаціям осіб (*плагіатор, оптимізатор, хоумскулер*), процесів та явищ (*лептонізація (вищої школи), професоризація, ректоріана*), дій (*вітчизняна наука академічнішає*). Під впливом політичних подій у країні в текстах громадсько-політичних видань з'являються оригінальні складноскорочені слова (*ВНЗ ДНР*), які мають потенціал до розширення сфери вжитку.

6. До продукування та використання освітніх *жаргонізмів* долучаються різні категорії мовців. У текстах освітян така лексика

у відношенні до інших груп складає 48 %, студентів – 37 %, журналістів – 15 %. Характерні для мови ЗМІ процеси усічення (апокопа) (*універ, зарах, препод*) та універсалізації (стягнення) (*автомат, бюджетник, контрактник, відпрацьовник*) дозволяють сконцентрувати увагу читача на основному, заощаджувати час і місце. Особливої експресії автори досягають за допомогою семантичної деривації (*завалити, повний завал, вилетіти з університету, нависнути, зливати*).

Якщо в розмовному мовленні студентів жаргонізми з'являються підсвідомо, як данина моді, можливість виділитися з загалу, підкреслити свою самобутність, то в мові ЗМІ освітян та журналістів вони є способом емоційної характеристики освітніх реалій, можливістю висловити власне ставлення до них.

Застосування російських жаргонних запозичень в україномовних текстах (*препод, общага*) є відголоском спільних радянських традицій, а поява питомих українських жаргонізмів (*гуртожиток – гуртак*) свідчить про розвиток мови.

7. Перипетії в суспільно-політичному житті країни призводять до появи амбівалентних номінацій у формі *перифраза*, в якому закодовано цілий комплекс відомостей про студентів, викладачів, освітній менеджмент тощо. Найбільш поширеними є номінації закладів освіти (38 %), здобувачів освіти (24 %) та викладачів (11 %). У номінаціях студентів робиться акцент на спеціалізації (*юний айтішник, правник*), відношенні до закладу освіти (*драгоманівець* – «студент Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова», *політехнік* – «студент Львівської політехніки», *богомалець* – «студент Національного медичного університету ім. О. О. Богомольця»), формі й часі навчання (*бюджетник, контрактник, новобранець*), ставленні до навчання (*невіглас, неук, ледар, середняк*) та ін. Перифрастичні номінації викладачів найчастіше пов'язані з порушенням принципів академічної доброчесності й мають пейоративне забарвлення (*професор з трьома «ф», негідник, лептоно-теоретик, нечистий на руку функціонер від освіти*). Перифрази на позначення адміністрації вишів та профільного міністерства репрезентують переважно негативне ставлення мовців до діяльності відповідних осіб.

Здійснений аналіз спростовує поширену думку, що перифраз виникає через необхідність уникати тавтології. Його головне призначення – надавати зображуваним явищам емоційну оцінку, виконувати компліментарну, іронічну та засуджувальну функції.

Шляхом образної характеристики, яку він надає предметам та явищам, простежується толерантність українського народу, його прагнення до змін.

8. *Фразеологізми* на позначення освітніх понять у текстах ЗМІ продовжують народні традиції й реалізують багаті смислотворчі можливості української мови. Використовуючи сталі моделі, сучасне покоління мовців трансформує їх відповідно до потреб нового часу та утворює на їх основі нові одиниці, покликані впливати на емоції й свідомість читача, розвивати його асоціативне мислення, формувати правильну систему моральних цінностей та поведінки.

У мові засобів масової інформації на позначення освітніх реалій функціонують фразеологізми різної генези, семантики та структури. Вони не лише вербалізують те чи інше поняття, а й влучно надають йому певної соціальної оцінки. Корпус фактичного матеріалу продемонстрував кілька основних лексико-граматичних груп фразеологізмів, серед яких найбільш частотними виявилися «Освіта», «Учасники освітнього процесу», «Заклади освіти», «Освітній менеджмент», які функціонують як елементи текстів та їх заголовки.

З огляду на оцінне навантаження виокремлено кілька структурних типів фразеологізмів: 1) фразеологізми з позитивно забарвленими компонентами, які реалізують позитивні реалії; 2) фразеологізми з позитивно забарвленими компонентами, які реалізують негативні реалії; 3) фразеологізми з негативно забарвленими компонентами, які реалізують негативні реалії; 4) фразеологізми з позитивно та негативно забарвленими компонентами, які реалізують нейтральні реалії; 5) фразеологізми з нейтрально забарвленими компонентами, які реалізують негативні реалії; 6) фразеологізми з нейтрально забарвленими компонентами, які реалізують позитивні реалії. Поліфункційність освітніх фразеологізмів проявляється в здатності однієї й тієї самої одиниці залежно від ситуації реалізовувати різні індивідуально-авторські конотації (*пакувати/збирати валізи* – «збиратися в дорогу»; *зібрати валізу ректору* – «намагатися усунути ректора з посади»; *університет-переселенець вирішив пакувати валізи* – «бажання переміщеного із зони АТО вишу найшвидше повернутися додому»). Дієвим засобом вербалізації причинно-наслідкових зв'язків у галузі освіти є фразеологічна алюзія (*Яка зарплата, така й освіта; Карантин карантином, а ЗНО – по графіку*). Фразеологізми у функції евфемістичних заміників пом'якшено привертають увагу суспільства до негативних явищ, образно спонукають до їх усунення.

Розділ 4

МЕТАФОРИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ МОВНОГО ОБРАЗУ ОСВІТИ

Метафора як лінгвокогнітивний та етнолінгвістичний феномен вважається найважливішим інструментом самопізнання й пізнання світу, способом світобачення, моделювання світу й творення мовної картини світу. Вона являє собою семантичний процес, в якому форма мовної одиниці переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об'єктами у відображенні в свідомості мовця [369, 334]. Метафоричне моделювання – це «засіб досягнення, представлення й оцінки дійсності, який відображає одночасно багатовіковий досвід народу та його національну самосвідомість на певному ступені розвитку, концептуальна метафора пов'язана з конкретними умовами розвитку суспільства» [34, 9]. У процесі метафоризації відбувається перенос характерних ознак зі *сфери-джерела метафоричної експансії у сферу метафоричного притягання (сферу-мішень)* (виділені терміни запозичено в Т. Вершиніної [34, 10]), у нашому випадку – у сферу освіти. Освітні метафори, що функціонують у мас-медіа, крім стилістичного навантаження, мають важливе соціально-оцінне спрямування, сприяють приверненню уваги адресата, формують його позитивне або негативне ставлення до дійсності, служать дієвим засобом передачі думки суспільства і, таким чином, формують своєрідний образ освіти. У цьому контексті варто згадати слова С. Єрмоленко: «Умови природного життя етносу накладають відбиток на загальномовний словник, а цей словник становить основу образного сприймання світу мовцем...» [98, 97].

На підставі аналізу освітніх метафор, виявлених у медійних текстах, доходимо висновку, що найчастіше в центрі метафоризації опиняються поняття «освіта» (47 % метафоричних висловів), «заклад освіти» (35 %) та «студент» (7 %). Усі освітні метафори пов'язані з концептуальними сферами «людина», «природа», «соціум», «артефакти. Відповідно класифікуємо антропоморфні, природоморфні, соціоморфні та артефактні метафори, що відповідають основним напрямам метафоричного перенесення: від людини (47 % одиниць), від природи (7 %), від соціального поняття (23 %), від предмета (23 %). Причому на позначення поняття «освіта» пріоритетними виявилися антропоморфна й артефактна метафори,

«заклад освіти» – антропоморфна й соціоморфна, що, очевидно, пов'язано з соціальною спрямованістю та спрямованістю на людину як самих закладів освіти, так і об'єктів та суб'єктів їх діяльності. Для понять «викладач», «студент», «освітній менеджмент» найбільш характерною є соціоморфна метафора. Поняття «освітній менеджмент» («Міносвіти»), на противагу зазначеним вище, представлене переважно артефактною метафорою, найважливіший керівний орган сприймається носіями мови як щось опредмечене, позбавлене ознак живого, відірване від життя.

За результатами проведеного дослідження можна говорити, що етнокультурною специфікою метафоризації образу освіти є переважно його антропоморфний характер, адже за метафоричною моделлю «освіта – людина» (антропоморфна метафора) утворено майже половину опрацьованих висловлювань. Таку тенденцію пояснюємо антропоморфним характером усвідомлення дійсності, що притаманний українському етносу. Наші висновки дисгармонують з думкою російської дослідниці Л. Балашової, яка вважає найпродуктивнішим різновидом концептуальних метафор у мові ЗМІ *соціоморфну* метафору [16, 545]. Виявлену розбіжність можна пояснити відмінними рисами аналізованих лінгвокультур. Далі розглядаємо всі окреслені типи освітньої метафори та їх різновиди більш детально.

4.1 АНТРОПОМОРФНА МЕТАФОРА

Антропоморфна метафора, побудована на базі метафоричного перенесення «освіта – людина», реалізує когнітивні зав'язки між освітніми поняттями і людиною. У ході аналізу медійних текстів нами було зафіксовано два різновиди метафори цього типу: «освіта – людина фізіологічна» й «освіта – людина соціальна». **Метафора «освіта – людина фізіологічна»** є більш продуктивною, вона ґрунтується на уявленнях про освітні поняття як живий організм, який проходить кілька етапів функціонування: живе, розвивається, хворіє та помирає. Відповідно констатуємо кілька метафоричних моделей: «освіта – життя» (вітальна метафора); «освіта – хвороба» (морбальна метафора) й «освіта – смерть», компонентами яких стають різноманітні освітні поняття («освіта», «заклад освіти», «викладач», «студент», «освітній менеджмент» та ін.).

Метафора «освіта – життя» поєднує в собі кілька концептуальних ознак, які відповідають семантичній структурі слова *жити*:

1. **«Живий організм, його будова та стан»:** *Вища школа сприймається як живий організм!* (ВШНУ. 28.04.2016); *Університет – це як людський організм. <...> Класичний університет – це цілісність. Цілісність, яка була не нами створена, а сформована століттями традиції. І не нам її ламати* (ГК. 07.04.2012); *Хороший університет – складний організм з лабораторіями, дослідницькими та експериментальними базами...* (ДТ. – 2015. – № 25).

Метафоричному образу освіти, як і будь-якому живому організму, притаманні фізіологічні процеси, пов'язані з народженням нового життя (*Закон про вищу освіту спіткали вкрай тяжкі пологи* (ОУ. – 2012. – № 2)), та фізичні вади, які втілюють слабкі місця відповідної системи (*Не буде якісної вищої освіти, якщо середня шкютильгатиме* (День. 17.06.2016, № 106–107); *Де освіта кульгає* (УМ. 29.05.2012) (про результати перевірок навчальних закладів). За певних контекстуальних умов антропоморфна освіта потребує допомоги: *Як врятувати освіту?* (Галичина. 06.03.2014); *Освіту треба витягувати з прірви* (УК. 27.10.2011).

Освіта та її елементи, як переконують метафоричні вислови, можуть перебувати в різних станах і процесах, переважно негативних: *Уже вдруге за свою 77-річну історію Донецький національний університет опиняється у вимушеному вигнанні* (ПП. 25.11.2014); *Минулої осені навчальний рік Донецький національний університет*

розпочав в «еміграції»... (УМ. 16.04.2015); *Університет у екзилі* (День. 02.10.2014); *ДНУ в екзилі: як живеться викладачам і студентам евакуйованого вишу в рідному місті Порошенка* (expres.ua. 26.11.2014); *Ректор в екзилі* (ДТ. – 2014. – № 10) (про відсторонення з посади ректора та «двовладдя» в Національному медичному університеті); *Мусимо з прикрістю констатувати, що українська освіта, попри всі переможні реляції її очільників, деградує* (ДТ. – 2014. – № 3); *Прощавай, ЗНО – здрастуйте, хабарі?* (ГУ. 17.11.2010); *Тим часом розділені університети оговталися від завданого їм удару* (ДТ. – 2015. – № 48); *Освіта, змучена корупцією* (ДТ. 01.04.2016).

Деякі метафори цього типу містять назви частин тіла живого організму – *очі, серце, рука*: *Освіта із зав'язаними очима – вища школа досі прямує невідомим курсом через те, що ухвалення Закону «Про вищу освіту» «висить у повітрі»* (ДТ. – 2011. – № 33); *...Саме вчитель, викладач є серцем освіти* (Галичина. 27.06.2013); *Велике серце сумських студентів* (ПП. 30.10.2013) (про волонтерський рух студентів); *25 років вища освіта України невпинно втрачала якість, при цьому усі 25 років МОН твердою рукою керував вузами* (НСВО. 06.05.2016).

2. «Існування живого організму». Концептуальна ознака «живий» (протилежна їй «мертвий» буде розглянута нижче) у текстах ЗМІ стосується насамперед понять «освіта» і «заклад освіти» і на мовному рівні репрезентована іменниками *життя, жилець/не жилець* та дієсловом *жити*, що набуває різних часових форм та семантичних відтінків: *Вища освіта: життя за новими правилами* (УК. 14.08.2014) (про прийняття Закону України «Про вищу освіту»); *Нове життя ДонНУ у Вінниці* (ПП. 25.11.2014); *Університети Донбасу: життя налагоджується* (ПП. 16.09.2015); *«Виші поділені на жильців і не жильців», – жартують освітяни* (ДТ. – 2014. – № 46) (про оптимізацію мережі ВНЗ згідно з листом МОН); *Формується ставлення до системи освіти як до системи, котра жила, живе і житиме сама собою* (ДТ. – 2014. – № 38); *...Попри всі негаразди наша освіта живе і виконує свою місію, ...виховує та навчає розумних дітей* (Галичина. 22.10.2013); *Провідні університети світу якось живуть без цих статусів* (НСВО. 22.12.2015) (про статус національного університету); *Скільки в Україні виживе ВНЗ після Квітської реформи* (expres.ua. 24.03.2015); *Торік система освіти виживала й досягала успіхів всупереч тому, що робила влада* (ДТ. – 2012. – № 49); *...Чи виживуть приватні ВНЗ*

поодиноці? (ГУ. 17.09.2011); *SOS від профтехосвіти, або чи виживе вітчизняна система підготовки робітничих кадрів на утриманні місцевих бюджетів* (ДУ. 05.02.2016); ...*Університети заживуть по-новому* (ДТ. – 2014. – № 36–37); ...*Заклади гідно пережили переїзд та мають сили і потенціал для повноцінного існування* (ВО. 19.12.2016); *2012 рік деякі ВНЗ не переживуть* (ДТ. – 2009. – № 37). Виділені вище дієслова *вижити* («залишитися живим, незважаючи на небезпеку, тяжке захворювання, важкі умови існування і т. ін.» [325, I, 395]), *зажити* («почати якимось жити, вести певний спосіб життя» [325, III, 123]), *пережити/не пережити* («перенести/не перенести події, явища навколишнього життя (перев. тяжкі); знайти в собі сили перенести, витерпіти щось» [325, VI, 180]), вказують на складні перипетії, що мають місце в галузі освіти.

3. «**Жива істота, її зовнішність**». Освіта в аналізованих текстах асоціюється з різноманітними образами живих істот – серйозними й бешкетливими, чоловічими й жіночими, а іноді й міфологічними: *Педагоги мають стати лоцманами медіаграмотності* (ПП. 31.03.2016); ...*Могілянка нагадує шибайголову, який не боїться йти своїм шляхом, навіть ризикуючи нарватися на різки* (ДТ. – 2014. – № 44); *В уявленнях українських чиновників таким хлопчиком для биття, мабуть, є система вищої освіти* (УПЖ. 08.02.2011); ...*Могілянка, мов хитромудрий Одисей, намагається уникнути реакційної позиції Міносвіти* (УМ. 27.11.2013). Інтенсивність розвитку системи освіти в державі реалізується шляхом її порівняння з підлітком: *Українська освіта нагадує підлітка, який швидко формується і розвивається* (Галичина. 04.10.2008).

У метафоричних висловлюваннях антропоморфна освіта, як людина, одягнена в багатий або убогий наряд, має макіяж, під яким приховує справжнє обличчя та вади. Таким чином вдається зосередити увагу реципієнта на позитивних і негативних тенденціях у галузі: *Освіта і здоров'я у новому наряді* (УПЖ. 15.03.2016) (про нових очільників двох міністерств); *Українські виші мають тут дуже убогий вигляд* (ДТ. – 2015. – № 23) (про світові рейтинги); *Євровимір як костюм на виставу для української освіти* (ДТ. – 2005. – № 19); *Українські університети: рейтинги «на виставу»* (osvita.org.ua. 09.08.2012); *Болонський процес в освіті – не більше як макіяж під європейську систему. І він не вирішить головного – не забезпечить країну фахівцями в необхідній кількості* (ГУ. 19.10.2007).

4. «Рух, функціонування живої істоти». Рух, як засвідчують лексикографічні джерела, передбачає процес розвитку, у результаті якого відбувається зміна якості предмета, явища тощо, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого [325, VIII, 914]. Досягнення високої якості сьогодні є одним із пріоритетів у аналізованій галузі, тому в метафоричній мові ЗМІ освіта, порівнюючись із рухливою істотою, постійно перебуває в розвитку. Найчастіше цю когнітивну ознаку передають дієслова руху, які об'єктивують напрям розвитку, наприклад: *Куди **прямує** освіта області?* (Галичина. 16.03.2010); *Сумський державний університет **пішов** на правдиво новаторський у контексті української вищої освіти крок* (Education online. 25.04.2016); *...Наша вища школа **зробить великий крок уперед*** (ДТ. – 2007. – № 26); *Дозвольте університетам бути автономними, подолайте корупцію в акредитуванні – і виші самі **дійдуть** у Європу. Звичайно, не всі **дійдуть**. І це добре* (УПЖ. 28.04.2015); *Виші **вийшли*** (УМ. 27.11.2013) (про участь студентів у Євромайдані); *Могилянка **вийшла** на Майдан* (ГУ. 03.12.2012); *Тоді як більшість ВНЗ розробляють і публікують свої правила прийому, деякі пішли іншим шляхом – **намагаються вскочити в останній вагон потягу і змінити вже затверджені** Міністерства та Міністерством умови вступу* (ДТ. – 2014. – № 48–49); *Університет Грінченка **долає кордони*** (osvita.ua. 07.09.2016) (про інтернаціоналізацію вищої освіти та міжнародне співробітництво).

Метафоризація переміщення навчальних закладів часто зумовлена політичними процесами в державі. На вербальному рівні її підґрунтям стають слова *переїжджати, виїжджати, евакуюватися, повертатися* та ін.: *Луганський аграрний університет **переїхав*** (expres.ua. 22.10.2014); *16 вищих навчальних закладів Донецької Луганщини **виїхали** з окупованої території і почали життя «з нуля»* (ПП. 16.09.2015); *Загалом за межі окупованих територій **переїхали 18 ВНЗ...*** (ВО. 19.12.2016); *Університет імені Стуса **повернеться** тільки в український Донбас* (День. 17.06.2016, № 106–107); *Отже, відкинувши Стуса, ДонНУ **йде** до місця його народження* (День. 02.10.2014); *...Донецький національний університет **евакуювався** до Вінниці у жовтні 2014 року. Він став одним із 16 вишів, що **переїхали** на підконтрольні Україні території* (УМ. 26.01.2016, № 10); *Донецький технічний університет **переїжджає*** (День. 10.07.2014).

Поширене в освітянських текстах дієслово *обганяти* у сполученні з назвами вищих навчальних закладів реалізує значення

«досягати більших успіхів, кращих результатів у чому-небудь порівняно з іншими», наприклад, у кількості поданих заяв на вступ: *НАУ обігнав КПІ* (ПП. 08.07.2013); *Львівська політехніка обійшла Національний авіаційний університет* (ПП. 22.07.2013).

Крім дієслів руху, базою для метафор аналізованого типу стають дієслова (рідше – іменники та інші частини мови) таких значеннєвих категорій:

- **«фізична дія»:** *боротися, рятувати, вбивати, відчиняти, шукати, розвалювати, руйнувати* та ін.: *Київський університет культури бореться за своє існування з Міністерством освіти і науки України* (УМ. 04.12.2014); *Освіта рятує Донбас* (УК.17.12.2015); *Освіта отримає підтримку* (Галичина. 03.02.2009); *Українська освіта повільно вбиває таланти* (osvita.org.ua. 05.04.2016); *Молодь і університети шукають одне одного* (УК. 20.11.2014); *Національний [університет] шукає одинадцять мільйонів* (ГУ. 04.08.2006); *Університети Дніпропетровщини відчинять двері для майбутніх студентів* (ПП. 08.04.2016); *Українські вищі готові відчинити двері для кримських студентів та абітурієнтів* (ПП. 20.03.2014); *...Вищі розвалюють ПТУ* (ГУ.11.08.2009); *Стіну корупції руйнує ЗНО. Однак є багато бажаючих підперти її хабарами* (ДТ. – 2008. – № 41);

- **«статична дія»:** *...Вступників було настільки мало, що деякі вищі узагалі не дочекалися жодного абітурієнта на своєму порозі* (УМ. 18.08.2011);

- **«мовлення»:** *Діставши щеплення від сепаратизму, [ДонНУ] заявляє про свою українськість* (День. 02.10.2014);

- **«бажання, намір»:** *...Молодий патріотичний університет бажає познайомитися. Згоден на переїзд* (ПП. 16.09.2015);

- **«модель поведінки, стиль життя»:** *Виш вимагає від колишньої студентки 20 тис. грн* (УПЖ. 16.06.2011); *Університет святкував, ректор приймав нагороди* (Галичина. 23.10.2008); *КНУ ім. Т. Шевченка відсвяткує день народження підвищенням зарплат* (ПП. 12.07.2013); *Які вищі запрошують на навчання без ліцензії на право навчати* (ГК. 09.06.2012); *У Міносвіти підбивають попередні підсумки, а деякі вищі тим часом хитрують з цінами для контрактників* (УК. 22.07.2011); *Інститути й університети теж часу не гають – починають запрошувати потенційних абітурієнтів на дні відкритих дверей* (УК. 28.04.2011); *...Університет сам «напросився» на міжнародний аудит, щоб отримати об'єктивну оцінку своєї роботи* (ГУ. 18.06.2011); *Інститут приймає вітання і нагороди* (ГУ. 15.05.2009); *...Освітніми програмами університети*

будуть заманювати на навчання (НСВО. 01.10.2016); *СумДУ передбачив неминучість глобалізації й визначив стратегію свого розвитку з урахуванням цього планетарного процесу* (Резонанс. – 2016. – № 6–7).

5. **«Вік»:** *Як не парадоксально, але створення більш гнучких практик передачі знання та ротації кадрів якраз і мало б стати ознакою справжнього «омолодження», підвищення якості української освіти* (Commons. 15.04.2015); *...Входження університету, юність і зрілість якого припадає на епоху тоталітаризму, в новий для нього режим самовдосконалення, можливе лише за умови обережної і тонко продуманої демократизації внутрішнього життя університету...* (ДТ. – 2009. – № 32); *Сивочолий за роками та вічно молодий за потенціалом навчальний заклад* [Прилуцький гуманітарно-педагогічний коледж ім. І. Франка] (День. – 2015. – № 101–102); *Ветеринарній освіті – 230 років* (ПП. 30.10.2014).

6. **«Внутрішній стан»:** *«Заробітчанський дух» українського студента* (ПП.18.02.2013); [ДонНУ] *Жертує тілом, щоб відродити дух* (День. 02.10.2014); *«Тасмниці» національних університетів* (День. 06.03.2014) (про небажання адміністрації вишів оприлюднювати декларації про доходи); *...Вища освіта, якій не щастило із запроваджуваними реформами* (ДТ. – 2012. – № 17); *Сучасна українська освіта неадекватна* (ГУ. 28.04.2007); *Хоч краплю божевілля, або освіта для людини* (ДТ. – 2015. – № 1). Наведені приклади демонструють двохоцінний характер антропоморфних освітніх метафор: переважно позитивні асоціації стають базовими для створення конструкцій на позначення поняття «заклад освіти», а негативні – коли йдеться про українську освіту та її стан у цілому – нещасливу, неадекватну, божевільну.

Метафорична модель «освіта – смерть». Ключовим у структурі таких метафор стає поняття «смерть» і пов'язана з ним атрибутика. Зазначена модель у мові ЗМІ представлена кількома варіантами: «освіта – смерть», «заклад освіти – смерть», «освітній процес – смерть» – і не стосується живих істот (понять «викладач», «студент» та «освітній менеджмент»). Вона вербалізує такі когнітивні ознаки:

1) **«смерть як загибель живого організму».** Метафоричні вислови цього типу реалізують значення «занепад освіти», що в медійних текстах репрезентоване іменниками *смерть, вимирання,*

агонія (передсмертний стан) та дієсловами *вмирати*, *відмирати*, а також відповідно конотованими стійкими словосполученнями, як україномовними (*почити в Бозі*), так і англomовними (*must die*), наприклад: *Освіта, котра вмирає* (ОУ. – 2015. – № 19); *Наразі уже можна говорити про практично повне вимирання в Україні приватної шкільної освіти* (УПЖ. 04.11.2011); *ВНЗ, які не дають якісної освіти, вже починають потроху «відмирати»* (ОУ. 10.03.2014, № 10); *...У трьох вишах, які мають **почити в Бозі**, перспективою опинитися під крилом дотепер неіснуючого економічного університету не задоволений ніхто* (УМ. 02.07.2013); *ЗНО **must die*** (Commons. 04.05.2016) (про необхідність зміни моделі фінансування ЗНО); *Нинішні ліцензійні вимоги для цілих напрямків підготовки студентів – починаючи від бакалаврів та закінчуючи докторами філософії – це **смерть** вищої школи...* (НСВО. 26.03.2016); *Академія наук – це **агонія** радянської системи...* (ВО. 29.09.2016);

2) «смерть як якість». Ця когнітивна ознака експлікована прикметниками *мертвий* та *напівмертвий*, що по відношенню до освітніх понять означають «знесилений; відірваний, далекий від життя»: *Українська вища освіта – **мертва*** (osvita.ua. 05.12.2016); *Наука лежить **напівмертва**, молодь масово тікає за кордон* (USW. 20.04.2016);

3) «смерть як обряд». Метафори цього типу реалізують безнадійність вітчизняної системи освіти. Їхніми лексичними центрами стають слова *похорон*, *поховати*, *похований*: ***Похорон** вищої освіти* (tema.in.ua. 30.05.2016, 10:40); *Реформи по-українськи: Як ми **поховали** інклюзивну освіту* (УПЖ. 08.09.2011); *...При навантаженні у 1600 університетську науку можна буде остаточно **поховати*** (ДТ. – 2013. – № 15); *Якби не персональні зусилля керівників Міносвіти, ми би мали «**поховану**» академічну автономію, а з нею – і конкуренцію, і відповідальність ВНЗ за свої освітні програми* (УП. 06.11.2015). Крім того, у медійних текстах трапляються номінації атрибутів християнського обряду поховання (*свічка*, *могила* тощо): *Технічній освіті в Україні все... Треба **ставити свічку за упокій**, замість ура, ура...* (НСВО. 10.04.2016); *Вища освіта у «**братській бюджетній могилі**»* (ДТ. – 2005. – № 42).

Морбiальна метафора стосується здоров'я, хвороб та лікування олюдненого образу освіти й базується на метафоричному перенесенні «освіта – хворий організм», тому містить лексику медичної сфери. Метафоричний вислів може реалізовувати хворобливий стан будь-

якого освітнього об'єкта, реалізуючи збій у нормальній роботі системи освіти, навчальних закладів, учасників освітнього процесу та ін. З огляду на семантику лексичних компонентів виокремлюємо кілька семантичних груп морбiальної метафори:

1. **«Хворобливий стан, симптоми хвороби»:** *Загравання з населенням на такому рівні «пiклування» переводить саму освіту в ненормальний, хворобливий стан, бо нiвелює цiннiсть мотивацiї освіти високої якостi... (УПЖ. 31.05.2011); Сучасна освіта: прекрасне майбутнє чи «зiрванi нерви»? (osvita.org.ua. 02.09.2012); Українська вища освіта пододала пострадянськi рецидиви й опинилася в iншій реальностi (УК. 02.08.2014); Що не мiсяць, то чергове загострення... (УК. 22.05.2013); Метастази плагіату поширилися в усiх гуманiтарних дисциплiнах... (ОУ. 11.04.2016, № 14); ...ВНЗ та викладачi вищих навчальних закладiв насамперед потребують цивiлізованої системи вищої освіти, яку не буде **трясти** пiсля кожної нової змiни влади (ВШНУ. 21.03.2016); Вищу школу **лихоманить** (ДТ. – 2006. – № 22) (про реформування освіти); Тривалий час українську освіту **не припиняє лихоманити** (УК. 22.05.2013); **Лихоманка** вступної кампанії (Галичина. 25.07.2015); ...Цей класичний заклад з унікальною професурою та матерiально-технiчною базою **не лихоманить** i не збиває з курсу навіть криза (ГУ. 17.08.2012); Організація навчального процесу – далеко не єдиний **головний бiль** (expres.ua. 26.11.2014); Корупція не є ні причиною, ні наслідком деградації вищої освіти, а радше її **симптомом** (День. 27.04.2016).*

2. **«Хвороба та діагноз».** Автори текстiв вiдзначають хворобливий стан вiтчизняної освіти, ставлять діагноз навчальним закладам, освітньому менеджменту та всiй системi взагалі: *Кожний університет, за визначенням, повинен мати дослідницьку складову. Цю статусну «хворобу» нашої освіти потрібно припинити раз i назавжди (ВШНУ. 15.04.2016); Наскрізну проблему системи [освіти] становить повсюдна корупція: ця **хвороба** iз соціально-економiчної перетворилася на стійку деградовану культуру взаємин педагогiв, студентiв i учнiв, а також їхнiх батькiв (ДТ. – 2013. – № 20); У нашої системи вищої освіти є **задавлена хвороба** – витратити багато навчального часу для нiбито загальноосвітнiх дисциплiн..., серйозно урiзаючи таким чином навчальний час, необхідний для засвоєння суто професійних знань (ДТ. – 2014. – № 33); Про **хронiчну хворобу** вищої освіти та про те, як її лікувати (ДТ. – 2012. – № 42); ...**Хвороби** сучасної національної системи освіти дуже серйозні й*

мають комплексний, системний характер (ДТ. – 2010. – № 2); Питання реформування вищої школи набуло в Україні статусу **хронічного і невиліковного захворювання** (ДТ. – 2011. – № 34); ...**Наша освіта серйозно хвора. Але, оздоровлюючи освіту, ми неодмінно повинні подбати про те, щоб ліки, які починаємо застосовувати, не виявилися небезпечнішими за хворобу...** Це зауваження стосується і такої «гарячої» теми, як зовнішнє оцінювання знань... (ДТ. – 2009. – № 38); Також проблемами освітньої системи є неефективна, надмірно централізована та застаріла система управління фінансування, ...**корупція та «дипломна хвороба»**... (osvita.ua. 24.10.2014); ...**Автономія – то гіпереконномія коштів ВНЗ і гіпертонія** для викладачів, які працюють уже майже задарма... (ВШНУ. 08.08.2016); Те, що відбувається зараз у КНУ – це **діагноз старій системі, яка опирається реформам** (УПЖ. 22.03.2017); **Табачник – це не політика, це діагноз. Патологічний українофоб, проповідник «теорії» протиставлення східних та західних українців, провокатор та ворог всього українського в освіті та культурі** (texty.org.ua. 16.03.2010); **Корупція в науці й освіті дедалі більше скидається на ракову пухлину, метастази якої паралізували мозок нації** (ДТ. – 2006. – № 41). Виділені метафори створюють яскравий образ української освіти як пацієнта медичного закладу із за давними, хронічними, невиліковними хворобами.

3. **«Методи лікування, медичні інструменти та ліки»:** ...Українській системі освіти **реанімація не потрібна, потрібна евтаназія** (osvita.ua. 26.03.2016); ...**Без потужних реформ хвороби шкільної освіти «вилікувати» неможливо. Упевнений, що реформа – це виключно хірургічна операція; прошу не плутати з нетравмуючою терапією. У першому випадку доводиться «різати по живому», у другому – треба лікувати пігулками. Пігулками можна було спробувати ще 15 років тому; зараз пізно, уже нічого не вийде – метастази освітньої хвороби проникли занадто глибоко. Інша справа, що «хірургічну операцію» в освіті потрібно робити технологічно продумано та з максимально доречним наркозом. Так, коли наркоз відійде, пацієнту буде боляче – але вже на шляху до одужання може й перетерпіти** (УПЖ. 03.05.2015); Для реформ в освіті **найефективніший метод – хірургічний** (ДТ. – 2014. – № 48–49); **Справді, передача автономії вишам – важливий крок, який може або оздоровити систему освіти загалом, або призвести до повного знецінення дипломів про вищу освіту...**

(ДТ. – 2014. – № 30); ...*На часі лікування важких хвороб освіти шляхом здійснення простих і зрозумілих дій* (СВ. 21.08.2015); *Тестування – шокова терапія для освіти* (ДТ. – 2005. – № 38); *Реформа вищої освіти є доволі складною хірургічною операцією, потрібно послуговуватися скальпелем, а не розмахувати сокирою* (НСВО. 04.02.2016); *Валер'янка для абітурієнта, або «Три хвили» зарахування* (Галичина. 02.08.2012) (про вступну кампанію та хвилювання абітурієнтів).

Метафора «освіта – людина соціальна». Такі вислови будуються за двома моделями: «освіта – родина» й «освіта – суспільство». Перша ґрунтується на асоціаціях освітніх реалій (головним чином це стосується понять «освіта», «заклад освіти», «навчання», «ЗНО») з поняттям «сім'я» («родина»). Функціонуючи в медійних текстах, вона покликана передавати атмосферу, що панує в українських університетах (*Першокурсники ТДАТУ приєдналися до дружньої університетської родини* (ПП. 02.09.2015)); зміни в освітній системі (*ЗНО осиротіло: Кабмін задовольнив заяву Ігоря Лікарчука. Освітяни, прикуті до ЗМІ, пильно стежили за новинами. Сподівалися, що не втратять віри і сил на справедливу боротьбу «батька ЗНО»* (ПП. 22.09.2015) (про звільнення з посади директора Українського центру оцінювання якості освіти)); зв'язки освітньої галузі з іншими галузями суспільства (*Освіта не може слугувати політиці. Як не може слугувати старша сестра меншій. Якщо вона не хвора, звичайно* (ВШНУ. 10.01.2016)); а також увиразнювати складну проблему вибору спеціальності для навчання у вищому навчальному закладі (*Шлюб із фахом* (Галичина. 04.08.2011)).

Модель «освіта – суспільство» є менш продуктивною порівняно з попередньою. До її складу входять поняття, пов'язані зі стосунками людини в соціумі, наприклад: *Освітянська нива: один з сошкою, а семеро з ложкою* (УПЖ. 12.10.2011); *У нас весь університет працює на ректора, який водночас є депутатом ВР та ще + до всього мітить у мери* (НСВО. 10.11.2015).

4.2 ПРИРОДОМОРФНА МЕТАФОРА

Природоморфна метафора ґрунтується на порівнянні освітніх понять зі світом тварин, рослин та неживої природи. Залежно від типу метафоричного перенесення в медійних текстах виділяємо три види природоморфної метафори: зооморфна (освіта – тваринний світ), фітоморфна (освіта – рослинний світ) і натурморфна (освіта – нежива природа).

Зооморфна метафора найбільш продуктивно вербалізує поняття «студент», увиразнюючи позитивно конотовані семи «воля» (*Студент – птаха вільна* (УМ. 05.12.2013)); «цінність» (*Контрактник – священна корова* (УМ. 28.08.2014)).

Потужні українські університети отримують назву *мастодонти* як утілення їхньої сили й міці: *...Інші мастодонти освітнього ринку навряд чи можуть спокійно сказати: «Це не про мене»* (ДТ. – 2009. – № 34). Негативні явища, пов'язані з образом освіти, зокрема невдача вітчизняних вишів на міжнародній освітній арені, представлені негативно конотованою зооморфною метафорою: *Українські виші знов пролетіли повз світові рейтинги* (texty.org.ua. 08.05.2013). А закритість вищого керівного органу освітян репрезентовано за допомогою його порівняння з морською мушлею: *Міносвіти за часів міністра Табачника нагадувало закриття від сторонніх очей мушлю, що лежить собі на дні моря і час від часу видає на-гора рожеві бульбашки: «Як усе чудово!» А що там всередині, приховане від сторонніх очей – можна було тільки здогадуватися* (ДТ. – 2014. – № 27). Фінансування галузі як один із важливих аспектів її розвитку набуває метафоричного образу kota в мішку. Відповідно *купити kota в мішку* (тобто здобути освіту) означає «невдало інвестувати гроші»: *Про освіту як «kota в мішку»... Хіба інвестування у вузькоспеціалізовану освіту не є так би мовити купівлею «kota в мішку?»* (ОТ. 24.10.2016).

Фітоморфна метафора головним чином охоплює поняття «освіта» та «заклад освіти». Спільною для них є семантична ознака «квіт, квітнути», що втілює найкращі риси вітчизняної освіти. З цією метою застосовується ціла низка меліоративних однокореневих слів – *розквіт, розквітнути, заквітнути, квітувати*: *Чому цей аспект розквіту вищої школи майже не звучить у наших дискусіях?* (ВШНУ. 14.04.2016). У тих випадках, коли вислови супроводжуються іронією, спостерігаємо протилежну, негативну конотацію: *Файно квітує будьяками наукове поле країни!* (ВШНУ. 23.01.2016). Елемент

квіт подекуди виділяють графічно, щоб акцентувати увагу читача на новині – призначенні на посаду нового міністра освіти Квіта: *Українська освіта розКВІТне?* (ДТ. – 2014. – № 7) (пор.: «Могилянка» *заквітла* (УМ. 03.07.2007) – про призначення Квіта президентом Києво-Могилянської академії).

Занедбаний стан освіти порівнюються з перезрілими плодами (*Те, що реформи в освіті України перезріли, факт загальновідомий. Власників дипломів багато, а ось заповнити вакансії часто ніким* (ГУ. 06.07.2011)), старим деревом (*Тож, треба або рубати під корінь старе «дерево» нашої вищої освіти, або робити якісні перебудови в корені: боротися із хабарництвом, підвищувати компетентність викладачів, запроваджувати новітні методики викладання, стимулюючи студентів мислити, а не запам'ятовувати, тим самим заохочувати їх до здобуття необхідних саме їм знань* (Commons. 04.06.2015)). Таким чином автори вкотре підкреслюють необхідність реформування національної системи освіти.

Натурморфна метафора є більш поширеною порівняно з двома попередніми моделями природоморфної метафори. У процесі такої метафоризації увиразнюються семи «простір», «стихія». Просторові уявлення стосовно образу освіти реалізовано словами *поле, нива, океан, шлях, роздоріжжя, прірва: Поки такого [реформи освіти] немає, ми всі – табун рабів у дикому освітньому полі на догану яничарам – освітнім рабовласникам!!!* (ВШНУ. 25.03.2017); *Лобода на ниві освіти* (заг.). *Стан освіти в Україні можна порівняти зі станом козацького собору в романі Олесь Гончара «Собор», а всі «реформи» в освіті, які проводять теперішні володьки лободи, – з риштуванням навколо храму* (ДТ. – 2013. – № 4); *Все-таки у великому освітньому океані не всі, хто в ньому плаває, знають, куди і як плисти, тому орієнтири, звісно, потрібні...* (НСВО. 10.11.2015). Невизначеність і вагання української освіти підкреслює метафора роздоріжжя: *Тривале перебування освітньої системи на роздоріжжі, коли ми відійшли від старої системи і не прийшли до нової, західної, є ненормальністю* (ДТ. – 2012. – № 2).

Амбівалентна метафора шляху/дороги в медійних текстах має на меті окреслити важливість та складність нового напрямку освітньої діяльності в країні, а також привернути увагу до поширеного в суспільстві нечесного способу здобуття вищої освіти (*легкої дороги*), наприклад: *Шлях до якісної вищої освіти* (ДТ. – 2013. – № 7); *Найгірше, що можуть зробити батьки для своїх дітей, – «забезпечити» їм легку дорогу до вишу* (УПЖ. 29.09.2009). Деякі

гострі питання української вищої школи, зокрема непорозуміння, що можуть виникати між об'єктами та суб'єктами навчання, фінансові проблеми увиразнено за допомогою метафори прірви: *...У більшості українських вишів між студентами і викладачами пролягає глибока прірва взаємного нерозуміння* (ДТ. – 2012. – № 19); *...Слід перестати дивитися на університети як на безодню, яка поглинає дедалі більше бюджетних коштів* (ДТ. – 2009. – № 13).

Як слушно зауважив Г. Солганик, «образна сила, динаміка метафор закладена в прямому, вихідному значенні слів, в означенні ними стихійних сил природи...» [331, 87]. Зі стихією природи в аналізованих текстах пов'язані насамперед освітні поняття «вища школа», «студент», «заклад освіти» (*Чорні хмари згуцаються над одним із престижних «вишів» Поділля...* (УМ. 20.11.2008)). Нерідко їхня негативна конотація зумовлена політичним підтекстом, що час від часу прозирає в освітньому дискурсі: *Вища школа від самого початку активно підтримавши Помаранчеву революцію, продовжує «вирувати»* (ДТ. – 2005. – № 10); *Студентський Євромайдан: КРОВ і ГРІМ* (ДТ. – 2013. – № 46). Наведені приклади свідчать, що лексика на позначення понять та явищ природи, які в людській свідомості усталилися як негативні (*прірва, безодня, грім, вирувати* та ін.), у медійному дискурсі вербалізує негаразди в освітній сфері. А виявлений нами факт кількісної переваги асоціацій освітніх понять із об'єктами *неживої* природи та переважно *негативне* забарвлення відповідних метафоричних висловів, очевидно, можна розцінювати як прерогативу в суспільстві песимістичних настроїв щодо царини знань та її майбутнього.

4.3 СОЦІОМОРФНА МЕТАФОРА

Соціоморфна метафора являє собою метафоричне перенесення когнітивних ознак сфери суспільства на поняття сфери освіти. Емпіричний матеріал дозволяє виділити кілька типів метафоричних моделей: «освіта – війна», «освіта – економіка та торгівля», «освіта – політика», «освіта – спорт та гра», «освіта – мистецтво», «освіта – релігія та вірування», «освіта – екологія», «освіта – право», «освіта – медицина», які реалізують тісний взаємозв'язок концептосфери освіти (а отже, й мовного образу) з відповідними концептосферами.

Метафора війни (мілітарна метафора) утворена за моделлю «освіта – війна» і має кілька різновидів: «заклад освіти – війна», «освітній процес – війна», «студент – війна», «освітній менеджмент – війна». Без сумніву, її можна вважати найбільш суперечливою. З одного боку, освіта – це одна з найбільш «миролюбних» суспільних галузей, з іншого – низка процесів, що тривають останній часом у вітчизняній освіті (реформування, конкуренція між навчальними закладами за абітурієнта та за державне замовлення, намагання вишів вийти на міжнародний освітній ринок, боротьба за якість та ін.) вимагає значної сили, уваги, впевненості, цілеспрямованості, вміння виробляти стратегію. Це саме ті риси, що поєднують освітню й військову галузі. Актуалізація військової лексики в освітніх метафорах, імовірно, зумовлена також воєнними діями, що тривають у країні. У мові ЗМІ мілітарна метафора об'єктивує такі когнітивні ознаки:

1. **«Війна, її різновиди».** Цей вид висловлювань є найбільш частотним, його центром стають слова *війна, битва, баталія, боротьба, відстрілювання, розстріл, вбивство*: «Гібридну» **війну** на освітньому полі тимчасово окупованого Криму Україна програє (ДТ. – 2015. – № 41); *Ну що ж, ніхто не казав, що битва за якісну освіту буде легкою* (ДТ. – 2014. – № 48–49); *Бакалавр – «недобиток університетських баталій», магістр – щось на зразок «спеціаліста»...* (ПП. 18.05.2012); **Боротьба** за майбутніх студентів (ГК. 12.02.2009) (про вступну кампанію); *...Цей позитивний чинник може стати фактором «відстрілювання ВНЗ».* Умовно: *ти не набрав студентів, значить, ти нікому не потрібен* (Галичина. 10.10.2011); *У війни нестудентське обличчя* (УК. 19.11.2015); **Розстріл** науки (заг.). *Отже, вбивство науки в Українській державі стало dokonаним фактом* (День. 19.02.2016).

2. «**Місцевість, де розгортається військова операція**». Метафора побудована на основі слів *плацдарм, поле битви, мінне поле, поле для воєн: Якісна освіта може бути надійним плацдармом для майбутнього успіху* (УПЖ. 09.06.2016); *Поле битви: освіта в анексованому Криму* (заг.). *Те, що освіта є полем битви в минулому, сучасному і майбутньому, добре розуміють далекоглядні політики* (ДТ. – 2015. – № 41); *...ЗНО – поле для ідеологічних воєн* (osvita.org.ua. 06.06.2014); *Мінне поле вступної кампанії* (УМ. 13.04.2011).

3. «**Місце розташування війська, передова позиція**»: *...Освіта є останнім оборонним рубежем держави* (Галичина. 01.02.2011).

4. «**Хід та результати війни**». Образ освіти асоціюється з наступом та етапами наступу на ворога: *Абітурієнти атакують вищі* (ГУ. 03.07.2009) (про вступну кампанію); *МОН зробило контрольний «постріл»* (Галичина. 19.03.2011); *Атаки на ЗНО продовжуються* (ПП. 17.09.2015); *Система вищої освіти України у 2012 році зазнала «болонської поразки»* (ДТ. – 2012. – № 49).

5. «**Учасники воєнних дій**». Учасники освітнього процесу часом порівнюються з учасниками воєнних дій: *Бакалавр – «недобиток університетських баталій»...* (ПП.18.05.2012); *Чомусь склалась така ситуація, що викладач як жандарм, а студент усіляко противиться* (ВШНУ. 07.04.2016); *Рід діяльності НПУ імені М. П. Драгоманова... є флагманом педагогічної освіти України* (Освіта. – 2015. – № 11 (5654)); *Школярі, вчителі, студенти, викладачі вищів, учені – всі ці мирні люди виявилися заручниками кримської війни* (ДТ. – 2014. – № 11).

6. «**Зброя**»: *Умовно: ти не набрав студентів, значить, ти нікому не потрібен. Тут можливі два варіанти: або пом'якшення, або, навпаки, снайперська гвинтівка* (Галичина. 10.10.2011).

Торговельно-економічна метафора представлена моделями, базою для яких стало метафоричне перенесення «освіта – економіка» і «освіта – торгівля». При цьому на позначення освітніх понять використовуються терміни економічної галузі. Серед різновидів такої метафори – «освіта – економічне поняття», «заклад освіти – економічне поняття», «викладач – економічне поняття», «здобувач освіти – економічне поняття», «освітній процес – економічне поняття», які в медійних тестах об'єктивують низку когнітивних ознак:

1. **«Гроші та пов'язані з ними процеси»:** ...*Бузи сидять без грошей* (ДТ. – 2007. – № 45); *Сповиті по руках і ногах, за відсутності серйозної науково-дослідницької бази, скуті безгрошів'ям, вони [українські ВНЗ] не зможуть на рівних конкурувати з іноземними вузами* (ДТ. – 2014. – № 3); ...*Відбувається її [освіти] девальвація, бо документ про вищу освіту сьогодні нічого не говорить про рівень знань його власника* (ДТ. – 2008. – № 6); *Девальвація репутації кожного викладача вищої школи* (texty.org.ua. 07.10.2009); *У нашій країні поняття «магістр» давно девальвоване. А швидше за все, це поняття в Україні ніколи й не тлумачилося в європейському контексті. Цьому є багато причин. І одна з них – несприйняття того, що вища освіта – це не продовження школи, а навчання у поєднанні з науковою діяльністю* (НСВО. 14.02.2016); **«Освітній кошук»** кожної дитини повинен передбачати не тільки кошти на оплату праці вчителя і комунальних послуг, а й кошти на підручники, навчальне обладнання та інші видатки, пов'язані з навчально-виховним процесом (ДТ. – 2013. – № 31) (про фінансування освіти); *Освіта у споживчому «кошику»:* розмова із заступником міністра освіти і науки України А. Богомолвим про фінансування освіти (УК. 03.10.2003). Використані в наведених прикладах економічні терміни *девальвація* («проваджене в законодавчому порядку зменшення золотого (срібного) вмісту грошової одинці, а також зниження курсу паперових грошей відносно золота (срібла) або іноземних валют [361, 184]), *девальвований* на позначення освітніх понять демонструють знецінення образу освіти в суспільстві.

2. **«Товар»:** *Знання – не товар...* (УМ. 27.02.2014). Як будь-який предмет торгівлі, освітні об'єкти (заклади освіти, диплом, навчальний процес) у межах метафоричних зворотів наділяються концептуальною ознакою «ціна», яка іноді змішується з «цінністю»: **Ціна і вага** «альма-матері» (УМ. 13.04.2007); *Підвищена психофізіологічна «ціна» навчання* (НСВО. 23.12.2015); **Почім дипломчик?** (УМ. 13.10.2009).

3. **«Форма торговельного підприємства, місце продажу товарів»:** *Університет – це не ринок. Це високорозвинений маркет з досить просунутою структурою договору купле-продажу, одне з тих місць, де гроші найбільше крутяться* (ВШНУ. 20.01.2016); *ВУЗ: Великий Універмаг Знань* (УПЖ. 20.07.2011); *Наші виші поволі перетворюються на супермаркети з продажу дипломів* (ГУ.07.06.2016); *Університет – це не гіпермаркет з продажу освітніх послуг, а підприємство в університетах – не*

синонім комерції (УК. 22.08.2014); «Корупції – ні», «Знання – не товар, університет – не базар»... (УМ. 27.02.2014).

4. «Торгівля та конкуренція»: ...Ми рішуче налаштовані боротися з неякісною освітою і вишами, які в народі називають «торговцями дипломами» (УМ. 25.11.2011); *Наші виші не вміють конкурувати. Вони сидять і чекають, коли їм когось приведуть* (ДТ. – 2015. – № 30).

Суспільно-політична метафора побудована на базі метафоричного перенесення «освіта – політика» й використовується для репрезентації поняття «освіта», «заклад освіти», «освітній менеджмент». Відповідно виділяємо такі її різновиди: «освіта – «політика», «заклад освіти – політика», «освітній менеджмент – політика».

Суспільно-політична метафора в медійних тестах об'єктивує кілька когнітивних ознак:

1. «**Система суспільних відносин**». Метафоричні вислови цього типу створюють образ освіти-окремої держави, де панує феодалізм або ж кріпацтво. Принципи керування у вищій школі порівнюються з одноособовим правлінням – владою феодала та тирана, а ректори українських університетів, відповідно, – з феодалами, монополями власниками земельних наділів: *Феодальна система вищої освіти* (ВШНУ. 28.04.2016); *Як звільнитися від кріпосного права в освіті* (ДТ. – 2014. – № 34) (про реформу освіти); *Феодалізм буває не лише на рівні ректора, але і на низовому рівні. При потуранні ректора навіть завідувач кафедри може вести себе як феодал, і на нього не буде управи* (ВШНУ. 20.02.2016); *Чи є ректор феодалом?* (osvita.ua. 19.02.2016); *Ректорський феодалізм* (osvita.ua. 19.02.2016); *Автономія університетів чи ректорський феодалізм?* (ДТ. – 2014. – № 11) (про нерівномірний розподіл зарплатні між працівниками в окремих ВНЗ); *Деякі університети взагалі скидаються на тиранію в мініатюрі, у рамках якої керівник закладу асоціює себе з його власником* (ДТ. – 2006. – № 4); *У кланово-корупційному соціумі ВНЗ стають ректорськими вотчинами, спаяними підбором персоналу за ознакою особистої відданості патрону* (ДТ. – 2009. – № 42). У свою чергу студенти асоціюються з підневільними кріпаками: *...Студенти – це не холопи, які отримують вказівки, куди їм іти, що їм робити і скільки їм стояти* (УК. 02.08.2013).

2. **«Зміна суспільного стану»:** ...*А чи насправді влада так вже хоче розкріпачення вишів та викладачів?* (ВШНУ. 22.01.2016); *Адже те, що пропонує міністерство, <...> – це подальше закріпачення українських університетів, тотальний контроль над ними з боку профільного міністерства* (ДТ. – 2011. – № 35).

3. **«Форми та атрибути класової боротьби».** Нагальні зміни в системі освіти асоціюються з революцією, протестом, страйком: *Революція в освіті. Українські університети запускають проект зі змішаного навчання* (texty.org.ua. 15.09.2016); *З цього моменту можна буде сказати, що революція в освіті почалася* (УПЖ. 09.12.2015) (про онлайн-навчання); *Революція у школі: старшокласники обирають предмети самостійно* (УПЖ. 19.06.2013); *Університет зараз страйкує...* (ВШНУ. 08.12.2015); *...Студентський протест в українському контексті* (Commons. 22.01.2014); *Університет на барикадах...* (Commons. 22.01.2014).

Спортивно-ігрова метафора. Ґрунтується на метафоричному перенесенні «освіта – спорт», «освіта – гра», представлена варіантами «освіта – спорт/гра», «заклад освіти – спорт/гра», «студент – спорт/гра».

Спортивно-ігрова метафора в медійних тестах об'єктивує такі когнітивні ознаки:

1. **«Спорт та його види»:** *Освітній армреслінг* (УМ. 27.10.2006) (про боротьбу МОН із «неугодними» вишами й закриття філій МАУП).

2. **«Гра, учасники та атрибути гри».** Учасниками так званої гри в метафоричних висловах стають вищі навчальні заклади: *Недержавний ВНЗ став повноправним гравцем на полі вищої освіти* (ДТ. – 2012. – № 2); *Ситуацію ускладнює і обмаль довіри між гравцями освітнього поля* (ДТ. – 2015. – № 35); *Кожен ВНЗ знаходить свій козир, пропонуючи абітурієнтам набір образів, що викликають довіру* (ДТ. – 2006. – № 17). Іноді навчальний заклад асоціюється з місцем проведення спортивних ігор: *...Наш вуз є таким собі інноваційним майданчиком для української вищої освіти...* (УМ. 06.07.2007).

3. **«Хід та результати змагання».** Освітні процеси зі складними перипетіями та конкуренція між вишами в уявленні мовців асоціюються зі змаганням. Відповідно одні метафори вербалізують перемогу учасників навчального процесу або персоніфікованих

навчальних закладів, інші – їх поразку: ...*Він [виш] лідирує по багатьох критеріях...* (УМ. 06.07.2007); *Студентське самоврядування програє вже на старті* (osvita.ua. 12.02.2016).

Менш продуктивними, але не менш важливими в текстах українських ЗМІ виявилися інші види суспільно-політичної метафори: мистецька, релігійна, кримінально-правова, екологічна та медична.

Мистецька метафора. Найбільш актуальними для аналізованих текстів є її метафоричні моделі «освіта – мистецтво» і «студент – мистецтво». В їх складі знаходимо приклади застосування термінів сфери музики й циркового мистецтва: *Павло Полянський про перші акорди української освіти* (ПП. 06.11.2014) (про концепцію розвитку освіти й науки); *...Перші ноти студентського життя.* (заг.) *Ні, я чесно намагалася піймати суть медових нот студентського життя* (Резонанс. – 2011. – № 11–12 (318–319)); *Освітній хіт-парад* (Галичина. 13.03.2014) (про найкращі школи Івано-Франківська за результатами міських предметних олімпіад); *Як студенту знайти роботу або стати людиною-оркестром* (Освіта і кар'єра. 2016); *На арену виходить онлайн-освіта...* (УПЖ. 14.01.2016).

Релігійна метафора. Модель «заклад освіти – релігія» репрезентує важливі події в житті студентства (*В НАУ вже майже 40 років проходить студентський фестиваль «Студвесна». Він мегапопулярний серед студентів і працівників, це багаторічна традиція і душа університету* (osvita.ua. 18.04.2016)); «міністр – релігія» – неправомірні дії освітнього керівництва (*33 смертних гріхи Табачника. Повний перелік дій міністра, які руйнують освіту* (texty.org.ua. 16.01.2012)); «учні – релігія» – іронічно змальовує образи учнів, які порівнюються з янголами (*Останнім часом наш люд взагалі забув про обов'язок батьків виховувати своє чадо. Все зіпхнули на вихователя, а потім – на вчителя. І виходить, що вчитель дурень, а учні – то просто янголи* (osvita.ua. 13.04.2107)). Викладачі асоціюються з уважними та завжди готовими надати допомогу служителями культу: *Вчитель – це такий своєрідний «священик», до якого приходять люди усіх професій і вірувань* (Управління освіти Хмельницької ради. 02.10.2016).

Різновидом релігійної метафори є модель «освіта – благодійність», центром якої стає поняття «благодійна установа»: *...Українська освіта – це, по суті, замкнене коло богадільні*

(texty.org.ua. 13.12.2011); *Вища освіта – не богадільня* (УМ. 01.10.2008) (про зменшення привілеїв при вступі до ВНЗ).

Кримінально-правова метафора, побудована на асоціації «освіта – право та його порушення», у мові ЗМІ представлена образними висловами *згвалтування освіти* та *згвалтування системи ЗНО* на позначення заполітизованої освіти й намагання знищити державну систему тестування. Вона актуалізує антропоморфні ознаки образу освіти, що постає у вигляді живої істоти, над якою здійснюється насилля, а отже, порушуються правові норми. Усе це дозволяє кваліфікувати такий тип метафор як кримінально-правові: *Ганебним явищем для української освіти стала її політизація напередодні виборів до Верховної Ради України. <...> Аналогів такого політичного згвалтування освіти не знайти в жодній демократичній країні світу* (ДТ. – 2012. – № 49); *...Заяви про «крах», «згвалтування системи ЗНО...»* (ДТ. – 2015. – № 44–45).

У результаті зіставлення понять сфери освіти й медицини в текстах ЗМІ з'являється **медична метафора**, що репрезентує семи «встановлення діагнозу» (*В освіті, як у медицині, погана діагностика. Бажане видається за дійсне* (ВШНУ. 01.01.2016)), «поширення захворюваності» (*Епідемія плагіату. Як виробити імунітет?* (ДТ. – 2007. – № 36)) та деякі інші, пов'язані з «нездоровими» процесами в суспільстві.

Ігнорування плагіату порівнюється з вибухом Чорнобиля, що став найбільшою екологічною катастрофою в державі: *Якщо МОН прийме, що плагіату нема і все ОК, це буде вибух Чорнобиля для української науки та освіти. Буде надано офіційне схвалення плагіату, псевдонауки, корупції* (USW. 14.04.2016). Наведений приклад є ілюстрацією **екологічної метафори**.

Усі описані вище типи соціоморфної метафори реалізують взаємозв'язок концептосфери освіти й відповідного мовного образу з іншими суспільними галузями, що найбільшою мірою проявляється через термінологію в її складі. У метафоричних висловлюваннях знаходять прояв полярність думок стосовно різних соціальних проблем.

4.4 АРТЕФАКТНА МЕТАФОРА

За словами А. Чудінова, «людина реалізує себе у створених нею речах – артефактах. Створюючи речі, людина намагається удосконалити світ, зробити його таким, щоб він якомога більше відповідав її власним потребам» [393]. Основою для моделювання метафори цього типу є асоціації освітніх понять з артефактами. Вона представлена такими різновидами: «освіта – будівля», «освіта – машина», «освіта – виробництво», «освіта – предмет», «освіта – їжа».

Модель «освіта – будівля» реалізована кількома варіантами метафоричного перенесення: «освіта – будівля», «заклад освіти – будівля», «наука – будівля». Причому освітні поняття можуть зіставлятися як з архітектурними спорудами (*будівля, храм*), так і з їх структурними частинами та елементами декору (*вікно, двері, фундамент, плінтус*), а також процесами реконструкції (*ремонт, євроремонт, генеральне прибирання, демонтаж*): *Якщо порівнювати українську систему освіти зі старою будівлею радянських часів, то масові онлайн-курси в такому випадку будуть схожі на надбудований пентхаус для десяти відсотків мешканців будинку, а не на так потрібний йому капітальний ремонт* (УПЖ. 22.12.2016); **Будівля освіти: особливості національної корупції** (ДТ. – 2014. – № 38); *Школа – це храм, який не ділить нас ні за вірою, ні за нацією, ні за расою* (Управління освіти Хмельницької міської ради. 02.10.2016); *Університетський храм притягує молодь* (Галичина. 28.09.2013); *...Академічний навчальний заклад [Львівський національний університет] по праву утвердився як храм освіти й науки з відповідним академічним кліматом та атмосферою* (УК.05.02.2011); *У нашій освіті зараз відчинилося невелике вікно українізації. <...> Але це вікно може неочікувано зачинитися, адже у цьому плані майже нічого не робиться...* (УПЖ. 10.06.2015); *А вища освіта і наука – це резерв держави, який дасть змогу реформувати інші сфери державного та суспільного життя. Це відчинені двері на глобальні ринки* (ДТ. – 2011. – № 48); **Фундаментом освіти є наука** (ДТ. – 2012. – № 17); *Лихо в тому, що в Україні при формуванні національної системи вищої освіти збережено гнилий за своєю суттю фундамент радянської вищої школи, який доповнено сумнівними, розбалансованими та непродуманими надбудовами* (ДТ. – 2010. – № 2); *Такого рівня плінтусу українська освіта та наука ще не знала!!!* (ВШНУ. 29.12.2016); *Вища школа точно потребує демонтажу, а не шанобливого ставлення*

(ВШНУ. 11.01.2016); ...Зміни, які відбуваються у молодшій школі зараз, можна назвати великим **генеральним прибиранням**, але це ще не перебудова і навіть не капітальний ремонт системи... (texty.org.ua. 19.12.2016). Слово *ремонт* у складі артефактних метафор асоціюється зі змінами у вітчизняній системі освіти, тобто за значенням наближається до слова *реформування* (**Будівля освіти: потрібен капітальний ремонт** (ДТ. – 2005. – № 34); **Будівля освіти: ремонт триває, або Що несе нам новий закон про вищу освіту** (ДТ. – 2014. – № 30)). Слово *євроремонт* як уособлення змін у вітчизняній системі освіти набуває амбівалентної оцінної конотації: в одних випадках воно реалізує позитивні освітні тенденції, наприклад, підписання Закону України «Про вищу освіту» як нової стратегії європейського розвитку нації (**«Євроремонт» освіти розпочато** (ГУ. 06.08.2014)); в інших – негативні корупційні прояви в галузі (*Сесії вирішуються «під ключ» – як євроремонт* (texty.org.ua. 22.02.2016)).

Метафорична модель «**освіта – машина**» функціонує у двох різновидах: «освіта – транспорт та його рух» і «освіта – механізм». Мовними репрезентантами першої стають слова на позначення різних видів транспорту – сухопутного, залізничного, морського, наприклад: *...Освіта ХХ ст. вмощувала студента на пасажирське місце, а автомобілем управляли учитель і система. У ХХІ ст. учень пересідає у крісло водія й сам визначає шлях* (УК. 02.06.2016); *Невже ми й надалі будемо вигадувати собі «хитрий» велосипед іншої освіти...?* (osvita.ua. 22.04.2016); *...Досягнення вищої освіти нагадують нещодавно презентований кївською владою проект електрички з Троєщини на Петрівку (функціонально працює, великих фінансових затрат не вимагає, але все пізнається в порівнянні)* (ДТ. – 2009. – № 45); *Освіта як локомотив позитивних змін* (День. – 2015. – № 221); *У світі конкуренція університетів (і їх ректорів!) є «локомотивом» напрацювання орієнтирів розвитку суспільства* (ОУ. 20.10.2014, № 39); *Із погляду сучасної організації інформаційних потоків захист дисертації – це поїздка на паровозі, коли можна летіти літаком, при цьому заплативши за квиток у кілька разів менше* (ДТ. – 2013. – № 14); *Яким би величним та «озброєним» крейсер «Вища освіта України» Вам би не вважався, наука, вона – така: як гайне ракетою, чи вірусом, чи «мирним» атомом (боронь, Боже), то від крейсерів та інших кораблів нічого не залишиться...* (ВШНУ. 28.04.2016); *Наче потужний океанський*

лайнера, об борт якого розбиваються найбільші шторми, проходить через усі перипетії наших реалій один із найкращих вузів України – Тернопільський національний економічний університет (УМ. 30.01.2010); *А мені МОН у період керування Квітом нагадує човен, стерновий якого замість тримання стерном заданого курсу і синхронізації роботи веслувальників спокійно сидів собі і читав, що там пишуть у його смартфоні, а кожен із веслувальників у ранзі заступника міністра, а то й навіть директора департаменту, підпорядкованого не дуже активному заступнику міністра, сам по собі обирає і темп веслування, і напрямок* (НСВО. 15.04.2016).

Когнітивна ознака руху, яка притаманна поняттю «транспорт», у мові ЗМІ переноситься на поняття «освіта» й вербалізується відповідними дієсловами: *дрейфувати* («пасивно рухатися під дією течії, вітру, хвиль; відхилятися від узятото курсу під дією чого-небудь; маневруючи вітрилами, утримуватися приблизно на одному місці» [325, II, 411]), *пробуксовувати* («буксуючи, ковзатися на місці, обертатися вхолосту» [325, VIII, 126]), *сідати на міліну* («потрапити в скрутне становище») (ДТ. – 2010. – № 48). Здебільшого це повільний, «холостий» рух, що репрезентує незначні здобутки в українській освіті й науці: ... *Без компасу й вітрил дрейфує українська наука* (ДТ. – 2017. – № 12); *Електронний вступ: працює, хоча й пробуксовує* (СВ. 19.07.2016).

Метафорична модель «освіта – механізм» реалізує уявлення про досліджуваний образ як єдиний механізм, що працює заради досягнення певних результатів (*Освіта має бути соціальним ліфтом* (УПЖ. 05.10.2013); *ЗНО – ватерпас реформ* (ДТ. 24.03.2017)). Важливість навчальних закладів для суспільства передано метафоричними зворотами з номінаціями механізмів, без яких не може працювати жодна машина (*двигун, генератор* та ін.), як не може нормально функціонувати суспільство без освітньої підготовки молоді: *Університет – це двигун міста* (День. 13.05.2016, № 81–82); *Академія [Києво-Могилянська академія] завжди була генератором змін у вітчизняній освіті* (ДТ. – 2014. – № 44).

Порівняння з машиною викладача покликане підкреслити його пасивність та брак свободи: *Викладач – слухняна машина з ручним керуванням* (ДТ. – 2009. – № 2); *Викладач – не «кріпак на галері», прикутий до своєї установи, і не «машина» для читання лекцій* (УМ. 27.01.2009) (про необхідність запровадження стажування для викладачів).

Навчання в університеті асоціюється з конвеєром, що уособлює безперервність та цілісність процесу виробництва. Позитивно конотований вислів *поставити на конвеєр* («налагодити безперервність виробництва чого-небудь» [361, 321]) у медійних текстах набуває нового смислового відтінку, пов'язаного з неякісною або непродуктивною підготовкою фахівців у вищій школі: *А в нас це часто-густо конвеєр по штампуванню таких собі осіб з «верховною освітою». Звичайно, за грубі гроші, як-то кажуть...* (РО. 29.03.2016) (про вищу освіту); *У гонитві за тим, щоб набрати потрібну кількість балів (60–100), студенти ставлять навчання на конвеєр. І тільки ближче до старших курсів студент починає працювати на знання* (УК. 27.04.2013); *Конвеєр української вищої школи «успішно» працює, випускаючи щорічно сотні тисяч «спеціалістів», більшість з яких є неукми з купленими «кірочками»* (ДТ. – 2010. – № 2).

«Освіта – виробництво». Лексика виробничої сфери (*виробництво, підприємство, фабрика, цех, кузня*) є надзвичайно поширеною в метафоричній мові ЗМІ: *Університети з наукових інститутів перетворилися на фабрики «кірочок»* (ДТ. – 2010. – № 19); *Вузи – це такі ж самі виробничі підприємства, як, наприклад, підприємства сфери послуг – різняться вони лише продукцією, а тому і своєю суспільною значимістю і потребою потужної підтримки держави* (ДТ. – 2007. – № 26); *А для нинішнього уряду університет – це наче підприємства, які шують тапки і на яких потрібно економити...* (ГК. 25.09.2013); *Створюється свій мікроклімат маленького «прибуткового підприємства»* (texty.org.ua. 13.12.2011) (про заклад вищої освіти); *Чому в Україні припинилось «виробництво» професорів? Причина проста – bad English* (texty.org.ua. 10.10.2016); *Можна сміливо твердити, що студентський цех, котрий народився в Україні разом із Києво-Могилянською академією, нині отримав потужний поштовх до свого розвитку як помітної соціальної системи суспільства* (ДУ. 24.01.2014); *ЛІМ [Львівський інститут менеджменту]: кузня успішних підприємств* (ПП. 04.08.2015). На позначення освітніх понять використовуються також номінації процесів виробництва (*штампувати, виміряти, маркування, розгерметизація, загерметизований*): *«Маркування» освіти* (Галичина. 22.10.2013) (про наукову діяльність в університеті); *Виміряти освіту: що і як оцінює PISA?* (Commons. 20.07.2016); *Українські вузи штамнують неуків за гроші із задоволенням* (ДТ. – 2008. – № 6); *...Шанс на*

розгерметизацію нашої вищої школи, скоріш за все, знову буде втрачено. Вища школа – *загерметизована* посудина, що не пропускає крізь свою поверхню нічого, проте всередині може застоюватися і втрачати свої позитивні властивості (osvita.ua. 10.04.2016).

У складі артефактних метафор, побудованих за моделлю «**освіта – предмет**», трапляються назви предметів різноманітного характеру, наприклад, предметів побуту (*ключ, пастка, сміттєвий бак, корито*), знарядь праці (*серп*), приладів (*компас*), аксесуарів (*гаманець, браслет*) та ін.: *А вища освіта – то ключ до успіху* (expres.ua. 08.06.2016); *МОН перетворило вищу освіту в сміттєвий бак* (ВШНУ. 30.01.2016); *Незалежне тестування-2015: серпом по неякісній освіті* (ДТ. 14.10.2014); *Освіта як магніт* (Новое время. 04.03.2016); *Університетська автономія – не «корито» для ректора* (ДТ. 2006. – № 11); *Насамперед класичний університет має бути взірцем і методологічним компасом для інших вишів у проведенні ефективних фундаментальних досліджень у галузі природничих та соціогуманітарних наук, посилення інтеграційних тенденцій у сфері наукового пошуку* (УК. 23.11.2011); *Браслети для ректора* (УМ. 06.08.2013) (про затримання за хабарництво ректора Національного університету Державної податкової служби Петра Мельника); *Більшості контрактників потрібен диплом як аксесуар до «все в шоколаді»...* (УМ. 28.08.2014); *ЗНО – фільтр, що визначає, хто отримає бюджетне місце та стипендію від держави, а хто платитиме самотужки* (Commons. 04.05.2016); *...ЗНО – не фільтр бюджетних місць. ЗНО – це фільтр, хто взагалі закінчить школу, а хто ні* (НСВО. 05.05.2016); *...Тестування – це лотерея, де діти просто вгадують відповіді...* (УК. 14.02.2012); *...А насправді маємо велику суспільну імітацію – студенти імітують, що вчать, викладачі – що працюють... Потрібно шукати нові виходи з цієї пастки!!!* (ОТР, березень, 2016).

Шляхом метафоризації освітніх понять за моделлю «**освіта – їжа**» авторам вдається висловити власну думку про якість : *Система освіти України – це поганий майонез* (НСВО. 27.02.2016); *Якісна освіта як кава STARBUCKS. Грузинський досвід освітніх реформ* (Commons. 21.10.2015); *Закон про вищу освіту – продукт, зварений у власному соку* (ГУ. 07.06.2011). Роздуми про інновації в галузі вербалізовано шляхом порівняння освіти з тістом та пиріжками: *Потрібно не те що об'єднувати так звані «університети», а ще вчора було потрібно «замісити» з них наявних кардинально нове,*

справжнє університетське «тісто», а воно гарантується у першу чергу студентами, котрі здатні вчитися хоча б без списування. Вже не кажучи про оцінки за хабарі (ВШНУ. 04.02.2016); *Тести – не пиріжки. Не пробувати – впроваджувати потрібно* (ДТ. – 2005. – № 33). Порівняння з хлібними виробами мають міцне етнокультурне підґрунтя, адже хліб в українського народу завжди був у пошані, вважався найголовнішою їжею, символом щастя, згоди, єднання, багатства [100, 618], а пиріжки традиційно символізують гостинність, святковість [100, 450]. Недаремно відповідні номінації у складі метафоричних висловів супроводжується позитивною конотацією.

Крім зазначених вище типів метафор, у текстах ЗМІ знаходимо випадки функціонування образних висловів, пов'язаних з одоративним, слуховим та смаковим відчуттям: *...Вже у перший день навчання я врешті-решт відчула приємний аромат студентських свят та результату наполегливої праці й самовдосконалення* (Резонанс. – 2011. – № 11–12 (318–319)); *Тиша незалежного тестування* (Галичина. 26.05.2012) (про проведення ЗНО без порушень); *Смак студентського життя* (ПП. 17.05.2012). Вони відбивають психологічні особливості авторського світосприйняття й надають текстам неповторного колориту.

Найбільшої стилістичної виразності у створенні образів автори досягають за допомогою розгорнутих метафоричних конструкцій, що поєднують у собі різні типи метафоричного перенесення, наприклад, «заклад освіти – будівля» + «заклад освіти – предмет» + «заклад освіти – людина»: *Це [університет] оселя мудрості, світоч світу, посланник віри, alma mater молодій генерації...* (ДТ. – 2015. – № 26).

Когнітивна метафора є продуктивним засобом вербалізації образу освіти, дієвим інструментом реалізації його ціннісного складника. На противагу думці Л. Одинецької, що метафора як засіб маніпулювання в мові ЗМІ сприяє формуванню негативної оцінки різних суспільно-політичних явищ, легковажного ставлення до важливих проблем [221, 47], вважаємо, що прагматична функція освітньої метафори в українських медійних текстах не пов'язана з маніпулюванням людською свідомістю, тим більше з легковажністю. Навпаки, її завдання – привернути увагу читача до актуальних питань, спробувати разом знайти вихід із скрутною ситуації.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО РОЗДІЛУ

1. *Когнітивна метафора* є прикметною ознакою мови ЗМІ, продуктивним засобом вербалізації мовного образу освіти та дієвим інструментом реалізації його ціннісного складника. Найчастіше вона фокусується навколо понять «освіта» (47 % метафоричних висловів), «заклад освіти» (35 %) та «здобувач освіти» (7 %). Виявлена в опрацьованих текстах система метафоричних моделей сприяє їх емоційності й образності, панорамності національного світогляду.

2. В основі образних словосполучень на позначення освітніх понять лежать різні типи метафоричного перенесення: від людини (антропоморфна метафора, 47 % одиниць), від соціального поняття (соціоморфна метафора, 23 %), від природи (природоморфна метафора, 7 %), від предмета (артефактна метафора, 3 %). Найбільш активними репрезентантами поняття «освіта» є антропоморфна й артефактна метафори, «заклад освіти» – антропоморфна й соціоморфна метафори, «педагогічний, науково-педагогічний, науковий працівник», «здобувач освіти», «освітній менеджмент» – соціоморфна метафора.

3. Виявлений факт, що майже половину опрацьованих висловлювань утворено за метафоричною моделлю «освіта – людина», пояснюємо загальним антропоморфним сприйняттям дійсності, що притаманне українській нації. Найбільш продуктивним різновидом *антропоморфної метафори* виявилася модель «освіта – людина фізіологічна», що ґрунтується на уявленнях про освітні поняття як живий організм, який проходить кілька етапів функціонування: живе, розвивається (вітальна метафора), хворіє (морбiальна метафора) та помирає (модель «освіта – смерть») (*Вища школа сприймається як живий організм; Українська вища освіта – мертва; Українська вища освіта – в «передінфарктному» стані*). Метафора «освіта – людина соціальна» представлена двома моделями: 1) «освіта – родина», що ґрунтується на асоціаціях освітніх реалій із поняттям «сім'я/родина» (*ЗНО осиротіло*) і передає зв'язки освітньої галузі з іншими галузями суспільства (*Освіта не може слугувати політиці, як не може слугувати старша сестра меншій*); 2) «освіта – суспільство», що відбиває стосунки людини в соціумі (*Освітнянська нива: один з сошкою, а семеро з ложкою*).

4. Моделі *соціоморфної метафори* («освіта – війна», «освіта – економіка та торгівля», «освіта – політика», «освіта – спорт та гра», «освіта – мистецтво», «освіта – релігія та вірування», «освіта –

екологія», «освіта – право», «освіта – медицина») реалізують тісний взаємозв'язок концептосфери освіти із зазначеними концептосферами. Цей тип висловлювань представлений метафорою війни (*освіта є останнім оборонним рубежем держави*), торговельно-економічною (*девальвація репутації кожного викладача вищої школи*), суспільно-політичною (*феодална система вищої освіти*), спортивно-ігровою (*ВНЗ знаходить свій козир*), мистецькою (*освітній хіт-парад*), медичною (*епідемія плагіату*), а також релігійною, кримінально-правовою та екологічною метафорами.

5. *Природоморфна метафора* в медійних текстах має три різновиди: зооморфна («освіта – тваринний світ», наприклад: *студент – птаха вільна; контрактник – священна корова*), фітоморфна («освіта – рослинний світ»: *файно квітує будьяками наукове поле країни*) і натурморфна («освіта – нежива природа»: *великий освітній океан*). Лексика на позначення негативних понять та явищ природи, які загрожують життєдіяльності людини (*прірва, безодня, грім, вирувати* та ін.) у складі метафоричних словосполучень вербалізує усілякі негаразди в галузі. Кількісна перевага асоціатів, пов'язаних із *неживою* природою, та здебільшого *негативне* забарвлення природоморфних метафор відбивають поширені в суспільстві песимістичні настрої щодо стану вітчизняної освіти.

6. Основою для моделювання *артефактної метафори* є порівняння освітніх понять із фізичними об'єктами (артефактами): «освіта – будівля» (*Будівля освіти: особливості національної корупції*), «освіта – машина» (*Освіта як локомотив позитивних змін*), «освіта – виробництво» (*Університети з наукових інститутів перетворилися на фабрики «кірочок»*), «освіта – предмет» (*Вища освіта – то ключ до успіху*), «освіта – їжа» (*Якісна освіта як кава STARBUCKS*).

7. Когнітивними корелятами освітніх метафор часто стають поняття, що, відповідно до загальнолюдських стереотипів, є небажаними й викликають загрозу для життя, – «хвороба», «смерть», «стихийне лихо», «війна», «інфляція», «феодалізм», «тиранія», «вибух Чорнобиля», «анексія Криму», «воєнні дії на Донбасі» тощо. Такі висловлювання спрямовують реципієнта на розуміння ролі освіти в суспільстві, критичне ставлення до процесів її реформування, забезпечують емоційність і образність медійних текстів, сприяють ствердженню світоглядних орієнтирів громадян, дозволяють реконструювати відповідний фрагмент української мовної картини світу на сучасному історичному етапі.

Розділ 5

СПЕЦИФІКА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ МОВНОГО ОБРАЗУ ОСВІТИ В ТЕКСТАХ ОКРЕМИХ СУСПІЛЬНИХ ГРУП МОВЦІВ

Поняття сфери освіти в медійних текстах репрезентовані низкою лексичних засобів, серед яких стрижневими є слова на позначення закладів освіти (*університет, академія, інститут, коледж, школа* та ін.) – 29 %, здобувачів освіти (*студент, учень* та ін.) – 20 %, педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників (*викладач, учитель* та ін.) – 11 %, освітнього менеджменту (*ректор, декан, Мінісвіти, міністр* та ін.) – 9 %, освітнього процесу (*навчання, ЗНО, диплом, іспит* та ін.) – 8 % та поняття «освіта» – 23 %. Кількісне співвідношення зазначених номінацій варіюється залежно від категорій мовців (авторів текстів) та їх ціннісних орієнтацій: у студентських текстах домінують лексико-семантичні групи «Здобувачі освіти» (34 %), «Педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники» (21 %), «Заклади освіти» (15 %), «Освітній процес» (14 %), «Освіта» (11 %); у текстах освітян – «Заклади освіти» (29 %), «Здобувачі освіти» (23 %), «Освіта» (22 %); у журналістських виданнях – «Заклади освіти» (34 %), «Освіта» (27 %), «Здобувачі освіти» (15 %). Функціональну стабільність демонструють номінації закладів освіти і здобувачів освіти. В умовах запровадження в освітній процес принципу студентоцентризму велика частотність останньої лексико-семантичної групи, що репрезентує образи студентів і учнів як центральних фігур освітнього процесу, є проявом позитивних тенденцій. Освітяни й громадськість найчастіше звертаються до самого поняття «освіта», тоді як характерною рисою студентських і журналістських текстів є широка представленість поняття «освітній процес», яке в текстах освітян згадується дуже рідко.

Загальне уявлення про структурні особливості мовного образу освіти в мовній картині світу трьох суспільних категорій мовців дає *індекс когнітивної різноманітності концептів* (див. А. Архарова: [13, 17]), який являє собою відношення кількості когнітивних ознак, що утворюють структуру образу в одній концептосфері, до кількості когнітивних ознак, що утворюють його структуру в концептосфері зіставлення. Результатом співвіднесення когнітивних ознак, притаманних образу освіти в мовній картині світу журналістів і освітян, став показник 1,3; освітян і студентів – 1,8; журналістів і

студентів – 2,3. Міркуючи, чим більша цифра, тим більша різниця в концептуалізації докілья, можна констатувати, що мовлення журналістів і освітян демонструє найбільшу спорідненість, найбільш широке тлумачення освітніх реалій. Дещо меншу схожість спостерігаємо в мовній картині світу учасників навчального процесу – освітян і студентів. Найбільше різниться категоризація образу освіти журналістами і студентами: останні сприймають його вужче, менш деталізовано.

Розглянувши особливості репрезентації мовного образу освіти за окремими його складниками, можна констатувати, що поняття «освіта» найширше експліковано в текстах студентів (виділено 14 когнітивних ознак), «викладач» і «заклад освіти» – журналістів (13 і 26 когнітивних ознак відповідно), «студент» – освітян (20). Когнітивні ознаки поняття «освітній менеджмент» приблизно однакові в освітян і громадськості. У цілому ж у мові ЗМІ найбільш широко категоризовано поняття «здобувач освіти» і «заклад освіти» (50 і 49 когнітивних ознак відповідно), менше – «освіта» і «викладач» (33 і 29), найменше – «освітній менеджмент» (12). Для всіх проаналізованих понять однаково важливими виявилися когнітивні ознаки «якість», «оцінка», «національність», «інноваційність», що разом репрезентують національну ідентичність та сучасний європейський вектор галузі.

5.1 ОСВІТНІ РЕАЛІЇ В МОВІ СТУДЕНТСЬКИХ ЖУРНАЛІВ

Поняття «освіта»

У свідомості української молоді поняття «освіта» й «вища освіта» сприймаються як єдине ціле. Розгляд сукупності контекстуальних значень обох номінацій дозволяє зрозуміти першопричини навчання сучасного студента:

- **«освіта – знання»**, а саме: «передача знань» (*Освіта – передача накопичених суспільством знань молодому поколінню для розвитку в нього пізнавальних можливостей, а також набуття вмінь і навичок для практичного застосування загальноосвітніх і професійних знань* (ОТ. 15.12.2013)); «багаж знань» (*Освіта – «пластиковий диплом про закінчену освіту чи блискучий, досконалий багаж спеціальних знань з тієї чи іншої спеціальності»* (ОТ. 17.12.2011)); «набір фактичних знань» (*...Якісна освіта являє собою набір фактичних знань та прикладних методів у певному ремеслі або галузі науки, що формує людину як робочу силу з певною спеціалізацією* (ОТ. 24.12.2011));

- **«освіта – людина»**: «необхідна складова людини як соціальної істоти» (*Освіта є необхідною складовою людини як соціальної істоти, вона скеровує нас у житті, допомагає нам у виборі професії, забезпечує нам робоче місце та стабілізує житті* (ОТ. 08.08.2012)); «засіб формування людини» (*...Освіта – це явище, за допомогою якого з первинно хаотичної та ірраціональної сутності людської істоти поступово кристалізується той, кого сучасність називає людиною* (ОТ. 04.03.2012)); «умова реалізації людини як особистості» (*Освіта – це те, без чого людина не може реалізуватися як особистість, пристосуватися до умов сучасного життя та виховати гідно майбутнє покоління* (ОТ. 13.09.2012));

- **«освіта – життя»**: «невід’ємна складова життя людини» (*Освіта є невід’ємною складовою життя людини, починаючи з раннього дитинства* (ОТ. 11.10.2011)); *Так, вища освіта є важливою та невід’ємною складовою сучасного успішного життя, але лише тоді, коли людина усвідомлює це і робить все, щоб бути успішною та щасливою!* (ОТ. 09.07.2012)); «запорука успіху в житті» (*Темп сучасного життя є надзвичайно шаленим, запорукою успіху, безперечно, є освіта* (ОТ. 30.03.2012)); «путівка в життя» (*...Вища освіта – це путівка в життя, в кожного своя* (ОТ. 27.09.2011));

- **«освіта – майбутнє людини, суспільства, держави»**: «фундамент, база для формування майбутнього» (*Вища освіта для*

молоді – це саме той фундамент, на якому вона повинна будувати своє майбутнє і майбутнє своєї держави. Це обґрунтовується тим, що вища освіта надає людині широкий кругозір та ерудицію. Саме завдяки університетським знанням розвиваються моральні цінності людей, суспільство та поведінка в ньому (ОТ. 10.12.2011); Для мене вища освіта – це база, решта залежить конкретно від тебе. Адже, отримавши папірець, ти не отримуєш гарантії, що далі все піде гладко, що ти знайдеш з легкістю роботу, вона обов'язково буде роботою твоєї мрії, яка ще й приноситиме чималий прибуток... (ОТ. 27.02.2012)); «інвестиції в майбутнє» (Потрапивши у цей несправедливий світ і усвідомивши всю його несправедливість, я поставив собі за мету зробити його кращим. Важко здійснити свої грандіозні плани, маючи лише елементарні засоби для існування і 1,3 кг речовини, що зветься мозком. Холодним зимовим ранком, в років 16, я вирішив, що внесення інвестицій в мої 1,3 кіло дадуть мені прибуток в майбутньому у вигляді великих гір грошей. Інвестиціями я обрав вищу освіту, відповідно інвестором – вуз (ОТ. 08.12.2011));

- **«освіта – суспільство»:** «основа всебічного розвитку суспільства» (Освіта – основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства (ОТ. 19.09.2011); Освіта – стратегічна основа розвитку суспільства, нації і держави, запорука майбутнього, найбільш масштабна і людиноємна сфера суспільства, його політичної, соціально-економічної, культурної й наукової організації. Вона є засобом відтворення й нарощування інтелектуального, духовного потенціалу народу, виховання патріота і громадянина, дієвим чинником модернізації суспільства (ОТ. 20.09.2011)); «умова розвитку суспільства» (Для сучасної молоді освіта може стати умовою та одним з гарантів забезпечення переходу нації до нового демократичного із соціально-орієнтованою ринковою економікою суспільства (ОТ. 30.03.2012)); ...Вища освіта є пріоритетною галуззю, яка забезпечує стабільне функціонування і розвиток усіх сфер життєдіяльності суспільства (ОТ. 20.09.2011)); «ключовий фактор престижу й поваги в суспільстві» (У сучасному українському суспільстві вища освіта є ключовим фактором престижу і поваги оточуючих (ОТ. 06.10.2011));

- **«освіта – культура»:** «сховище культурної спадщини людства» (ОТ. 04.03.2012)); «система навчальних і виховних закладів» (Освіта є певна система навчальних і виховних закладів, що здійснюють різноманітні форми залучення їх досвідів в освоєння

багатств культури (ОТ. 28.09.2011)); «не надбання цивілізації» (Освіта – це не надбання сучасної цивілізації, вона існувала дуже давно (ОТ. 10.08.2013));

- **«освіта – кар’єра»:** «сходінка до кар’єрного зростання» (Вища освіта – перша сходінка до кар’єрного зростання. Без вищої освіти побудувати кар’єру сьогодні дуже складно (ОТ. 09.07.2012)); «допоміжний інструмент для підкорення кар’єрних висот» (Вища освіта – це лише допоміжний інструмент для підкорення кар’єрних висот. Знання є силою лише тоді, коли вони застосовуються практично (ОТ. 09.07.2012); Вища освіта – всього лише допоміжний інструмент, свого роду альпеншток для підкорення кар’єрних висот (ОТ. 09.02.2013)); «умова працевлаштування/не гарантія працевлаштування» (...Вища освіта в наш час є переважно обов’язковою вимогою при працевлаштуванні (ОТ. 20.01.2012); Вища освіта – це не гарантія того, що вдасться добре працевлаштуватися і багато заробляти. Гарантією успішної кар’єри може послужити ваша особиста цілеспрямованість, наполегливість, працьовитість та удача (ОТ. 09.07.2012)). Два останні приклади репрезентують неоднозначний погляд на вищу освіту: з одного боку, вона є цінністю, без неї важко влаштуватися на роботу, з іншого боку, її недостатньо для побудови успішної кар’єри.

З усіх виділених значень найбільш частотними виявилися «освіта – суспільство» та «освіта – кар’єра» (по 19 %), дещо менше представлені «освіта – людина» та «освіта – життя» (по 16 %), найменш частотним є розуміння освіти як культурної цінності (11,5 %) і джерела знань (7 %). Отримані статистичні дані чітко представляють пріоритети сучасної молоді.

Крім того, у студентських текстах освіта – **«пріоритет»** (Освіта є однією із **пріоритетних сфер** соціально-економічного, духовного та культурного розвитку суспільства (ЯС. – 2009. – № 7–8. – С. 25)); **«благо»** (Освіта ніколи не була чимось таким, що тобі дарують, особливо вища освіта. Це благо, яке потрібно заслужити (ЯС. – 2014. – № 4. – С. 8)), **«стаж»** (Освіта у ВНЗ – це також **стаж** (ЯС. – 2015. – № 2. – С. 13)); вища освіта – **«успіх у житті»** (Вища освіта і талант – це все, що потрібно для успішної посадки в одному із пунктів життя... (ЯС. – 2009. – № 9–10. – С. 21)); українська освіта – **«одна з найбільш корумпованих сфер»** (ЯС. – 2014. – № 3. – С. 15). На прохання авторів журналу продовжити фразу «Освіта – це...» реципієнти надали такі відповіді: ...Один із способів реалізувати власне життя за принципом «Бути»,

на відміну від «Мати» (ЯС. – 2013. – № 1. – С. 18); ...Основна складова реалізації та самовизначеності особистості (ЯС. – 2013. – № 1. – С. 19).

Аналіз синтагматичних зв'язків номінацій *освіта* й *вища освіта*, що представлені прикметниковими, іменниковими, займенниковими та дієслівними словосполученнями, доповнюють характеристику мовного образу такими значеннями:

- **«цінність та знецінення освіти»: важлива, надзвичайно важлива/неважлива** (...Освіта є дуже важливою в нашому житті, тому що, не маючи певних базових знань, людина не може і не буде розвиватись як самостійна, обдарована особистість (ОТ. 27.03.2013); ...І освіта, і самоосвіта є **надзвичайно важливими** для розвитку людини, але загалом, якщо на початку людського життя, в силу низького рівня розвитку свідомості, має домінувати освіта, то з часом, із підвищенням рівня розвитку особистості (за допомогою тієї самої освіти, в чому й має полягати головна її роль) все більшого значення має здобувати самоосвіта, аж поки вона не перетвориться на домінуючий спосіб здобуття людиною знань (ОТ. 22.11.2011); На даному етапі життя вища освіта **не є важливою**, щоб працювати так, як хочеться, а не так, як дозволятиме гаманець (ОТ. 31.03.2012); І не важливі після цього гроші, премії, а **важливою** є освіта, яка дала нам можливість досягти таких висот (ОТ. 27.02.2013)); **потрібна кожному** (...Вища освіта **потрібна кожному**. Адже це не тільки отримання диплома для працевлаштування, але й для того, щоб сформувати свою особистість, щоб розширити світогляд, щоб отримати масу задоволення від процесу навчання (ОТ. 17.01.2012)); **має дуже велике значення** (Вища освіта в наш час **має дуже велике значення**, але тільки якщо вона дійсно здобута власними знаннями, зусиллями, бо в іншому разі вона просто не має сенсу (ОТ. 30.03.2012)); **на другому плані** (У нашій державі головне – вміти викручуватися із будь-яких фінансових та й взагалі просто від проблем, тоді й вища освіта **буде на другому плані**. Зараз абсолютно не важливо, дипломований ти спеціаліст чи ні, а головне – потрібно мати просто голову на плечах та вміти її використовувати (ОТ. 31.03.2012)); **роль вищої освіти знижується** (...Роль вищої освіти в житті сучасної молоді **знижується** (ОТ. 18.05.2012)); **вища освіта знецінюється** (...Вища освіта в університеті зараз, на жаль, **знецінюється** і вже **не виконує свої головної функції, а стає предметом торгівлі**. Можна

навести багато прикладів, коли люди без вищої освіти досягли набагато більшого, ніж люди з нею... (ОТ. 06.10.2011));

- **«якість, доступність, конкурентоздатність»:** **якісна** (...**Якісна** освіта являє собою набір фактичних знань та прикладних методів у певному ремеслі або галузі науки, що формувало людину як робочу силу з певною спеціалізацією (ОТ. 24.12.2011); Суспільство має бути зацікавленим у здобутті **якісної вищої освіти** (ЯС. – 2014. – № 7–8. – С. 7); **Якість освіти** – вибір студента чи держави? (ЯС. – 2015. – № 10. – С. 4)); **різної якості** (На сьогоднішній день в Україні існує велика кількість різного роду ВНЗ, як державних, так і приватних, які надають **освіту різної якості**, але насамперед **якість отриманої освіти залежить від самого студента!** (ОТ. 09.07.2012)); **дешева, доступна** (Чи може бути якісна освіта **дешевою і доступною** для всіх? (ОТ. 19.03.2012)); **досяжна не для всіх** (Але **освіта в нашій країні досяжна не для всіх** – достатньо поїхати в села та віддалені регіони, щоб це побачити (ЯС. 27.11.2016); Чому **«освіта в кредит»** – це вихід? (ЯС. – 2016. – № 10. – С. 4); Що ми спостерігаємо сьогодні: **освіта платна і коштує далеко не дешево, безкоштовна освіта існує, але кожен рік це приблизно 10–15 чоловік на місце і все одно перевага тим, хто більше дасть хабара** (ОТ. 30.03.2013)); **легка** (Коли **освіта стане легкою**, життя буде прекрасним (ЯС. 05.09.2016, № 7–8)); **конкурентна** (**Конкурентна освіта** – це партнерські відносини між викладачем та студентом, унікальні традиції та культура кожного закладу, підтримка творчості та нестандартних рішень (ОТ. 29.11.2011); **Освіта як послуга поступово стає все більш конкурентною** (ОТ. 29.11.2011)); **недореформована** (**Недореформована освітня система** України є певним «сурогатом» (ОТ. 14.03.2012)); **фактична – методологічна** (...Сьогодні, як ніколи до цього, **освіта має перейти в принципово нову якість, давати не окремі знання, які невпинно ростуть, а світогляд, який якомога об'єктивніше буде відображати оточуючий світ та його зв'язки, навчити людину з усього об'єму інформації вибирати необхідну та додавати її до тієї картини світогляду, який в ній формується. Іншими словами, необхідно перейти від фактичної освіти до методологічної** (ОТ. 24.12.2011)); **не відповідає інформаційному стану суспільства** (...**Якість освіти, а отже якість людини, не відповідає інформаційному стану суспільства в його розвитку** (ОТ. 24.12.2011)); **не відповідає вимогам Болонського процесу** (Україні треба пришвидшити еволюцію системи освіти, оскільки за

більшістю напрямів вона не відповідає вимогам Болонського процесу (ОТ. 20.09.2011)); вища освіта України значно відстає від рівня освіти Європи (ОТ. 03.11.2012)); гарна (Освіта потребує грошей, а гарна освіта – великих грошей. Інших можливостей немає, і все-таки освіта є набагато дешевшою і рентабельнішою, ніж будь-що інше (ОТ. 15.12.2011); Роботодавцям потрібні працівники з досвідом роботи. А чи потрібні з гарною освітою? (ОТ. 09.05.2012)); правильна (Отже, правильна освіта, потрібні джерела інформації, обізнаність роблять людину людиною (ОТ. 05.08.2012)); у пошані (Можна з упевненістю сказати – освіта в нашій державі у пошані... Хоча здобувають її з примусу (ОТ. 11.10.2011)); добре, престижно, потрібно (...Вища освіта – це добре, престижно, потрібно, але лише в її чистій формі (ОТ. 06.10.2011)); відстає від часу (Ще одним фактором, що знижує значущість вищої освіти, є те, що вона відстає від часу (ОТ. 06.10.2011));

- *«національність»: наша освіта (Образливо, що наша освіта побудована на хабарах. Є гроші, є освіта – немає грошей – немає освіти (ОТ. 09.12.2011)). Зазначена семантична ознака увиразнюється за рахунок бінарної опозиції «наша освіта – європейська освіта» (Наша освіта збудована на тому, що люди отримують готові знання. Часто буває так, що люди складають іспити і, виходячи за двері, моментально забувають про все. Освітня сфера погано орієнтується у площі, об'ємах, грошах і їх використанні. Знання є, але немає вміння ними скористатись. Європейська освіта є зовсім іншою. Вона базується на вмінні. Європейці давно навчилися працювати інноваційними методами, які побудовані на умінні системи освіти створити навчально-виховне середовище так, щоб дитина здобувала свої знання сама, бо тоді вона назавжди їх пам'ятає. Знання виникають через вміння їх здобувати (ОТ. 22.01.2012));*

- *«спрямованість»: зорієнтована на минулий досвід (Система освіти, що існує сьогодні, здебільшого зорієнтована на минулий досвід (ОТ. 20.09.2011)); зорієнтована на масове виховання (Всі ми різні, а освіта зорієнтована на масове виховання (ОТ. 27.11.2012));*

- *«цілісність»: цілісна, недостатньо цілісна (...Сучасна модель освіти в Україні має стати цілісною, поєднати в собі традиційну та альтернативну освіту (ОТ. 04.03.2012); ...Освіта в Україні є недостатньо цілісною, тобто не має стійких*

міжпредметних зв'язків, кожна дисципліна відокремлена від усіх інших (ОТ. 04.03.2012));

- **«інноваційність»** (*Інноваційна освіта: приклад Національної академії управління* (ЯС. – 2013. – № 10. – С. 4);

- **«час»**: *сучасна* (Чи готова сучасна освіта формувати критичне мислення? (ОТ. 27.05.2012); *Освіта майбутнього: що нас чекає?* (ЯС. – 2015. – № 1. – С. 14)), *безперервна* (Значення освіти в житті людини зростає, і тому вона не може обмежуватися лише періодом навчання. Нагальна потреба в постійному підвищенні рівня знань привела до появи такого цікавого феномену в суспільному житті, як **безперервна освіта**. Цей процес супроводжується пошуком нових форм і методів навчання, що сприяють правильному формуванню наукового світогляду, більш глибокому розумінню економічних, соціальних змін, що відбуваються (ОТ. 15.03.2013)). В основі реалізації часових характеристик образу освіти та його динаміки лежить бінарна опозиція «вища освіта раніше – вища освіта сьогодні»: *Раніше, декілька десятків років тому, вища освіта була лише для обраних, а зараз це вже втратило моду. Але вища освіта є актуальною на сьогодні, просто втратила цінність таку, як була* (ОТ. 27.09.2011).

На часі також концептуальна ознака **«кількість»**, що пов'язана з поширеною серед українців тенденцією здобувати по кілька дипломів про вищу освіту. Її вербалізовано за допомогою словосполучень *друга освіта; друга, третя і десята вища освіта; дві чи три освіти; півтори освіти*, наприклад: *...В сучасному світі друга освіта входить до категорії «необхідне», адже це конкурентна перевага кандидата на ту чи іншу роботу* (ЯС. – 2010. – № 7–8. – С. 6); *Мені здається, що друга вища – це втрачена віра в першу, так принаймні у мене сталось. <...> До того ж, друга вища – це весело й корисно!* (ЯС. – 2010. – № 7–8. – С. 6); *Не бачу нічого поганого в тому, щоб мати дві чи три освіти, але якщо дипломи просто не будуть припадати пилукою. <...> Отже, я за другу, третю і десятку вищу – якщо вона приносить користь!* (ЯС. – 2010. – № 7–8. – С. 6); *На сьогодні в арсеналі хлопця – «півтори» вищих технічних освіти (одна повна й друга – незакінчена)...* (ЯС. – 2011. – № 1. – С. 17).

Більш повна характеристика денотата досягається шляхом контамінації семантичних ознак, наприклад, **«час» + «якість»** (*...Сучасна освіта повинна мати випереджальний характер, бути гнучкою відкритою системою, забезпечувати можливості для духовного, інтелектуального, фізичного розвитку всіх громадян*

України (ОТ. 20.09.2011); **Сучасна освіта вийшла на новий, гуманістичний рівень.** Якщо виховна функція колись відображалась у формуванні моральних індивідів, то тепер вона більш спрямована на виховання освічених і компетентних спеціалістів своєї справи, без будь-якого морального забарвлення (ОТ. 10.08.2013)); **«час» + «спрямованість (людиноцентризм)» (Освіта ХХІ ст. – це освіта, здавалося б, для людини.** Усе спрямовано начебто на те, щоб людина усебічно розвивалася, пізнавала культуру, виховувалася як відповідальна особистість, яка здатна до самоосвіти (індивідуального навчання) і саморозвитку, вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання та вміння для творчого розв'язання проблем; прагне змінити на краще своє життя та життя своєї країни (ОТ. 15.12.2013)).

Виокремлені дієслівні словосполучення репрезентують функціональні особливості денотата: освіта – **повинна** не лише давати новому поколінню початкові знання з певних предметів, формувати поведінку, а й заохочувати це нове покоління до самостійного, індивідуального навчання... (ОТ. 15.12.2013); **повинна** формувати та вносити вагомі корективи у розвиток громадянина, його світогляд і свідомість (ОТ. 08.08.2012); **повинна** бути постійним і активним учасником доленосної роботи нашої держави (ОТ. 06.10.2011); **покликана** навчити майбутніх спеціалістів орієнтуватись і гідно діяти в сучасних соціокультурних і соціо професійних ситуаціях (ОТ. 20.09.2011); **покликана** забезпечити такі умови, у яких було б можливим перетворення особистісно-суспільних відносин на дієвий внутрішній стимул професійного становлення майбутніх спеціалістів, розвитку і закріплення в них активної професійної позиції і творчого стилю діяльності (ОТ. 20.09.2011); **покликана** надавати знання з визначених професій (ОТ. 10.08.2013); **відіграє велику роль** в житті кожної людини (ОТ. 28.09.2011); **відіграє важливу роль** у зміні уявлень про стандарти життя, стереотипи мислення та культуру українського народу (ОТ. 16.03.2013); **допомагає** втілити ваші мрії у життя (ОТ. 20.09.2011); **допомагає** збагачувати себе, ставити перед собою нові цілі і досягти їх (ОТ. 05.07.2012); **має** формувати в студентів справжні цінності, моральні принципи, ідеали, сенс буття (ОТ. 20.09.2011); **має** сформувати суспільство, яке постійно навчається (ОТ. 20.09.2011); **надає** певний статус у суспільстві (ОТ. 10.12.2011); **скеровує** нас у житті, **допомагає** нам у виборі професії, **забезпечує** нам робоче місце та стабілізує

в житті (ОТ. 08.08.2012); **розвиває** громадянина держави, ознайомлюючи його з законами та правилами поведінки у соціумі (ОТ. 08.08.2012); **представляє** перед нами своєрідну модель ідеальної людини та шляхи досягнення її (ОТ. 08.08.2012); **закладає** в нас **зерно мудрості, добра, порядності** (ОТ. 15.05.2012).

Крізь призму мови простежується суперечливість поглядів студентської аудиторії: одна частина вірить у вітчизняну освіту, покладає на неї великі надії (**Вища освіта дає шанс не повертатися в «безкінечну дурість»** минулого (ЯС. – 2013. – № 1. – С. 18); **Армія може захистити нас сьогодні. Економіка може нагодувати нас завтра. Але тільки освіта зробить нас сильними післязавтра...** (ЯС. – 2014. – № 4. – С. 6); **На сьогоднішній день українська освіта виглядає не так погано, як нам здається. Є багато приватних шкіл та ВНЗ, які займають доволі престижні місця не тільки в Україні, але й у світі** (ЯС. 27.11.2016)), друга ж песимістично наголошує на наявних проблемах, не пропонуючи жодних варіантів їх розв'язання (**Українська освіта перебуває в системній кризі. І нижче, здається, вже нікуди. Тож треба відштовхнутися від цього дна** (ЯС. – 2016. – № 11. – С. 7); **На жаль, маємо констатувати факт, що освіта в Україні знаходиться у кризовому стані. Щоправда, не тільки в Україні – по всьому світові люди стикаються з тотальною зміною ментальності, що зумовлена зміною самого світу** (ЯС. – 2015. – № 1. – С. 14); **Корупція в Україні існує на всіх рівнях навчання: в дитсадках, школах, коледжах і, звісно ж, університетах. Освіта стала масовою й через це втратила свою цінність. Навіщо вчитися, якщо атестат/курсову/диплом можна купити?** (ЯС. – 2015. – № 2. – С. 4); **Сучасній освіті не вистачає здорового консерватизму та системи самозахисту від нездорового ентузіазму її окремих очільників, які в надмірних прагненнях реформаційних перетворень спочатку стають прикладами «освіченої дурості», а потім, із необхідності, – «Геростратової слави»** (ЯС. – 2013. – № 1. – С. 18)).

Значна кількість позитивно конотованих дієслів та дієслівних словосполучень на позначання *освіти* (*відіграє важливу (велику) роль, допомагає, скеровує, розвиває* та ін.) свідчить про усвідомлення молодим поколінням її ваги. А досить поширені дієслова *повинна, має* (у значенні «повинна»), *покликана* переконують у цілковитому прагматизмі сучасних споживачів освітнього продукту.

У цілому аналіз студентських журналів підтвердив сформульовані в попередніх розділах тези про те, що семантика слова

освіта з часом змінюється, первинна сема «знання» поступово втрачає свою актуальність, поступаючись місцем новому розумінню освіти як соціального явища. Знання набули вторинного значення, на першому плані – сприйняття освіти як необхідної умови вдалого працевлаштування в майбутньому.

Поняття «педагогічний, науково-педагогічний, науковий працівник»

На позначення особи, яка веде заняття в навчальному закладі, використовується низка синонімічних назв *учитель, викладач, педагог, наставник, освітянин, вихователь, майстер: Ми схиляємо голови перед мудрістю і жертовністю **освітянина – учителя, вихователя, викладача, майстра**, зусиллям якого твориться майбутнє нашого краю та всієї держави* (ЯС. – 2009. – № 9–10. – С. 1). Складна номінація *педагог-науковець* підкреслює важливий науковий складник у структурі поняття: *Отже, революція в освіті без **педагога-науковця** просто неможлива* (ЯС. – 2013. – № 7–8. – С. 4). Зазначені слова, входячи в синтагматичні відношення з іншими групами лексики, набувають різноманітних конотацій, на підставі яких можна робити висновки про ставлення до педагогів у суспільстві.

У журналі «Я студент» йдеться про два типи викладачів, які отримали назви *консерватори й новатори*. Їх характеристика представлена цілими контекстами, зокрема *консерватор – Це людина, яка має усталені погляди на життя й не любить, коли з її думкою не погоджуються. Такі викладачі підозріло ставляться до альтернативних джерел інформації та хочуть, щоб студенти годинами сиділи в бібліотеці. Вони добре запам'ятовують людей, тому, якщо ти шумів і заважав проводити лекцію, готуйся до наслідків на іспиті. Консерватори не запізнюються на пари, старанно готуються до занять і знають, що говорять. Такі викладачі дуже вимогливі як до себе, так і до інших* (ЯС. – 2016. – № 2. – С. 5); *новатор, або друг-порадник: Він має сучасні й дуже гнучкі погляди. Такий викладач не боїться вчитися у студентів, дізнаватися про щось нове від них. Новатор припускає, що може помилятися й подає свої думки обережно. Його не здивує, якщо ти прийдеш на пару з ноутбуком, зрадіє нестандартно виконаному завданню чи творчому підходу. Від таких викладачів ви ніколи не почуєте дорікань щодо зовнішнього вигляду – їх не бентежать нафарбовані губи, яскравий колір волосся або*

неформальний одяг. Новатори намагаються бути «на одній хвилі» з молоддю, хочуть, щоб студенти сприймали їх як старших друзів, до яких можна звернутися за порадою чи з проблемою (ЯС. – 2016. – № 2. – С. 5).

Згідно з іншою «класифікацією», з одного боку, існують викладачі, яким все по барабану, горе-викладачі, або мовою сленгу – «шаровики», з іншого – викладачі, які «не дають спокійно «жити»: Інша категорія – **викладачі, «яким все по барабану»** (що почасти співвідносна з такою ж категорією студентів), формально ставляться до своїх обов'язків, профанують предмет, який викладають, тобто не перевантажують себе обов'язками і відповідальністю перед студентською аудиторією, а також перед науковим співтовариством, яке вони опосередковано репрезентують. Почасти такі **горе-викладачі** взагалі не мають базової освіти за спеціальністю. Їм все одно, що читати і який рівень знань отримує студент, їх цікавить лише матеріальна сторона справи, вони працюють за мізерну заробітну платню, відплачуючи вищу безвідповідальную працю. Це так звані «шаровики», які у такий спосіб паразитують на системі вищої освіти. Для **викладача, якому «все по барабану»**, категорія студентства є абстракцією, а конкретний студент лише статистичною одиницею (чи нулем). Натомість **викладачі, які «не дають спокійно «жити»**, тісно співпрацюють зі студентами, ще до іспитів прагнуть спілкуватися з кожним на семінарських заняттях, пропонують ефективні форми самопідготовки, але не заради комунікативного насильства над іншим, а тому, що в студенті вони бачать людину як особу, за яку несуть відповідальність як перед суспільством загалом, так і перед самим студентом (ЯС. – 2013. – № 7–8. – С. 9); **Викладачі, які «не дають спокійно жити»** студенту, за будь-якої погоди (природних катаклізмів і соціальних потрясінь) завжди приходять на лекції і семінарські заняття, ніколи не забувають про творчі завдання, реферати, консультації тощо. **Ті, що «не дають спокійно жити»**, є зазвичай професіоналами з досвідом викладацької роботи, вони знають, що потрібно зробити зі студентом для того, щоб і він став професіоналом. Такі викладачі не просто читають дисципліну, а викладають її як конкретну науку, що водночас є показником їх власного рівня професійної компетентності. Їх прискіпливість і педантизм, вимога багаторазових Perezdach (чи написання реферату «від руки розбірливим почерком») є показником викладацької совісті та особистої відповідальності за студента, що, по суті, співпадає з

потребами самих студентів. **Викладачі, що «не дають спокійно жити»**, викладають свій предмет з урахуванням екзистенційних інтересів студента бути вільною особою, уникаючи надмірного насильства і примусу до навчання, вони розуміють межу допустимого в ставленні до особи головного героя навчального процесу – студента, враховуючи різноманітні «кризові стани» його душі (і тіла). Зазвичай **викладачі, які «не дають спокійно жити»**, високо цінують свою особисту гідність, статус викладача, предмет, який викладають, студента, який його вивчає, а, головне, вони відповідають за студента і кінцевий рівень знань, якого вони мають досягти в активному діалозі з викладачем (ЯС. – 2013. – № 7–8. – С. 8).

Мовна характеристика різних типів педагогів є своєрідним оцінюванням їхньої діяльності. Констатуємо переважно позитивну оцінність, зокрема тільки позитивними рисами наділено образ викладача-новатора і викладача, який «не дає спокійно жити». Парадоксальність студентських міркувань полягає в тому, що, незважаючи на негативну конотацію самої назви *викладач, який не дає спокійно жити*, її семантичне значення є цілком позитивним: це людина, яка професійно виконує свої обов'язки, що, безумовно, цінується студентами. З огляду на схожі семантичні ознаки можна припустити, що викладач, який «не дає спокійно жити», – це і є викладач-новатор. Викладач, якому «все по барабану», набуває тільки негативних характеристик, його байдуже ставлення до студентів і навчального процесу засуджується. Поняття «викладач-консерватор» поєднує в собі як позитивні, так і негативні семантичні ознаки, йому на зміну поступово приходить новий тип педагога – *новатор, друг-порадник*.

Деякі характеристики видаються суперечливими, їм складно дати однозначну об'єктивну оцінку. Це стосується, наприклад, вимогливості викладача: для когось це плюс, для когось – мінус; або уважного ставлення до зовнішнього вигляду молоді: самим студентам, напевно, краще було б, щоб викладач цим питанням не переймався, але з позиції виховного процесу – хто, як не він, має сприяти формуванню естетичних смаків молодого покоління? Відчувається певний негативний відтінок у фразі *викладач хоче, щоб студенти годинами сиділи в бібліотеці* з огляду на сучасні пріоритети пошуку інформації в інтернеті. Проте для багатьох студентів бібліотека зі своєю неповторною атмосферою традиційно залишається не тільки джерелом знань, а й чудовим місцем для

спілкування, відпочинку, знайомств, тобто асоціюється також із позитивом.

Автори пропонують образні номінації викладачів, що в контексті сприймаються як взаємопротилежні: з одного боку, безвідповідальні *«ремісники-багатостаночники»*, з іншого – викладачі-науковці *«від Бога»* (ЯС. – 2013. – № 7–8. – С. 4), викладачі, що запалюють вогонь до нових знань (ЯС. – 2015. – № 6. – С. 3), наприклад: *Без фінансової мотивації навчально-педагогічна робота викладача і вченого як носія месійної мудрості тієї чи іншої науки, справжніх викладачів-науковців «від Бога» у вищій школі замінюють безвідповідальні «ремісники-багатостаночники»* (ЯС. – 2013. – № 7–8. – С. 4).

У певному лексичному оточенні слово *викладач* реалізує інші додаткові значення, що формують структуру однойменного поняття, – *«партнер і друг студента»* (*Ми вибудовуємо стосунки не як викладачі та студенти, а як партнери та друзі* (ЯС. 09.03.2016)); *«супутник студента»* (*Не могли ми забути про споконвічних супутників студентства – викладачів* (ЯС. – 2009. – № 11. – С. 11)); *«наставник»* (*Є такі викладачі, які дійсно зорієнтують тебе... З такими людьми всі ми знайомі: вони наче наставники залишаються після закінчення університету надовго у нашому серці* (ЯС. – 2009. – № 11. – С. 11)); *«людина (важлива людина)»* (*Кожен вчитель має бути перш за все людиною* (ЯС. – 2013. – № 6. – С. 6); *Учитель – важлива людина в житті кожного. Він працює з найціннішим – особистістю. І від того, який у Вас учитель, залежить і те, як Ви проведете свої кращі учнівські роки. Тож вчитель не тільки навчає – він допомагає, скеровує, виховує, підказує, шукає...* (ЯС. – 2013. – № 4. – С. 12)); *«майстер своєї справи»* (*Безперечно, вони [викладачі] мають бути майстрами своєї справи: доступно викладати матеріал, не «лити воду», а навчати справді необхідних речей* (ЯС. – 2016. – № 7–8)). Через недостатнє фінансування викладач, на думку студентів, стає *«рабом обставин»*, що позначається й на навчальному процесі: *...Викладач вишу не може бути рабом обставин. Раб не може виховати вільних громадян, необхідна державна допомога системі освіти на рівні державної політики...* (ЯС. – 2013. – № 7–8. – С. 4).

У журналі «Я студент» за допомогою образних номінацій подається своєрідна еволюція викладача: у минулому він був *трагікомічним лектором, комунікативним насильником, виконавцем театру одного актора* тепер це *філософ-*

консультант: Сьогодні революційно змінюється роль і значення викладача в навчальному процесі з ролі «трагікомічного лектора», «комунікативного насильника», «виконавця театру одного актора» викладач перекваліфікується на **філософа-консультанта** для студента або магістранта, який лише допомагає отримати фахову інформацію, набути професійної мудрості, генерує відповідну мотивацію, створює модель необхідного знання, яке має перетворитися на дію, що характеризується прагматичною корисністю (ЯС. – 2013. – № 7–8. – С. 4).

Прикметники, з якими сполучаються номінації викладача, характеризують цей образ з різних боків: за **індивідуальними рисами, вдачею, зовнішністю та інтелектуальними можливостями** (*Надзвичайно цікавий викладач, якого не просто поважають, а дійсно люблять студенти, та прекрасна дівчина, яка може похизуватися не лише гарною зовнішністю, а й кмітливим розумом* (ЯС. – 2013. – № 1. – С. 18); *...Студенти бігають до своїх кураторів, питають, чи суворий викладач, чи легко скласти в нього екзамен...* (ЯС. – 2014. – № 1. – С. 11); *На вигляд вони такі суворі, а насправді дуже добрі та справедливі, з відмінним почуттям гумору* (ЯС. – 2014. – № 1. – С. 10); *Це дуже хороший викладач. Дуже добрий. У нього реально хочеться вчитися, тому що він не примушує* (ЯС. – 2013. – № 1. – С. 19)); **професійними якостями та ставленням до предмета викладання** (*Тож коли викладач закоханий у свій предмет – це помітно неозброєним оком. І це, як епідемія, передається його учням (крім тих, у кого є «імунітет до знань»)* (ЯС. – 2014. – № 1. – С. 7); *Учитель має бути креативним* (ЯС. – 2015. – № 2. – С. 4)).

Важливими засобами створення сучасного образу педагога є прикметники **ідеальний, справедливий, сучасний, мудрий, розумний, вимогливий, людяний, суворий**. Не менше цінуються студентами інші якості викладача, представлені прикметниками **адекватний, чудовий, сумлінний, добрий, доброзичливий, обізнаний у багатьох сферах життєдіяльності, готовий до змін, креативний, інноваційно забезпечений, дружній, простий, доступний, самокритичний, спокійний, терплячий, толерантний, націлений на кінцевий результат, зацікавлений у результаті, вимогливий, небайдужий до студентів, компетентний у своїй галузі** (...Більшість викладачів – це сумлінні, мудрі, вимогливі, справедливі, добрі люди (ОТ. 16.03.2012); *Перш за все він [викладач] має бути людяним, а потім доброзичливим, самокритичним, з почуттям гумору та власної*

гідності, спокійним, розумним, хитрим, терплячим, толерантним, вмілим керівником (ОТ. 20.08.2012)).

Дієслівні характеристики переконують, що цінується передусім небайдуже ставлення педагогів до студентів та до професійних обов'язків: *любить свою роботу/справу, любить і розуміє дітей, вміє зацікавити*. Крім того, варто назвати дієслова, що означають **індивідуальні риси характеру викладача** (*постійно розвивається, вирізняється розумом і культурою, вміє жартувати, іде в ногу з часом*); **ступінь володіння новітніми технологіями** (*вміє користуватися інтернетом, вміє користуватися новітніми технологіями*); **комунікативні навички** (*уникає шаблонів у спілкуванні, вміє слухати вихованців, вміє бачити себе збоку, викликає на діалог, проявляє розуміння до студентів, йде на компроміс*); **рівень професійних знань, умінь та навичок** (*вміє зацікавити; досконало володіє інформацією; вміє найнудніший предмет перетворити на цікавий; вміє подати інформацію цікаво, доступно, яскраво; прагне, щоб студенти були гарними людьми й чудовими спеціалістами; постійно оновлюється, працює над собою, вдосконалює себе; навчає жити й любити свою Батьківщину; навчає думати, вказує на помилки*); **здатність адаптуватися до потреб нового покоління, гнучкість** (*відповідає вимогам дітей XXI століття; підтримує у вихованців гідність, прагнення до самоствердження та самореалізації; лає за промахи; хвалить за успіхи; змушує учитись; наводить приклади з життя*).

Студенти у своїх текстах моделюють образ ідеального педагога, застосовуючи синтаксичні моделі різних типів:

- **«викладач (вчитель, педагог, наставник) + має бути/має стати + О. в. іменника** (часто у сполученні з залежним прикметником або у складі фразеологізму)» (*справжньою людиною, хорошою людиною, ерудованою людиною, неординарною особистістю, хорошим психологом, авторитетом, гуманістом, другом*): ...**«Ідеальний» викладач передовсім має бути справжньою людиною, щоб вчити людяності своїх учнів на власному прикладі, бути беззаперечним авторитетом, бути майстром своєї справи** (ОТ. 27.12.2012); ...**Вчитель у першу чергу має бути хорошим психологом, гуманістом і просто хорошою людиною. Він має стати другом** для тих, хто навчається (ОТ. 31.03.2013); **Але це це має бути неординарна особистість, ерудована людина, щоб на лекціях було й справді цікаво, щоб вирізнявся розумом і культурою** (ОТ. 09.06.2012);

- **«викладач (учитель, педагог, наставник) + має бути/повинен бути + О. в. прикметника»** (готовим, здатним (щось робити), дружнім, простим, доступним, людяним, доброзичливим, самокритичним, спокійним, розумним, хитрим, терплячим, толерантним, креативним, інноваційно забезпеченим): Сучасний педагог **має бути готовим** до змін, що відбуваються в системі освіти, **здатним** сміливо приймати педагогічні рішення, виявляти ініціативу, творчість (ОТ. 25.03.201); **Викладач має бути дружнім, простим і доступним** (ОТ. 20.08.2012); ...Ідеальний вчитель XXI століття **повинен бути креативним**, таким, який творчо підходить до навчання своєї дисципліни. Звичайно, він **повинен бути інноваційно забезпеченим**, щоб учні його слухали, цікавилися його предметом. Адже, не маючи таких якостей, вчителю ніколи не добитися хоч якихось результатів від своїх учнів. Такого педагога з легкістю замінить комп'ютер та глобальна мережа інтернет (ОТ. 03.05.2012);

- **«викладач (вчитель, педагог, наставник) + дієслово-присудок має/повинен + інфінітив»** (працювати, любити, віддаватися, відповідати вимогам, іти в ногу з часом, любити, розуміти, вміти слухати, вміти аналізувати): ...Викладач **має працювати** не заради заробітку, не для виживання чи прожитку, а для виконання своєї місії. Тому ідеальний викладач – це такий, для якого викладання – сенс життя (ОТ. 09.06.2012); Він [викладач] **має** максимально **любити** свою роботу, **віддаватися** на всі 100 %, **бути компетентним** у своїй галузі (ОТ. 09.06.2012); ...Вчитель XXI ст. **повинен відповідати вимогам** дітей XXI ст., **йти в ногу з часом** і перш за все **любити** свою роботу, **любити і розуміти** дітей, а не тільки **міряти** про великі зарплати і **нарікати** на те недосконале суспільство, яке ж ми самі створили (ОТ. 02.08.2012); Ідеальний вчитель, як на мене, **повинен вміти подати** інформацію цікаво, доступно, яскраво. Викладач **повинен вміти слухати** вихованців, **аналізувати** їх стани і стан колективу, в якому він працює (ОТ. 17.08.2012); ...Вчитель XXI століття **повинен володіти** і традиційними для наставників будь-яких епох якостями: любов до своєї роботи, дітей, вміння викладати/навчати, **працювати** в колективі тощо. Будь-який педагог зараз **повинен вміти користуватися інтернетом** (ОТ. 13.01.2012).

Сучасний викладач очами студентства – це людина з позитивними рисами характеру, яка працює за покликанням, прагне постійно удосконалювати свої професійні та людські якості, необхідні

в сучасному інформаційному суспільстві. Такий педагог завжди буде користуватися повагою серед своїх вихованців. Сьогодні модно проводити анкетування студентів на рівні університету чи факультету та студентські конференції «Навчальний процес очима студентів» з метою виявити оцінку діяльності викладачів. Ці заходи в багатьох випадках є ефективними, якщо ретельно опрацьовувати результати і приймати дієві рішення, проте вони вимагають часу й інших ресурсів (людських, фінансових, технічних) для їх підготовки, організації й проведення. Аналіз текстів студентських журналів, що є своєрідними платформами для вільного висловлювання думок і побажань стосовно стану освіти, на нашу думку, є дієвою формою моніторингу освітнього процесу, що може підказати напрямки та способи його вдосконалення.

Поняття «здобувач освіти»

У журналі «Я студент» запропоновано авторські тлумачення поняття «студент»: *Студент... Як багато це слово містить у собі. По суті, воно замінює всі виправдання, всі пояснення запізнь на пари, всі прогули. Це слово – діагноз, слово – стиль життя. Це коли безсонні ночі в останні дні перед сесією, які проходять у намаганні осягнути максимальну кількість інформації за мінімальний період часу, чергуються з сонними ночами й днями, коли вже все здали (ЯС. – 2013. – № 11. – С. 5); Студенти – це особлива спільнота соціально і культурно активних людей. Ми постійно міняємося і ростемо, розвиваємося й удосконалюємося, закохуємося і сподіваємося, мріємо і потерпаємо від невдач... Ми живемо і не зупиняємося, захоплюємося і розчаровуємося... Ми залишаємо час на роздуми і знаходимо прекрасне в простих речах – ми будуємо своє майбутнє і піклуємося про інших (ЯС. – 2010. – № 6. – С. 2).* Мовними засобами репрезентації цього поняття стають різні за семантичними відтінками та стилістичним навантаженням лексичні одиниці, серед яких найбільш поширеним є слово *студент*. Іноді трапляється його застарілий варіант *спудей*: *...Менше за все в різних міністерствах цікавляться тим, чи справді вітчизняному спудею є користь із такої системи освіти [Болонської системи], коли головне завдання – заробити омріяні для «зарах» бали? (ЯС. – 2011. – № 7–8. – С. 160).* Застосовується також форма жіночого роду *студентка*, яка формує бінарну опозицію «студент – студентка», що увиразнює гендерні особливості: *Бути студентом важко, а студенткою тим паче! (ЯС. – 2010. – № 11. – С. 26); Звичайно, студент і студентка дуже*

різні, і відмінності між ними не закінчуються на рівні анатомії, адже велика різниця виявляється на рівні психології (ЯС. – 2010. – № 11. – С. 26). Збірний іменник **студентство** означає всіх представників цієї соціальної групи, різного віку й статі, створює узагальнений образ: **Студентство** *втомлюється від університетської рутини* (ЯС. – 2016. – № 1). У цьому ж значенні використовуються словосполучення *студентська аудиторія* (ЯС. 07.08.2016), *студентська молодь* (ЯС. – 2016. – № 11. – С. 4), *студентське братство* (ЯС. – 2010. – № 3–4. – С. 25).

До того ж, використовується низка інших слів на позначення здобувачів освіти: **учень, абітурієнт, випускник** (*Учень – це не жбан, який треба наповнити, а смолоскип, який треба запалити* (ЯС. – 2015. – № 6. – С. 5); *У першу чергу випускників пригнічує усвідомлення того, що їх ніхто ніде не чекає* (ЯС. – 2008. – № 11. – С. 6)); **бакалавр, спеціаліст, магістр** – за освітніми рівнями (*10 аргументів на користь студенту! Абітурієнту! Магістру! Спеціалісту! Бакалавру!* (ЯС. – 2011. – № 2. – С. 6)); **першокурсник, другоккурсник, третьоккурсник, четвертоккурсник, п'ятикурсник** – за роком навчання (*Першокурсник. Полохливий. Чуйно реагує на ласку і випічку у вестибюлі. Вважає за краще триматися групами по 15–20 осіб. <...> Другоккурсник. Нахабний, голодний і горлатий. Реагує тільки на їстівне. На контакт йде із суто корисливих мотивів. У групі об'єднується рідко, якщо і об'єднується, то робить це як попало. <...> Третьоккурсник. Задумливий – неминучий наслідок часткої гри в Доот. На провокації з чимось їстівним піддається рідко, підозрілий. У разі небезпеки починає сіпатися вказівний палець правої руки у пошуках кнопки миші. <...> Четвертоккурсники. Збиваються у групи, що дозволяють всім членам твердо стояти на ногах. <...> П'ятикурсник. Найвища активність спостерігається під час здачі іспитів. Тоді купчастість може досягти кількості один чоловік. <...> Основна мета – розібратися у халявному дипломі* (ЯС. – 2010. – № 2. – С. 9)); **бюджетник, контрактник** – за формою навчання (*Ми ні в якому разі не хочемо применшити заслуги бюджетників, які своїми знаннями вибороли право отримувати по 600 гривень від держави* (ЯС. – 2009. – № 11. – С. 10); *Протягом довгих років проблеми студентів-контрактників в Україні ретельно замовчувалися* (ЯС. – 2016. – № 7–8. – С. 4)); за національністю, наприклад, **студент-іноземець** (*В Україні навчаються 44 тисячі студентів-іноземців* (ЯС. – 2010. – № 3–4. – С. 5)); за місцем

проживання – **студент-переселенець** (Відверто кажучи, майже всі моє друзі зі Сходу не вірять, що **студентів-переселенців** тут сприймають за своїх і не цураються їм допомагати (ЯС. – 2014. – № 1. – С. 7). Слово *студент* у наведеному синонімічному ряді є стрижневим.

Студенти ідентифікують себе з самостійною, молодою, дорослою, активною, інтелектуальною, серйозною, вільною людиною: *Студенти – молоді і активні люди, для яких спорт – частина життя* (ЯС. – 2011. – № 2. – С. 6); *Тож сучасний студент інтелектуальна людина, яка володіє комп'ютером та добре орієнтується у всесвітній мережі, а також вільно спілкується хоча б двома іноземними мовами* (ЯС. – 2012. – № 4. – С. 6); *Студент – це людина самостійна, доросла* (ЯС. – 2011. – № 2. – С. 6); ...*Студенти – серйозні люди, вони знають свою ціль у житті...* (ЯС. – 2014. – № 1. – С. 11); *Студенти завжди були однією з найбільш незалежних та вільних категорій людей* (ЯС. – 2016. – № 11. – С. 17); *Студентство – молоді люди, які при всій своїй самостійності і незалежності лінуються щось робити, нудяться на парах і загалом живуть у своє задоволення* (ЯС. – 2013. – № 11. – С. 5); *студент – створіння гуманне* (ЯС. – 2008. – № 3. – С. 29).

Серед додаткових смислів, що формують поняття «студент», варто назвати такі: «**студент – почесне звання**» («*Студент*» – це особливе почесне звання, якого треба досягти. Є два шляхи це зробити: здати першу сесію або ж відсвяткувати День студента в колі однодумців (ЯС. – 2009. – № 11. – С. 17)); «**студент – користувач інтернету**» (Зараз майже кожен студент – продвинутий користувач соцмереж, зареєстрований, як мінімум, у Фейсбуці чи Вконтакте та в Інстаграмі (ЯС. – 2015. – № 10. – С. 10)); **Сучасний студент – це сучасна Україна** (ЯС. 07.10.2016); «**студент – рушійна сила**» (Студенти завжди були основною рушійною силою українських «революцій» (ЯС. – 2014. – № 2. – С. 7); *Студенти – рушійна сила нації* (ЯС. – 2016. – № 11. – С. 17)); «**український студент – восьме диво світу**» (ЯС. – 2009. – № 11. – С. 27); «**студент – круто, гордо**» (*Студент – звучить гордо!* (ЯС. – 2016. – № 11. – С. 17); *Студенти – це круто. Бути студентом – круто. І поки ти ще належиш до цієї привілейованої касты, «бери своє і йди», як співається в одній відомій пісні* (ЯС. – 2016. – № 11. – С. 3)); «**студентство – час**» (вік, пора, період) (*Студентство – це щасливий час. Звісно, зі своїми складнощами* (ЯС. – 2015. – № 7–8. – С. 5); *Студентство – вік*

ВЕРШИННИХ РЕЗУЛЬТАТІВ (ЯС. – 2011. – № 5. – С. 10); *Студентство – це пора для самовдосконалення, набуття знань, які знадобляться в майбутньому* (ЯС. – 2016. – № 7–8); *Студентство – це період переструктурування і, часто, у певному розумінні, закладення і фіксування вже остаточних особистісних та соціальних позицій* (ЯС. – 2012. – № 1. – С. 88)); **«студентство – соціальна група»** (*Студентство – яскравий приклад соціальної групи, яка за складом є достатньо мобільною та різнорідною...* (ЯС. – 2012. – № 1. – С. 8)); **«студентство – окреме життя»** (*Студентство – справді окреме життя зі своїм народженням, юністю, зрілістю. Разом з тим це фундамент для подальшого розвитку* (ЯС. – 2007. – № 9. – С. 15)); **«студентство – величезна міжнародна родина»** (ЯС. – 2012. – № 1. – С. 8)); **«студент – молодь, молодість, юність»** (актуалізується когнітивна ознака «вік») (*Студент означає молодість. Неважливо, який у тебе вік і статус, адже якщо ти прагнеш здобути нові знання й навички, відвідуєш тренінги й майстер-класи, перебуваєш у курсі молодіжних тенденцій, тебе сміливо можна назвати студентом!* (ЯС. – 2016. – № 11. – С. 17)); *Студент – це чарівливе для багатьох слово асоціюється з найкращими роками юності* (ЯС. – 2011. – № 2. – С. 6); *Студентство є найбільш інтелектуальною, творчо розвиненою і прогресивною частиною молоді, найважливішим фактором політичного, духовного та економічного перетворення будь-якого суспільства, українського зокрема* (ЯС. – 2012. – № 1. – С. 8)). Своєрідним засобом вербалізації вказаного вище значення є студентська приповідка: *Жінка старіє, а студентки першого курсу – ні* (ЯС. – 2016. – № 11. – С. 17).

Складність та суперечливість аналізованого поняття втілюються протилежно оцінними смислами **«студенти – взірець»** (*Для мене сьогоднішні студенти – це взірець. Вони завжди дуже яскраво себе проявляють, і це добре* (ЯС. 07.10.2016)) і **«студенти – не подарунки»** (ЯС. – 2009. – № 11. – С. 11).

Атрибутивні словосполучення на позначення здобувачів освіти реалізують такі когнітивні ознаки:

- **«національність»**: *Як українські студенти протестували останні 25 років* (ЯС. – 2016. – № 11. – С. 4); *Вище описані найсерйозніші проблеми, з якими неминуче зустрінеться український студент при переїзді у чужу країну в пошуках престижної освіти* (ЯС. – 2012. – № 11. – С. 4);

- «місце»: **львівські студенти** (ЯС. – 2014. – № 10. – С. 6); **студенти з Донбасу** (*Ми, студенти з Донбасу, усі поділилися на «тих, хто залишився» і «тих, хто поїхав». Перші й зараз живуть всередині соціального кокону: відоме «НЕ виходи из комнаты» стало масовим motto* (ЯС. – 2014. – № 10. – С. 5));

- «час»: **студент ХХІ століття** (*Студенти ХХІ століття дуже сильно відрізняються від тих, що були хоча б двадцять років тому. Викладачам варто шукати нові шляхи взаємодії, шляхи, які б збігалися з інтересами нового покоління* (ЯС. – 2013. – № 1. – С. 19)); **сучасний студент** (*Сучасний студент – це не маса, а індивідуальність* (ЯС. – 2010. – № 3–4. – С. 24)); **студент покоління «ЛІКЕ»** (*Студент покоління «ЛІКЕ»: як не забути про навчання в епоху соцмереж* (ЯС. – 2013. – № 11. – С. 5). Названа когнітивна ознака часто реалізується шляхом зіставлення сучасних здобувачів освіти з тими, що були раніше (*студент ХХІ століття/сучасний студент – студент радянських і ранніх пострадянських часів; нинішній студент – колишній студент*): **Чим живе студент ХХІ століття? Що на думці у цієї, здавалося б, нічим не примітної людини? Сучасний студент зовсім не схожий на студента радянських і ранніх пострадянських часів. Невже ми дійсно з мислячої еліти суспільства перетворилися на безтурботну, аполітичну і зовсім байдужу до навколишньої дійсності сіру масу, що тягне «за собою на дно тих, хто спочатку робив спроби стати студентом, але був затягнутий у болото сірості і небажання робити що-небудь»?** Так, сучасні студенти – інші, це не викликає сумнівів... (ЯС. – 2010. – № 3–4. – С. 24); **Чим студенти ХХІ ст. відрізняються від попередніх поколінь?** По-перше, нинішні студенти першого-третього курсів – люди, народжені в зовсім іншому, капіталістичному світі. Їм часом непритаманний дух колективізму й альтруїзму, який не поступається місцем егоїзму. Соціологи і психологи, які проводять дослідження мотивації громадської активної молоді, дійшли висновку, що нинішнє покоління є прагматичним. У першу чергу, нинішніх активістів цікавить задоволення потреб у самореалізації, цікавому дозвіллі, соціальних зв'язках, у прояві індивідуальності і самостійності, їм важливо вирішення власних проблем, визнання своїх досягнень, а вже потім почуття громадського обов'язку та бажання бути корисним суспільству. Перш ніж взятися за ту чи іншу справу, вони задаються питанням: «А що мені за це буде?» (ЯС. – 2010. – № 3–4. – С. 25); **Колишній студент** – романтик у довгому шарфі без гроша в кишені.

Нинішній студент – юний маклер з палаючим поглядом підростаючого менеджера середньої ланки (ОТ. 17.12.2011);

- **«психоемоційний стан»: щасливий студент** (Як відомо, щасливі часу не помічають, а **щасливі студенти** – тим паче. Вони ведуть активний спосіб життя (особливо якщо поєднують навчання з роботою), тому не дивно, що студенти рідко помічають, як спливають години. Вони пізно лягають і рано встають, запізнюються на заняття й часто сплять просто на лекціях... (ЯС. – 2016. – № 11. – С. 17));

- **«розумові здібності, ставлення до навчання»: сумлінний і не досить сумлінний студент** (Ходить на пари, виконуєте лабораторні й практичні роботи – так ви зарекомендуєте себе **сумлінним студентом** перед викладачами, адже вони все запам'ятовують. Злісним прогульникам буде непереливки в кінці семестру (ЯС. – 2016. – № 11. – С. 8); Я завжди намагаюся бути на боці студента, тому в мене бувають такі проблеми, що можу десь завищити оцінки або десь щось пробачаю, чого не варто було робити, адже є **не досить сумлінні студенти** (ЯС. – 2014. – № 11. – С. 8)); **лінивий студент** (Тому що вони [студенти] **ліниві**. Це ж студенти – протягом року вони хочуть відпочити, погуляти, а потім за короткий проміжок часу, що лишається до сесії, встигнути все зробити (ЯС. – 2014. – № 1. – С. 11)); **далекий студент** («недолугий») (Про Інститут міжнародних відносин КНУ ім. Т. Шевченка не чув хіба що якийсь **далекий студент** (ЯС. 31.07.2016)); **активний і енергійний студент** (У Києво-Могилянській академії на другому курсі навчається активна та енергійна студентка, майбутній маркетинголог, яка, попри свій юний вік, уже досягла певних успіхів у житті (ЯС. 30.09.2016));

- **«зовнішність»: найкрасивіший студент/студентка** («Я студент» вирішив дізнатися, як воно – бути однією з **найкрасивіших студенток** (ЯС. 31.07.2016)); **гламурний, стильний студент** (Якого студента зараз не турбує питання, на скільки він **гламурний чи стильний** (ЯС. – 2009. – № 9–10. – С. 22));

- **«оцінка»: ідеальний студент** (Та виявляється і вчителям потрібні **ідеальні учні чи студенти** (ЯС. – 2014. – № 1. – С. 7)); **другосортний** (про студентів, які навчаються за контрактом) (...Студенти, які обирали контрактну форму навчання в державному ВНЗ, нерідко відчували на собі морально-психологічний тиск, залишаючись у своєму виші такими собі **«другосортними»**

(ЯС. – 2016. – № 7–8. – С. 4)); **типовий студент** (Ідея проекту відштовхується від проблем **типового студента** – низької стипендії, необхідності постійно щось друкувати та високих цін у принт-центрах (ЯС. 23.05.2016)); **справжній студент** (**Справжній студент** – заощадливий студент (ЯС. – 2016. – № 10. – С. 8); **Справжній студент** – це той, хто любить та вміє навчатися, бо скільки живеш, стільки й навчаєшся (ЯС. – 2007. – № 9. – С. 11)).

За допомогою художніх означень створюється стереотипний образ веселого, вічно молодого, але бідного й голодного студента: Одним із найбільш креативних організаторів вечірок для багатьох університетів є **вічно молодий і вічно веселий студент**, КВН-щик, і просто прекрасна людина – Тигран Мартиросян (ЯС. – 2014. – № 11. – С. 9); Учися, учисся і ще раз учисся. Це єдине, що лишається **бідному студентові** у час економічної кризи та масового безробіття (ЯС. – 2010. – № 6. – С. 10); У нашому світі яблуко не лише поживне, але й неймовірно корисне, багатофункціональне та достатньо дороге як для **«вічно бідного студента»** (хоч парадокс якраз в тому, що для нього «Apple» – чомусь не розкіш). Тож можна з упевненістю сказати, що голодними ми не залишимося – ні фізично, ні інтелектуально. Такий ми народ, студенти – **веселі та особливі...** (ЯС. – 2013. – № 11. – С. 5).

На противагу традиційному образу студента, який безпосередньо бере участь у навчальному процесі, з'являється новий образ **дистанційного студента**, який через специфіку організації навчального процесу позбавлений усіх «задоволень» студентського життя: Як бачимо, технічний прогрес значно покращує умови життя, у тому числі й студентів. Але в цьому випадку для **«дистанційних студентів»** залишиться незбагненим, як це: спати на першій парі, викручуватися на іспиті, чи перед заліком в квартиру кричати: «Халява, прийди» (ЯС. – 2015. – № 3. – С. 5).

Громадська активність молоді передається дієслівними словосполученнями **студенти здатні боротися, пішли добровольцями в АТО, надають волонтерську допомогу захисникам, ходили на Майдан, впливали на хід українських революцій**, наприклад: **Наша держава за час незалежності вже встигла пережити три революції, які чітко продемонстрували: студенти і своїм запалом, і максималізмом здатні боротися. Багато юнаків пішли добровольцями в АТО, ще більше надають волонтерську допомогу захисникам, не бояться висловити свою активну громадянську позицію під час мітингів і протестів. Студенти вже давно довели,**

що з ними треба рахуватися! (ЯС. – 2016. – № 11. – С. 17); **Частина студентів ще перед сесією ходила на Майдан, тому не так прискіпливо відвідувала заняття, вважаючи, що сесія пройде для них без особливих зусиль** (ЯС. – 2014. – № 1. – С. 11); *Україна незалежна: народилася та дорослішає разом зі студентством. Як студенти впливали на хід українських революцій* (ЯС. – 2014. – № 2. – С. 6).

Ставлення до навчання репрезентовано в реченнях: *Студенти сесію, м'яко кажучи, не люблять* (ЯС. – 2014. – № 1. – С. 11); *Часто студенти розчаровуються в обраній спеціальності, втомлюються від навчального процесу та оточення* (ЯС. – 2016. – № 11. – С. 20); *Студентів обурило введення шестиденних навчальних тижнів і те, що університет поставив їх перед фактом...* (ЯС. – 2016. – № 11. – С. 7).

У наступному уривкові в результаті сполучуваності слова *студент* із різними частинами мови реалізовано синкретизм концептуальних ознак «фізичний стан», «психоемоційний стан», «зовнішність», «поведінка та ставлення до навчання»: *Студент – вічно голодний, хворий, кульгавий, проте навіть у спеку та морози йде на пари. Вічно вчиться, мучиться чи недосипає. Але завжди веселий і бажає пригод. Після складних сесій студент шукає, як би відпочити та розважитися* (ЯС. – 2014. – № 11. – С. 8).

Значна частина проаналізованих текстів пов'язана з поняттям «бути студентом», конотативне наповнення якого доповнює смислову структуру відповідного мовного образу. Бути студентом – цікаво, престижно, складно, круто, модно: *Бути студентом – це означає насолоджуватися одним із найбільш незабутніх періодів у житті. Їдеш зранку в транспорті – підчитуєш конспект, щоб відповісти на семінарі. Сидиш на парі – однією рукою пишеш лекцію, а паралельно читаєш цікаву книжку або клацаєш у телефоні. Між парами або (чого гріха таїти) на парі біжиш до студентської їдальні, береш гарячий чай та смачну булочку – і починаєш розводити балачки зі знайомими на найрізноманітніші теми. Бути студентом – це готуватися до пари за 5 хвилин до початку самої пари. Бути студентом – це хоча б кілька разів протягом навчання просидіти всеньку ніч, переписуючи чужі конспекти, готуючи шпаргалки або рахуючи, скільки ще залишилося невивчених до іспиту питань. Бути студентом – це прогулювати пари і «зависати» з друзями в гуртожитку. Бути студентом – це за один предмет отримувати «відмінно», а за інший – «незадовільно». Зрештою, бути студентом – це написати за весь час кілька десятків рефератів і як мінімум одну*

дипломну роботу заради того, щоб через чотири/п'ять/шість років отримати заслужений статус випускника (ЯС. – 2014. – № 11. – С. 2); ...Бути студентом не лише цікаво, а й престижно (ЯС. – 2016. – № 11. – С. 3); Бути студентом цікаво і складно водночас (ЯС. – 2015. – № 2. – С. 15); ...Бути студентом – це завжди круто! (ЯС. – 2011. – № 2. – С. 7); Бути студентом модно, адже це показує твою приналежність до певної спільноти, групи людей, які здатні в майбутньому керувати, розвиватися, досліджувати і навчатися (ЯС. – 2011. – № 2. – С.6).

Статистичні дані, отримані в ході нашого дослідження, підкреслюють прагматику, закладену в понятті «студент»: семантичне значення «студент – праця» за кількістю зафіксованих випадків (27 %) випереджає значення «студент – навчання» (22 %), що свідчить про пріоритетність для нинішньої молоді матеріального аспекту життя: *Останнім часом студенти стали активно працювати* (ОТ. 23.08.2012); *Життя працюючого студента більш зважене і відповідальне, тому і до навчання ставишся, як до роботи, яку потрібно виконати бездоганно, щоб потім знання викладачем були оцінені на відмінно* (ОТ. 07.10.2012); *Адже в Україні більше половини студентів працює, навчаючись. Деякі з них працюють, щоб оплатити своє навчання; інші – щоб отримати стаж роботи або заради задоволення. А дехто навчається, щоб працювати* (ОТ. 10.12.2011); *Щоб досягти в житті успіху, більшість студентів вирішують вести «подвійне життя», у якому є робота і навчання* (ОТ. 24.10.2011); *Студент іде на роботу, частіше за все – не за спеціальністю, щоб оплатити навчання та проживання, а по закінченні ВНЗ зникає до неї, хоча б тому, що вона приносить йому стабільний дохід, і, таким чином, полишає мрію про майбутню роботу за спеціальністю, з якою вступав до вишу* (ЯС. – 2015. – № 1. – С. 4); *Студенти починають шукати додатковий прибуток, тому що бояться по закінченню ВНЗ залишитися на вулиці, без роботи, без житла і без грошей* (ЯС. – 2015. – № 1. – С. 4). Виділені семи «студент – бізнес», «студент – фінансова незалежність» переконують, що в українському суспільстві відбувається зміна системи цінностей, підміна понять, зумовлена зміною пріоритетів у людських стосунках (*Кожен студент повинен займатися бізнесом* (ОТ. 18.01.2013)); *Коли студент відчуває фінансову незалежність, він починає забувати про те, що він все ще студент* (ОТ. 01.11.2012)).

Тексти, що реалізують сему «студент – навчання», демонструють нечітку мотивацію сучасного студента до навчання або взагалі її відсутність, наприклад: *Сьогодні студенти поділяються на тих, хто навчається для викладачів, батьків, роботи, коханого хлопця, «корочки» (диплома), задля чого завгодно, тільки не заради себе і для себе* (ОТ. 30.03.2013); *Студенти вступають до університету, навіть не замислюючись – навіщо* (ОТ. 12.07.2012); *...Часто студенти навчаються не за покликом душі, а де спроможні. Студент, який не любить свою професію, найчастіше за нею не працює* (ОТ. 24.03.2013); *У працюючого студента немає бажання навчатись* (ОТ. 15.04.2012).

Структурно-семантичний потенціал поняття «здобувач освіти» доповнює аналіз функціональних особливостей прикметника *студентський*. Найбільш поширеними є іменникові словосполучення *студентське життя, студентські роки*, які обростають різними конотаціями, наприклад: *студентське життя – це прекрасний час* (ЯС. – 2014. – № 11. – С. 11); *марафон, що продовжується вже п'ятий рік* (ЯС. – 2014. – № 11. – С. 11); *Студентське життя схоже на біг з перешкодами, але найголовнішим у ньому є не перемога, а саме участь* (ЯС. – 2014. – № 11. – С. 2); *Студентське життя – це особливий світ, вир подій, вражень та звершень* (ЯС. – 2015. – № 10. – С. 5); *прогулянки до світанку, закоханість, свобода дій, жодних серйозних проблем* (ЯС. – 2016. – № 11. – С. 17).

Словосполучення *студентські роки* в контексті означає «час закладання подальшого професійного шляху», «час визначення чітких пріоритетів, формулювання виразної мети та її досягнення» (ЯС. – 2007. – № 9. – С. 16); «час, який дається людині на роздуми й усвідомлення того, що чекає на неї в майбутньому» (ЯС. – 2014. – № 11. – С. 13). *Студентські роки – найкращі* (ЯС. – 2014. – № 1. – С. 8), *одні з найпрекрасніших* (ЯС. 2016. – № 7–8. – С. 3), *найкращі й найцікавіші* (ЯС. – 2010. – № 7–8. – С. 6).

Крім того, прикметник *студентський* утворює номінації різних семантичних категорій, пов'язаних із життєдіяльністю здобувачів освіти:

- **«організації та органи управління»:** *Всеукраїнська студентська рада* (ЯС. – 2007. – № 9. – С. 4), *студентське самоврядування* (ЯС. – 2008. – № 2. – С. 5;), *студентська країна* (на позначення київської організації «Студентська республіка») (ЯС. – 2007. – № 6–7. – С. 16), *Студреспубліка* (ЯС. – 2016. – № 9. – С. 16), *студентська ліга ФК «Динамо»* (ЯС. – 2016. – № 6. – С. 16),

Студентська профспілкова асоціація міста Києва (ЯС. – 2016. – № 6. – С. 16);

- **«види діяльності, дозвілля»:** *студентський футбол* (ЯС. – 2007. – № 12. – С. 32), *студентські гулянки* (про святкування Дня студента) (ЯС. – 2009. – № 11. – С. 17), *студентська інтернет-олімпіада* (ЯС. – 2012. – № 1. – С. 11), *студентська наука* (ЯС. – 2016. – № 10. – С. 10), *студентський театр, студентський гурток* (ЯС. – 2011. – № 2. – С. 6), *студентська кухня* (у значенні «студентське життя в гуртожитку») (ЯС. – 2011. – № 2. – С. 6), *студентська республіка* («гуртожиток») (ЯС. – 2013. – № 11. – С. 5), *студентський гуртожиток* (як символ студентського життя поза аудиторіями) (ЯС. – 2015. – № 11. – С. 14), *студентське кафе* (ЯС. – 2015. – № 10);

- **«почуття, стан, поведінка»:** *казкова студентська любов* (ЯС. – 2011. – № 2. – С. 6), *студентське кохання* (ЯС. – 2014. – № 11. – С. 18), *студентська романтика навчання* (ЯС. – 2013. – № 7–8. – С. 10), *студентська винахідливість* (ЯС. – 2016. – № 11. – С. 17), *хвиля студентського невдоволення* (ЯС. – 2016. – № 11. – С. 7), *студентський протест* (ЯС. – 2016. – № 11. – С. 5), *студентський ентузіазм* (ЯС. – 2013. – № 7–8. – С. 4);

- **«способи комунікації»:** *студентський форум* (ЯС. – 2007. – № 4–5. – С. 8), *студентська преса* (ЯС. – 2007. – № 9. – С. 12), *студентські інтернет-медіа* (ЯС. – 2009. – № 12. – С. 11);

- **«осередки освітньої діяльності»:** *студентська столиця [Харків]* (ЯС. – 2007. – № 10. – С. 6), *Львів студентський* (про навчання у Львівському університеті) (ЯС. – 2013. – № 10. – С. 18), *Харків студентський* (ЯС. – 2015. – № 12. – С. 7);

- **«атрибути студентського життя»:** *студентський квиток* (ЯС. – 2011. – № 2. – С. 6); *студентський бюджет* (ЯС. – 2015. – № 11. – С. 18); *студентський гаманець* («фінансові можливості студентів») (ЯС. – 2015. – № 11. – С. 18), *студентський будильник* (ЯС. – 2008. – № 3. – С. 28), *студентська арифметика* (про розміри стипендії) (ЯС. – 2013. – № 9–10. – С. 16);

- **«ідеї, вірування, поради»:** *студентська заповідь* (ЯС. – 2010. – № 9. – С. 11), *студентська правда* (ЯС. – 2013. – № 10. – С. 15), *студентські новини* (ЯС. – 2013. – № 1. – 2013. – С. 4), *студентські забобони* (ЯС. – 2011. – № 1. – С. 19).

Поняття «заклад освіти»

У мові студентських журналів зафіксовано назви навчальних закладів різних рівнів: *університет, інститут, академія, школа,*

навчальний заклад, вищий навчальний заклад, вища школа; власні назви, а також аббревіатури – ВНЗ, виш та розм. вуз. При цьому слово *університет* та скорочені назви закладів вищої освіти превалюють над назвами середніх навчальних закладів, що можна пояснити авторством статей. Крім того, на позначення вищого навчального закладу використовується популярний жаргонізм *універ* (*Літо скінчилось. Універ повернувся. Знову навчання* (ЯС. – 2013. – № 3. – С. 17); *Їх познайомив універ...* (ЯС. – 2015. – № 6. – С. 7)); а також англіцизм *high school*, збагачений семою «дружнє ставлення до студентів»: *На Заході є такий термін «high school». Не можу сказати, що навчання в Академії ідентичне цьому поняттю, але це щось дуже схоже. Це коли від тебе ні викладачі, ні, перш за все, ректор, не віддаляються* (ЯС. – 2014. – № 1. – С. 9).

Власні назви вищих навчальних закладів в опрацьованих нами текстах представлені в основному аббревіатурами: **НАУ** – *учасник економічних реформ в Україні* (ЯС. – 2012. – № 10. – С. 22). Привертає увагу той факт, що номінації вітчизняних вишів можуть передаватися за допомогою латиниці, наприклад: *Сніжний батя КПП vs KNU: хто кого?* (ЯС. – 2014. – № 12. – С. 3). Незвична графічна форма *KNU*, що є скороченням від *Київський національний університет*, є засобом експресії й абсолютно не змінює зміст слова.

Нова доба збагатила номінації закладів освіти цілим комплексом додаткових значень: «суспільство», «життя», «людина», «майбутнє», «працевлаштування», «культура» та ін.:

- «суспільство»: *Виш – це унікальний соціальний осередок, криниця людських ресурсів, що шляхом взаємодії породжує інтелектуальний капітал* (ОТ. 29.11.2011); *Університет є дзеркалом українського суспільства, бо призначений відображати його стан, позитиви та негативи всіх зрізів його життя, висоти і провали його духу, якщо так, то університет не може бути райським куточком чи острівцем добробуту в океані суспільного благополуччя* (ОТ. 20.09.2011); *...Університет є не тільки дзеркалом суспільства і світу, а одночасно його вікно у минуле, сучасне та майбутнє* (ОТ. 20.09.2011). Привертає увагу суперечливість поглядів: з одного боку, університет має визначальну роль у розвитку суспільства (*...Університет в українському суспільстві має визначальну роль, оскільки він задає темп та напрям розвитку науки, формує особистість та створює перспективи...* (ОТ. 29.11.2011); *...У сучасному світі університети відіграють виключно важливу роль в житті суспільства в цілому і кожної особистості зокрема*

(ОТ. 16.10.2011); ...*Університет є дуже важливим у розвитку сучасного українського суспільства...* (ОТ. 20.09.2011); ...*Університет дає суспільству висококваліфікованих спеціалістів* (ОТ. 20.09.2011)), з іншого – роль сучасних вишів, на думку авторів текстів, є формальною (...*Роль університету в українському суспільстві зараз більш формальна, але майже обов'язкова. Університет стає засобом підтвердження своєї значущості, кваліфікації, але знання, що там дають, застарілі* (ОТ. 06.10.2011));

- **«ЖИТТЯ»**: університет – *один із найцікавіших аспектів у житті людини* (ОТ. 20.09.2011); *ланка між дитинством та дорослим самотійним життям* (ОТ. 09.10.2011); *структурна ланка життя кожної людини* (ОТ. 29.11.2011); *дуже важливий крок до змін у житті* (ОТ. 28.09.2011); *важливий фактор становлення в житті* (...*Університет необхідний як для розвитку молоді, її освіченості, становлення в житті, адже без вищої освіти зараз зовсім нереально знайти роботу, так і для розвитку суспільства в цілому* (ОТ. 20.09.2011)); *продовження дорослого життя* (ОТ. 28.09.2011);

- **«місце»**. Просторові відношення в кожному конкретному випадку набувають своєрідних асоціацій. Наприклад, для одних університет – *це місце, де людина здобуває освіту, знаходить знайомих, можливо, друзів на все життя, вчиться способам існування в мікросоціумі та проходить низку етапів входження у доросле життя* (ОТ. 10.09.2012); *місце, яке сприяє пошуку істини* (ОТ. 20.01.2012); *місце отримання документа про навчання* (...*У наш час вищі навчальні заклади для більшості студентів стали місцями, де вони можуть отримати корочку, не навчаючись та не докладаючи при цьому зусиль, а в майбутньому використовувати це в своїх особистих цілях – для збагачення* (ОТ. 28.12.2011)); *місце отримання знань і можливість зав'язати дружбу* (*Університет – це не тільки місце, де ти отримаєш знання зі своєї спеціальності. Це також можливість зав'язати дружні відносини* (ЯС. – 2015. – № 7–8. – С. 5)); *школа – це місце, яке має пробуджувати радість пізнання, спілкування із друзями та «друзями-вчителями»...* (ОТ. 31.03.2013); для інших вищий навчальний заклад – *це лише місце для марнування часу (звичайне приміщення, щоб вдома не сидіти* (ОТ. 20.10.2011));

- **«людина»**. Асоціативний зв'язок навчального закладу з людиною в мовній картині світу української молоді є цілком логічним. Він набуває особливої ваги в умовах формування в державі нової освітньої парадигми, якій притаманний людиноцентризм. Як

показує наше дослідження, вплив навчального закладу на людину на мовному рівні найкраще представлений синтагматичними зв'язками слова *університет* (як правило, дієслівними): *університет змінює людину (Університет змінює людину, але, на жаль, не всіх, і вважаю, що не завжди в гарну сторону (ОТ. 27.09.2011)); формує особистість (ОТ. 29.11.2011); формує нове покоління освічених людей (Університет завжди зайнятий формуванням нового покоління освічених людей, він весь час «штовхає» час вперед (ОТ. 29.11.2011));*

- **«майбутнє»**. Опрацьовані тексти демонструють, що студенти чітко усвідомлюють визначальну роль вищого навчального закладу в своєму житті: *університет створює майбутнє (ОТ. 29.11.2011), дає майбутнє молоді (ОТ. 20.09.2011); університет – дорога в майбутнє (ОТ. 20.09.2011), рушій прогресу (ОТ. 06.10.2011), інструмент підготовки майбутнього (ОТ. 06.10.2011);*

- **«знання»**. Це традиційне значення, притаманне номінаціям навчальних закладів, у деяких текстах набуває особливої експресії: *університет – один з навчальних закладів, який дає не просто знання, а вищу освіту, а можливо, і дві, і три... (ОТ. 16.10.2011); це такий заклад, куди мають ходити тільки ті, хто дійсно хоче здобути якісь знання (ОТ. 16.10.2011); храм науки, де вічно палає вогник знань (ОТ. 12.07.2012); постачальник знань, майдан виробництва нових знань (ОТ. 29.11.2011); осередок отримання знань для майбутньої професії; просте бажання бути освіченою особистістю... (ОТ.20.10.2011).*

Позитивні конотації пов'язані з усвідомленням ролі інноваційних університетів: **«університети – агенти перетворення світу»** (ОТ. 29.11.2011); **«університети йдуть у ногу з часом»** (ОТ. 16.10.2011); **«навчальний заклад – ідеальний дім з ідеальною сім'єю»** (*Навчальний заклад моєї мрії повинен бути схожий на ідеальний дім з ідеальною сім'єю. У ньому повинен бути затишок, тепло, благополуччя, доброзичливість усіх, починаючи з технічного персоналу і закінчуючи директором і установами, які управляють роботою такого навчального закладу (ОТ. 22.09.2012)).* Асоціації з сімейними цінностями, які завжди в українців були в шані, влучно передають бачення моделі успішного навчального закладу.

Варто назвати також конотативні значення університет – **«працевлаштування»** (*Університети не забезпечують своїх випускників робочими місцями, а самому студенту іноді досить важко влаштуватися на достойну і високооплачувану роботу без досвіду роботи (ОТ. 06.07.2012)); «культура» (Університет... –*

центр культури, духовності, і обов'язково – освіти, науки, професійного становлення фахівців (ОТ. 20.09.2011)); **«команда»** (Університет – це команда, яка діє разом та сфокусована на розвитку наукового та кадрового потенціалу країни. Це з одного боку. З іншого, ніщо не має заважати звичайній грайливості життя – тому «ура» концертам, фестивалям, конкурсам і тусовкам, але бажано – здорового спрямування (ЯС. – 2016. – № 7–8. – С. 5)).

Особливою актуальністю відзначаються мовні характеристики вищого навчального закладу за національністю – **український університет** (**Українських університетів стало удвічі більше** (ЯС. – 2010. – № 3–4. – С. 5)). За певних контекстуальних умов виділене словосполучення входить у антонімічні відношення зі словосполученням **російський університет**, формуючи відповідну бінарну опозицію: *Тільки от розгублені випускники поки що не знають, куди подавати документи – вже до **російських** чи все ж до **українських університетів**...* (ЯС. – 2014. – № 4. – С. 7). Можна припустити, що подібні мовні явища є тимчасовими, оскільки вони зумовлені політичним контекстом. Зміна політичної ситуації в країні призведе до зникнення опозиції або надасть їй іншого смислу.

У роздумах про те, яким має бути вищий навчальний заклад, на перший план виходять словосполучення **сучасний університет** (**Сучасний університет неможливий без широких міжнародних контактів і популярності** (ЯС. – 2010. – № 3–4. – С. 10)); **розкручений університет**, що вказує на високий рівень популярності й затребуваності певних закладів освіти (*Але ж диплом – це ще не ознака знань, так само, як просто відвідування університету, яким би «розкрученим» він не був* (ЯС. – 2015. – № 10. – С. 4)). Словосполучення **великий університет** реалізує стереотип, нібито великі ВНЗ забезпечують студента більшими можливостями: *У великих університетах у цьому плані більше можливостей, адже там можна «перестрибнути» з факультету на факультет* (ЯС. 27.11.2016).

За допомогою низки позитивно забарвлених прикметникових означень (*омріяний, ідеальний, найкращий*) створюється образ досконалого університету, про який мріють усі студенти: *І ось стоїш перед дверима **омріяного університету** в почесному званні студента* (ЯС. – 2015. – № 7–8. – С. 5); ***Ідеальний університет** позбавлений корупції, скандалів та конфліктів, але правила в ньому розумні й не надто суворі* (ЯС. – 2016. – № 7–8); *Я вважаю, що вибрала*

найкращий університет і аж ніяк не помилилася з вибором спеціальності, адже задоволена тим рівнем освіти, який отримую в цьому закладі (ЯС. 31.07.2016).

Загалом констатуємо амбівалентну оцінність аналізованих номінацій: з одного боку, це віра в потужність вітчизняних навчальних закладів та якість знань, яку вони надають (*Без сумніву, вища школа – це школа нових можливостей, школа професійних знань, які на ринку праці конвертуються в капітал, а також джерело духовних цінностей і принципів соціальної практики, що гарантують випускникам вишів здійснення запланованого сенсу життя в межах нашого перманентно суперечливого суспільства* (ЯС. – 2013. – № 7–8. – С. 3)); з іншого ж, вища школа, на думку молоді, знецінена, позбавлена довіри (*Сучасний ринок перетворив вищу школу у фабрику з виробництва освітніх послуг і почав руйнувати самобутність університетської корпорації* (ЯС. – 2013. – № 2. – С. 25); *...Брак належного державно-громадського контролю за цільовим використанням коштів ВНЗ призводить до зниження довіри до вищої школи* (ЯС. – 2016. – № 7–8. – С. 14); *...Навчальний заклад не допомагає стати фахівцем, а навпаки, ускладнює цей процес* (ЯС. – 2013. – № 9. – С. 4); *Школа краде дитинство* (ОТ. 21.02.2013); *...Вузи через слабку базу та легкість здобуття освіти не можуть відігравати надто важливу роль. Скоріше як перехідний пункт між школою та роботою, і не обов'язково за спеціальністю* (ОТ. 16.09.2012); *Університет став з храму науки базаром з продажу дипломів* (ОТ. 05.06.2012)). Подібні висловлювання, на жаль, безпідставно знецінюють діяльність багатьох гідних навчальних закладів.

У свідомості української молоді склалося уявлення про заклади освіти як важливе суспільне явище, обов'язковий атрибут сучасного життя, без якого більшість українців не мислить своєї майбутньої кар'єри. Статистика свідчить, що в мові студентських журналів концептуальні ознаки розподіляються таким чином: «суспільство» – 24 %, «життя» – 17 %, «знання» – 12 %, «місце» – 12 %, «людина» – 9 %, «майбутнє» – 9 %, «працевлаштування» – 2 %, «культура» – 2 %. Незначні кількісні показники когнітивних зв'язків поняття «заклад освіти» зі знанням, формуванням людини, її майбутнього, працевлаштуванням та культурою викликають занепокоєння, адже це саме ті аспекти, які мають бути в центрі діяльності кожного навчального закладу. Неоднорідність і суперечливість оцінних конотацій, що формують семантичну

структуру досліджених номінацій, вочевидь, зумовлені індивідуальними особливостями студентів-авторів матеріалів, їхнім ставленням до навчання та процесів, що відбуваються в суспільстві, а також самими суспільними процесами, які впливають і на сферу освіти, і на специфіку мовного вираження відповідної проблематики.

Поняття «освітній процес»

Смислове наповнення поняття «освітній процес» пов'язане з усвідомленням необхідності здобуття знань, складності обраного шляху та його перспективності. Як і всім іншим елементам мовного образу освіти, студенти надають йому власної оцінки (переважно позитивної), що на лінгвістичному рівні проявляється у використанні відповідно забарвленої лексики. Головними репрезентантами поняття «освітній процес» у студентських текстах є іменник *навчання*, дієслово *навчатися* та прикметник *навчальний*, а також лексичні одиниці на позначення понять «зовнішнє незалежне оцінювання», «Болонський процес», «диплом», «сесія», «стипендія», номінації нових освітніх платформ.

За «Словником української мови», *навчання* – це «дія за значенням навчати, научати і навчатися, навчатися» [325, V, 43]. У студентських журналах вербалізовано кілька додаткових значень цього слова: «**спосіб отримання знань**» (*Більшість студентів розглядають навчання як спосіб отримати якусь мінімальну кількість знань, щоб взяли на роботу* (ЯС. – 2013. – № 1. – С. 4)); «**важка праця, праця на перспективу**» (*Навчання – це великий труд! А вміти навчити – ще більший* (ЯС. – 2012. – № 10. – С. 14); *Схожа ситуація й з навчанням в університеті. Хоч це й досить важка праця, яка не завжди отримує гідну винагороду* (ЯС. – 2016. – № 5. – С. 9); *Їхнє [студентів] навчання в Академії – це праця на перспективу* (ЯС. – 2014. – № 1. – С. 11)); «**необхідний і корисний етап**» (*Як на мене, навчання в університеті – необхідний і вельми корисний етап, адже студентські роки незабутні!* (ЯС. – 2016. – № 5. – С. 9)); «**маленький крок**» (*Однак, для майбутніх журналістів нічого важливішого за практику бути не може. Навчання – то лише маленький крок* (ЯС. – 2013. – № 10. – С. 19)); «**нелегка справа**» (*Корисні поради від стресів, недоспаних ночей перед заліками та де взяти енергію для такої нелегкої справи, як навчання* (ЯС. – 2009. – № 7–8. – С. 33)); «**навчання у ВНЗ – це мінімум чотири роки зусиль, зосередженості та подекуди стресу**» (ЯС. – 2015. – № 6. – С. 7).

Щодо оцінних конотацій, з одного боку, «**навчання – добре, чудово**» (*Навчання – це добре, але навіть у найбільш важливій справі потрібно знати міру та знаходити час для відпочинку й розваг* (ЯС. – 2016. – № 1. – С. 18); *Навчання – це, звісно, чудово, але іноді хочеться й повеселитися* (ЯС. – 2015. – № 11. – С. 19)); з іншого, навчання – «**ярмо**» (*Уже стало звичним, що навчання – це ярмо, накинута на шию бідним студентам батьками (державою) соціальними очікуваннями, а насправді система лише калічить потенційних Біллів та Стівів...* (ЯС. – 2015. – № 6. – С. 7)). У матеріалі під назвою «Навчатися vs Кохатися» ототожнюються два, здавалося б, несумісні поняття – «навчання» й «кохання» (...**Кохання – це теж певною мірою навчання**. *Тому кохайте і вчіться* (ЯС. – 2013. – № 10. – С. 15)), що відбиває специфіку світогляду молоді.

Слово *навчання* має такі синтагматичні особливості:

1) дієслівні словосполучення пов'язують його з щастям, насолодою та перспективністю: *Навчання у виші закладає основи інтелектуального «самоощасливлення» на все життя* (ЯС. – 2013. – № 7–8. – С. 4); *Навчання може бути «в кайф»...* (ЯС. – 2013. – № 10. – С. 19); *Навчання в аспірантурі допомагає стати спеціалістом високого рівня* (ЯС. – 2015. – № 2. – С. 6); ...*Навчання в університеті повинно давати перспективи на майбутнє* (ЯС. – 2016. – № 7–8. – С. 5);

2) іменникові словосполучення традиційно виконують номінативну функцію, наприклад, *форма навчання* (ЯС. – 2014. – № 10. – С. 6), *система навчання* (*На жаль, наша система навчання ще далека від досконалості* (ЯС. – 2013. – № 9. – С. 4), *час навчання* (*Час навчання у виші не повинен витратитися дарма* (ЯС. – 2013. – № 1. – С. 22)), *революція навчання* (*Революція навчання – сила, яка зробить реальним омріяне майбутнє* (ЯС. – 2013. – № 7–8. – С. 6)). Остання назва є метафоричною, її запозичено з однойменної книги іноземних авторів Гордона Драйдена та Джаннетт про нові моделі мислення, пізнання й ефективного навчання, що вийшла на початку 90-х років. Основна ідея книги (відповідно й значення використаного словосполучення) – революція сучасного навчання торкається всіх зацікавлених осіб (учнів, студентів, магістрантів, аспірантів та ін.), усіх, хто потребує нових знань, які можуть бути конвертовані в прагматично значущі результати і сприятимуть ефективному вирішенню проблем і завдань соціальної практики відповідно до інтересів особи й суперечливих обставин життя;

3) прикметникові словосполучення, як правило, характеризують способи оволодіння знаннями в сучасному світі. Наприклад, номінація *пасивне навчання* застосовується в тексті про бездумне копіювання готових робіт з інтернету й наголошує на нових технічних можливостях доби, на протигагу застарілим підходам: *Мабуть, зараз батьки нам просто заздять, коли спостерігають наше пасивне навчання* (ЯС. – 2016. – № 4. – С. 5).

Прикметник *навчальний* використовується як структурна одиниця номінативних словосполук *навчальна дисципліна* (ЯС. – 2011. – № 2. – С. 6), *навчальний рік* (ЯС. – 2014. – № 10. – С. 6). Дієслово *навчатися* реалізує своє основне значення: «Набувати яких-небудь знань, вивчати, опановувати щось» [325, V, 44]. Воно демонструє усвідомлення здобувачами освіти необхідності оновлення знань: *навчатися по-новому* (ЯС. – 2015. – № 1. – С. 6), *навчатись потрібно, але не сліпо, а займатися саморозвитком* (ЯС. 18.05.2016), *навчатися з розумом* (*Спортм займатися і з розумом навчатися!* (ЯС. – 2011. – № 3. – С. 10)), *навчатися без перерви* (*Навчатися без перерви неможливо та нудно...* (ЯС. – 2012. – № 11. – С. 26)).

Органічним складником поняття «освітній процес» є європейське поняття «Болонський процес», на думку студентів, ефективна та перспективна система освіти: *Отже, Болонський процес є ефективною та перспективною системою, що дає змогу кожному студенту максимально розкрити свої індивідуальні здібності, активно працюючи за програмою впродовж навчального року* (ЯС. – 2008. – № 4–5. – С. 12). В одному зі студентських матеріалів про входження України до Європейського реєстру забезпечення якості освіти (EQAR, Брюсель, 2008) ця назва набуває трансформованої метафоричної форми *оболонський процес*, яка, проте, не зменшує ваги нововведень. Гумористичний складник допомагає дохідливо пояснити молодій аудиторії суть та значення складного поняття (*Імплементация «Оболонського» процесу в вищих навчальних закладах України* (ЯС. – 2008. – № 4–5. – С. 12)).

Номінації популярних інноваційних форм навчання *онлайн-курс*, *стажування*, *освітня поїздка*, *освітня виставка* (наприклад, виставка «*Освіта та кар'єра 2012*» (ЯС. – 2012. – № 11. – С. 4)), *освітня платформа* (наприклад, «*Сходи в майбутнє*» (ЯС. 09.04.2016)) репрезентують нові освітні можливості: *Сучасний світ пропонує стільки можливостей, що заціклюватися на навчанні в університеті*

– просто злочин! Різноманітні онлайн-курси, стажування, освітні поїздки... (ЯС. – 2016. – № 9. – С. 3).

Слово *диплом*, за «Словником української мови», має кілька основних значень: «1) документ про вищу або середню спеціальну освіту, а також про присудження якого-небудь звання, надання вченого ступеня і т. ін.; 2) документ про надання яких-небудь прав або нагород особі чи установі; 3) почесна нагорода, грамота для відзначення окремих осіб та колективів за успіхи на виставках, художніх конкурсах, у спортивних змаганнях тощо; 4) розм. дослідження або проект, які виконуються для одержання посвідчення про закінчення вищого або середнього спеціального навчального закладу; дипломна робота» [325, II, 280]. Згідно з педагогічними джерелами *диплом* – це «офіційний документ про закінчення вищого чи середнього спеціального навчального закладу, про присвоєння вченого ступеня чи звання» [62, 90]; «офіційний документ встановленого зразка про закінчення вищого чи середнього спеціального навчального закладу і присвоєння відповідної кваліфікації за фахом, що надає право на зайняття певних службових посад, або про присвоєння вченого ступеня чи вченого звання; офіційний документ, що засвідчує факт нагородження особи чи установи (наприклад, диплом лауреата конкурсу) або присвоєння їм тих чи ін. прав» [91, 190].

У соціальному контексті слово *диплом* набуває нових конотацій, утворюючи цілий синонімічний ряд слів на позначення документа про вищу освіту. Зокрема в студентських текстах, крім традиційних номінацій *диплом*, *червоний диплом*, використовуються розмовні зменшено-пестливі форми *папірець*, *корочка*, *червона корочка*, *кірочка*, *скоринка*, *скориночка*. Демінутивні, що функціонують у мові, як правило, надають текстам ніжних, позитивних відтінків. Проте в молодіжних журналах вони швидше створюють іронічний ефект, свідчать про знецінення поняття «документ про вищу освіту»: *Більшість українців прагнуть надати своїй дитині можливість отримати вищу освіту, при цьому важливим для них є не отримання якісних професійних знань, умінь та навичок, а просто отримання «кірочки» про закінчення вузу (ОТ. 16.03.2013); Вступаючи до вузу, кожен студент має певні цілі. Найчастіше – це «корочка», «відкос» від армії та нові знайомства, і аж в останню чергу – здобуття знань з обраної спеціальності (ОТ. 24.02.2012); Але цим мають зайнятися*

наші законодавці – що за дивні вимоги для працевлаштування: рівень знань не цікавить, «**кірочка**» – цікавить (ОТ. 27.10.2011).

Суперечливий характер оцінних значень великою мірою зумовлений соціокультурними та економічними умовами, в яких молодь живе й здобуває освіту. Найбільш поширеним є розуміння диплома як вторинної справи порівняно з якісними знаннями, набутим досвідом та вдалим працевлаштуванням, як необхідної умови працевлаштування та ін.:

- **«справа вторинна»:** *Диплом – справа вторинна. Спочатку потрібно працевлаштуватися, а потім дивитися по обставинах: потрібний диплом чи ні. Маючи роботу, завжди можна піти на заочне відділення вузу або, у крайньому випадку, купити диплом (ОТ. 09.02.2013); ...Виходить, що тобі всі п'ять років потрібно було не здобувати «корочку», а отримувати досвід роботи (ОТ. 29.12.2011); ...У наш час хоча і бажаємо мати диплом, проте його наявність не є важливішою, аніж уміння орієнтуватися в соціальному просторі, бажання працювати та постійно самовдосконалюватися (ОТ. 21.02.2012); Що ми маємо після закінчення ВНЗ? З одного боку, певний багаж знань і навичок з надією застосувати їх на практиці при працевлаштуванні на роботу. З іншого боку – **диплом**, який нібито вказує, що цей самий багаж у нас є. Та в роботодавця на це є своя думка: диплом престижного ВНЗ – гарне доповнення, але ніяк не привід прийому на роботу. Важливіше, як проявить себе людина на співбесіді, і те, наскільки вона готова до роботи, який в неї досвід роботи (ОТ. 24.04.2012); Досвід роботи цінується набагато вище за **диплом** (ОТ. 09.02.2013). Тож, виявляється, слова диплом і знання, диплом і досвід, які позначають взаємопов'язані поняття, за певних контекстуальних умов утворюють антонімічні пари, що можна розцінювати як зміну пріоритетів у сучасному суспільстві;*

- **«необхідна умова вдалого працевлаштування»:** *Наше покоління не розглядає освіту як отримання знань, а як отримання «корочки», яка знадобиться, щоб влаштуватися на роботу... (ОТ. 13.09.2012); ...Розглянемо найбільш поширені стереотипи про необхідність навчання і здобуття **диплома** вузу, про вплив «**скориночки**» на працевлаштування й успішність кар'єри (ОТ. 09.02.2013); Більшість студентів, які навчаються у вузах та й взагалі у вищих навчальних закладах, навчаються лише для так званої «**корочки**». Оскільки для того, щоб влаштуватися на будь-яку роботу, від нас вимагають ту ж саму «корочку» – **диплом**, але*

ніхто не цікавиться, як ти його отримав, чи маєш ти ті самі знання, чи фахівець ти своєї справи, головне, щоб цей **диплом** був, а як саме ти його отримав, нікого не цікавить! (ОТ. 23.12.2011); Суспільству **«корочка»** важлива, бо без неї ти не можеш нормально працювати, користуватись деякими пільгами (ОТ. 20.09.2011). На противагу наведеним вище прикладам, знаходимо думки, що навіть червоний диплом не може гарантувати випускникам університетів працевлаштування: *Маючи червоний диплом, майже неможливо влаштуватися на роботу* (ОТ. 18.05.2012); **«Навіть гречка корисніша за твій диплом»**, – кричать з кожного третього посту в мережі... (ЯС. – 2015. – № 6. – С. 7). Подібні порівняльні конструкції свідчать про знецінення диплома, пріоритетність форми документа над його змістом;

- **«соціальний статус»:** *Диплом збільшує розрив у можливостях молодих людей досягти певного соціального рівня* (ОТ. 30.04.2012); *Не обов'язково, що ти добре навчався, що в тебе червоний диплом, а те, що в тебе є «папірець», і без нього ти ніхто, а з ним – людина* (ОТ. 10.12.2011);

- **«предмет торгівлі»:** *...Диплом можна купити!* (ОТ. 20.09.2011); *Дипломи просто купують у тих самих університетах, особливо це стосується заочних форм навчання* (ОТ. 06.10.2011); *...У жодному випадку не піддавайтесь на легкість купівлі диплома* (ОТ. 09.02.2013);

- **«показник цілеспрямованості, гарантія/не гарантія знань»:** *Потенційний роботодавець розглядає диплом не тільки як гарантію отримання певних знань та підтвердження кваліфікації за спеціальністю, але і як результат цілеспрямованості здобувача, показник уміння працювати і досягати поставлених цілей* (ОТ. 09.07.2012); *Майбутній роботодавець оцінює освіту не за кольором диплома чи оцінками в додатку, а за результатом отриманих знань, адже сам диплом – це лише шматок пластику, який свідчить про те* (ОТ. 09.07.2012). І, навпаки, диплом, на думку студентів, не є гарантією надання знань деякими вищими навчальними закладами: *Якість вищої освіти сьогодні дуже низька. Диплом не гарантує достатнього рівня кваліфікації* (ОТ. 09.02.2013); *Але ж диплом – це ще не ознака знань, так само, як просто відвідування університету, яким би «розкрученим» він не був* (ЯС. – 2015. – №10. – С. 4). Такі приклади актуалізують проблему низької якості освітніх послуг в окремих вишах;

- **«сходинка в житті»:** *Диплом є ...наступною сходинкою в житті* (ОТ. 20.09.2011);
- **«шлях до матеріальних благ»:** *...У наш час вищі навчальні заклади для більшості студентів стали місцями, де вони можуть отримати **корочку**, не навчаючись та не докладаючи при цьому зусиль, а в майбутньому використовувати це в своїх особистих цілях – для збагачення* (ОТ. 23.13.2011);
- **«перевага над іншими»:** *Але в більшості випадків **диплом** про вищу освіту може виявитися «плюсиком», який... дозволить вам завжди бути на півкроку попереду інших претендентів...* (ОТ. 09.02.2013);
- **«символ даремних сподівань»** (диплом з відзнакою): *Знову питання, а кому і для чого потрібна ваша **червона «корочка»**???* Відповідь – нікому (ОТ. 29.12.2011);
- **«буфер у відносинах з батьками:** *Якщо диплом – буфер у відносинах з батьками, зроби їм ласку та принеси його на блюдці з блакитною каймою* (ЯС. – 2015. – № 6. – С. 70).

У цілому амбівалентність виділених конотацій пов'язана з традиційним усвідомленням документа про вищу освіту як цінності та з прерогативою матеріальних благ над знаннями в оновленому суспільстві.

Смислове наповнення поняття **«сесія»** диференціюється залежно від контексту, особистості автора та його ставлення до навчання. А оскільки існують різні категорії студентів, то й асоціації до слова *сесія* трапляються діаметрально протилежні: **сесія – стрес, найстрашніше слово, кошмар:** *Сесія доводить мене до того, що я перестаю себе контролювати, починаю говорити сама з собою вголос – та ще й такі нісенітниці! Щоразу після закінчення сесії я мушу проходити реабілітаційний курс по відновлюванню психіки та лікуватись хоча б валеріаночкою...* (ЯС. – 2011. – № 1. – С. 18); *Сесія – це, мабуть, найстрашніше слово, яким лякають першокурсника* (ЯС. – 2014. – № 1. – С. 10); *Здача сесії для студента з будь-яким рівнем знань – дійсний кошмар* (ЯС. – 2011. – № 1. – С. 17). Фрази-заголовки до деяких матеріалів звучать як застереження: *Обережно! Сесія!* (ЯС. – 2011. – № 1. – С. 16); *А ЩО, НЕ ЧЕКАЛИ?! СЕСІЯ ПРИЙШЛА!!!* (ЯС. – 2011. – № 1. – С. 18). Графічне й пунктуаційне оформлення таких висловлювань увиразнює їх зміст та емоційний стан героїв. Автори текстів пропонують назви для передекзаменаційного стану, що нагадують медичний діагноз, –

«сесійний синдром» (ЯС. – 2011. – № 1. – С. 17), **сесійно-стресовий час** (ЯС. – 2016. – № 2. – С. 5). Контекстуальним синонімом до зазначених вище назв є створений за аналогією до слова *сесія* неологізм **стресія**: *Вона ж справжнісінька СТРЕСІЯ – ось слово, яке підходить набагато більше!* (ЯС. – 2014. – № 1. – С. 11). Назва одного з матеріалів **«Апокаліпсесія»** побудована на асоціації екзаменаційного періоду з кінцем світу: *На щастя, апокаліпсис під назвою «сесія» студенти завжди переживають – на відміну від динозаврів, для котрих, мабуть, іспити були б не кращими за метеорит. Але уявімо паралельний Всесвіт, в якому сесія – це апокаліпсис, а студенти – герої, що борються за виживання під час цього лиха...* (ЯС. – 2014. – № 11. – С. 5). Крім того, **сесія** – це **досить складний процес** (ЯС. – 2014. – № 1. – С. 11); **сесія** – **не головне**: *Сесія – це не головне. Адже від тієї оцінки, що поставить викладач, не побільшає ані здоров'я, ані щастя. Звичайно, коли отримаю погану оцінку, трохи соромно перед батьками. Але, загалом, моя думка така: сесією «грузяться» ті, у кого немає справжніх проблем!* (ЯС. – 2011. – № 1. – С. 18). Натомість для старанних студентів **сесія (іспити) – найкраща пора** (*Тож сесія для мене стала найкращою порою навчального року* (ЯС. – 2014. – № 1. – С. 10)); **важливий крок у доросле життя** (ЯС. – 2014. – № 1. – С. 10); **завершення навчального семестру**, *де стає зрозумілим, що зміг вивчити студент і чого зміг навчити викладач* (ЯС. – 2014. – № 1. – С. 11); **свято душі** (*Але приходить сесія – і я радію, бо екзамен – це справді свято душі, підсумок усієї зробленої роботи* (ЯС. – 2011. – № 1. – С. 18)); **...Складання іспиту – це щось надзвичайне, вкрай важливе** (ЯС. – 2014. – № 1. – С. 8). Реалізується амбівалентне аксіологічне наповнення поняття «сесія»: одні сесії радіють, до неї готуються, інші – її бояться, ігнорують.

В аналізованих виданнях часові характеристики поняття «сесія» (*літня й зимова; перша й остання*) стають свого роду хронографами студентського життя: *Літня сесія підкралась теж непомітно, але ти їй радий більше, ніж зимовій – у тебе кілька автоматів, а це означає, що цей семестр ти не просто прогуляв, а щось таки вивчив* (ЯС. – 2013. – № 3. – С. 16); *Перша сесія – це не остання* (ЯС. – 2014. – № 1. – С. 10).

Політичні зміни в країні внесли свої корективи в лексичний склад мови, поповнивши його новими словами. Зокрема воєнні дії на Донбасі зумовили появу номінацій типу *екзамен під кулями* (ЯС. – 2014. – № 7–8. – С. 5), а для абітурієнтів із зони АТО

довелося організувати додаткову сесію ЗНО (ЯС. – 2014. – № 12. – С. 7).

Поняття «стипендія» в текстах, авторами яких є студенти, набуває особливої ваги. *Стипендія – це «стимул, мотивація до навчання», «гарант незалежності» (Стипендія як стимул. Вона мотивує студентів на навчання. Для одних це гарант певної незалежності, для інших – прагнення до чогось більшого. Який сенс навчатися на одні лише п'ятірки, якщо за це ви не матимете жодної винагороди? (ЯС. – 2015. – № 1. – С. 4)); «фінансове забезпечення молодій людині чи молодій сім'ї», «єдине джерело прибутку», «основний дохід» (На даний момент моя і чоловікова стипендії – єдине джерело прибутку для нашої молоді родини (ЯС. – 2015. – № 1. – С. 5); Стипендія для багатьох є **основним доходом**, при втраті якого студенти підуть шукати роботу, яка, у свою чергу, буде забирати час на навчання (ЯС. – 2015. – № 1. – С. 4)). У наступному прикладі реалізовано багатозначність слова: Для кожного студента **стипендія** – це щось своє. Для когось – це **додаткові гроші**, а для інших – **єдині**, для одних – **мотивація**, для інших – **гальмо розвитку** (ЯС. – 2015. – № 1. – С. 4).*

У деяких випадках поняття «стипендія» стає засобом передачі несерйозного ставлення певної категорії студентів до навчання, наприклад: *Хотіла вчитись. Чесно. Але ж... дискотеки. <...> Подумаєш, **стипендії** не буде – дуже треба! (ЯС. – 2011. – № 1. – С. 19).* Іронічно забарвлена фраза *дуже треба* реалізує протилежне значення: деякі студенти не мають потреби в стипендії, тому й надають перевагу розвагам.

У мовній картині світу української молоді з поняттям «стипендія» пов'язані певні забобони, наприклад: *З першої стипендії треба купити книгу, щоб було легко і цікаво вчитись. Решту грошей треба прогуляти, щоб студентське життя було веселим! (ЯС. – 2009. – № 9–10. – С. 16).*

Полярні оцінні конотації слова *стипендія* зумовлені специфікою світобачення студентів-авторів і студентів-персонажів текстів, їх світоглядом, моральними якостями та фінансовими можливостями.

5.2 КОНТЕКСТУАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ ОСВІТЯНСЬКИХ ТЕКСТІВ

Поняття «освіта»

Слово *освіта* в мовленні освітян реалізує традиційні семантичні ознаки, набуваючи додаткових значеннєвих відтінків. Вступаючи в атрибутивні відношення, воно найчастіше реалізує сему «національність» (найбільш характерним для освітянських текстів є словосполучення *українська освіта*). Словосполучення *якісна освіта* зосереджує увагу на сучасних пріоритетах та оцінних характеристиках денотата. Узагалі можна виділити кілька основних семантичних груп атрибутивних словосполучень зі словом *освіта*:

- **«національність»**: *освіта – українська, наша, вітчизняна, закордонна, національна, освіта піднебесної (освіта Китаю), освіта з іспанськими коренями (освіта Іспанії), освіта в японському стилі (освіта Японії);*

- **«спеціалізація»**: *освіта – технічна, ветеринарна, цивільна, гуманітарна, ядерна, мистецька, економічна, кліматична, географічна, вузькоспеціалізована;*

- **«якість»**: *освіта – демократична, неформальна, дистанційна, освіта в один клік (про дистанційну освіту), конкурентна, громадянська, інноваційна, інтегрована в Європейський простір, пострадянська, освіта без начальника, освіта без наказів, без порожніх нарад, освіта без конкурсманії, освіта без хабарів, освіта без страху, жорстка освіта, справжня вища освіта, цивілізована система вищої освіти, всезагальна вища освіта. Подекуди якісні ознаки увиразнено за рахунок антонімічних прикметників, наприклад, *вища освіта елітарна і масова: Допоки вища освіта була елітарною, все було саме так. Коли вища освіта стала масовою, елітарність поступово втрачалася* (НСВО. 18.04.2016);*

- **«час»**: *сучасна освіта, постіндустріальна вища освіта;*

- **«місце»**: *провінційна освіта, кримська освіта;*

- **«фінансові характеристики»**: *платна вища освіта, безплатна вища освіта;*

- **«оцінка»**: позитивна (*хороша вища освіта, краща освіта, якісна освіта, вища освіта європейського зразка*) і негативна (*погана освіта, абсолютно безнадійна система освіти, мертва освіта, неякісна вища освіта, недосконала система вищої освіти, найбільш інерційна освіта*). Специфікою цієї групи номінацій є те, що

позитивно оцінні прикметники у сполученні з іменником *освіта* можуть створювати негативно оцінний образ, наприклад: *Хорошої вищої освіти в країні дійсно немає, реальні стандарти дуже низькі* (USW. 26.04.2016). Автори намагаються знайти власне пояснення незадовільного стану освіти в країні: *Погана освіта тому, що немає конкуренції серед студентів* (ВШНУ. 19.03.2016). А в деяких контекстах антропоморфний образ *бідолоашної освіти* ніби оживає, викликаючи співчуття: *Може, досить знущатися за допомогою армії чиновників над бідолоашною освітою, викладачами і студентами?* (НСВО. 10.11.2015).

Предикативні словосполучення з компонентом *освіта* в основному репрезентують функції та роль галузі в суспільстві. Здебільшого їх можна диференціювати за ознакою «добре – погано». До категорії «добре» відносимо такі випадки слововживань: *освіта відкриває широкі горизонти й великі перспективи; освіта введе на світло; освіта займає чільне місце; освіта допоможе фахівцю бути успішним; освіта надихає, виховує, дисциплінує; українська освіта дає гарну теоретичну базу; освіта понад усе; освіта розвивається більш стрімкими темпами, ніж суспільство і промисловість; неформальна система освіти переживає підйом; вища освіта не тільки виконує професійну функцію, а й створює певний культурно-освітній рівень суспільства, посилює конкуренцію; вища освіта буде розвиватись в Україні незалежно від песимістичних прогнозів.* Категорія «погано» представлена словосполученнями *вища освіта буде нездатна підготувати випускника до діяльності у розвиненому суспільстві; освіта в зоні ризику; освітня система України має вісім значних недоліків; розвиток освіти зупинився в сімдесятих; українська освіта повільно вбиває таланти; українська освіта залишає бажати кращого; освіта не забезпечує потреб бізнесу; вища освіта веде злочинну діяльність; освіта занепадає; освіта не виграє; вища освіта стрімко опускається до рівня ПТО; освіта опустилася* (До чого опустилися в Україні освіта й наука (USW. 29.03.2017)).

Іменникові словосполучення, як правило, констатують сучасний стан вітчизняної освіти, концентруючись на її плюсах і мінусах. Відповідно до першої групи відносимо номінації *модернізація системи освіти, оптимальний шлях розвитку вищої освіти, якісна система забезпечення якості*. Останнє словосполучення являє собою плеоназм і звучить дещо дивно, адже система забезпечення якості сама по собі має бути якісною. Друга група представлена ширше: *корумпування системи вищої освіти України; система деструкції*

*системи освіти; руйнування географічної освіти й науки; знищення освіти; розвал української вищої школи; імітація освіти; дуже слабка мотивація до якісної освіти. Слова недолік, деструкція, руйнування, розвал, імітація незалежно від контексту реалізують негативні оцінні семи, закладені в їх денотативній структурі. Слово волонтерство, що останнім часом користується особливою популярністю в усіх сферах життя і є цілком позитивним проявом діяльності, у сполученні з номінацією вища освіта набуває протилежного значення – «відсутність гідної оплати роботи викладача»: Останнім часом думаю про те, що викладатися надмірно в університеті не можна. Не треба. <...> **Волонтерство у вищій освіті** рано чи пізно виснажує самих волонтерів... (РО. 30.10.2016).*

Крім того, в освітянських текстах зафіксовано низку *нейтрально забарвлених термінологічних іменникових словосполук, які констатують наявність інноваційних процесів у вітчизняній освіті, наприклад: універсалізація освіти, інформатизація освіти, модифікація вищої освіти, якість освіти, забезпечення якості освіти, засіб підвищення якості освіти, стейкхолдер вищої освіти, приватизація вищої освіти, реформування системи вищої освіти.*

Серед зафіксованих асоціативних значень привертають увагу передусім ті, що створюють позитивний образ: *освіта – соціальна цінність (ПП. 28.05.2015); стратегічний ресурс держави (ПП.19.02.2016); один з основних важелів цивілізаційного поступу й економічного розвитку (ОУ. – 2014. – № 42); дуже вартісна технологія (НСВО. 09.04.2016); шанс для людей з обмеженими можливостями на професію та роботу (ПП. 23.09.2014) (про дистанційну освіту); процес усебічного інноваційного розвитку суспільства (ПП. 06.11.2014); інвестиції в майбутнє, основа успішної кар'єри і гідного життя (ПП. 01.09.2015); прибуткова галузь (РО. 06.04.2016); інтелектуальна еліта суспільства (НСВО. 10.04.2016); вища школа – найважливіше джерело «громадянської культури» (ОТР. 24.10.2016); вища освіта – це етап, на якому викристалізуються знання, отримані починаючи з лона матері (ВШНУ. 11.01.2016); вища освіта – це не продовження школи, а навчання у поєднанні з науковою діяльністю (НСВО. 14.02.2016); вища освіта, як і будь-яка освіта – це діяльність старшого покоління стосовно передачі знань молодшому поколінню... (ВШНУ. 11.01.2016); вища освіта – засіб амортизації безробіття (НСВО. 26.12.2015).*

На противагу наведеним вище прикладам, трапляються протилежні твердження: освіта – *джерело проблем* (ОУ. – 2014. – № 43), *проблемне питання* (ВШНУ. 13.04.2016); українська система освіти – *пустушка* (osvita.ua. 28.02.2106); вища освіта – *надлишкова кількість ВНЗ, що мають різну якість організації освітнього процесу* (Освіта. – 2013. – № 7). Полярні оцінні характеристики можуть ставати засобом формулювання риторичних запитань: *Сучасна освіта: прекрасне майбутнє чи «зірвані нерви»?* (osvita.org.ua. 02.09.2012); *Освіта – для держави чи для людини, суспільне благо чи послуга?* (РО. 05.07.2015); *...Завдання в тому, щоб освіта перестала бути також полем боротьби за вплив, а стала сферою розвитку, стимулювання економіки, джерелом змін, позитивних трансформацій* (НСВО. 10.04.2016).

Поняття «заклад освіти»

Атрибутивні словосполучення на позначення навчальних закладів у текстах освітян вказують на кілька домінуючих ознак денотатів:

- **«місце, простір»:** *івано-франківський виш* (ПП. 12.03.2014), *донецький і луганський ВНЗ* (ПП. 10.10.2014), *столичний університет* (ВШНУ. 09.02.2016), *провінційний і столичний виш* (Звісно, *провінційним вишам потрібно орієнтуватися на кращі столичні університети, наскільки це можливо* (ВШНУ. 09.02.2016)), *університет онлайн* («*Університет онлайн*» набрав уже понад 4 тис. слухачів (ПП. 10.07.2013)), *переміщений ВНЗ* (...*Питання збереження переміщених вищих навчальних закладів – це питання національного престижу України* (ВО. 19.12.2016)), *університети, що переїхали з зони АТО* (ОУ. 27.06.2015, № 30);

- **«національність»:** *вітчизняний ВНЗ* (РО. 27.03.2016), *наш виш* (ВШНУ. 19.04.2016), *рідний університет* (НСВО. 07.03.2016); *імпортований, закордонний університет* (*А в регіонах університети зможуть відкрити філіали «імпортованих» університетів, щоб заповнити спустілі квадратні метри! Добре, що доступ на наш ринок для тих закордонних вишів спростять* (ВШНУ. 17.04.2016)),

- **«форма власності»:** *державний і приватний виш* (*Давайте спочатку наведемо лад у державних вузах, бо вони і є приватними для сучасних ректорів, а тоді почнемо думати, як бути з приватними* (ВШНУ. 13.12.2016)),

- **«рейтинг та популярність».** Такі атрибутивні словосполучення вербалізують ступінь визнання навчальних закладів

на регіональному, всеукраїнському та міжнародному рівнях: *провідний заклад регіону* (Резонанс. – 2016. – № 6–7 (366–367)); *провідний вищий навчальний заклад не лише регіону, а й України* (Резонанс. – 2016. – № 6–7 (366–367)); *«великий» університет* (Провінційною є поки що уся наша вища школа, включно з **«великими» університетами** (ВШНУ. 13.02.2016)); *виш з «високими» показниками* (ВШНУ. 29.03.2016); *найпопулярніший ВНЗ* (ПП.18.07.2016); *ВНЗ регіонального масштабу* (*Що таке Херсонський державний університет? **ВНЗ** регіонального масштабу, яким останні роки доводиться буквально виживати, застосовуючи всі мислимі й немислимі способи, воювати за землі, які місцева влада намагається відібрати, боротися за абітурієнтів, які прагнуть до столиці або за кордон* (ВШНУ. 09.02.2016)); *великий і відомий університет* (НСВО. 11.01.2016); *провідний університет світу* (НСВО. 22.12.2015); *престижний виш* (НСВО. 15.12.2015); *визнаний на міжнародному рівні ВНЗ* (НСВО. 23.12.2015); *найпрестижніший, поважний і добре знаний ВНЗ* (*Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова – один з найпрестижніших вишів Києва, поважний і добре знаний вищий навчальний заклад на просторах Європи та світу...* (Освіта. – 2015. – № 11 (5654)); *успішний виш у європейському освітньому просторі* (Резонанс. – 2016. – № 6–7 (366–367));

- **«інноваційність, автономія»:** *енергоєфективний університет* (ПП. 19.11.2014); *автономний університет* (*Університети стануть автономними – академічно, фінансово і організаційно* (ПП. 20.04.2015)); *університет, привабливий для роботодавця* (Резонанс. – 2016. – № 6–7 (366–367));

- **«час»:** *тимчасовий навчальний заклад* (*Луганські студенти навчатимуться дистанційно або в тимчасових навчальних закладах* (ПП. 28.08.2014));

- **«чесність, прозорість, відкритість».** Серед цієї групи лексичних комбінацій знаходимо, з одного боку, такі, що підтверджують дотримання вишами канонів академічної доброчесності, з іншого боку, – ті, що позначають її порушників: *найпрозоріший український університет* (ПП. 21.05.2015); *доброчесний ВНЗ* (*Які все-таки критерії національного? Виходячи з проекту, це просто добросовісні ВНЗ. І позбавити статусу можна буде лише абсолютно бездарних...* (НСВО. 23.12.2016)); *чесний університет* (*Чому важливо мати авторитет чесного університету?* <...> –У першу чергу це робить його більш

привабливим для роботодавця (Резонанс. – 2016. – № 6–7 (366–367)); некорумпований навчальний заклад (Острозька академія – багаторічний такий зразок **некорумпованого навчального закладу** (ВО. 28.03.2017)); університет, в якому є «культура хабарництва» (А ті «**університети**», в яких є «культура хабарництва», треба просто розганяти, а не «кришувати» на рівні МОН (ВО. 28.03.2017)); надзвичайно корумпований виш (ВШНУ. 31.03.2017);

- «**якість надання освітніх послуг**»: навчальний заклад, який забезпечує якісну освіту та виховує висококваліфікованих спеціалістів (Резонанс. – 2016. – № 6–7 (366–367)); якісна школа, якісні університети (ВШНУ. 01.03.2016); ВНЗ, які не дають якісної освіти (ОУ. 10.03.2014, № 10); вищий навчальний заклад, що надає неякісну освіту (ПП. 06.07.2015);

- «**оцінка**»: поганий ВНЗ (Як позбутися «поганих» **ВНЗ?** (Освіта в Україні. 08.09.2014)); Уже КНУ поганий університет, що тоді казати про інших? (USW. 26.04.2016)); фейковий університет (ВШНУ. 01.03.2016); фальшивий ВНЗ (Освіта в Україні. – osvita.com.ua); майже університет (ВШНУ. 04.02.2016); так званий університет (ВШНУ. 04.02.2016); бездарний ВНЗ (НСВО. 23.12.2016); нормальний національний університет (ВШНУ. 05.03.2016); справжній університет (...**Справжній університет** організовує навчання в процесі наукового дослідження... (НСВО. 10.01.2016)); небезпечний [університет] як для авторитарних урядів, так і ієрархічної бюрократії в них (ОТР. 24.10.2016); нелегітимний ВНЗ (...Існує проблема не лише «витягнути» нашу молодь на підконтрольну українській владі територію, але й не дати їй вступити до **нелегітимних ВНЗ**, які продовжують функціонувати на окупованій території (ВО. 19.12.2016)); сучасний елітний університет (Освіта. – 2014. – № 28 (5619)); прогресивний виш (ВШНУ. 30.04.2016); сильніший виш (Це надасть право «**сильнішим**» **вишам** встановити вищий прохідний бал... (osvita.ua. 18.10.2014)); найкращий університет в регіоні (ОУ. 27.06.2015, № 30); печерний виш (ВШНУ. 30.04.2016); слабкий заклад (ВШНУ. 31.03.2017); третьосортний університет (Слухайте, вас не дивує, що це трапляється лише у **третьосортних універсах**, які відомі лише тим, що туди йдуть тупо через диплом і в яких при бажанні нескладно знайти преїскуранти за сесію? (ВШНУ. 05.03.2016)); слабкий заклад – потужний заклад (...**Слабкі заклади** добровільно об'єднуються і створюють **потужний університет** на базі

декількох (ВО. 31.03.2017)). Отже, шкала оцінювання варіюється від украй негативної до нейтральної й позитивної;

- **«спеціалізація»:** *військовий ВНЗ* (ПП. 17.06.2016);
- **«вік»:** *молодий виш (У нас всі молоді виші – приватні* (ВШНУ. 13.04.2016));
- **«розмір»:** *маленький університет* (ОУ. 09.03.2014, № 9);
- **«фінансові можливості»:** *погано фінансований університет* (ВО. 28.03.2017);
- **«кількість».** Ця ознака в умовах оптимізації навчального процесу набуває все більшого значення: *«зайвий» навчальний заклад (...Всім, хто дбає про конкуренцію у вищій освіті і хоче закрити «зайві» навчальні заклади, скорочувати кількість бюджетних місць для абітурієнтів і таке інше, слід все-таки подумати про альтернативи для тих, хто через це не отримає доступу до вищої освіти* (osvita.ua. 24.03.2016)).

Дієслівні словосполучення вербалізують напрямки діяльності сучасних закладів освіти:

- **«навчальна діяльність»:** *Університет банківської справи не ліквідовується, а чекає студентів на бюджетні місця* (ПП. 06.08.2015);
- **«міжнародна діяльність»:** *Львівська політехніка розширює і поглиблює міжнародну співпрацю* (ПП. 06.06.2016); *УДПУ ім. П. Тичини розширює горизонти міжнародного співробітництва* (ПП. 04.07.2016);
- **«громадсько-патріотична діяльність»:** *ПолтНТУ допомагає війнам АТО на передовій* (ПП. 08.04.2016); *НАУ зміцнює обороноздатність країни високочасними фахівцями* (ПП. 04.08.2016); *Символи України плекає Уманський педагогічний* (ПП. 17.06.2014);
- **«діяльність у напрямку модернізації»:** *університет системно модернізується* (Освіта. – 2014. – № 28 (5619)); *університет запускає антикорупційну кампанію* (ПП. 21.07.2016); *університет впроваджує програми боротьби з плагіатом* (НСВО. 10.01.2016);
- **«реалізація автономії»:** *університет сам вирішує* (НСВО. 12.04.2016); *ВНЗ самостійно вирішує* (НСВО. 30.12.2015).

Частина опрацьованих текстів репрезентує авторське бачення місії сучасного навчального закладу за допомогою дієслів із семантикою повинності («повинен, має + інфінітив»): *Університет повинен мати дослідницьку складову* (ВШНУ. 15.04.2016);

Університет повинен вкладати в студента культуру (ВШНУ. 17.04.2016); *Університет має уможливити молодій людині сформуватися як особистість* (НСВО. 17.04.2016); *...Університет повинен бути справді універсальним навчальним закладом, тобто поєднувати як гуманітарну, так і природничу складову* (НСВО. 10.01.2016). Іноді такі мовні засоби репрезентують не стільки обов'язок, скільки вимушену необхідність поведінки навчальних закладів: *Сьогодні університет повинен боротися за кожного абітурієнта* (ПП. 16.08.2016). Деякі предикативні конструкції звучать пророчо, прогнозуючи невтішну долю вітчизняних вишів, наприклад: *Частина університетів зникне* (ВШНУ. 17.04.2016); *Вітчизняні ВНЗ закриються самі* (РО. 27.03.2016).

Іменникові словосполучення віддзеркалюють нові тенденції у вітчизняній освіті: *оптимізація мережі ВНЗ* (Освіта. – 2015. – № 16 (5659)); *конкуренція університетів* (ОУ. 20.10.2014, № 39); *автономність вузу* (НСВО. 06.05.2016); *процес інтернаціоналізації вишів* (ВШНУ. 14.04.2016); *об'єднання вузів (...Безболісний метод для всієї держави – це не закриття, а об'єднання вузів, яке дасть можливість зберегти їх матеріально-технічну базу, наукові досягнення і кадровий потенціал* (ВШНУ. 01.02.2016)); *самостійність університетів* (*У нас самостійність університетів розуміють як можливість притягнути на престижні посади своїх людей* (ВШНУ. 18.01.2016)); *підвищення енергоефективності українських університетів* (ПП. 03.06.2016); *прозорість університетів* (*Так звана «прозорість» університетів лише на папері...* (ВШНУ. 05.12.2015)); *співпраця між університетами та роботодавцями (...Бракує співпраці між університетами та роботодавцями* (ВШНУ. 15.04.2016)); *світові рейтинги універсів* (USW. 26.04.2016). Разом з тим іменникові словосполучення репрезентують негативні тенденції в сучасних вишах або їх скрутне становище: *корупція у ВНЗ (Корупція у ВНЗ вигідна студентам?* (ПП. 26.07.2016)); *скорочення кількості вищих навчальних закладів (...Просте скорочення кількості вищих навчальних закладів не приведе до набуття нової якості тими ВНЗ, які залишаться після скорочення кількості ВНЗ в країні* (НСВО. 29.01.2016)); *виживання навчального закладу* (НСВО. 14.01.2016); *нерівність українських вищих навчальних закладів* (*Такі привілеї та нерівність українських вищих навчальних*

закладів мають бути усунуті саме відповідними змінами у законі про вищу освіту (НСВО. 25.11.2015)).

Асоціативні значення пов'язані з лідерськими позиціями деяких українських вишів за різними показниками, їхньою затребуваністю: *ВНЗ [КНУ] – лідер пошукових систем* (ПП. 17.02.2014); *10 ВНЗ – лідери за кількістю вступників* (ПП. 13.07.2015); *Мета Українського університету – стати глобальним лідером в українознавчій освіті й науці* (Український університет. 26.12.2016).

У багатьох випадках реалізується залежність діяльності навчального закладу від людського фактору – від тих, хто навчається, і тих, хто навчає, а також від обслуговуючого персоналу: *Університет – це люди, які роками працювали, що дало можливість університету отримати позицію в рейтингу* (USW. 26.04.2016); *Університет – це насамперед студенти, викладачі, методичні робітники. Це люди, які підтримали свою альма-матер і поїхали відроджувати науку в інший кінець країни* (ПП. 25.11.2014) (про переїзд ДонНУ до Вінниці); *Унаслідок цьогорічних подій у Криму та на Сході України ми усвідомили, що присягу не можна складати двічі, а університет – це не стіни, а люди* (ОУ. 22.12.2014, № 48 (1416)).

Асоціати, що репрезентують ціннісні характеристики закладів освіти, зумовлені великими можливостями, які надаються здобувачам освіти в їхніх стінах: *ВНЗ – престижне місце для початку кар'єри...* (Освіта. 08.02.2016, № 5); *Львівська політехніка – майданчик для обміну досвідом у запровадженні інноваційних комп'ютерних технологій у вищій школі* (ПП. 25.11.2014); *...Університет – це не тільки знання. Це ще і... 5 міфів про університет: ...зв'язки...; студентське життя...; фундамент і широта поглядів ...; диплом; ...розуміння того, що тобі не подобається* (osvita.ua. 05.12.2016); *університет – джерело новоякісної національної еліти* (LB.ua. 02.03.2016).

Закритість українських вишів сприймається як негативна риса, що шкодить розвиткові галузі: *Українські вузи – настільки закриті від світу «річ в собі», що сприймається з боку як один суцільний корупційний ризик* (osvita.ua. 04.01.2016); *Вища школа – загерметизована посудина, що не пропускає крізь свою поверхню нічого, проте всередині може застоюватися і втрачати свої позитивні властивості* (osvita.ua. 10.04.2016).

Проілюстрована полярність виділених конотацій зумовлена неоднозначним трактуванням процесів, що відбуваються в національній середній та вищій школі.

Поняття «педагогічний, науково-педагогічний, науковий працівник»

Атрибутивні словосполучення з компонентом «педагогічний, науково-педагогічний та науковий працівник» (викладач, учитель, педагог, професор, доцент, освітянин) реалізують широкі денотативні та конотативні семантичні можливості, а саме:

- **«професійні якості»**: *добре освічений і чесний науковець і викладач (У добре освічених і чесних науковців і викладачів є лише одна-єдина зброя (як у Лесі Українки): СЛОВО. Публічне слово (ВШНУ. 06.03.2016); талановитий педагог і доцент (ВШНУ. 14.04.2016); викладач, який уміє писати статті (НСВО. 26.03.2016); викладач, який ніякою наукою займатись не може (Проблема в примусі до імітації науки, до брехні і плагіату десятків тисяч викладачів, які ніякою наукою займатись не можуть (НСВО. 04.03.2016)); викладач, який лише імітує викладацьку та наукову діяльність (НСВО. 26.03.2016); викладач, якого більше в жоден нормальний заклад і не візьмуть (ВШНУ. 05.03.2016); невдалий викладач (ВШНУ. 14.04.2016). У деяких контекстах поєднуються протилежні характеристики педагогів: бездар чи талановитий викладач (...В аудиторії сидить, у кращому випадку, 20 % тих, кому цікаво, а інші відбувають час, незважаючи на те, який викладач перед ним, – бездар чи талановитий, якими підручниками він користується і т. п. (ВШНУ. 14.04.2016)); відповідальний та безвідповідальний вчитель (...Чому «відповідальний» та «безвідповідальний» отримують однакову зарплату (osvita.ua. 30.03.2017));*

- **«вдача, особисті якості»**: *доброчесний професор (Чи варто довіряти професорові та вважати його доброчесним, надаючи йому право перевірки компетенцій абітурієнтів (НСВО. 14.02.2016)); недоброчесний професор (Так, переважна більшість професорів недоброчесні, і довіряти їм не можна (НСВО. 14.02.2016)); небайдужий викладач (Фейсбук, березень, 2016); мудрий освітянин (Мудрий освітянин бачить неосвічених лицемірних брехливих міністрів на чолі з Яценюком і непрофесійним інтриганом-міністром Квітом! (ВШНУ. 16.02.2016));*

- **«оцінка»**: *гарний учитель (РО. 09.09.2016); найкращий викладач (ПП. 27.07.2015); шановний викладач (Освіта. 08.02.2016, № 5); хороший учитель і поганий учитель (Хоча досвід підказує: хороший вчитель і так навчить, незважаючи на чи всупереч, а поганому жодні методичні рекомендації та реформи не*

допоможуть (ГК. 20.08.2016)); *хороший викладач і бездарний викладач (Бо ці дисципліни [вибіркові] – це, власне, спосіб максимізувати якість викладання, а не турбота про академічну рівність для хороших і бездарних викладачів (ВШНУ. 23.12.2015));*

- **«досвід»:** *новоспечений і спечений раніше доцент, професор (...При призначенні надбавок до зарплати за вчене звання ніякий ректор не має права **новоспеченому** (за новим Положенням) **доценту чи професору** дати надбавку більшу, а **спеченому раніше** (за раніше діючим Положенням) її зменшити відносно того розміру, який встановлений Законом України «Про вищу освіту» (НСВО. 06.03.2016));*

- **«вік»:** *молодший викладач, старший викладач, викладач похилого віку (Освіта. 08.02.2016, № 5);*

- **«національність»:** *український викладач (ВШНУ. 30.04.2016);*

- **«матеріальний стан»:** *бідний викладач (Взагалі не бачу зв'язку між якістю підготовки фахівця та кількістю коштів, які виплачені західним журналам нашими **бідними викладачами** (ВШНУ. 29.03.2016));*

- **«психоемоційний стан»:** *психічно здоровий викладач (ВШНУ. 01.04.2016); щасливий викладач (А чи знаєте ви, яким **щасливим** буває **викладач**, коли на лекції чи практичних заняттях в аудиторії є світлі, не сонні очі, є талановито поставлені запитання... (ВШНУ. 14.04.2016)).*

Оказіональне утворення *віртуальний викладач* використовується на позначення тих педагогів, які рахуються на кафедрі, але фактично на ній не працюють (**Віртуальні викладачі теж бувають** (ВШНУ. 19.03.2016)).

Предикативні словосполучення репрезентують такі когнітивні ознаки:

1) *яким має бути сучасний педагог (викладач має викладати і писати підручники та посібники (ВШНУ. 31.03.2016); викладач має знати англійську (ВШНУ. 31.03.2016); вчитель повинен бути добрим, але справедливим (osvita.ua. 15.04.2017);*

2) *негативні прояви діяльності педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників: **Професори масово імітують навчання**, ставлять позитивні оцінки повним нукам, розповідаючи про соціальні потреби амортизації безробіття (НСВО. 14.02.2016); **Професори приймають та захищають плагіатні дисертації і масово мовчать про кричущі порушення наукової***

етики (НСВО. 14.02.2016); У Чернівцях викладач за «винагороду» вирішував питання вступу до вишу (ПП. 22.07.2016); Але багато викладачів, поки є студенти, які не хочуть і не можуть вчитися, не будуть бідувати (НСВО. 29.11.2015)); викладач вимушений маніпулювати балами (НСВО. 30.12.2015);

3) небажання викладацького складу вишів удосконалювати педагогічні та наукові навички відповідно до вимог нового часу, наприклад, вивчати іноземні мови (*Науковці, які власне небажання і лінь вивчить англійську прикрашають високими матеріями, нігілізмом, словоблудством...* (НСВО. 04.03.2016)).

Більш оптимістичними виявилися асоціативні значення викладач – «**центральна фігура якісних перетворень в освіті**» (ПП. 18.11.2015); «**актор, скульптор, лікар**» (*Учитель повинен бути актором. <...> Він актор, але його глядачі і слухачі не аплодують йому. Він скульптор, але його роботи ніхто не бачить. Він лікар, але його пацієнти рідко дякують за лікування та не завжди хочуть лікуватися* (ПП. 10.06.2015)); **Вчитель** – це такий **своєрідний «священик»**, до якого приходять люди усіх професій і вірувань (Управління освіти Хмельницької ради. 02.10.2016); ...**Гарний учитель – це майбутнє української державності** (РО. 09.09.2016).

Найгірші риси здавна шанованого в українській етнокультурі образу педагога втілюють асоціації його з **ворогом, корупціонером, жандармом**: *Для будь-яких батьків учитель – ворог* (osvita.ua. 13.04.2017); ...*Саме професори і декани факультетів є лідерами в корупції, чинячи тиск на молодших викладачів, щоб ті слідували їхнім корумпованим практикам* (ВО. 28.03.2017); *Останнім часом наш люд взагалі забув про обов'язок батьків виховувати своє чадо. Все зіпхнули на вихователя, а потім – на вчителя. І виходить, що вчитель дурень, а учні – то просто янголи* (osvita.ua. 13.04.2107); *На жаль, хорошиий викладач в університеті – статистична похибка...* (osvita.ua. 05.12.2016); *В українських вузах є два типи викладачів: перманентні лузери або святі меценати. Співвідношення десь 90/10* (osvita.ua. 05.12.2016); *Чомусь склалась така ситуація, що викладач, як жандарм, а студент усіяко противиться* (ВШНУ. 07.04.2016). Тож можна констатувати помітну зміну цінностей у сучасному суспільстві, де образ викладача поступово втрачає повагу.

Поняття «здобувач освіти»

Атрибутивні словосполучення з компонентом «студент» реалізують такі конотативні значення:

- **«національність/громадянство»:** *український студент, французький студент, іноземний студент (Українські студенти більш схильні до песимізму, ніж роботодавці (ВШНУ. 15.04.2016));*

- **«місце навчання»:** *буковинський студент, рівненський студент, запорізький студент, студент донецького вишу, чернівецький студент;*

- **«особисті якості»:** *лінивий студент, талановитий студент, неталановитий студент, здібний студент, жвавий, активний та гостроязиковий студент, співочий студент, найкумедніший студент, креативний студент, швидкий щодо засвоєння нового;*

- **«фізичні й фізіологічні якості»:** *найсильніший студент, студент з особливими потребами;*

- **«психоемоційний стан»:** *студентство, розхристане від емоційного збудження;*

- **«оцінка»:** *найкращий студент, нормальний студент, безцінний студент, неперевершений студент; видатний (за показниками) студент, гірший студент, «липовий» студент, недосконалий студент, студент уже не той, що раніше; так званий студент (... Часто **так звані студенти** взагалі не знають половини своєї групи, так як їх ніхто жодного разу не бачив ні на лекціях, ні на іспитах (ВШНУ. 05.03.2016)); найкращий, недолугий, відсталий студент (Брати тільки **найкращих**, решта – на вулицю. **Найкращі** – це ті, які вирішує МОН шляхом тестів ЗНО. Все прозоро. Ті, хто не потрапили, всі ці **недолугі, відсталі**, з сільських шкіл – ну, знайдуть, чим зайнятися);*

- **«спеціалізація»:** *податковий студент (студент Національного університету державної податкової служби);*

- **«вік»:** *дорослий студент;*

- **«мотивація до навчання»:** *свідомий студент, немотивований студент (Для **немотивованих студентів** найкращий викладач – це той, хто ставить оцінки на шару (НСВО. 28.02.2016)); демотивований студент (**Демотивований студент** – це найгірше, що може трапитися в аудиторії (ВШНУ. 15.04.2016)); студент, якому «світить» стрес стосовно майбутнього працевлаштування (ВШНУ. 05.03.2016); студент, який вступав задля диплому (ВШНУ. 05.03.2016); студент, який отримує стипендію (ВШНУ. 17.03.2016).*

Діапазон значень розширюється за рахунок предикативних словосполучень:

- **«навчальна діяльність»:** студент навчається; студент активно підтягує хвости та готується захищати знання на іспитах; студент навчився оцінювати нерухомість і земельні ділянки; студент не просто навчається, а «вкалує», «паше»; студент повинен навчитися слухати; студент на лекції напружує свої інтелектуальні здібності, удосконалює мислення; студент втрачає здатність самостійного навчання; студент отримав іменну стипендію; студент опановує військову справу; студент здатний самостійно здобувати потрібні знання; лише невелика частина [студентів] іде у виш за знаннями; студент підвищує політичну грамотність;

- **«громадсько-патріотична діяльність»:** студентство завжди попереду; студенти за здоровий спосіб життя; студенти проти наркотиків; студенти штурмують двері Міносвіти; студенти вимагають підвищення стипендії; студенти висадили понад 100 дерев; студенти висадили 6 га дубів, яли і сосен; студенти прагнуть модернізувати Луганщину; студенти боролись на Євро-Майдані; студенти врочисто склали присягу на вірність Україні; студенти вшанували пам'ять борців за волю України;

- **«волонтерська/благодійна діяльність»:** студенти відвідали поранених бійців АТО; студенти зібрали теплі речі для бійців АТО; студенти передали бійцям АТО рації, ліхтарі та запчастини до техніки; студенти працювали викладачами-волонтерами; студенти передали благодійну допомогу дітям з особливими потребами;

- **«культурна діяльність»:** студенти створили великодні писанки; студенти створили унікальний рушник; студенти влаштували свято; студенти «козу водили»; студенти стали переможцями конкурсу; студенти стали майстрами писанкарства;

- **«спортивна діяльність»:** студент здобув «золото» на чемпіонаті України; студенти вибороли на чемпіонаті України з веслування 12 медалей;

- **«матеріальні можливості»:** багато студентів не потребують стипендії і навіть хизуються цим; студент їздить на новенькому позашляховику;

- **«наукова діяльність»:** студенти створили гаджет;

- **«організація освітнього процесу»:** студенти мають право впливати на організацію освітнього процесу; студенти мають впливати на якість вищої освіти; студенти «заставлятимуть» викладачів готуватися до пар;

- **«негативні прояви поведінки»:** *студенти ігнорують правила етики; студент усіляко противиться; студенти продовжують покривати викладачів-хабарників.*

Серед асоціативних значень, виділених в освітянських текстах, привертають увагу насамперед такі: *Студенти – люди унікальні та універсальні* (ПП. 18.02.2013); *Студенти КНЕУ – найактивніші донори в Україні* (ПП. 02.12.2013); *Студенти – найактивніші благодійники Луганщини* (ПП. 24.02.2014); *Студент ДНУ ім. Олеся Гончара – чемпіон Європи з плавання* (ПП. 08.12.2015); *Студентство завжди було рушійною силою будь-яких змін...* (Юридичний дайджест. Новини права науки та освіти. 20.04.2016).

Поняття «освітній менеджмент»

Лексику на позначення представників освітнього менеджменту (*ректор, в. о. ректора, завідувач, декан та ін.*) у текстах освітян вирізняють кілька важливих моментів:

- особливий наголос робиться на семі «корупція»: *На хабарі «погоріла» завідувачка коледжу в Івано-Франківську* (ПП. 27.07.2015); *В. о. ректора НАУ погорів на хабарі в розмірі 170 тис. євро* (ПП. 26.08.2016); *На отриманні хабара «попався» також декан факультету* (ОУ. 11.04.2016, № 14);

- сконцентровано увагу на семі «незалежність, автономія»: *І ректори не мусять «брати під козирок» і виконувати вказівки політиків чи заявляти про підтримку перед черговими виборами* (ОУ. 20.10.2014, № 39);

- вербалізовано сему «патріотизм»: *Ректор ПДТУ нагороджений медаллю «За сприяння Збройним силам України»* (ПП. 23.08.2016);

- словосполучу *кримські ректори* (ОУ. 17.11.2014, № 43 (1411)), що традиційно означала належність до території, збагачено політичними конотаціями.

Різні типи словосполучень (переважно дієслівні) на позначення Міністерства освіти і науки України, що функціонують в аналізованих текстах, вказують на такі концептуальні ознаки денотата:

- **«професійність та стиль діяльності»:** *непрофесійний інтриган-міністр* (ВШНУ. 16.02.2016); *міністр-посіпака, яка чинить беззаконня та покриває їх [високопосадовців] безчинство* (ВШНУ. 08.04.2017); *антикорупційна діяльність МОН* (ПП. 27.11.2014); *рейдерська схема МОН (Так само і в Києві все*

відбувається за накатаною рейдерською схемою МОН: без попереднього обговорення та оприлюднення кабмін приймає таємне рішення, а жертви дізнаються про це зненацька та не можуть зрозуміти, що їх просто «продали» черговому «провідному» корумпованому вишу... Жодна з обіцянок щодо працевлаштування колективу не виконується... (ВШНУ. 02.02.2016));

- «громадянська позиція»: МОН за збереження і розвиток кримськотатарської культури (ПП. 12.09.2013); МОН проти науково-технічної співпраці з окупантом (ПП. 26.03.2015); МОН не може погодитися з результатами проведених виборів кандидатів до НАЗЯВО (ПП. 08.06.2015);

- «зобов'язання» (з погляду авторів текстів): МОН має підтримати учасників АТО (ПП. 17.11.2015); ...Міністерство повинно відповідати за свої дії (ВШНУ. 23.02.2016);

- «викриття негативної діяльності»: МОН підтримує шахраїв та фальсифікаторів (ВШНУ. 27.01.2016); Саме МОН зробило все, аби створити негативний імідж українській освіті (ВШНУ. 27.02.2016); МОН розвалює освіту! Квіт винен! (ВШНУ. 19.03.2016); На жаль, МОН продовжує культивувати плагіат... (ВШНУ. 07.04.2016); МОН снаплюжило останні засади демократії в Україні! (ВШНУ. 23.03.2017); На жаль, МОН, замість намагатись щось зрозуміти, активно робить помилки, які більшість країн усвідомила і переросла давно (НСВО. 23.09.2015); Гриневич остаточно обрала шлях беззаконня (ВШНУ. 23.03.2017); ...Теперішнє керівництво Міносвіти знищило будь-які механізми боротьби з плагіатом, перетворило НАЗЯВО у випалену землю (ВШНУ. 08.04.2017); А МОН зараз вже більше півроку перевищує свої обов'язки, бо виконує функції, які має робити НАЗЯВО (ВШНУ. 10.05.2016); МОН все робить за старим, як світ, принципом «розділяй і володарюй (ВШНУ. 30.04.2016); Міністр виконує забаганки корупціонерів від влади... (ВШНУ. 30.01.2016); Усі ці безглузді дії МОН нагадують звичайний культ карго (ВШНУ. 05.03.2016)); Теперішнє керівництво Міносвіти за змістом – бандити, рекетири! (ВШНУ. 23.03.2017); Таке враження, що в МОНУ зібралися або недоумки, або воріженьки України, або і перше, і друге разом, що полюють на Конституцію України... і взагалі на здоровий глузд (ВШНУ. 07.03.2016);

- «часові характеристики»: постмайданний міністр, постмайданне МОН (Якщо зіставити очікування університетських громад від постмайданного МОН і те, що ним зроблено, то стає

дуже сумно (ВШНУ. 02.02.2016); *перший постмайданний міністр освіти* (ОТР. 24.10.2016); *кожен новий міністр* (Так, *кожен новий міністр – це докорінна реформа вищої освіти* (ВШНУ. 21.03.2016)).

На відміну від наведених вище контекстів, в офіційних електронних виданнях «Педагогічна преса» та «Освіта.ua» за допомогою різного роду сполучуваності вдається змальовувати суцільні позитивні образи міністерства та міністрів. Державний орган характеризується як важлива, дієва контролююча структура, що опікується різними аспектами життєдіяльності навчальних закладів: *МОН – радить, дозволило, розтлумачило, працює, співпрацює, профінансувало, просить, закликає, організувало, перевірить, запропонувало, звернулося, підтримуватиме: Міносвіти радить перенести літню сесію* (ПП. 04.06.2014); *МОН дозволило контрактикам платити пізніше* (ПП. 14.08.2014); *Міносвіти дозволило подавати документи до ВНЗ без оригіналу дипломів молодого спеціаліста, бакалавра* (ПП. 15.07.2015); *МОН розтлумачило ВНЗ, як розпорядитися неочікуваною автономією* (ПП. 13.03.2015); *МОН працює над викриттям корупційних схем* (ПП. 01.12.2014); *Міносвіти повністю профінансувало стипендії* (ПП. 25.12.2013); *МОН просить керівників ВНЗ надати списки випускників педагогічного профілю* (ПП. 06.08.2015); *Міносвіти тісно співпрацює з представниками ІТ-галузі* (ПП. 17.09.2015); *МОН співпрацюватиме з міжнародним видавництвом* (ПП. 23.11.2015); *МОН закликає керівників навчальних закладів бути пильними* (ПП. 21.01.2016); *МОН закликає абітурієнтів терміново перевірити статус електронних заяв* (ПП. 26.07.2016); *МОН організувало тренінг для студентських лідерів* (ПП. 24.02.2016); *МОН перевірить зміни результатів ЗНО- 2015 та 2014 років* (ПП. 23.03.2016); *МОН не збирається економити на студентських стипендіях* (ПП. 07.04.2016); *Міносвіти запропонувало чіткий план заходів із якнайшвидшого запуску НАЗЯВО* (ПП. 16.06.2016); *Восени МОН презентує етичний кодекс учителя* (ПП. 22.07.2016); *Міністр освіти і науки привітала першокурсників* (ПП. 30.08.2016); *...На початку 2015 р. Міністерство освіти науки звернулося до університетів із рекомендаціями щодо організації освітнього процесу в 2015–2016 навчальному році* (osvita.ua. 25.12.2015); *...Міністерство освіти і науки підтримуватиме студентське самоврядування та сприятиме його розвитку* (osvita.ua. 26.12.2015).

Проаналізовані лексичні засоби репрезентації поняття «освітній менеджмент» дозволяють говорити про відсутність одностайності в оцінці серед освітян: у текстах офіційних електронних видань окреслено позитивні риси, тоді як в освітянських спільнотах соціальних мереж відверто критикують діяльність керівників різних рівнів.

Поняття «освітній процес»

Одним із найбільш важливих сучасних понять для освітян, як переконують відповідні публікації, є **«зовнішнє незалежне оцінювання»**. Жодне джерело не оминає його увагою, аббревіатура *ЗНО* стабільно набуває позитивних конотацій, утілюючи успіх реформи: *ЗНО – одна з вірцевих реформ у системі освіти...* (ПП. 28.08.2015); *На щастя для освіти, на жаль для України в цілому, ЗНО залишається чи не найуспішнішою реформою в країні* (Освіта. 04.08.2014, № 29 (1397)); *ЗНО як МОТИВАТОР* (ВШНУ. 26.03.2017); *...ЗНО – не фільтр бюджетних місць. ЗНО – це фільтр, хто взагалі закінчить школу, а хто ні* (НСВО. 05.05.2016); *Сьогодні ЗНО вже стало гарним інструментом, який зв'язує між собою середню та вищу школу. Важливо, щоб надалі ЗНО використовувалося як елемент, який поміж іншого буде допомагати ухвалювати відповідальні фінансові та управлінські рішення. Потенціал цього інструменту є доволі великим* (НСВО. 04.02.2016).

Незважаючи на помітні позитивні результати запровадження нової процедури, вона щороку стає об'єктом дискусій, що в досліджуваних текстах представлено відповідними конотаціями: *ЗНО – поле для ідеологічних воєн* (osvita.org.ua. 06.06.2014); *Атаки на ЗНО продовжуються* (ПП. 17.09.2015); *ЗНО під загрозою?* (ОУ. 21.09.2015, № 38).

До того ж, знаходимо абсолютно нове для української освіти поняття «диплом «ЛНР-ДНР»» (*Студенти з дипломами «ЛНР-ДНР» зможуть переатестуватися* (ПП. 07.04.2016)), викривається практика видачі фальшивих, реально липових дипломів (*А скільки реально липових дипломів видали неукам у 90–2015 рр.???* (ВШНУ. 05.02.2016)). А словосполучення *просто диплом* (у студентських журналіх їй відповідають слова *корочка, скоринка* тощо) всупереч логіці й семантичній структурі слова *диплом* вступає в антонімічні відношення зі словом *знання*, відбиваючи сумну реальність нашого сьогодення: *...Поки існує попит на просто диплом, а не знання – наші спроби щось змінити будуть розбиватися вщент*

(НСВО. 18.04.2016). На знеціненні документа про освіту наголошує й наступний приклад: *Часто диплом перестає мати для останнього [роботодавця] вирішальне значення. Але, безумовно, матиме значення, коли сам університет є яскравим прикладом успіху та доброчесності* (Резонанс. – 2016. – № 6–7 (366–367)).

5.3 АКСІОЛОГІЯ МОВНОГО ОБРАЗУ ОСВІТИ В ЖУРНАЛІСТСЬКИХ ТЕКСТАХ

Поняття «освіта»

Слова *освіта*, *вища освіта*, *шкільна освіта* в умовах певного лексичного оточення реалізують цілий комплекс додаткових семантичних значень. Оцінні, якісні та інші характеристики денотата влучно передано за допомогою атрибутивних словосполучень:

- «оцінка» представлена насамперед словосполученнями з прикметниками *гарний* – *поганий* та їх компаративними та суперлативними формами (*кращий*, *найкращий* – *гірший*), що репрезентують різний ступінь прояву ознаки, наприклад: *Світ давно зрозумів: задля гарної освіти нації досить, щоб школу очолювали та в ній вчителювали найбільш талановиті особистості суспільства* (УПЖ. 12.10.2011); *Малі незворотні кроки до кращої освіти* (УПЖ. 28.02.2017); *Найкраща освіта* – у Фінляндії і Південній Кореї (УПЖ. 27.11.2012); *дедалі гірша освіта* (ДТ. – 2016. – № 14).

Суспільну оцінку репрезентують також інші прикметники з позитивною або негативною додатковою семою, як-от: *найважливіша освіта* (УПЖ. 27.12.2011); *справжня професійна освіта* (УПЖ. 31.05.2011); *недолуга застаріла організація освіти* (Головною причиною проблем є *недолуга застаріла організація освіти*, корені якої в аморальності атмосфери, що панує серед тих верхів, котрі покликані утверджувати порядні правила суспільної взаємодії (УПЖ. 12.06.2012)); *занадто громіздка і затратна вища освіта* (УПЖ. 12.06.2013)); *гідна освіта* (Європеїзація не на словах, а на ділі: майбутнім лідерам – *гідну освіту!* (УПЖ. 27.01.2014)); *істинна освіта* (*Істинна освіта* має починатися не в школі, а в сім'ї, саме батьки є першими педагогами, які закладають основи *істинної освіти* у свідомості дитини (Галичина. 28.09.2010)); *сильна освіта* (...*Сильна освіта* – це і є національна ідея (patrioty.org.ua. 09.09.2016)); *цікава, багатогранна освіта* (*Українська освіта – цікава, багатогранна й визнана престижною в міжнародному середовищі* (День. 23.10.2014); *ідеальна система освіти* (*Утім, як зазначають освітяни, ідеальної системи освіти не існує у світі загалом* (УК. 27.04.2013)). Аксіологічну конотацію подекуди реалізують і цілі описові конструкції: *Вища школа не та, що колись* (texty.org.ua. 22.02.2016); *освіта, далека від реальних потреб* (ДТ. – 2011. – № 33);

- «**якість**» передусім вербалізована прикметниками *якісний – неякісний*, які увиразнюються іншими означеннями (як правило, зі знаком «плюс») – *доступна, хороша, сучасна* (освіта), наприклад: *...Якісна освіта може бути надійним плацдармом для майбутнього успіху* (УПЖ. 09.06.2016); *Країна має перестати планувати «короткозорю» і брати до уваги далекоглядні результати, які дає якісна сучасна освіта* (УПЖ. 10.02.2016); *Очевидно, що якісна та доступна освіта – фундамент для розвитку будь-якого суспільства* (УПЖ. 29.03.2016); *Бо дійсно якісною хорошою освітою може бути лише платна освіта* (День. 11.12.2015); *...І досі пропонують молоді неякісну освіту* (УК. 07.06.2016); *...Ми рішуче налаштовані боротися з неякісною освітою...* (УМ. 25.11.2011). Близькою до бінарної опозиції «*неякісна освіта – якісна освіта*» в журналістських текстах є «*масова освіта – якісна освіта*», яка знаменує перехід України на новий освітній курс: *Від освіти масової до якісної* (ГУ. 26.02.2011).

Різні прояви якості представлені також словосполученнями *елітна освіта* (...*Елітна освіта за кордоном стає ближчою!* (УПЖ. 16.01.2014)), *дуже реформована система вищої освіти* (ДТ. – 2013. – № 5), *недемократична система освіти* (ДТ. – 2009. – № 1), *застаріла, неефективна і корупційна система освіти* (День. 29.05.2014), *вільна, якісна, доступна освіта* (День. 28.02.2013), *освіта за європейським стандартом* (ГУ. 21.06.2006), *освіта, що приводить до успіху* (УПЖ. 09.06.2016);

- «**інноваційність**». Атрибутивні номінації цього типу позначають новий формат освітнього процесу, запроваджений в Україні (*інклюзивна освіта, наукомістка освіта, дуальна освіта, освіта у медіа форматі, онлайн-освіта, відкрита освіта, альтернативна освіта, неформальна освіта*), ступінь автономії освіти (*автономна освіта, вільна освіта*), її оновлення (*нова освіта, освіта по-новому*), наприклад: *...Онлайн-освіта постійно зміцнюється і доводить, що вона може бути так само ефективна, як і традиційна* (УПЖ. 20.05.2015); *Неформальна освіта в Україні нині переживає підйом, коли не сказати «бум»*. <...> *Неформальна ж освіта – гнучкіша й легше адаптується до оновлень, а подекуди й сама є їхнім провідником*. <...> *...Неформальна освіта в Україні й досі радше компенсує архаїчність і «білі плями» формальної, ніж рухається у взаємодії з нею* (УПЖ. 29.03.2016); *За останнє десятиліття неформальна освіта в Україні набула неабиякої популярності* (expres.ua. 09.01.2014); *Так і виходить, що в Україні*

альтернативна освіта – велика морока і турбота батькам (УПЖ. 23.04.2012); *Ми є першопрохідцями нової освіти, яка віднині і навіки стає глобальною* (ДТ. – 2005. – № 19); *Нова, реально інтегрована в європейський, а отже – в глобальний простір система освіти* (ДТ. – 2013. – № 20); *Як не повертай призму погляду, але це БІДА, і з неї без освіти по-новому не вибратись* (УПЖ. 27.12.2011); *Освіта у медіаформаті* (УК. 10.02.2011); *Освіта орієнтована виключно на безпосередню соціальну практику та вільний обмін думок. Вільна освіта* (Commons. 19.03.2013);

- **«національність».** Поряд із досить поширеними словосполученнями *українська освіта, вітчизняна освіта, наша освіта*, що репрезентують систему освіти України (*Молодь залишає окуповані території заради української освіти* (УК. 19.11.2015); *Вітчизняна система освіти* складалася століттями, починаючи з Києво-Могилянської, Острозької академії і багатьох інших навчальних закладів минулого... (ДТ. – 2006. – № 36); *Більшість українців віддають перевагу вітчизняній освіті* (УПЖ. 23.04.2010)), у журналістських текстах знаходимо й низку інших (*Немає європейської освіти – немає успішної країни* (УПЖ. 29.08.2011); *Європейська освіта в українському вузі* (ДТ. – 2009. – № 26); *...Колись радянська система освіти була найкращою у світі* (УПЖ. 27.12.2011); *Українська молодь віддає перевагу польській освіті* (expres.ua. 01.07.2016)), які можуть утворювати бінарні опозиції як відбиток старого й нового векторів вітчизняної освіти: *Перехід від радянської системи освіти до європейської – це складний процес, що потребує тривалого часу й значних зусиль... Це культурна трансформація і битва за уми й серця людей* (ДТ. – 2016. – № 6);

- **«фінансові характеристики»** пов'язані з експлікацією різних форм навчання та платою (або її відсутністю) за нього. Відповідно в медійних текстах знаходимо атрибутивні словосполучення *безкоштовна освіта, освіта задарма* – з одного боку (*...Студенти вимагали безкоштовної освіти, великих стипендій в ключі «освіта, а не війна!»* (patrioty.ua. 01.09.2016); *Освіта задарма існує лише в державних вузах* (expres.ua. 06.06.2016), з іншого боку – *платна освіта* (УПЖ. 31.05.2011), *недорога освіта* (УПЖ. 15.12.2011), *найдорожча і найдешевша освіта* (*Вища освіта у Львові: найдорожча освіта і найдешевша освіта* (expres.ua. 26.08.2010)). У газетних текстах є згадка про нову модель бюджетного фінансування навчання – ваучерну освіту: *...Наступним кроком*

стане запровадження **ваучерної освіти** – довгострокова мотивація на основі бюджетного фінансування: у цій моделі держава адресно виділяє гроші на навчання конкретного студента як безвідсотковий кредит, який чере 5-7 років після закінчення вузу повинен бути повернутий державі (Новое время. 04.04.2016);

- «галузь знань»: **Комп'ютерна освіта**: майбутнє чи ілюзії (УПЖ. 30.04.2012); **Технічна освіта** завжди була спробою вгнатися за неформальними мережами, які створюють самонавчену еліту технічного світу (Commons. 14.07.2011); **аграрна освіта** (expres.ua. 13.12.2015); «широка» освіта (у значенні «широка спеціалізація») (...Наш університет [Києво-Могилянська академія] базується на принципах вільного творчого навчання. У нас є не тільки можливість, а й вимога, щоб людина, яка тут вчиться, не була «професійним кретином» – занадто вузькою спеціалізацією. Йдеться про «широку» освіту (УМ. 16.09.2011));

- «гендерні характеристики»: **жіноча освіта** (В Україні є кілька таких шкіл, які розглядають «жіночу освіту» як альтернативу в освітній системі, проте створюють школи для дівчат із різною метою (УПЖ. 04.03.2010));

- «час»: **сучасна вища освіта** (Ні для кого не секрет, що **сучасна вища освіта** в Україні дуже низької якості... (УПЖ. 07.06.2010)); **тимчасова освіта** (День. – 2015. – № 80) (про освіту переселенців з Донбасу); **освіта майбутнього** (Якою буде **освіта майбутнього?** (УК. 19.10.2011));

- «вік»: **доросла освіта** (...Подальша **доросла освіта** випускника визначається профілем та рівнем його компетентності (УПЖ. 19.11.2012));

- «форма власності»: **недержавна освіта** (**Недержавна освіта** – це не тільки суспільно корисна річ, а й ринок з більшим обігом (УМ. 17.06.2006));

- «форма навчання»: **очна освіта** (Там, де йдуть бойові дії, там неможлива **очна освіта** (УПЖ. 05.09.2014));

- «мова навчання»: **україномовна освіта** (УПЖ. 20.04.2010); **білінгвальна освіта** (texty.org.ua. 12.10.2016).

Усі предикативні словосполучення з компонентом «освіта» умовно можна поділити на дві основні групи: ті, що реалізують позитивні конотації, і ті, що реалізують негативні конотації. Перша з них експлікує зміни на краще, що на мовному рівні представлено моделлю «**освіта + стати + прикметник або іменник**» (**освіта стає, освіта стала, освіта стане, освіта може стати** – як віддзеркалення

різних етапів розвитку галузі та проектування її майбутнього): *Система освіти стає відкритою* (День. 02.27.2016); *Ми є першопрохідцями нової освіти, яка віднині і навіки стає глобальною* (ДТ. – 2005. – № 19); *Вища освіта в Україні стає автономною* (УПЖ. 16.02.2017); *Освіта стає стратегічною галуззю, що забезпечує національну безпеку* (ДТ. – 2012. – № 45); *Вища освіта стала надто важливою для суспільства* (ДТ. – 2008. – № 16); *Освіта стане більш справедливою* (Галичина. 24.02.2009); *Освіта стане ефективнішою* (Новое время. 04.04.2016); *Освіта у світі стає дедалі потужнішим і більш дохідним видом бізнесу* (ДТ. 2015. – № 23); *Освіта може стати тією ключовою інституцією, що втілюватиме ціннісний зсув* (УПЖ. 03.11.2015). Цю парадигму доповнюють інші меліоративні словосполучення: *вища освіта сповільнює старіння людини* (УПЖ. 12.05.2011); *українська освіта дає гарну теоретичну базу* (УПЖ. 02.12.2015); *вища освіта переходить на цивілізовані ринкові засади* (ДТ. – 2009. – № 7); *освіта змінюється (...Зараз освіта змінюється – від централізованої й ієрархізованої моделі до кастолізованої, за якої кожна людина може обирати свій шлях, вкладати у свою освіту й нести відповідальність за свій вибір* (УПЖ. 03.11.2015); *освіта проектує майбутнє країни* (УМ. 20.11.2012); *освіта дає дітям інструменти для відбудови власних життів і власної країни* (Газета по-українськи. 04.05.2016).

Репрезентантами негативних смислів часто стають дієслівні форми із заперечною часткою *не*, що підкреслюють неспроможність освіти, або ж стверджувальні дієслова в поєднанні з залежними від них заперечними формами: *Наша освітня система не спроможна реалізувати цю концепцію* (УПЖ. 27.12.2011); *Освіта України не формує розвинутого почуття свободи* (ДТ. – 2015. – № 6); *Вища освіта не корелює з конкурентністю людського капіталу* (ДТ. – 2014. – № 41); *Вітчизняна система освіти не здатна повністю задовольнити потреб людини у трансляції нових ціннісних орієнтирів* (День. 10.07.2014); *Наша освіта не здатна забезпечити рівень, який задовольнив би європейського студента* (УК. 10.01.2013, № 5); *Освітня система не встигає ані за новітньою сумою «мінімально необхідних знань», ані за запитами сьогоденного ринку праці, ані за структурними змінами суспільства та поколінь* (ДТ. – 2006. – № 18); *Наша освіта недостатньо вчить учитися* (ДТ. – 2015. – № 6); *Освіта дає не освіченість, а її відсутність* (ДТ. – 2014. – № 38); *Наша система освіти залишається*

заформалізованою, бюрократичною і недоброзичливою як до людини, так і до світу (ДТ. – 2013. – № 20). Інші негативні конотації представлені в журналістських текстах предикативними словосполученнями, що вказують на бюрократизм, корупційність, занепад системи освіти, її невідповідність вимогам часу та європейським стандартам, наприклад: *національна система освіти перебуває у кризовому стані* (ДТ. – 2010. – № 17); *вища освіта розвивається пасивно й екстенсивно* (ДТ. – 2009. – № 13); *українська вища освіта не виховує належної культури ринкової самоорганізації* (ДТ. – 2005. – № 11); *освіта і наука в Україні перебувають у стані біфуркації* (ДТ. – 2005. – № 11); *продовжує деградувати наша вища освіта* (День. 30.10.2014); *освіта відірвана від практичної роботи* (День. 29.05.2014); *руйнується освіта і наука* (Галичина. 02.03.2013); *освіта в Україні повністю скорумпована* (ДТ. – 2009. – № 26); *сучасна система освіти продукує фіктивні знання* (День. 06.04.2013); *система вищої освіти наближається до точки саморуйнування* (ГУ. 20.03.2010); *наша система освіти відірвана від реалій ринку праці* (ГУ. 30.01.2013); *українська освіта, замість того, щоб працювати на майбутнє, поглинається минулим* (ДТ. – 2014. – № 34); *українська освіта залишається пострадянською, а відтак зверненою не до людини, а у зовнішній матеріальний світ* (ДТ. – 2014. – № 34); *система української освіти залишилася пострадянською, вона так і не переросла в національну* (Галичина. 27.06.2013); *освіта розуму не дає і не є мірилом інтелекту чи інтелігентності* (Галичина. 19.03.2015); *вища освіта перестала бути прерогативою інтелектуалів* (УМ. 28.08.2014); *шкільна освіта учить покривати злочини і любити «халяву»* (texty.org.ua. 28.04.2011); *...У наш час вища освіта перестала бути дійсно вищою: куди не плюнь – всюди спеціаліст з вищою. А ось профі-майстрів своєї справи від цього більше не стає* (lemurano.com.ua. 21.10.2015); *...Як зараз, так і за часів СРСР освіта відіграє другорядну роль, так як першорядну грають зв'язки і знайомства* (lemurano.com.ua. 21.10.2015); *Освіта не впливає на рівень життя з однієї причини: держава ігнорує освіту як чинник розвитку* (УПЖ. 10.02.2016).

Бачення громадськістю того, якою має бути (рідше – якою не має бути) освіта, її завдання представлені дієсловами *повинна/не повинна*, має в поєднанні з інфінітивом: *Освіта повинна створювати підвалини для добробуту країни, а не окремих її керівників* (ДТ. – 2013. – № 31); *Освіта повинна бути пов'язана з*

наукою (ДТ. – 2012. – № 19); *Українська освіта повинна окриляти, а не виховувати комплекс неповноцінності* (Преса України. 28.09.2014. 06:47); *Наша освіта повинна відповідати тим стандартам, якими керується весь світ* (УМ. 17.09.2008); *Вища освіта має готувати індивіда до майбутньої професії, навчати базових аналітичних навичок і критичного мислення, розвивати здібності до самонавчання, вміння знаходити та фільтрувати потрібну інформацію, протистояти відтворенню стереотипів та ідеологічних конструктів* (Commons. 09.05.2016); *якісна освіта має бути доступною для всіх українців* (УК. 07.10.2015); *вища освіта не повинна бути методом соціальної допомоги* (Галичина. 02.09.2009); *освіта не повинна бути предметом політичних спекуляцій; освіта має стати предметом систематичної інтелектуальної роботи всіх гілок влади* (ДТ. 30.08.2013).

Дієслова *потребує*, *вимагає* та залежні від них іменники в поєднанні зі словом *освіта* вказують на гострі проблеми в галузі та шляхи їх подолання: *вища освіта потребує нового законодавства* (ГУ. 13.06.2013); *вища школа потребує реформ* (УК. 11.11.2014); *вища освіта України таки потребує «університетської революції»* (День. 13.05.2016, № 81–82); *освіта Івано-Франківська вимагає кризового менеджера* (Галичина. 31.03.2016); *сучасна освіта вимагає радикальних змін* (УК. 02.06.2016). У сполучуваності з дієсловом може слово *освіта* реалізує потенціал та перспективи галузі: *Українська освіта може стати частиною європейської за умови нашої самоідентифікації, внутрішньої консолідації, суспільних цінностей і створення єдиного інформаційного простору* (УМ. 20.11.2012); *За умов скорочення, внаслідок переакредитації, кількості ВНЗ і пошуку університетами додаткових джерел фінансування шляхом, у першу чергу, підвищення вартості контракту вища освіта в українському суспільстві може перетворитися на елітарний привілей* (Commons. 14.05.2015).

Субстантивні словосполучення переважно стають засобом викриття негативних явищ в освіті: *деградація освіти* (УПЖ. 08.02.2011; ДТ. – 2008. – № 44); *неправда в освіті* (*У чому базова причина того, що організатори освіти ладні закривати очі й на інші форми неправди в освіті?* (УПЖ. 19.01.2012)); *атавізм в організації нашої освіти* (УПЖ. 12.06.2012); *проблема низької якості освіти* (УПЖ. 08.02.2011); *дисбаланс між освітою і ринком праці* (УПЖ. 03.11.2015); *корупція в освіті* (*Корупція в освіті не менш небезпечна, ніж та, що у владних «верхах»* (ДТ. – 2007. – № 20));

корумпованість української системи освіти (Почалися вступні іспити до вузів – і водночас активізувалися розмови про **корумпованість вищої освіти**. Ці процеси в нашій країні – як сіамські близнюки (УМ. 20.07.2007); руйнація вищої освіти (ДТ. – 2013. – № 15); криза вищої освіти (УК. 02.06.2016); консерватизм у системі вищої освіти (ДТ. – 2007. – № 26); конфлікт інтересів в українській науці та освіті (ДТ. – 2016. – № 3); моральне вихолощення освіти (Нинішня криза є моментом істини, що має розкрити відповідальність за **моральне вихолощення освіти**... (УМ. 03.10.2008)); клерикалізація освіти (Таким чином, очевидні наслідки **клерикалізації освіти**: деградація критичного мислення і сприйняття у школярів, дегуманізація їхнього ставлення до ровесників, стабільність та розподіл за принципом «свій – чужий» на основі критерію конфесійної приналежності школи (Commons. 09.07.2015); катастрофічний стан освіти і науки в Україні (texty.org.ua. 25.01.2017). Незначна частина іменникових словосполучень виражає позитивні тенденції, що відбуваються або плануються в освіті: підвищення якості освіти (...Завдання **підвищення якості освіти** ВНЗ сьогодні має вийти на перший план державної соціальної, економічної, освітньої і навіть безпекової політики України. Ми маємо повернути науку в університети (УК. 17.03.2011)); високі показники охоплення молоді загальною середньою та вищою освітою (ДТ. – 2016. – № 15); справжній бум вищої освіти (ДТ. – 2008. – № 6).

Інноваційні процеси в галузі репрезентовано іменниковими словосполученнями *інтернаціоналізація української освіти* (ДТ. – 2015. – № 30); *європейська інтеграція освіти* (УМ. 20.11.2012); *оновлення змісту освіти* (УП. 19.02.2016); *реформування освіти* (УПЖ. 27.12.2011); *реформа освіти* (Інакше лишається тільки чекати – може, буде колись нарешті **Велика Реформа Освіти!** (УПЖ. 23.04.2012)); *підвищення економічної ефективності освіти* (УК. 22.09.2014); *рівний доступ до вищої освіти* (УК. 23.06.2012); *неолібералізація вищої освіти* (На передовій боротьби з **неолібералізацією вищої освіти** нині опинилися старшокурсники-стажери (Commons. 01.12.2015)); *універсалізація вищої освіти* (**Універсалізація вищої освіти**: популістичне гасло чи закономірний процес (Commons. 09.05.2016)); *неоліберальна трансформація освіти* (Розглядаючи специфіку **неоліберальної трансформації освіти**, зокрема соціально бажаного принципу автономії, варто зважати на можливі ризики впровадження цього концепту в українську систему

вищої освіти (Commons. 24.05.2015)). Мовні засоби, що ілюструють зміни в освітній галузі, у громадсько-політичних виданнях більш розмаїті порівняно зі студентськими та освітянськими публікаціями, що свідчить про значний інтерес журналістів та широкої громадськості до неї.

Структуру мовного образу освіти збагачують асоціативні значення, що відтворюють усебічні погляди, поширені серед мовців: *освіта – затребуваний продукт* (УПЖ. 08.10.2012); *освіта – інструмент до життєвих цілей* (УПЖ. 12.06.2012); *освіта – це не лише те, що робить Міністерство чи управління освіти чи навіть школи, це ширше коло – це і громадські організації, і бізнес* (УПЖ. 03.11.2015); *освіта – стратегія порятунку України* (УПЖ. 02.12.2015); *освіта – імітаційна система, в якій одні роблять вигляд, що навчають, інші – що чомусь навчаються* (УПЖ. 22.12.2016); *освіта і наука – це щось непотрібне, бо заважають «робити реформи» так, як вони собі це уявляють* (ДТ. – 2015. – № 3); *освіта – витратна стаття бюджету, а не сфера довгострокових інвестицій* (ДТ. – 2015. – № 4); *освіта – сфера консервативна* (ДТ. – 2015. – № 6); *освіта і наука – суспільне благо надзвичайно важливого значення* (ДТ. – 2015. – № 39); *виховання і освіта – першооснова для будь-яких змін у нашій країні, стійкості Української держави та її сталого поступу* (ДТ. – 2013. – № 20); *освіта – передача певної суми знань, процес інтелектуального виховання* (ДТ. – 2006. – № 43); *освіта – складна й децю консервативна галузь* (ДТ. – 2008. – № 22); *освіта – не розкіш, а об'єктивна вимога часу* (ДТ. – 2005. – № 9); *освіта – національна ідея* (День. 01.29.2016); *освіта – хороший бізнес* (День. 11.12.2015); *здоров'я та освіта – безумовні пріоритети* (Галичина. 06.01.2010) (і навпаки: *На превеликий жаль, освіта нині не є пріоритетом, її недофінансовують, але це не означає, що ми повинні з цим миритися* (Галичина. 27.06.2013)); *освіта – головна складова стосунків у суспільстві* (Галичина. 15.07.2014); *освіта в сучасному світі – основа всебічного сталого розвитку суспільства* (ГК. 25.09.2013); *вища освіта – необхідність для просування на службі і більшої зарплатні* (texty.org.ua. 22.02.2016); *освіта – ключова умова процвітання націй* (ГУ. 19.03.2009); *освіта – один із найбільш консервативних соціальних інститутів, адже її головним завданням є передача підростаючому поколінню накопичених у суспільстві знань, цінностей та норм* (УК. 17.03.2011); *освіта – найважливіше для того, щоб наша країна стала сильною, а наші діти добре заробляли і почували*

себе вільно в цьому світі (ДС-експрес. 29.06.2015, № 30 (955)); освіта – інвестування у майбутнє (УМ. – 2015. – № 24); освіта – феномен, що розвивається (УМ. 27.09.2008); освіта – предмет торгу (Commons. 28.07.2011); освіта, наука та інновації – головний драйвер модерзації (В курсі, березень, 2015); вища освіта – стереотип (**Вища освіта – це стереотип. Краще вже бути класним механіком, ніж дипломованим фахівцем, який нічого у своїй професії не розуміє!** (lemurano.com.ua. 21.10.2015); У сучасному світі, на жаль, спостерігається така тенденція, що **вища освіта стає стереотипом**. Вчитися у вузі стало модно, як, наприклад, ходити в шкіряній куртці, їздити на дорогій іномарці. І чим престижніший ВНЗ, тим студент вважає себе соліднішим (lemurano.com.ua. 21.10.2015); вища освіта нині в моді (УМ. 08.09.2006); вища освіта – не те що немодно, а ще й не вигідно (Галичина.12.03.2011); вища освіта – не потреба у подальшій освіті, а питання престижу (УПЖ.10.10.2015); вища освіта – престиж (lemurano.com.ua. 21.10.2015); вища освіта – необхідна (lemurano.com.ua. 21.10.2015); українська система вищої освіти перетворюється на своєрідну форму соціальної допомоги (ДТ. – 2012. – № 26); система вищої освіти – лоходром (ДТ. – 2009. – № 34); вища освіта – не тільки студентство, а й професорсько-викладацький склад (День. – 2015. – № 105).

Поняття «заклад освіти»

У мові громадсько-політичних видань представлені як традиційні когнітивні ознаки, які завжди були важливими для шкіл та університетів країни («тип», «рейтинг та популярність», «форма власності», «розмір», «оцінка»), так і відносно нові, але не менш важливі («якість надання освітніх послуг», «чесність та прозорість», просторові характеристики з урахуванням політичних зворушень у країні та ін.). Зупинімося на них докладніше:

- **«тип, статус закладу освіти»**. Номінації дослідницького університету можуть вступати в опозиційні відношення з іншими словосполученнями (дослідницький ВНЗ – звичайний ВНЗ (ДТ. – 2016. – № 16)) і супроводжуватися при цьому означеннями: *глобальний дослідницький університет* (ДТ. – 2015. – № 26); *справжні дослідні університети, які потягнуть за собою вгору всю українську вищу школу* (ДТ. – 2014. – № 3); *потужний регіональний дослідницький університет, інтегрований у світовий освітньо-науковий простір* (УК. 01.10.2015)). Не втрачає актуальності

номінація *класичний університет* (**Класичний університет руйнується і зникає – драматична теза...** (ДТ. – 2015. – № 26)); *новий класичний університет* (УПЖ. 14.01.2016). Поряд з нею трапляються номінації навчальних закладів старого зразка – *радянська школа* (**Радянська школа вчила бути гвинтиком** (texty.org.ua. 02.09.2013)); *Чи припинять в Україні будувати радянські школи* (УПЖ. 02.03.2017)); *пострадянська школа* (УПЖ. 31.05.2011); *університети та інститути пострадянського зразка* (УК. 11.11.2014)) та оновлених вітчизняних вишів із сучасними орієнтирами: *університет європейського типу* (УК. 09.01.2013); *прозахідний університет* (УМ. 16.09.2011); *університет нового зразка, в якому можна буде отримати освіту на світовому рівні* (УПЖ. 14.01.2016); *неоліберальний університет* (*Ці відмінності відображають пріоритети неоліберального університету: споживачі замість студентів, прекаризовані працівники замість працевлаштованих викладачів, управлінці замість педагогів* (Commons. 01.12.2015)); *інноваційна школа* (*Українські школи є в якомусь плані інноваційнішими, ніж американські чи європейські* (УПЖ. 25.07.2008)); *нова школа* (*Народна біда: спасіння у новій школі* (УПЖ. 27.12.2011)); *аналоговий «вільний університет»* (УПЖ. 16.01.2015); *корпоративний університет* (Commons. 01.12.2015); *підприємницький університет* (День. 13.05.2016, № 81–82; УК. 22.08.2014); *комерційний університет* (*А ось ідея скорочення комерційних університетів правильна* (УК. 04.02.2011)); *особистісно-орієнтована сучасна школа* (УПЖ. 19.01.2012).

Труднощі в намаганні української освіти перейти на новий рівень демонструють бінарні опозиції *«звичайний ВНЗ – національний ВНЗ»* (ДТ. – 2016. – № 1); *«авторитарна школа – сучасна школа»* (*От тільки перетворити авторитарну школу на сучасну під проводом людей, котрі, окрім радянської, практично не знають ніякої іншої...* (УПЖ. 30.04.2012)); *«європейський університет – український університет»* (*Європейський за зразком, український за духом*) (УК. 05.02.2011)). Залежно від наявності або відсутності у вищого навчального закладу дозволу на надання освітніх послуг функціонують словосполучення *ліцензовані університети* (ДТ. – 2006. – № 6) і *вузи без ліцензій* (УМ. 05.07.2006);

- **«форма власності»**. Це значення традиційно виражене прикметниками *державний, недержавний* (УК. 05.07.2012), *приватний* (УПЖ. 04.11.2011; ДТ. – 2014. – № 15; УМ. 27.03.2012), причому їх оцінна конотація змінюється залежно від контексту, що

свідчить про неоднозначне ставлення в суспільстві до навчальних закладів різних форм власності: *На зміну неякісним державним університетам мають прийти приватні* (Commons. 14.05.2015); *Хочу сказати, що приватні вузи у нас на сьогоднішній день гірші, ніж державні* (ГК. 25.09.2013).

- «рейтинг та популярність». Популярність того чи іншого закладу освіти найчастіше передається прикметником *престижний* (...Здобути студентський квиток *престижного вишу* нелегко (УК. 25.05.2011); *Ніяких престижних ВНЗ в Україні не існує і ніяких престижних спеціальностей – теж* (ДТ. – 2009. – № 34)). Аналізована ознака може проявлятися більшою або меншою мірою: *більш престижний ВНЗ* (У 2016 році МОН планує стимулювати розвиток *більш престижних ВНЗ* ще й за рахунок упровадження нового підходу до розподілу фінансування... (Commons.14.03.2016)); *найбільш престижний в Україні університет* (про Києво-Могилянську академію) (УМ. 28.08.2014); *найстаріші і найпрестижніші виші* (ДТ. – 2009. – № 34); *найпрестижніші ВНЗ столиці* (УМ. 08.09.2006).

Значного поширення набуває прикметник *авторитетний* та його ступеневі форми, а також близькі до нього за значенням прикметники *потужний, сильний*: *Якийсь час тому диплом авторитетного ВНЗ справді діяв на роботодавця гіпнотично* (ДТ. – 2006. – № 17); *...Недоліком попереднього переліку спеціальностей було лобювання авторитетними ВНЗ власних інтересів...* (Commons. 14.05.2015); *найстаріший і найавторитетніший виш* [Ужгородський національний університет] (УК. 20.09.2011); *...Лише потужні університети можуть бути конкурентоспроможними у глобальному освітньому просторі* (УК. 22.10.2011); *Якщо говорити про сильну освіту, то запорукою якості є сильні університети...* (УМ. 07.03.2014); *найсильніший ВНЗ* (ДТ. – 2009. – № 37).

Рівень популярності конкретного вишу або українських університетів узагалі може передаватися за допомогою інших прикметникових означень: *поважний український виш, іменитий кийвський виш* [КНЕУ] (ДТ. – 2015. – № 26); *впливовий український виш* [ДонНУ] (День. 01.10.2014); *шановний виш* [Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова] (ГУ. 04.10.2008); *відомий університет* (...Абітурієнти намагаються вступити у *відомі університети* (УМ. 25.11.2011)); *перспективний виш* (УМ. 16.10.2009); *конкурентоспроможний виш* (ДТ. 2013, № 1); *найпопулярніший виш* (Серед *найпопулярніших вузів – університети*

Києва та Львова (ГУ. 0108.2012); *провідні ВНЗ* (ГУ. 24.04.2009); *лідуючі навчальні заклади* (УК. 03.08.2012). Подекуди визнання того чи іншого вишу в країні та за її межами вербалізоване описовими конструкціями, наприклад: *знаний у світі виш* [Національний університет біоресурсів і природокористування України] (УК. 29.08.2012); *Тернопільський університет європейського рівня* (УМ. 01.02.2006); *університет світового рівня* (ДТ. 2015, № 26); *ВНЗ, до яких жоден абітурієнт не подав заяви* (УМ. 25.11.2011); *виші, до яких ніхто не захотів вступати* (texty.org.ua. 01.08.2013); *виші, які не набрали студентів* (*Виші, які не набрали студентів, і так покарані* (УМ. 25.11.2011)).

Оскільки будь-яка ознака найкраще сприймається в зіставленні, у громадсько-політичних виданнях функціонують антонімічні пари ***відомий рейтинговий університет – регіональний навчальний заклад*** (*Якщо вступники з високими тестовими балами віддадуть перевагу відомим рейтинговим університетам, решта абітурієнтів шукатимуть можливості вступити до різноманітних регіональних навчальних закладів* (УК. 07.06. 2016); ***регіональний державний виш – топовий університет*** (*Регіональні державні виші на рівні з топовими університетами пропонують абітурієнтам високу якість освіти* (УК. 25.05.2011)); ***провідний виш – регіональний виш*** (*У провідних вишах шалений конкурс, а в регіональних – відчутний недобір* (УК. 30.07.2011)); ***найбільш обдарований заклад – неперспективний заклад*** (*Боротьба за якість шляхом механічного згортання діяльності «неперспективних закладів» та інвестування у найбільш обдарованих не може не позначитися на доступі до освіти дітей, що виявилися «гіршими» через несприятливі структурні умови...* (Commons. 14.03.2016)). У результаті накладання важливої для поняття «заклад освіти» концептуальної ознаки «рейтинг та популярність» на ознаку «локалізація закладу освіти» в мовній свідомості аналізованої суспільної категорії регіональні виші протиставляються столичним, оскільки сприймаються як низькорейтингові, хоча, як показує досвід останніх років, серед них є досить успішні, визнані у світі університети;

- **«якість освітніх послуг»**. Актуальність семи «якість», що є компонентом номінацій закладів освіти різних рівнів, зумовлена загостренням в освіті й суспільстві в цілому проблеми забезпечення якості та намаганням освітян знайти шляхи її подолання. Як переконує фактичний матеріал, якість роботи закладів освіти в українській лінгвокультурі розглядається за оцінною шкалою «плюс –

мінус». Високу якість репрезентують словосполучення *якісний університет, європейський університет, вищий навчальний заклад, який орієнтований на потреби людей* тощо (...**Якісний університет** буде зацікавлений у здобутті високого місця на освітньому ринку... (ДТ. – 2009. – № 7); **Якісний університет** той, який має хороших викладачів (ГК. 25.09.2013)); *університети, здатні надавати якісну освіту* (УК. – 2015. – № 23); *Як університету стати європейським?* (УК. 07.11.2013); *вищі навчальні заклади, в яких традиційно високий рівень наукових досліджень* (ДТ. – 2009. – № 38); *В умовах, що склалися на ринку освіти, затребуваними стають ті вищі навчальні заклади, які орієнтовані на потреби людей. А саме виші, що створюють популярні спеціальності та роблять їх доступними для широких мас* (УК. 25.05.2011)). Неприйнятну якість освітніх послуг окреслюють словосполучення *неякісний ВНЗ (Неякісний ВНЗ приречений на зникнення з освітнього поля України* (УП. 27.01.2015)); *освітні установи, де навчальний процес лише імітується* (ГУ. 04.07.2006); *навчальні заклади, які не забезпечують належну якість освіти* (Сегодня.ua. 27.01.2016); *університет, який не здатен знання основ наук перетворити у професійно-практичні вміння* (УПЖ. 12.06.2012); *школа, котра випускає слабких абітурієнтів* (УПЖ. 12.06.2012).

Університети, діяльність яких має помітні позитивні результати, отримують назву *ефективні* (...*Наукові студії доцільно концентрувати в ефективних університетах* (УК. 22.10.2011), а їхні антиподи, відповідно, – *неефективні* (*Нічого страшного, якщо ефективний університет отримає на науку 10 млн, а 10 неефективних не отримають нічого і згодом будуть реорганізовані в технікуми* (ДТ. – 2014. – № 25));

- **«оцінка»**. Цінність закладу освіти вимірюється категоріями «хороший – поганий» («кращий – гірший») і на мовному рівні представлена відповідними прикметниками: *За словами міністра, під час розподілу державного замовлення на підготовку спеціалістів пріоритет віддаватиметься кращим університетам України.* <...> *Отже, «гірші» ВНЗ можуть продовжувати «штампувати» погано підготовлених спеціалістів (чи псевдоспеціалістів)?* (ДТ. – 2014. – № 14)); *Хороший вуз – хороша путівка в життя* (ДТ. – 2005. – № 7); *Хороший університет повинен проводити реальні наукові дослідження і створювати якісно нове знання* (ГК. 25.09.2013); *Як позбутися «поганих» вишів?* (ДТ. – 2014. – № 15)); *кращий виш України* (УПЖ. 13.06.2010); *найкращі вузи України*

(УПЖ. 22.05.2009); *В Україні, де між найкращими та посередніми навчальними закладами існує справжня прірва, запровадження масових онлайн-курсів від найкращих національних та світових викладачів у форматі змішаного навчання стане проривом* (УПЖ. 22.12.2016). Контекстуальний синонімічний ряд до слова *хороший* формують прикметники *нормальний, пристойний, надійний*: *А раніше КНУ був нормальним вузом, де були національні корені* (УПЖ. 22.03.2017); *Звичайно, в Україні є кілька пристойних вишів, окремі факультети і кафедри, які намагаються героїчно підтримувати високі принципи вищої школи...* (ДТ. – 2010. – № 2); *Вступ без ризику: як обрати надійний виш* (УК. 07.06.2016). У період вступної кампанії особливої актуальності набувають позитивно конотовані епітети *бажаний виш* (УПЖ. 20.07.2011; ГУ. 01.07.2011) та *омріяний виш* (*Якщо абітурієнт не вступає до омріяного вузу, він сприймає свою невдачу не як сигнал того, що не довчив якогось предмета, де не допрацював, а швидше – як привід дорікнути батькам: мовляв, не потурбувалися про мене, не відклали грошей на навчання, не знайшли «потрібних людей»...* (УМ. 20.07.2007)), які доповнюють позитивний образ закладу освіти.

Сема **«досконалість, відповідність встановленим вимогам»**, що репрезентована антонімічною парою *справжній – фейковий*, доповнює мовну оцінну парадигму: *Якщо говорити відверто, то серед усіх українських вишів справжні університети можна перелічити на пальцях, а переважна більшість – це заклади з майже неприхованої торгівлі дипломами* (ДТ. – 2014. – № 19); *У нас немає основи справжніх університетів – вільного викладача, бо у псевдоконкурсі обирають не найкращого, а протезе завідувача або ректора, мета яких – довічне самозбереження на посаді для власної вигоди* (ДТ. – 2009. – № 42); *...Справжня школа – це та, де не списують...* (УПЖ. 19.01.2012); *Фейковий мер Донецька Мартинов у фейковому університеті захистив фейкову дисертацію і став фейковим доктором наук* (Соцпортал. – <https://socportal.info/2016/07/25/mer-donets-ka-zahistiv>). Близьким за значенням до номінації *фейковий університет* є надзвичайно поширене словосполучення *сумнівний навчальний заклад/виш/університет*: *...Окремі сумнівні «виші», які роками з'являлися як гриби після дощу, не маючи ні відповідних умов навчання, ні достойних викладачів, і досі пропонують молоді неякісну освіту* (УК. 07.06.2016); *Діяльність припинять передовсім численні приватні коледжі та філії сумнівних університетів, деякі державні*

заклади (УК. 23.02.2016); *Практика оптимізації мережі вищих навчальних закладів супроводжується не лише позбавленням ліцензії сумнівних приватних ВНЗ, а й приєднанням менших за обсягом державних університетів до навчальних закладів із потужною матеріально-технічною базою* (Commons. 14.03.2016);

- **«політика/громадянська позиція»**. Під цю категорію підпадає словосполучення *дуже обережні і політкоректні виші* (ДТ. – 2014. – № 44); *найбільш непокірний міністерському курсу ВНЗ* (ДТ. – 2011. – № 33); *правдивий український ДонНУ* (Утім, **правдивий український ДонНУ збереже свою ідентичність і тяглість** (День. 02.10.2014)); *університет української нації* [Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна] (ДТ. – 2005. – № 4); *оновлений виш, очищений від «баласту»* (Донецький університет у Вінниці – це певною мірою **оновлений виш, очищений від «баласту», тих людей, які так і не визначились, з ким вони: з Україною чи без** (День. 04.11.2014); *неслухняний університет* (ДТ. – 2012. – № 8); *опальний виш* (Могілянку як **опальний виш** (він навіть судився з МОН Табачника через скорочення держзамовлення) завжди підтримували **благодійники** (ДТ. – 2014. – № 44));

- **«академічна доброчесність, прозорість»**. Одні атрибутивні номінації цієї категорії вербалізують порядність інституції, інші – негативні явища: **...Університети без корупції, які експериментують з навчальними планами, які проводять функціональні дослідження й виховують нову наукову еліту, які навчилися виживати в екзилі, які несуть міцну традицію і формують цим успішну «організаційну сагу»** (День. 13.05.2016, № 81–82); **«Острозька академія» – невже в Україні є вищі навчальні заклади без корупції?** (texty.org.ua. 23.01.2012); *найбільш корумповані вищі навчальні заклади* (ДТ. 2007, № 20); *ВНЗ, де хабарництво процвітає буйним цвітом* (ГУ. 07.08.2009); *університет, який можна купити* (...**Чи не підуть вони [контрактники] в той університет, який можна купити?** (УМ. 28.08.2014));

- **«національність»**: *український університет* (**Проблема українських університетів – неконкурентноспроможність на світовому ринку освітніх послуг і наукових пошуків** (ДТ. – 2005. – № 20)); *наш університет* (УПЖ. 03.11.2015); *наша школа* (УПЖ. 08.09.2010); *західний університет* (**Західні університети заманюють українських випускників** (ТСН. 09.06.2013)); *американський ВНЗ* (**Американський ВНЗ – це держава в державі** (УМ. 27.08.2009)); *американський університет – український виш* (На відміну від

американських університетів, українські виші своєю соціальною структурою схожі на військово-феодалну ієрархію за авторитарним механізмом прийняття рішень (ДТ. – 2006. – № 41)); виші Європи (УК. 02.03.2011);

- **«час»**. Часові мовні характеристики навчальних закладів, як правило, стосуються теперішнього й рідше спрямовані в майбутнє: *сучасний університет (...Ми не маємо **сучасних університетів**, здатних впливати на національну економіку, вирошувати кардинальні технологічні й суспільні проблеми (ДТ. – 2009. – № 13)); надсучасний університет (ДТ. – 2010. – № 48); модерний університет («Могилянка» – **модерний університет** з українським традиціями (УМ. 16.09.2011)); університет майбутнього (УПЖ. 14.01.2016);*

- **«розмір»**. Особливістю цієї групи номінацій є те, що прикметники в їх складі функціонують у формі демінутивів або суперлативів. Причому розмір навчального закладу іноді вважається першопричиною його якості: *маленький виш (Але ж **маленькі виші** – це серйозний ризик неякісної освіти (ДТ. – 2014. – № 46)); маленький компактний університет (ДТ. – 2014. – № 14); малесенькі школи, що працюють за нетрадиційними методиками (УПЖ. 23.04.2012); найбільший виш (texty.org.ua. 27.11.2012); найбільший виш півдня України (ДТ. – 2010. – № 27);*

- **«вік»**: *молодий навчальний заклад (ДТ. – 2009. – № 32); Цей спекотний ранок став для **молодого вузу** найзнаменнішим (ГУ. 06.07.2007); відносно молодий університет [ТНЕУ] (ГУ. 21.06.2013); новоспечені вузи (ДТ. – 2006. – № 21); найстаріший виш (Один із **найстаріших вищих навчальних закладів** України [Національний університет харчових технологій] (ГУ. 29.11.2013)); сторічний університет [Національний університет біоресурсів і природокористування України] (ГУ. 05.08.2011);*

- **«гендерні ознаки»**: ***Одностатєва школа**, на думку фахівця, краще формує сильну і впевнену особистість, що в майбутньому їй допоможе у взаєминах з іншою статтю та досягти успіхів у професійній сфері (УПЖ. 07.2010.2013);*

- **«рівень автономії»**: *автономний університет (**Автономні університети** – це не «держава в державі», а велика відповідальність (ДТ. – 2011. – № 37); **незалежний** та конкурентоспроможний університет (День. 03.12.2015, № 221);*

- **«зовнішні характеристики»**: *виш стильний і красивий (texty.org.ua. 22.02.2016);*

- **просторові характеристики** закладів освіти пов'язані з їх місцем розташування (місто, регіон) (*закарпатський виш* (УК. 20.09.2011); *західноукраїнський виш* (ГУ. 24.07.2014); *виш Донбасу* (День. 01.10.2014); *вищий навчальний заклад півострова* (ДТ. – 2015. – № 26)) та віддаленістю від центру, столиці (*периферійний навчальний заклад (...Периферійні навчальні заклади мають значно менше шансів на успіх у конкурентній боротьбі* (Commons. 26.08.2015)); *нестолічний вуз* (ДТ. – 2006. – № 22)). Такі прикметники можуть утворювати варіативні бінарні опозиції, наприклад, **периферійний виш – столичний виш** (*...Впевнений, що низка вишів, які називають «периферійними», набагато кращі за столичні* (День. 21.10.2015); *...Домінувала думка, що немає резону порівнювати, адже все одно столичний ВНЗ кращий, ніж периферійний* (ДТ. – 2005. – № 19); **столичний університет – регіональний університет** (*Вочевидь, достойною альтернативою дорогим столичним університетам сьогодні стають регіональні державні ВНЗ* (УК. 25.05.2011)); **регіональний університет – центральний університет** (*Отже, виявляється, регіональні виші – справді гідна альтернатива центральним університетам* (УК. 25.05.2011)).

Останнім часом з'являються нові просторові поняття, зумовлені подіями на Донбасі: *«виші», котрі працюють на непідконтрольній українській владі території* (ДТ. – 2015. – № 25); *виші у стабільних регіонах* (ГУ. 24.07.2014); *виші «ДНР» та «ЛНР»* (*Росія не видаватиме російські дипломи у вишах «ДНР» та «ЛНР»* (УПЖ. 12.11.2014)); *евакуйований Донецький університет* (texty.org.ua. 10.06.2016); *переміщений виш* (УК. 19.11.2015); *університет у вигнанні* (День. 04.11.2014); *розділені університети* (ДТ. – 2015. – № 48); *виші спокійних регіонів країни (...У зв'язку з ситуацією на Сході чимало претендентів на здобуття вищої освіти вирішили вступати до вишів спокійних регіонів країни, а тому вподобання абітурієнтів децю змінилися* (ГУ. 24.07.2014)); *виші, котрі залишилися на тимчасово окупованій території Донбасу й Криму і не переїхали* (УК. 23.02.2016); *виші, які переїхали з окупованих територій та змушені відбудовувати своє життя з нуля* (УПЖ. 26.10.2015); *університети, які вимушені були переміститися з тимчасово окупованих територій* (УПЖ. 09.12.2015); *навчальні заклади, які переїхали до інших регіонів (І студенти, і вищі навчальні заклади, які переїхали до інших регіонів, зіткнулися з численними проблемами* (УК. 19.11.2015));

Найкраще описати різні види діяльності, якими займаються вітчизняні навчальні заклади, їх стан та процеси, що в них відбуваються, журналістам вдається за допомогою предикативних словосполучень, а саме:

- **«навчальна діяльність»:** вузи країни здатні навчати практично всіх (ДТ. – 2007. – № 4); українські ВНЗ на порівняно низькому рівні забезпечують надання масової вищої освіти (ДТ. – 2006. – № 39); виші радо приймають студентів [із Криму] (День. 11.04.2014);

- **«наукова діяльність»:** університет приростає наукою (ДТ. – 2009. – № 38); вищі навчальні заклади покликані не лише освічувати студентів, а й спонукати їх до інтелектуальної творчості і наукового пошуку (УК. 17.03.2011);

- **«міжнародна діяльність»:** Уманський державний педагогічний університет ім. П. Тичини все активніше виходить у світовий простір (УК. 25.10.2012); виші не надто активні в пошуках партнерів (УК. 03.04.2015); українські університети не ризикують збільшувати свою присутність на ринку міжнародної освіти в сегменті англомовних програм (Газета по-українськи. 28.04.2016);

- **«громадсько-патріотична (антипатріотична) діяльність»:** університет не лише дає практичні й теоретичні знання, а й соціалізує людей, навчає їх, як поводитись у суспільстві, зокрема з владою (ДТ. – 2012. – № 19); відкритий університет Івано-Франківська пропагує цінності свободи, гідності, справедливості, демократії, взаємодопомоги (ГК. 09.02.2015); університет [Донбасу] готовий працювати на Україну і для України (День. 04.11.2014, № 206); університет передав мікроавтобус на потреби воїнів АТО (День. 09.06.2015); навчальні заклади вишановають героїв Небесної сотні (ГК. 10.02.2016); деякі виші Донецька погодилися працювати на «ДНР» (День. 01.10.2014). Соціальна значущість вищих навчальних закладів найбільш виразно простежується на основі контрастної репрезентації функціональних особливостей університетів за кордоном і в Україні: ...**Університети [за кордоном] допомагають суспільству розвиватися! А у нас в Україні університети ніби заважають** (ГК. 25.09.2013);

- **«фінансова діяльність/фінансовий стан»:** виші заощаджують кошти (ДТ. – 2016. – № 14); державний університет зменшує ціну на навчання (УК. 22.07.2011); університети перетворилися на комерційні структури з власними фінансами (Commons. 15.04.2015); виш тимчасово закривається – немає грошей

на комуналку (texty.org.ua. 17.11.2012); *університети не хочуть бути утриманнями* (УМ. 27.02.2011);

- **«рівень автономії»**: *вуз має право самостійно визначити, яких предметів і як вчити наших студентів* (ДС-експрес. 29.06.2015, № 30 (955)); *ВНЗ мають надто малу автономію* (УМ. 11.01.2007). Коли йдеться про фінансову автономію вишу, лексичні репрезентанти набувають синкретизму («фінансова діяльність/фінансовий стан» + «рівень автономії»): *університети отримали й фінансову автономію* (УК. 19.03.2016); *вузи можуть самостійно використовувати свої кошти* (ДС-експрес. 29.06.2015, № 30 (955));

- **«ранжування навчальних закладів»**: *Українські ВНЗ підвищують свої рейтинги, але все ще залишаються одними з найбільш непопулярних у світі* (ДТ. – 2014. – № 41); *наших вишів немає у світових університетських рейтингах* (ДТ. – 2013. – № 1); *виші вибилися на високі позиції* (ГУ. 24.07.2014); *українські виші просуваються у світовому рейтингу* (УК. 02.03.2013); *СумДУ має вагомі досягнення на вітчизняному і європейському освітньому ринках, відтак справедливо вважається одним із лідерів освіти в Україні* (УК. 15.12.2011); *Львівський університет набув найвищого розвитку, дорівнявся до рівня провідних європейських університетів* (УК. 05.02.2011); *університет має певний міжнародний рейтинг, гідні кадри і добре розвинену інфраструктуру* [Харківський національний університет радіоелектроніки] (УК. 07.11.2013); *університет не має рівних в Україні* (ГУ. 04.10.2011);

- **«завдання й обов'язки навчальних закладів»**. Те, яким має бути, на думку українців, сучасний навчальний заклад, вербалізовано за допомогою синтаксичної моделі **«назва навчального закладу + повинний/має бути + дієслово або прикметник»** і, відповідно, яким не має бути, – за допомогою моделі **«назва навчального закладу + не повинний + інфінітив»**: *університети повинні змінитися самі по собі; повинні готувати інших людей; повинні бути конкурентоздатними; повинні вижити на професійній основі* (УПЖ. 03.11.2015); *університет повинен плекати лідерів суспільства, моральних і громадських провідників* (ДТ. – 2012. – № 19); *університет повинен швидко реагувати на зміни в суспільстві, на виклики сучасності, творити та розвивати нові і берегти старі наукові школи, забезпечувати вченим індивідуальну свободу творчості* (ДТ. – 2005. – № 26); *найкращі українські ВНЗ повинні не лише готувати професіоналів, а й розвивати науку* (ГУ. 25.09.2009);

університет має бути зацікавлений у тому, щоб його науковий потенціал розвивався (ДТ. – 2007. – № 5); університети мають бути підприємливими (День. 13.05.2016, № 81–82); виші самі мають дбати про себе, тобто шукати джерела надходження додаткових ресурсів (УМ. 27.01.2011); школа не повинна давати знання, школа має навчити, як думати і де шукати знання; школа повинна давати мотивацію до знань (УПЖ. 03.11.2015); школа повинна давати якість суджень, критичність мислення, інший досвід формування цінностей (УПЖ. 03.11.2015); школа повинна вчити самоорганізації (texty.org.ua. 02.09.2013);

- **«конкурентна діяльність»:** виші змушені конкурувати між собою за споживача (ДТ. – 2014. – № 15); Луганські вузи конкурують за поріділі лави абітурієнтів, але при цьому не можуть нічого запропонувати (texty.org.ua. 22.02.2016);

- **«інноваційні процеси»:** ВНЗ [СумДУ] успішно реалізує концепцію інноваційного університету (УК. 15.12.2011); навчальні заклади об'єдналися; університети зливаються в один (УМ. 25.11.2011);

- **«викриття нечесної діяльності закладів освіти»:** інститут працевлаштовує за хабар (УМ. 16.10.2009); деякі «університети» просто торгують дипломами про вищу освіту (УПЖ. 08.02.2011); школа й університети навчають плагіату (ДТ. – 2016. – № 3); ВНЗ залюбки продають дипломи (ДТ. – 2011. – № 34); університети серйозно порушували принцип відкритості вступної кампанії (ДТ. – 2009. – № 33); університет оприлюднив дані про корупцію у власних стінах (texty.org.ua. 02.09.2016); київські школи вибудували надійну корупційну модель (texty.org.ua. 01.09.2015); низка вузів просто друкує дипломи (ДС-експрес. 29.06.2015, № 30 (955)); університет видав «липові» дипломи (ТСН. 12.07.2013);

- **«неспроможність вітчизняних навчальних закладів»:** ВНЗ не дають основи знань (ДТ. – 2015. – № 48); українські виші не виробляють сьогодні достатнього обсягу нових знань (ДТ. – 2014. – № 41); наші університети перестали бути місцем творення нових знань (ДТ. – 2012. – № 1); жоден український вуз не дотягує до Сорбонни (ДТ. – 2005. – № 24); школа зламає мою дитину і вб'є в ній творчу особистість (УПЖ. 23.04.2012); вітчизняні вузи не готові до Болонського процесу (ГУ. 30.03.2007); школа не справляється (УПЖ. 23.10.2013); школа не здатна сформувати всіх як морально порядними, так і реально компетентними носіями наукового знання (УПЖ. 19.01.2012); державна школа і не думає розвивати гармонійну

творчу особистість, творче мислення, розкривати таланти дитини (УПЖ. 23.04.2012);

- **«позитивні тенденції в розвитку вітчизняних навчальних закладів»:** *навчальні заклади розвиваються, нарощують свої сили, налагоджують матеріально-технічну базу й успішно проводять вступні кампанії (УК. 10.11.2016); УДПУ демонструє надзвичайно стрімку позитивну динаміку (УК. 11.11.2015); державна школа успішно готує до життя в соціумі мільйони людей (УПЖ. 23.04.2012); університет не стоїть на місці (День. 13.05.2016, № 81–82); ДонНУ має добрі перспективи (УК. 19.11.2015); українські університети можуть бути одними з найкращих у світі (УК. 13.06.2014).*

У громадсько-політичних виданнях представлена низка асоціативних значень номінацій загальноосвітніх закладів: *школи – хоч якась альтернатива негативного тиску вулиці чи неблагонадійної сім'ї (УПЖ. 19.01.2012); школа – центр громади (УПЖ. 01.03.2017); школа – модель цілої соціальної системи (УПЖ. 23.04.2012); школа – це не лише уроки, це іще й спілкування з однолітками (УПЖ. 23.04.2012); школи – нащадки радянських (УПЖ. 23.04.2012); ліцеї при університетах – новітні провідники системного профільного навчання на високому рівні вимог (УПЖ. 31.05.2011).*

Асоціати до вищих навчальних закладів мають переважно позитивну або нейтральну оцінність: *університет/вищий навчальний заклад – принципово міжнародна громада, місце взаємодії, де збираються студенти з усіх кутків світу, зацікавлені в різноманітних ділянках знань (Високий замок. 20.04.2014); місце, слава якого захоплює молодь, яке зворушує почуття людей середнього та, завдяки спілкуванню, завойовує дружбу людей старшого віку (ДТ. – 2015. – № 26); глобальна дослідницька установа (ДТ. – 2015. – № 26); публічний простір (День. 13.05.2016, № 81–82); доволі сильна навчально-виховна структура (ДУ. 03.07.2015); чинник прискорення модернізації вищої освіти, генератор розвитку країни, обтяжливий фактор для вітчизняної науки (ГУ. 20.03.2014, № 213); осередок вільного розвитку науки й служіння суспільству (ГУ. 20.04.2014, № 213); ключова рушійна сила розвитку інноваційної економіки, головний генератор створення нових знань та їх трансформації в конкурентоспроможну продукцію або новітні технології (УК. 01.10.2015); платформа для розвитку місцевих громад і підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки (УК. 11.11.2014); осередок високоякісної освіти, науки,*

центр культури і духовності (УК. 18.06.2014); потенційне джерело прибутку (Commons. 28.07.2011); соціальна лабораторія самоуправління (Commons. 28.07.2011); елемент жорстко регламентованої, ієрархічної та централізованої патримоніальної системи (ДТ. – 2005. – № 31); платформа для проведення передвиборчої агітації (День. – 2015. – № 190); основа (ГК. 25.09.2013); потужний науковий осередок, який не просто «споживатиме» ідеї, формуючи майбутніх фахівців, а й генеруватиме нові, актуальні та перспективні напрями наукових досліджень (ГУ. 07.08.2009); символ інтелектуального потенціалу країни (УК. 23.11.2011); центр інтелектуального тяжіння для суспільства, постачальник кращих ідей і кращих кадрів для економіки (УК. 17.03.2011); джерело робочих місць (Commons. 26.08.2015); ледь не обов'язкова умова отримання роботи; інституція, що дає соціальні та політичні установки для подальшого заняття позиції в суспільному житті (Commons. 03.08.2011); майданчик, який генерує нові знання, ідеї, технології, стратегії розвитку (ДТ. – 2014. – № 41); Острозька академія – осередок освіти, центр відродження національної культури (УК. 04.07.2013); Києво-Могилянська академія – не просто вищий навчальний заклад; це стиль освіти, стиль виховання, стиль реагування молодих умів на всі значимі суспільні події; епіцентр та інформцентр Помаранчевої революції (УМ. 06.07.2007); ДонНУ – форпост українства на Донеччині; величина, яка багато у чому визначала і кадровий потенціал, і ціннісний рівень у регіоні (День. 01.10.2014); Луганський національний університет – осередок усього національного, українського (День. 09.18.2014); дослідницький університет – центр інноваційного розвитку країни (ДТ. – 2011. – № 2).

Зрідка заклади освіти асоціюються з негативними явищами, наприклад: університет – зібрання клептократів та бариг від освіти (УПЖ. 22.03.2017); університети та інститути – лише досить витратний (за часом і грошми) спосіб купівлі диплома, власник якого може вважати себе людиною з вищою освітою дуже умовно (ДТ. – 2005. – № 24).

Поняття «педагогічний, науково-педагогічний, науковий працівник»

Образ викладача, як переконують мовні репрезентанти, передусім пов'язаний з оцінюванням його діяльності, рівнем професіоналізму та громадянською позицією, навколо якої останнім

часом зосереджується все більша увага. Значно менше в журналістських виданнях, на відміну від студентських та освітянських, зафіксовано словосполучень на позначення особистих якостей педагогів:

- **«професійність та професіоналізм»**: кваліфіковані викладачі і вчителі (УПЖ. 09.12.2015); висококваліфіковані професори та викладачі (ГУ. 24.04.2009); вчителі та викладачі світового рівня (УПЖ. 22.12.2016); безсовісні професори, які погано читають лекції (ДТ. – 2014. – № 36–37); ефективні професори і доценти (ДТ. – 2014. – № 25); педагоги високого рівня (ДТ. – 2009. – № 32); талановиті педагоги і науковці (День. 04.06.2013); компетентні, вимогливі викладачі (День. 04.06.2013); педагоги на всі 200 (Галичина. 16.07.2013); викладачі, які сумлінно виконують свої обов'язки і діляться з молодшими поколіннями ґрунтовними знаннями (texty.org.ua. 13.12.2011); викладачі вищого ґатунку (УК. 02.08.2013); цікаві викладачі (УПЖ. 22.03.2017); викладачі, які запропонують якіснішу освіту (УК. – 2015. – № 108); викладачі без знання мов (УМ. 11.06.2014); викладачі, які ставлять двійки лінєвим студентам (УМ. 28.08.2014); шановані студентами професори-альтруїсти – «відморожені» педагоги (У цій меркантильній країні знань, звісно ж, зустрічаються **шановані студентами професори-альтруїсти**, проте бал в університетах та академіях, з усього видно, правлять зовсім «відморожені» педагоги (УМ. 23.03.2011)); «липовий» доцент, професор (Commons. 06.03.2015); «вредний» викладач, який не продає оцінки (Коли пересічний студент не може здати іспит у «вредного» викладача, який не продає оцінки, він або вчить предмет, або ж «вилітає» з університету (УМ. 04.07.2006)); гарний педагог – ніякий педагог (...Відомо, що є гарні педагоги, але вони пасують перед складними предметними завданнями. І є гарні предметні знавці, часто серед викладачів ВНЗ, але вони **ніякі педагоги**. У кожному випадку таке положення справ зводить роботу нанівець (УПЖ. 31.05.2011)); хороший викладач (...Для сучасних студентів **хороший викладач** – той, хто організовує процес навчання у стані комфорту, спокою, а інколи й розваг (ДТ. – 2006. – № 6)); найкращий викладач (УПЖ. 09.12.2015); найкращі викладачі світу (Сьогодні.ua. 27.03.2016); блискучі педагоги (День. 20.11.2014); унікальна професура (ГУ. 17.08.2012); достойні викладачі (УК. 07.06.2016); вдалий викладач (Щасливі студенти, коли викладач вдалий (УК. 23.11.2011); відмінний, але дивакуватий викладач (УМ. 06.06.2012);

- **«громадянська позиція»:** патріотично налаштований викладач (**Патріотично налаштовані викладачі** розуміли неможливість працювати під дулами автоматів і, не замислюючись, залишили свої домівки. Але вони навіть не підозрювали, що обрали для себе і своїх університетів шлях повільної смерті. Багато з них були готові платити ціну за свободу. Але вони не знали, що залишаться зі своїми проблемами наодинці, розраховуючи більше на свої сили та допомогу міжнародних організацій, аніж на власну державу, якої не зрадили (УПЖ. 26.10.2015)); совки-викладачі (УПЖ. 22.03.2017); проукраїнські викладачі (стосовно викладачів Донбасу) (День. 01.10.2014); викладачі, які залишилися на окупованому Донбасі й надалі виконують злочинні накази невизнаної влади (УК. 19.11.2015); «ватний» викладач (у значенні «зрадник») (expres.ua. 19.03.2015); викладач, який у соцмережах принижував українських бійців (expres.ua. 29.05.2015);

- **«національність»:** український вчитель – закордонний колега (**Гарний український вчитель** має багато паперових відзнак (грамоти, дипломи тощо), але мізерний оклад, а його **закордонний колега** не має грамот, зате живе у приватному будинку на два поверхи з гаражем на два-три авто, бо оклад має чималенький (УПЖ. 31.07.2013));

- **«час»:** учитель ХХ століття (Зараз в Україні **учителі ХХ століття** вчать дітей ХХІ століття за методиками ХІХ століття (УПЖ. 05.10.2013)); сучасний педагог (Без науки я не мислю **сучасного педагога** (День. 09.07.2015));

- **«популярність»:** відомий професор (ГУ. 04.11.2011);

- **«мотивованість»:** Мобільній системі освіти потрібен педагог, **вмотивований працювати зацікавлено і творчо** (УПЖ. 10.02.2016);

- **«вік»:** **престарілий професорсько-викладацький склад**, який давно втратив кваліфікацію та цікавість до науки (ДТ. – 2009. – № 35);

- **«місце»:** викладачі столичних вузів (УМ. 20.07.2007).

Предикативні словосполучення репрезентують такі значення в структурі поняття «заклад освіти»:

- **«громадсько-політична діяльність»:** ...Тут [у ДонНУ] багато викладачів і студентів **активно протестували** проти атаки бандитів (День. 01.10.2014); деякі викладачі співпрацюють із самопроголошеними республіками (День. 01.10.2014); частина [викладачів] потрапила під мобілізацію (ГК. 09.02.2015); деякі

викладачі можуть уникнути мобілізації (expres.ua. 02.06.2015); викладачі українських вишів їздили в окупований Крим дякувати Аксьонову (про участь українських викладачів у науковій конференції в окупованому Криму) (expres.ua. 26.07.2016); викладач загинув у зоні АТО (expres.ua. 01.11.2015); доцент відкрито підтримує терористів (expres.ua. 16.02.2015); викладачі та студенти готові до радикальних дій: пікетів, демонстрацій, протестів і навіть до судових позовів (УМ. 07.11.2013);

- **«порушення академічної доброчесності»:** викладачі навмисно занижують оцінки (ДТ. – 2016. – № 14); доцент брала, як хотіла (УМ. 23.03.2011); викладачі за гроші роблять курсові й дипломи для своїх же студентів (УМ. 28.08.2014); викладачі, мріючи отримати науковий ступінь, не цураються академічного шахрайства (УК. – 2015. – № 143); У сільській школи педагоги вже давно легітимізували суржик і не надто журяться з цього приводу (texty.org.ua. 28.04.2011);

- **«матеріальний стан»:** Кожен учитель щомісяця недоотримує від 700 гривень (УПЖ. 10.01.2014) (зауважмо, що негативна конотація в цьому випадку стосується не вчителя, а державної політики по відношенню до нього); Учитель має справедливу потребу збільшити свою заробітну плату (УПЖ. 03.05.2015);

- **«завдання та обов'язки»:** викладач повинен не просто викладати загальнодоступний матеріал, а бути ученим-новатором, спонукати студентів до праці в наукових студіях (УК. 22.20.2011); педагог-науковець має думати, як донести знання до студента (День. 09.07.2015); викладач повинен достукатися до кожного студента і правильно побудувати заняття (УК. 27.04.2013); викладач має бути науковим керівником, партнером (УК. 27.04.2013).

Позитивні асоціати переважно вербалізують розуміння того, яким має бути викладач, а також досягнення окремих педагогів: ...Викладач має стати **лідером**, котрий веде за собою студентів, сам навчається разом з ними (День. 13.05.2016, № 81–82); Коли професор в Україні стане **гордістю** вітчизняної науки? (ДТ. – 2015. – № 40); Викладача медичного університету визнали **кращим винахідником** Прикарпаття (ГК. 30.04.2016); Викладачка із Закарпаття стала **депутатом Європарламенту** (ГК. 03.07.2014). Поява негативних асоціацій зумовлена непрофесійністю деяких викладачів та використанням застарілих методів роботи (...За 5 років навчання трапилося лише 5 цікавих викладачів. Решта – зануди й невігласи,

колишній комсомольський актив (УПЖ. 22.03.2017)), з їхніми антипатріотичними переконаннями (*Викладачка Одеського університету виявилася адептом «руського мира»* (patrioty.ua. 04.07.2016).

Поняття «здобувач освіти»

У мові громадсько-політичних видань превалюють атрибутивні словосполучення на позначення особистих якостей, національності, місця навчання, громадянської позиції здобувачів освіти та деякі інші:

- **«особисті якості»:** *талановиті студенти* (УПЖ. 23.03.2017; ГУ. 18.11.2011); *працьовиті, талановиті і цілеспрямовані студенти, які всупереч усьому примудряються здобути серйозну вищу освіту* (ДТ. – 2010. – № 2); *розумні студенти* (День. 17.06.2016, № 106–107); *покvapливі студенти* (День. 10.06.2016, № 101); *дисципліновані, працьовиті студенти* (День. 27.04.2016); *стурбований студент* (ГУ. 21.04.2006); *студент, який працює добре* (УК. 27.04.2013); *обдарований студент (...В багатьох вишах ще можна зустріти обдарованих студентів...* (texty.org.ua. 13.12.2011)); *ліниві студенти* (УМ. 28.08.2014); *несумлінний студент (Прокуратура запропонувала несумлінним студентам угоду* (Сьогодні.ua. 24.11.2015)); *інертні та безініціативні студенти* (День. 02.02.2016, № 16);

- **«національність/громадянство»:** *зарубіжний студент – український студент (...Якщо зарубіжний студент іде в університет здобувати знання, то український щоб отримати диплом, який йому не завжди потрібний* (Укрінформ. 10.06.2015)); *іноземний студент (...Іноземні студенти – серйозний стимул для підвищення якості освіти кожної країни* (ДТ. – 2015. – № 30); *Іноземні студенти відчули Україну* (ГК. 17.01.2016)); *африканські студенти* (ГК. 12.10.2015); *арабські студенти* (ГК. 26.07.2016); *камерунські студенти* (ГК. 27.02.2015). В умовах глобалізації освіти на позначення студентів активно використовуються складні прикметники, які експлікують процес асиміляції молоді, як-от: *українсько-польські, польсько-українські студенти (Із кожним роком дедалі більше українських абітурієнтів їдуть до Польщі на навчання в коледжі чи університеті. Присутність українсько-польських чи польсько-українських студентів на вулицях польських міст украї важко не помітити* (Commons. 27.10.2015));

- **«громадянська позиція»:** *«незгодні» студенти (ЗУніверситету Шевченка виключили «незгодних» студентів* (УПЖ. 22.03.2017)); *непокірне українське студентство* (ДТ. – 2011. –

№ 39); *студенти, що боролися з корупцією в університеті* (texty.org.ua. 21.09.2015); *студенти, небайдужі до навчальних нововведень і майбутнього розвитку країни* (УМ. 22.11.2011); *активні студенти* (Відомо, що **активні студенти** київських вишів протягом червня збирали «лайки» на підтримку вищої освіти (УМ. 03.07.2014); **Активні студенти** розповіли про шляхи вирішення місцевих екологічних проблем (Білопільщина. 09.04.2016, № 44–47)); *студенти, які не підтримували «легітимність» самопроголошеної влади* (УМ.25.09.2014); *студент з «дипломом» «ДНР»* (patrioty.ua. 27.07.2016); *студенти з лінії фронту* (про вступ до вишів України випускників шкіл із зони АТО) (СВ. 03.09.2015, № 95 (19290));

- **«місце навчання (народження)»**: *коломиївські студенти* (ГК. 14.03.2016); *закарпатські студенти* (ГК. 24.04.2016); *тернопільські студенти* (ГК. 27.06.2016); *франківські студенти* (ГК. 10.08.2015); *столичні студенти* (ГУ. 16.01.2014); *студенти, які вирішили переїхати на материк* (Відомо, що не всім **студентам, які вирішили переїхати на материк**, у кримських вишах йшли назустріч, навіть довідки не давали (УК. 18.06.2014)); *студенти ліквідованих вишів* (УМ. 25.11.2011); *сумські студенти, херсонські студенти* (...Проти нового міністра об'єдналися **сумські студенти** і йдуть на Київ, Львів не мовчить, **херсонські студенти** бунтують (УМ. 16.03.2010)); *студенти, які навчаються за кордоном* (**Студенти, які навчаються за кордоном**, одним із пріоритетів іноземного навчання називають відсутність корупції та нижчу ціну за навчання, аніж в Україні (УМ. 18.02.2014)); *студенти, котрі родом із Донбасу* (...**Ті студенти, котрі родом із Донбасу** і нині навчаються у вузах на інших територіях, фактично мають статус вільного слухача (ТСН. 15.05.2016));

- **«інноваційність»** – це концептуальні ознаки, зумовлені появою нових можливостей для розвитку молоді, наприклад, академічної мобільності (*«мобільні» студенти* (ДТ. – 2006. – № 44); *дійсно глобальний студент* (УПЖ. 30.01.2013); *конкурентоспроможні студенти* (УМ. 17.11.2005));

- **«оцінка»**: *хороший студент* (ДТ. – 2006. – № 22); *добрі («хороші») учні* (УПЖ. 30.04.2012); *пересічний учень, який не хоче вчитися, а приходить до школи, тому що так треба батькам та іншим дорослим* (УПЖ. 03.05.2015); *липові бакалаври, магістри* (ДТ. – 2011. – № 42); *гірший студент* (Заяви про те, що через ЗНО ми маємо **гіршого студента**, – абсолютна неправда (УК. 18.01.2013)); *просунутий студент* (**Просунутий студент** самостійно знаходить

гранти, можливості та стажування (Газета по-українськи. 28.10.2015));

- **«належність до закладу освіти»:** *«свій» учень/студент (Нам пора усвідомити, що не закладам відбирати «свого» учня чи студента, а навпаки – це право людини підбирати собі той заклад, що відповідає її природі та є їй по-силах (УПЖ. 27.12.2011)); свій студент – чужий студент (Ми не поділяємо студентів на своїх і чужих, допомагаємо всім, хто цього потребує (стосовно студентів-кримчан) (УК. 18.06.2014));*

- **«фізичні можливості»:** *студенти з інвалідністю (ГУ. 20.05.2016);*

- **«вік»:** *екстремально дорослий студент; найстарший студент України; вічний студент (про 81-річного чоловіка, який отримує третій університетський диплом) (УК. 06.08.2011);*

- **«психоемоційний стан»:** *щасливі студенти (УК. 23.11.2011).*

Предикативні словосполучення роблять наголос насамперед на особливостях навчальної, громадсько-політичної та організаційної діяльності української молоді:

- **«навчальна діяльність»:** *студент не повинен навчатися ізольовано, отримуючи усталену інформацію (День. 23.10.2014); українські студенти навчаються в найкращих університетах світу (ДТ. – 2007. – № 38); студенти з Донбасу не можуть продовжити навчання в інших вузах України, а студенти з Криму стикаються з низкою проблем під час переведення на материк (День. 24.06.2014); студенти змагаються у конкурсі з української мови ім. Петра Яцика (ГК. 08.12.2015); студент переміг у програмі обмінів імені Фулбрайта (ГК. 17.06.2016); студенти навчатимуться в розстрочку (ГУ. 31.08.2013); сотні студентів стукають у двері переміщеного вишу, прагнучи здобути українську освіту (УК. 19.11.2015); студенти вузів перевантажені дисциплінами і вчать цілодобово, безперервно (Сьогодні.ua. 02.11.2015); дедалі більше студентів українських вишів планують навчатися за кордоном з тим, щоб уже не повертатися на Батьківщину (УК. 03.2012); студенти для навчання обирають закордонні виші (УМ. 18.02.2014); студенти не дуже хочуть вчитися (...Студенти не дуже то й хочуть вчитися, а викладачі не дуже то й можуть навчити (texty.org.ua. 07.10.2009)); студенти деградують (День. 30.10.2014); студенти репродуктивно відтворюють інформацію (ДТ. – 2012. – № 1); студенти безсоромно списують під час складання іспитів або написання контрольних робіт (УК. 07.08.2015, № 143);*

- **«громадсько-політична діяльність»:** представники українського студентства звернулися до своїх російських «колег» із закликом не вірити пропаганді Кремля про ситуацію в Україні та донести росіянам правду (ГК. 02.02.2015); студентство здатне обстоювати свої громадянські права і змінити владу (ДТ. – 2013. – № 46); студенти підірвали Франківськ на підтримку київського Майдану (ГК. 10.02.2014); франківські студенти розпочали страйк (ГК.17.02.2014); студенти штурмують Білий дім (ГК. 27.11.2013); студенти вийшли на підтримку Євромайдану (ГК. 25.11.2013); студенти голосують мляво (ГК. 15.11.2015); студенти помолилися за жертв голодомору (ГК. 20.11.2014); студент загинув від кулі снайпера (ГК. 21.02.2014); студенти приготували тонну квашеної капусти для бійців АТО (ГК. 26.12.2014); студенти засудили насильство під час захоплення установ (ГК. 20.02.2014); студенти святкували День незалежності (patrioty.ua. 25.08.2016); студенти лякають Кабмін, вимагаючи повернути стипендії (texty.org.ua. 22.08.2012); студенти заступилися за виш (ГУ. 05.11.2015); студенти вимагали підвищити розмір стипендії до прожиткового мінімуму та надати університетам більшу самостійність (УК. 04.02.2011); українські студенти допоможуть вирішити демографічну проблему (ДТ. – 2009. – № 13); студенти влаштували флешмоб на підтримку Джамали на Євробаченні (ГК. 12.05.2016); студенти організували пікетування Міносвіти; вимагали припинення репресій стосовно студентів, які беруть участь у демонстраціях (УМ. 05.12.2013); студенти страйкували, ...вимагаючи звільнити ректора-«регінала» Миколу Сороку (УМ. 27.02.2014));

- **«організація освітнього процесу»:** студенти більше не бояться боротися за кращу освіту, за кращі умови навчання, не бояться змін і готові брати на себе відповідальність за них (День. 19.03.2014); студенти та викладачі висловили недовіру ректорові і попросили його із займаної посади (УМ. 27.02.2014); студенти і викладачі проти об'єднання ВНЗ (ГУ. 03.07.2013); студенти провели флешмоб проти хабарів за навчання (ГК. 27.06.2016); студенти в очікуванні кабмінівських ініціатив (ГУ. 14.05.2009); студенти хочуть покращити якість освіти та умови навчання (День. 19.03.2014); студенти піднялися на протест проти корупції в стінах власного ВНЗ (Commons. 22.12.2015); студенти взяли на себе сміливість провести люстрацію в рядах

керівництва українських вишів (УМ. 18.03.2014); студенти ставлять освіті «задовільно» (День. – 2015. – № 105);

- «**волонтерська діяльність**»: студенти поєднують навчання з волонтерською діяльністю (День. 29.10.2014); студенти зібрали понад шість тисяч гривень для маленької калушанки (ГК. 09.12.2015); студенти долучилися до донорського фестивалю (Вечірній Київ. 17.02.2016);

- «**культурна діяльність**»: студенти та викладачі провели Різдвяний вертеп (ГК. 19.01.2016); студенти зняли фільм (ГК. 24.02.2016);

- «**спортивна діяльність**»: студент став чемпіоном України з вільної боротьби (ГК. 06.05.2016);

- «**наукова діяльність**»: українські студенти розробили інноваційну зброю, якої так потребують бійці АТО (expres.ua. 17.01.2016).

Із поняттям «здобувач освіти» у газетних текстах пов'язана низка асоціативних смислів: **Студенти – універсальні люди**, адже на не дуже тривалій парі встигають все: вести конспект і думати про вічне, слухати викладача і читати книгу, спілкуватися з одногрупниками й розвивати свої творчі здібності – це ще далеко не кінець списку (Галичина. 18.05.2010); ...**Студентство – активна суспільна сила** (УК. 25.10.2012); **Студент як клієнт**, котрий прагне отримати освітні послуги (День. 13.05.2016, № 81–82); **Студентів у бойовики** (про намагання влади псевдореспублік Донбасу поповнити некомплект командного складу за рахунок студентів) (СВ. 12.02.2016, № 16 (19348)); ...**Студенти – завтрашні спеціалісти і керівники** (ГУ. 14.01.2005); **Наші студенти – наймолодші в Європі**, тому не мають часу визначитися з майбутнім фахом (УК. – 2015. – № 143); **Сучасний студент – це володар найактуальніших знань** (УК. 04.06.2013); ...**Випускники університету не повинні нагадувати касту жерців чи масонське товариство, а мають бути тією динамічною та інтелектуальною групою, яка несе отримані нею знання в суспільство** (УК. 23.11.2011); ...**Студенти – ті ще фантазери!** (УМ. 16.01.2010); **Студентство сьогодні радше є «класом на папері»...**, **тобто сукупністю агентів**, які займають схожі позиції, мають усі шанси володіти схожими диспозиціями та інтересами та об'єктивно будуть здійснювати менший спротив у випадку необхідності їх «мобілізації», ніж якась інша сукупність агентів (Commons. 03.08.2011); **Студентам вдалося стати**

самостійною силою, яка може порушити хиткий баланс в українській політиці (Commons. 28.07.2011).

Поняття «освітній менеджмент»

Адміністрація навчальних закладів у періодичних виданнях представлена розгалуженою системою образів та їх мовних репрезентантів залежно від стилю поведінки, наприклад, образом керівника-бунтівника (*непокірні ректори* (ДТ. – 2012. – № 8); *скандальний экс-ректор* (expres.ua. 21.12.2015); *бунтівний ректор* (*Приборкати бунтівного ректора* [ректора УКУ, який виступив проти політики Табачника] *Київ вирішив руками своїх, галичан* (УМ. 01.03.2011)); *ректори повстали* (стосовно незадоволенням результатами виборів НАЗЯВО) (ДТ. – 2015. – № 21)); керівника-консерватора (*ректорський корпус страшенно консервативний, ректори не прагнуть змін* (ГК. 25.09.2013); *директор школи, головна мета якого догодити начальству* (УПЖ. 03.05.2015); *«непотоплюваний» ректор* (про ректора, який продавав університетську землю) (УМ. 20.06.2007); *Керівництво КНУ ім Т. Шевченка вдалося до тоталітарних радянсько-комуністичних методів приборкання невдоволених* (УПЖ. 23.03.2017)); керівника нового покоління, який потребує більшої автономії/незалежності (*розширення автономії ректора* (ДТ. – 2014. – № 30); *ректор має бути незалежним, але не автономним* (ДТ. – 2014. – № 30); керівника-порушника академічної доброчесності (*один із керівників вимагав хабар* (ГК. 04.09.2015); *завкафедрою та викладач вишу вимагали хабар у заочника* (expres.ua. 17.03.2016); *декан одного з вишів Одещини погоріла на хабарі* (КП. 01.04.2016); керівника-сепаратиста: *керівництво вишів відверто підтримує терористів* (expres.ua. 26.11.2014). Серед інших оказіональних значень – *Ректори не є агентами змін* (ГК. 25.09.2013); *Наші ректори – народ бувалий. Кожний із них таємно пишається собою...* (ДТ. – 2009. – № 32); *...Директор як лідер своєї команди* (УПЖ. 01.03.2017).

Конотативне наповнення номінацій Міністерства освіти і науки України в текстах громадсько-політичних видань, як переконує аналіз дієслівних словосполучень, пов'язане з діяльністю органу та ставленням до нього громадськості:

- **«позитивні дії та наміри»:** *МОН і ректори хочуть кращої, а не гіршої освіти* (ДТ. – 2015. – № 3); *Міносвіти надасть вузам автономію* (ДТ. – 2008. – № 4); *МОН вирішило всерйоз узятися за ринок освітніх послуг* (ДТ. – 2007. – № 4); *МОН дає вишам фінансову*

автономію і відкриває школи (День. 17.09.2015); МОН скасувало стару систему навчання та оцінювання у вищій школі (День. 23.09.2014); МОН залишає за вишами певну свободу (УК. 16.09.2011); Міносвіти вирішило дати університетам на Донбасі навчати студентів (ТСН. 15.05.2016); У 2016 році МОН планує стимулювати розвиток більш престижних ВНЗ ще й за рахунок упровадження нового підходу до розподілу фінансування...(Commons. 14.03.2016); Міносвіти демонополізував і здешевив виробництво дипломів (Газета по-українськи. 24.02.2016); Міністерство обіцяє забезпечити робочі місця (День. 24.07.2014); Міносвіти обіцяє підвищити стипендії (УК. 27.02.2013); МОН обіцяє розв'язати й цю проблему (ГУ. 11.03.2015); МОН обіцяє: у школах буде чисто, тепло і сито (ГУ. 28.08.2013); МОН говорить про підвищення доступності освіти (ДТ. – 2006. – № 21). Використані на позначення МОН дієслова говорить, декларує, обіцяє та ін. вказують на заплановані дії, які іноді так і залишаються нереалізованими: *Міністерство освіти обіцяє, але не виконує* (День. – 2015. – № 103)); *МОН галасливо декларує європейські принципи, а насправді таке ставлення свідчить про зовсім інше* (ДТ. – 2015. – № 33);

- **«викриття негативних дій»:** *Міністерство тягне освіту назад, у трагічне ХХ століття* (УПЖ. 29.08.2011); *керівник Міносвіти навчився заробляти на батьківській та учнівській безвиході краще, ніж керувати відомством* (УПЖ. 14.11.2011); *Міносвіти не святе* (ДТ. – 2015. – № 3); *МОН все заполітизувало, відгородилося від громадськості, освітян неприступним муром* (ДТ. – 2014. – № 3); *профільне міністерство вперто продовжує мислити категоріями століття ХІХ* (ДТ. – 2012. – № 2); *Міністерство освіти і науки відкидає Україну на узбіччя прогресу* (СВ. 21.08.2015); *клерки Табачника дерибанять держзамовлення на підручники* (texty.org.ua. 14.08.2013); *Міносвіти вихолощує українську державність із свідомості школярів* (texty.org.ua. 15.02.2013); *Міністерство Табачника знищує унікальну наукову бібліотеку* (texty.org.ua. 08.02.2013); *міністр освіти Табачник знищить українську освіту* (texty.org.ua. 16.03.2010); *Міносвіти організовує все нові побори з батьків* (texty.org.ua. 25.09.2012); *керівництво Міністерства освіти та науки намагається обмежити автономію українських вишів та перетворити їх на освітні «макдональдзи»* (УМ. 01.03.2011); *Міносвіти почало дерибан на ринку вищої освіти* (УМ. 27.10.2006); *Міністерство Табачника хоче більше влади над вузами* (УПЖ. 12.06.2013); *МОН виявляє абсолютну байдужість до новації*

(ДТ. – 2015. – № 33); «зле» Міносвіти, яке торгує дипломами (ДТ. – 2007. – № 18); незговірливість МОН (ДТ. – 2016. – № 3); диктат Міносвіти (ДТ. – 2011. – № 42); безглузді розтрата МОН (ДТ. – 2007. – № 45); хапузи із МОН (ДТ. – 2007. – № 45);

- **«завдання та обов'язки»:** **МОН повинен стати тим, ким йому слід бути**, – урядовим інститутом, який визначатиме політику країни у відповідній галузі діяльності суспільства (ДТ. – 2007. – № 23); **МОН має стати мудрим координатором та методичним консультантом щодо реформувань та впроваджень можливостей Закону** (День. 17.06.2016, № 106–107); **Міносвіти має рятувати освіту України** (УМ. 04.12.2014); **МОН перевірить 50 ВНЗ, що порушили процедури ліцензування** (expres.ua. 26.03.2009); **МОН перевірить півсотні закладів** (ГУ. 03.04.2009); **Міністерство освіти вказує вишам, чого і як навчати** (ДТ. – 2010. – № 19). Як свідчать проаналізовані тексти, у семантичній структурі номінації керівного органу традиційна сема «контроль» поступається місцем новій семі «партнерство», що зумовлено новою філософією освіти: *...Міністерство відтепер стає партнером навчальних закладів, а не контролером* (УК. 29.04.2014); *Міносвіти перейде від щоденного контролю навчальних закладів до того, щоб допомагати їм у розвитку якісної освіти* (УК. 06.03.2014);

- **«політична (партійна) належність»:** *«помаранчевий» міністр Вакарчук, біло-синій Табачник (Сергій Квіт полемізував із «помаранчевим» міністром Вакарчуком, нещодавно судився з біло-синім Табачником* (ГК. 25.09.2013)).

Низка асоціативних значень доповнює картину національного сприйняття денотата: *...МОН України – чи не останній оплот централізованого неринкового розподілу державних коштів на пострадянському просторі...* (ДТ. – 2013. – № 32); *Хочемо бачити наше профільне міністерство не виключно дозвільною та репресивною системою, а європейською прогресивною інституцією, налаштованою на сприяння розвитку національної української освіти* (УК. 02.06.2016); *Головний ворог студентів – міністр освіти і науки, молоді та спорту* (УМ. 26.05.2011); *Міністр Ніколаєнко, на мій погляд, насправді найбільш «студентський» з усіх попередніх і нинішніх очільників галузі* (УМ. 09.02.2016, № 12).

Поняття «освітній процес»

Це поняття цікавить журналістів у кількох аспектах, що проявляється у відповідних семах: форма навчання, місце навчання,

гендерні особливості, якість та користь навчання, його мета та фінансування. У центрі уваги – мовні репрезентанти навчання, диплом, ЗНО, що є органічними складниками освітнього процесу: домашнє навчання (УПЖ. 13.10.2009); різностатеве навчання (*Чи потрібне таке різностатеве навчання?* (УПЖ. 04.03.2010)); навчання за кордоном (*Навчання за кордоном – мрія чи реальність українців?* (УПЖ. 28.01.2014)); якісне навчання (*...Якісне навчання є таким, яке дає нову кращу якість життя кожній людині, її сім'ї й на загал – державі. Цього не відбувається* (ДТ. – 2014. – № 3)); навчання допомагає мозку у боротьбі із деменцією (УПЖ. 27.07.2010); навчання має бути цікавим і якісно покращувати життя того, хто сидить за партою (УПЖ. 10.02.2016); навчання зросло в ціні (Галичина. 28.07.2016); навчання в українських вишах – це дороге задоволення (УПЖ. 29.08.2011); навчання в школі – це час для закладання в дитині культурних потреб (УПЖ. 05.10.2013); навчання у сучасному університеті – це не лише можливість здобути освіту, а й шанс розширити горизонти як на культурно-просвітницькому, так і на академічному рівнях (УК. 25.10.2012); навчання іноземних студентів – надзвичайно потужний ресурс розвитку (ДТ. – 2015. – № 30); дистанційне навчання – не данина моді, а гостра необхідність (УК. 13.06.2013); навчання – фарс (*Домінує установка: я заплатив, відтак ви всі танцюєте під мою дудку. Ця установка перетворила навчання у вишах на фарс. Особливо, якщо йдеться про середньостатистичні, здебільшого провінційні, університети, в яких вчиться основна маса студентів* (УМ. 28.08.2014)). Полярність виявлених конотативних значень зумовлена великою мірою екстралінгвальними факторами: соціальними та політичними процесами, часовими та територіальними параметрами забезпечення освітнього процесу, а також особистими вподобаннями авторів матеріалів, їхнім життєвим досвідом та вмінням об'єктивно переосмислювати інформацію.

Конотативне наповнення номінацій зовнішнього незалежного оцінювання, які трапляються в журналістських текстах (*ЗНО, зовнішнє тестування, зовнішнє оцінювання, незалежне оцінювання, незалежне тестування, система незалежного тестування*), різниться з огляду на розмаїття думок про користь цієї процедури для учасників навчального процесу. Відповідно в контексті виділяємо позитивні конотації: *зовнішнє незалежне оцінювання успішно бореться з хабарництвом під час вступу до вищої школи*

(ГУ. 13.02.2009); ЗНО здолало корупцію при вступі до вишів (texty.org.ua. 03.09.2009); система незалежного тестування зробила великий крок у розвитку (ДТ. – 2015. – № 32); ЗНО ставить усіх абітурієнтів у рівні умови, дає можливість обдарованим дітям навіть з незаможних сімей вступати до омріяного вишу (УК. 09.04.2013); ЗНО має великі перспективи розвитку (УК. 18.01.2013); ЗНО – це правдивий зріз знань (УПЖ. 10.10.2015); ЗНО з англійської мови у нашому випадку – це той стимул, який змушує, з одного боку, вчити серйозніше, а з іншого – ці знання ж не тільки і не стільки для ЗНО (УПЖ. 10.10.2015); ЗНО – це системотвірний чинник нашої освіти, як середньої, так і вищої (ДТ. – 2009. – № 20); запровадження ЗНО стало справді найбільшим досягненням в українській освіті за роки незалежності (ДТ. – 2009. – № 7); Запровадження ЗНО – найбільший успіх української освітньої політики у плані справжнього реформування системи освіти (ДТ. – 2008. – № 1); Досить несподівано ЗНО стало індикатором динаміки реформ (ДТ. – 2009. – № 7); ЗНО як засіб від маразмів (ДТ. – 2008. – № 14); ЗНО – шанс для кожного (texty.org.ua. 26.06.2009); Не слід дивитися на зовнішнє тестування лише як на захід боротьби з корупцією в університетах – воно є бонусом при якісному розв'язанні завдання оптимізації набору до ВНЗ (ДТ. – 2005. – № 31); З перших днів свого існування зовнішнє незалежне оцінювання сприймалося як інструмент боротьби з корупцією при вступі (ДТ. 24.03.2017); ...Серед десятка найважливіших досягнень України за роки незалежності саме ЗНО – на одному з чільних місць як реальна реформа в освіті (УК. 29.08.2015); ЗНО – об'єктивний, незалежний вибір (УК. 01.07.2011); Зовнішнє оцінювання – це крок до встановлення справедливості в державі (УК. 09.04.2013); Зовнішнє оцінювання – джерело достовірної інформації про якість усієї освіти (УК. 18.01.2013); Незалежне оцінювання – це один із небагатьох успіхів нашої молоді держави, і його треба не відміняти, а розвивати (УК. 18.01.2013); Незалежне тестування – то прогресивна форма оцінювання знань, це така модель, котра мінімізує корупційні дії (ГУ. 24.04.2008); Незалежне тестування – це не недовіра до школи, це надання рівних можливостей доступу до вищої освіти тим, хто сьогодні їх не має, незалежно від місця проживання, соціального походження і фінансових статків (ДТ. – 2007. – № 41) і негативні конотації: Позбавте нас ганебного тестування (ГУ. 14.12.2007); ЗНО перекреслить усі досягнення нашої освіти останнього часу, оскільки зосереджується на перевірці лише

фактологічної обізнаності учнів (ДТ. – 2009. – № 20); ЗНО не вирішило проблему корупції і не вплинуло істотно на розвиток вищої та середньої освіти (ДТ. – 2009. – № 7); ЗНО дає дуже мало інструментів для якісної оцінки знань, умінь і навичок випускника (УМ. 28.08.2014); ...Тести від Центру тестових технологій – загроза національній безпеці України. Таке зовнішнє тестування можна було б визнати найвдалішою диверсією закордонних спецслужб проти України (ДТ. – 2007. – № 41). Окремі контексти влучно реалізують амбівалентну оцінність, передаючи складність денотата та неоднозначне ставлення до нього в суспільстві: ЗНО: «совок» чи прорив? (ДТ. – 2008. – № 31).

Які відомо, необхідність проведення ЗНО в Україні щороку ставиться під сумнів, іде пошук удосконалення процедури, звідси низка додаткових значень: ЗНО – за іноземним зразком (День. 05.26.2016); ЗНО без форс-мажорів (Галичина. 14.06.2014); ЗНО буде без сенсацій (Галичина. 02.06.2011); ЗНО – відбудеться (День. 11.04.2015); ЗНО – по-чесному (Галичина. 29.05.2014); чесне ЗНО (Галичина. 16.06.2012); ЗНО-2016 принесе абітурієнтам мінімум новацій (УК. 09.12.2015). Помітною ознакою громадсько-політичних видань є подання інформації через заперечення – чим не є зовнішнє незалежне оцінювання. З цією метою застосовується кілька синтаксичних моделей: «ЗНО – не + іменник»; «ЗНО – не + іменник 1, а іменник 2»; «ЗНО – іменник 1, а не + іменник 2»;, наприклад: ЗНО – не заслуга нинішнього міністра освіти і науки (ГУ. 19.02.2010); ЗНО, за великим рахунком, – це рейтинг, а не якість освіти (УМ. 28.08.2014); ...ЗНО – не абсолют, а певний інструмент із певними функціями й можливостями, які в конкретних умовах дають можливість досягти певної сукупності цілей (Commons. 04.05.2016); Зовнішнє оцінювання й моніторинг якості освіти – то не забаганка міністра, а вимога сьогодення (ДТ. – 2005. – № 38).

Події на Донбасі спричинили появу нових когнітивних ознак, пов'язаних із поняттям «зовнішнє незалежне оцінювання», що знайшли своєрідне втілення і в мові: ЗНО під кулями (Чи буде ЗНО під кулями? (ГУ. 18.06.2014)); ЗНО у зоні АТО (ЗНО у зоні АТО – випробування на дорослість (УК. 18.03.2016)); На ЗНО – через блокпост (УК. 14.05.2016).

Семантична структура слова *диплом* в аналізованих текстах збагачена такими додатковими значеннями:

- **«цінність/знецінення»:** цінність державного диплома в Україні девальвувала (УПЖ. 09.12.2015); дипломи українських вишів втрачають авторитет у роботодавців (ДТ. – 2010. – № 19); девальвація дипломів про вищу освіту (ДТ. – 2008. – № 44); девальвація університетських дипломів (День. 13.05.2016, № 81–82); знецінення дипломів (Commons. 14.07.2011); диплом, який не гарантує професіоналізму (УМ. 28.08.2014); диплом, який вже став простою формальністю (УПЖ. 07.06.2010); Для вітчизняного бізнесу дипломи МВА потрібні як ніколи (УПЖ. 25.07.2008); Відтак державні університети дають майбутнім спеціалістам ґрунтовні знання й затребувані дипломи (УК. 25.05.2011); Проте наявність диплома не є гарантією високооплачуваної роботи й успіху на професійній ниві (УМ. 27.03.2012); А диплом про вищу освіту – це тільки скоринка, яка дає можливість влаштуватися на хорошу роботу (Iemurano.com.ua. 21.10.2015); довгоочікуваний диплом (День. – 2015. – № 96–97); Нікого в реальному бізнесі не цікавлять дипломи – важливі тільки знання і вміння (УПЖ. 29.09.2009); ...Якщо говорити про якість спеціалістів, яких випускаємо, то ситуація гнітюча. Диплом потрібен як факт (texty.org.ua. 22.02.2016); Сьогодні диплом – це статус, а не зміст (texty.org.ua. 21.09.2009);

- **«національність»:** дипломи українських вишів (ДТ. – 2010. – № 19); український диплом, що визнають у світі (УМ. 19.07.2011); зарубіжний диплом (Чи міряли ви про зарубіжний диплом для своєї дитини? (УПЖ. 27.09.2013)). Зазначена сема стає основою для формування бінарних опозицій типу «їхній диплом – наш диплом» (...Їхні [іноземні] дипломи високо цінуються, не те, що **наші**, видані у новоспечених університетах (ГУ. 15.07.2005));

- **«легітимність»:** липовий диплом (ДТ. – 2011. – № 42); фальшивий диплом (ДТ. – 2007. – № 25); диплом за гроші (Спочатку іспит – за гроші. Диплом – за гроші. Потім – за гроші посаду (ГУ. 18.03.2016)); купівля диплома (...**Купівля диплома** – це непогана інвестиція в майбутнє й величезна економія часу (ДТ. – 2011. – № 42)); куплений диплом (Академічна нечесність: **куплені дипломи і наукові ступені** (Вільне життя. 15.09.2016); диплом із печаткою «ЛНР» (Кому потрібен **диплом із печаткою «ЛНР»?** (День. 09.18.2014));

- **«новітній формат»:** електронний диплом (ДТ. – 2009. – № 5); онлайн-диплом (Було б перебільшенням сказати, що фахівці з **онлайн-дипломами** автоматично потрапляють у «чорний список» роботодавців (Фокус. 08.05.2015)).

ВИСНОВКИ ДО П'ЯТОГО РОЗДІЛУ

1. Мовні засоби репрезентації освітніх реалій є віддзеркаленням особливостей світобачення тієї чи іншої суспільної групи мовців. Найбільша спорідненість когнітивних ознак притаманна текстам журналістів і освітян, дещо менше схожі мовні картини світу освітян і студентів, найбільше ж різняться мовні картини світу журналістів і студентів. У текстах останніх образ освіти категоризовано найвужче.

Найповніше в мас-медіа представлені поняття «здобувач освіти» і «заклад освіти». Стрижневе поняття «освіта» найширшої експлікації набуло в мові студентів, «заклад освіти» і «викладач (педагогічний, науково-педагогічний і педагогічний працівник)» – у журналістів, «здобувач освіти» – в освітян. Найменш представленим у медійних текстах є освітній менеджмент. З усього багатства когнітивних ознак, що формують сучасний мовний образ освіти, спільними й однаково важливими для всіх розглянутих понять є «якість», «оцінка», «національність», «інноваційність», які в сукупності реалізують його національно-європейську ідентичність.

2. *Студентські* журнали засвідчили часом діаметрально протилежні погляди на вітчизняну освіту, що зумовлено індивідуальними особливостями авторів, їхнім внутрішнім станом та ставленням до навчання. На думку молоді, освітній процес є невід'ємною частиною життя, а його визначальними ознаками мають бути «якість», «інноваційність», «легкість», «доступність». Зафіксовані асоціації відбивають місце освіти в системі загального буття, її зв'язок з концептуальними сферами «людина», «культура», «суспільство», «кар'єра», «життя». Розуміння освіти як джерела знань і культурної цінності серед сучасної молоді, на жаль, не є популярним.

Освітняни трактують освіту, з одного боку, як суспільну цінність, з іншого – як втілення суспільних проблем, що потребують негайного розв'язання.

Журналістські тексти продемонстрували найповнішу семантичну структуру слова *освіта*, збагачену індивідуально-авторськими конотаціями (*освіта – затребуваний продукт, інструмент до життєвих цілей, стратегія порятунку України; імітаційна система, в якій одні роблять вигляд, що навчають, інші – що чомусь навчаються; витратна стаття бюджету, хороший бізнес, інвестування в майбутнє тощо*), інноваційними концептуальними ознаками (*неформальна освіта, інклюзивна освіта,*

наукомістка освіта, дуальна освіта, освіта у медіаформаті), що відповідають запровадженням у державі новітнім формам та оновленому змісту навчання, а також гендерними характеристиками (*жіноча освіта*). У громадсько-політичних виданнях особливу увагу приділено вербалізації семи «мова навчання» (*україномовна освіта, білінгвальна освіта*). Переважно оптимістичний асоціативний ряд до слова *освіта* пов'язує денотат із престижем, першоосновою, стратегією розвитку України, вірою громадян у неї.

3. Змістове наповнення поняття «*викладач/педагогічний, науково-педагогічний, науковий працівник*» у мові *студентських ЗМІ* відображає повагу молоді до педагогів, підкреслює необхідність перелаштовувати викладання на новий лад. Студенти хочуть діалогу з наставниками, апелюють до «*викладацької совісті*». Вони пропонують своєрідну класифікацію викладачів за ставленням до своїх обов'язків та поведінкою (*консерватор і новатор; викладач, якому «все по барабану», горе-викладач, «шаровик», і викладач, який «не дає спокійно жити»*), формують мовну модель ідеального педагога: людина з позитивними рисами характеру, яка працює за покликанням, прагне постійно удосконалювати свої професійні й людські якості, затребувані в інформаційному суспільстві. У текстах молодіжних журналів репрезентовано комплекс фізіологічних, психоемоційних, професійних та інших характеристик, які підкреслюють суспільну цінність викладача. Успіхи і сподівання поєднуються з розчаруванням і констатацією неприємних фактів, що трапляються в навчальному процесі, відповідно поняття «*викладач*» набуває амбівалентної оцінки.

У медійних текстах, авторами яких є *освітяни*, денотативні та конотативні семи окреслюють, яким має бути сучасний педагог, наголошують на негативних проявах його діяльності. Очевидною є зміна ціннісних пріоритетів у суспільстві. На думку самих викладачів, вони поступово втрачають повагу, про що свідчать зафіксовані в їхніх текстах асоціації з ворогом, корупціонером, жандармом та ін.

Через мовні засоби, якими послуговуються *журналісти*, дається оцінка діяльності педагогів, їх професіоналізму, громадянської позиції. Особисті якості, на відміну від студентських та освітянських текстів, тут відходять на другий план. Викладачі переважно асоціюються з чимось позитивним («*лідер*», «*гордість*», «*винахідник*»). Вербалізація ж негативних асоціацій пов'язана з непрофесійністю деяких педагогів, їхніми політичними поглядами,

використанням застарілих методів у роботі (*зануди й невігласи, колишній комсомольський актив, адепт «руського мира»*).

4. Образ сучасного здобувача освіти в молодіжних журналах є досить суперечливим: з одного боку, це впевнена в собі, самодостатня особистість, здатна поєднувати навчання з працею, самотійно забезпечувати себе матеріально, здобувати практичний досвід, з іншого – людина пасивна, не зацікавлена навчанням, яка не може відстояти власних інтересів. На думку студентів, найважливішою рисою є вміння пристосовуватися до життя, досягати матеріальних благ, відповідати запитам суспільства. Споконвічні людські цінності у структурі поняття «студент» сьогодні не є пріоритетними (тоді як ними, на думку студентів, має бути обов'язково наділений викладач).

Для *освітян* сучасний студент – це передусім людина з її сильними та слабкими якостями, яка, крім навчання, займається громадською, волонтерською, спортивною та культурною діяльністю й у добу інновацій користується всіма новими можливостями.

Журналісти передусім вербалізують особисті риси студентів, їх громадянську позицію, національність, звертають увагу на місце їх навчання (заклад освіти, місто, регіон).

5. У мовній свідомості *студентів* склалося уявлення про *заклад освіти* як важливе суспільне явище, обов'язковий атрибут сучасного життя, без якого вони не уявляють своєї майбутньої кар'єри. Широкий спектр конотацій, пов'язаних із номінаціями закладів вищої освіти («суспільство», «життя», «місце» та ін.), свідчить про особливу актуальність денотата, а нерясні асоціації університету зі знанням, формуванням людини та її щасливого майбутнього, працевлаштуванням та культурою викликають занепокоєння, адже це саме ті аспекти, які мають бути в центрі діяльності кожного навчального закладу.

З огляду на політичні зворушення в окремих регіонах країни нового соціального відтінку набули просторові характеристики закладів освіти, представлені в текстах *освітян* (*переміщений, евакуйований виш/університет*). Їх амбівалентна оцінка зумовлена неоднозначним трактуванням процесів, що відбуваються в національній середній та вищій школі (*прогресивний, справжній, поганий, фейковий, фальшивий, третьосортний, бездарний, нелегітимний, слабкий університет/заклад/виш/ВНЗ*).

У мові *громадсько-політичних* видань превалюють традиційні семантичні ознаки («тип, рейтинг та популярність», «форма власності», «розмір», «оцінка діяльності»), а також репрезентовані

відносно нові, але не менш важливі для закладів освіти семи «якість надання послуг», «добročесність та прозорість».

6. Сміслові наповнення поняття «*освітній процес*» найбільш широко представлені в *студентських* журналах, де воно пов'язане з усвідомленням необхідності отримання знань, складності обраного шляху та його перспективності. Як і всім іншим елементам мовного образу освіти, студенти надають процесу навчання власної оцінки (переважно позитивної), що на лінгвістичному рівні проявляється у використанні відповідно забарвленої лексики (*навчання – це добре, чудово; це ярмо, накинута на шию бідним студентам батьками, державою, соціальними очікуваннями*). Наше дослідження констатує невтішну тенденцію: якщо раніше диплом вважали показником високого інтелектуального рівня людини, її знань, то сьогодні, на думку студентів, цей документ не має особливої цінності, він став символом даремних сподівань, предметом торгівлі, перетворився на «корочку», «скоринку». Тезаурус молодіжних журналів зумовлений віковими психологічними особливостями авторів (неологізми, жаргонізми та ін.), у зв'язку з чим тексти мають неповторний колорит. Зменшено-пестлива лексика як специфічний елемент студентського мовлення допомагає емоційно й іронічно реалізувати авторський задум.

У центрі уваги *журналістів* – форма, якість та місце проведення освітнього процесу, його мета, фінансування, а також гендерні особливості.

7. Поняття «*освітній менеджмент*» найповніше представлене в текстах *освітян* і відрізняється розмаїтими конотаціями: в офіційних електронних виданнях вербалізовано позитивні дії головного освітнього органу (МОН – *радить, дозволило, розтлумачило, працює, співпрацює, профінансувало, організувало, запропонувало, підтримуватиме*), тоді як у мові освітянських спільнот соціальних мереж відзначаємо переважно його негативні конотації (*факт меншовартості МОНУ; безглузді дії МОН; теперішнє керівництво Міносвіти за змістом – бандити, рекетири*). У журналістських виданнях образ Міносвіти ґрунтується на полярних асоціаціях (*МОН України – чи не останній оплот централізованого неринкового розподілу державних коштів на пострадянському просторі; міністр освіти і науки – головний ворог студентів*).

8. Визначальною рисою освітньої лексики в медійних текстах є амбівалентна оцінна конотація та яскрава експресія, що свідчать про

небайдужість суспільства до відповідних реалій та суперечливий характер останніх. Строкатість лексичних засобів, які функціонують у медійних текстах, і за змістом, і за формою, і за емоційно-експресивним супроводом можна пояснити психологічними особливостями та особистими уподобаннями авторів, їхнім життєвим досвідом та вмінням об'єктивно переосмислювати інформацію.

ВИСНОВКИ

1. Образ освіти є важливою одиницею національної системи цінностей, він акумулює в собі споконвічні національні ідеї та європейські здобутки. Саме через мову великою мірою простежується та посилюється ідентифікація України з Європою. Лексичні репрезентанти переконують, що важливими складниками сучасної української освіти є якість, прозорість, відкритість, автономність, інноваційність, які в контексті багатовікової історії сприймаються як традиційні. Роль українського медійного дискурсу в передачі зазначених цінностей, формуванні європейської та збереженні національної ідентичності громадян є очевидною.

2. Передумовою формування сучасного образу освіти є суспільний розвиток, спроектований на минуле (колективний досвід, створена система знань, умінь і навичок, традиції діяльності), сучасне (колективна праця як активне використання досвіду, процес творення нових форм, результатів діяльності) і майбутнє (суспільно необхідні реальні можливості, плани, проекти, ідеали). Національний образ освіти складається з системи усталених понять, які на ментальному рівні формують відповідну концептосферу. Мовними засобами його моделювання є термінологічна та експресивно-образна лексика (лексико-семантичні групи «Освітній процес», «Здобувачі освіти», «Педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники», «Заклади освіти», «Освітній менеджмент»), в якій проявляється індивідуально-авторське і водночас національне світосприйняття, а також лінгвістичні пошуки мовців.

3. Фразеологізовані порівняльні словосполучення етнокультурного освітнього змісту буквально пронизують наше мовлення, роблячи його більш виразним, емоційно насиченим. Їх неодмінним супроводом є іронія й гумор. Прислів'я та приказки, народні порівняння як важливі елементи національної освітньої традиції реалізують сталі світоглядні ідеї українського народу, згідно з якими важливим чинником розвитку особистості є освіта, самостійна форма навчання (про що свідчать зафіксовані в них частотні дієслова на -ся – *учитися, навчатися*), принцип наступності поколінь, навчання й виховання в родині через працю та власний приклад. Лінгвістичний аналіз паремійних текстів довів, що європейські освітні принципи, зокрема ідея навчання протягом життя («lifelong learning»), генетично закладені в національній мовній свідомості.

Знакове для мовної картини світу слов'янських народів поняття «розум» широко представлене в польській, російській, болгарській та білоруській мовах, де знаходимо еквіваленти українських народних порівнянь на позначення розумної й освіченої людини. З одного боку, вони демонструють спільне європейське коріння, з іншого – етнокультурну самобутність кожного народу

4. Принципи сучасної освіти формуються з урахуванням європейського досвіду (індивідуально спрямована освіта, автономія закладів освіти, академічна мобільність та ін.). Її міцний національний ґрунт пов'язаний із досягненнями Київської Русі, українськими братськими школами, Острозької та Києво-Могилянської академії, недільними школами, козацькою системою виховання й навчання та ін. Понятійна система сфери освіти, сформована за радянських часів, була політично заангажованою (*партійна освіта, робітнича освіта, політична освіта*), уніфікованою, без специфічних національних рис.

5. Багатоаспектний термін «освіта» у своєму розвитку зазнав значних змін, розширивши семантичну структуру від традиційного «виховання», «навчання» до низки сучасних значень та авторських інтерпретацій: «спеціальна сфера соціального життя», «унікальна система, своєрідний соціокультурний феномен», «сутнісна характеристика етносу, суспільства, людської цивілізації, способів її самозбереження й розвитку», «єдність навчання, виховання й розвитку, саморозвитку особистості», «збереження культурних норм з орієнтацією на майбутній стан культури», «соціокультурний інститут, що сприяє економічному, соціальному, культурному функціонуванню і вдосконаленню суспільства», «рівень загальної культури й освіченості людей». Слідуючи споконвічній ідеї антропоцентризму, науковці й фахівці ставлять людину й суспільство в центр сучасних тлумачень.

6. Аналіз наукових та медійних текстів продемонстрував істотні зміни в лексичному та семантичному складі сфери освіти: утворення нових одиниць та семантизація існуючих, експансія англіцизмів, метафоризація та фразеологізація тексту. Специфікою мови ЗМІ є наявність термінологічних (лексичних) паралелей (*тренер, викладач* і англ. *coach; домашнє навчання* і англ. *хоумскулінг; дослідницький університет* і англ. *research university*). У лексикографічній практиці варто враховувати динаміку семантичної структури освітньої термінології, оновлювати словникові статті, подаючи найновіші визначення.

7. Найбільший словотворчий потенціал мають композити, стійкі словосполуки, прості афіксальні деривати та лексичні запозичення. Загальноживані слова *освіта, студент, викладач, навчальний заклад, університет, виш, ВНЗ, школа, диплом, навчання*, що стають базою для творення нової лексики, завдяки новим варіативним елементам набувають усіляких уточнень. Підвищеним словотвірним потенціалом відзначаються іншомовні слова *онлайн, інтернет, євро, арт, дистант, медіа*, що швидко адаптуються до граматичних принципів української мови, набуваючи похідних форм (*плагіат, сплагіатити, плагіатор* тощо). За рахунок термінологічних запозичень, які моделюють нову дійсність, відбувається привнесення іншокультурного компонента до лінгвокультурного простору українського етносу. Водночас новоутворені композити деформують граматичну традицію української мови передавати атрибутивність за допомогою прикметника та обмежують відмінкове творення прикметників (*арт-освіта, дистант-курс, інтернет-навчання*).

8. Інтернаціоналізація як важлива риса сучасної лексичної системи сфери освіти є позитивною за своєю суттю, оскільки пов'язана з інтеграцією країни у світову спільноту, проте її наслідки можуть бути негативними – засмічення мови незрозумілими словами за наявності питомих українських відповідників, небажана синонімія термінів, мовні покручі тощо. Вестернізація, оновлення освітнього тезаурусу зумовлені реформуванням системи освіти, перетвореннями в соціально-політичній, економічній, науково-технічній та культурній сферах, зламом звичних асоціативних стереотипів мислення мовців, їхнім освітнім і соціальним статусом, психоемоційними, фізіологічними та іншими особливостями. Широкий словотвірний діапазон неологізмів, розгалужена система дефініцій, різні варіанти правопису свідчать про те, що вони поступово адаптуються до граматичних законів української мови і разом з тим вимагають уточнення та лексикографічної фіксації. Категоріально-понятійний апарат сфери освіти потребує доопрацювання в тандемі освітян і мовознавців.

9. Потужним засобом впливу на емоції й свідомість читача, формування системи моральних, культурних цінностей та поведінки є *жаргонізми*, властиві мовленню студентства та інших учасників освітнього процесу, а також журналістів, які з їх допомогою експресивно інформують суспільство про новини в галузі. Характерні для публіцистичних текстів мовні процеси усічення (апокопи) (*універ, зарах, препод*) та універсалізації (стягнення) (*автомат, бюджетник*,

контрактник, сімейник, пільговик, платник, відпрацьовник, богомолець, доннушник) дозволяють влучно інформувати та сконцентровувати увагу на основному, заощаджуючи місце й час. Успадковані українською мовою з попередньої системи освіти жаргонізми *препод, общага* тощо демонструють наступність мовних традицій, а питомі українські номінації на позначення тих самих понять (*гуртак* – «гуртожиток») – динамічні процеси в ній.

10. Освітні фразеологізми характеризуються поліфункційністю та оцінною розмаїтістю: 1) фразеологізми з позитивно забарвленими компонентами, які реалізують позитивні освітні реалії; 2) фразеологізми з позитивно забарвленими компонентами, які реалізують негативні освітні реалії; 3) фразеологізми з негативно забарвленими компонентами, які реалізують негативні освітні реалії; 4) фразеологізми з позитивно та негативно забарвленими компонентами, які реалізують нейтральні освітні реалії; 5) фразеологізми з нейтрально забарвленими компонентами, які реалізують негативні освітні реалії; 6) фразеологізми з нейтрально забарвленими компонентами, які реалізують позитивні освітні реалії. Фразеологізми у функції евфемістичних заміників пом'якшено повертають увагу суспільства до негативних явищ, образно спонукають до їх усунення.

Оригінальність і оновлення освітніх фразеологізмів досягається шляхом різного роду трансформацій: вживання слова (фрази) водночас у зв'язному та вільному значенні з метою створення каламбуру (*Скажіть мені, КУМе*), створення оказіонального значення фразеологізму або пристосування фразеологізму до конкретної ситуації (*Такий «пряник і батіг» для ВНЗ, як ліцензування та акредитація*), контамінація (*МОН замилює очі базіканням*), додавання другої (авторської) частини (*Вигадувати «хитрий» велосипед іншої «освіти»*), синонімічна та антонімічна заміна компонентів фразеологізму (*На плагіаторові шапка горить; Неуцтво – це сила*), часткова видозміна семантики фразеологічних одиниць (*Диплом до суду доведе*), поширення фразеологічної одиниці додаванням до неї нових компонентів (*камені спотикання профільної освіти*), фразеологічна алузія (*Яка зарплата, така й освіта*).

11. Оцінний компонент у семантичній структурі освітньої лексики (у т. ч. метафор, фразеологізмів, порівнянь, перифразів) диференціюється залежно від індивідуальних і соціальних рис мовця. Амбівалентні лексичні одиниці (як власне оцінні слова, так і лексика, оцінна конотація якої проявляється в контексті) становлять

експресивний фонд мовних ресурсів і надають освітнім реаліям діаметрально протилежних характеристик, а мовному образу освіти – суб'єктивного характеру (освіта – з одного боку, *якісна, хороша, вільна, доступна, елітна, сильна, цікава, багатогранна*, з іншого боку – *неякісна, масова, недолуга, громіздка і затратна, далека від реальних потреб, застаріла, неефективна і корупційна*; заклад освіти – *хороший, якісний, престижний, добре знаний, сильний, чесний, некорумпований і неякісний, поганий, сумнівний, слабкий, третьосортний, бездарний, нелегітимний*; викладач – *хороший і ніякий*; диплом – *гарантія знань і символ даремних сподівань*).

В усіх досліджених текстах превалює пейоративна лексика, вона супроводжується іронією, а іноді й сарказмом та передає песимістичний настрій мовців. У цілому освітні номінації відбивають трансформацію шкали суспільних цінностей – зміщення в бік матеріальних потреб (наприклад, студентів цікавить не *диплом* як гарантія знань, а *корочка, скоринка* як показник статусу, не знання, а престижність вищої освіти).

12. *Освітня метафора* – продуктивний засіб вербалізації образу освіти, дієвий інструмент реалізації його ціннісного складника. Вона структурує уявлення реципієнтів про реалії української освіти, реалізує прагматичний потенціал медійних текстів. Метафоричні образи є продуктом як експліцитно, так і імпліцитно оцінної лексики, що репрезентує суперечливе бачення одного й того самого об'єкта дійсності різними категоріями мовців. Метафорична парадигма українського освітнього дискурсу представлена кількома основними моделями: «освітнє поняття ← людина» (антропоморфна метафора), «освітнє поняття ← природа (природоморфна метафора)», «освітнє поняття ← суспільство (соціоморфна метафора)», «освітнє поняття ← фізичний об'єкт» (артефактна метафора). Відповідно лексичні компоненти метафоричних словосполучень запозичені з концептуальних сфер «людина», «природа», «суспільство», «предмети». Найбільш частотною виявилася антропоморфна метафора та її різновиди («освіта – людина фізіологічна (життя, хворий організм, смерть)» і «освіта – людина соціальна»).

13. Освітні метафоричні вислови відносимо до емотивно-оцінних мовних одиниць. Їх тяжіння до пейоративного маркування обґрунтоване відповідними когнітивними корелятами – поняттями, що підлягають осуду та критиці в суспільстві (війна, анексія Криму, антитерористична операція на сході України) або ж викликають

побоювання, несуть певну загрозу для життя людини (хвороба, стихійне лихо, екологічна катастрофа та ін.). Водночас комунікативною метою таких висловів є не сформувані негативне ставлення до реалій, а привернути до них увагу, знайти шляхи вдосконалення ситуації, розв'язання конфлікту. Прагматичний потенціал освітніх метафор спрямовує реципієнта на розуміння важливості трансформацій, що відбуваються в системі освіти та в суспільстві взагалі. Аналіз метафоричних висловлювань у когнітивно-прагматичному аспекті засвідчив специфіку мислення носіїв мови та дозволив відтворити образну модель етнокультурної концептосфери освіти.

14. Мовний образ освіти відбиває ціннісний зсув, що відбувається в суспільстві: студентські, освітянські та журналістські ЗМІ продемонстрували значною мірою знецінення викладача, навчального закладу, диплома, знань і освіти в цілому і зростання прагматизму в сфері освіти та в ставленні до неї. При цьому студенти традиційно цінують професійність викладачів, їхні особисті якості та дбайливе ставлення до себе (хоча, як переконують їхні тексти, вони не вважають за потрібне культивувати загальнолюдські цінності в собі). У текстах освітян розвивається ідея академічної доброчесності та вимогливості до себе, необхідності підвищення якості освітнього процесу. Журналісти ж гармонійно охоплюють усі зазначені вище питання, констатуючи факти, пов'язані з освітнім процесом у країні, його учасниками та організаторами.

Разом з тим, нова доба славна новими явищами в аналізованій галузі – віртуальним стало не тільки навчання (*віртуальне навчання, онлайн-навчання* – отримання знань через мережу інтернет), а й подекуди здобувачі освіти (*віртуальний студент* – який зарахований до українського вишу, а реально навчається або працює закордоном) та педагоги (*віртуальний викладач* – який рахується на кафедрі, але з різних причин там не працює). Визначною рисою мовних репрезентантів аналізованого образу є конотації, пов'язані з політичними подіями в країні – анексією Криму, військовими діями на Донбасі (*кримський студент, абітурієнт із зони АТО, евакуйований виш, університет-переселенець, педагог-сепаратист, викладач-зрадник, іспит під кулями* та ін.). Вони є спільною ознакою студентських, освітянських і журналістських видань і на їх шпальтах звучать однаково актуально, набуваючи асоціативно-образних форм.

15. Процеси глобалізації та євроінтеграції зумовили спрощення мовної системи, пристосування її до іншомовних

тенденцій та активізації запозичень. Інтенсивне проникнення англійських слів в освітню термінологію та розмовне мовлення є результатом моди на інтертекстуальність, що полягає в перемиканні культурних кодів та їх змішуванні. Іншомовні запозичення розширюють можливості носіїв української мови, виводячи їх за її поняттєві горизонти, проте подекуди набувають агресивної форми експансії, ускладнюють сприйняття та розуміння інформації. Зазначене явище межує з прямим витісненням корінних українських слів і потребує юридичного законодавства щодо порушників українських мовно-літературних норм, кваліфікованого контролю мовознавців, постійної роз'яснювальної роботи серед мовців щодо його небезпеки. У зв'язку з цим зростає роль засобів масової інформації як взірця грамотної, літературної мови. Мова соціальних мереж, які поширюють нові тенденції з надзвичайною швидкістю і всотують їх як зразок для наслідування, потребує особливої уваги та дбайливого ставлення.

16. Перспективи дослідження вбачаємо в підвищенні культури мовлення освітян, здобувачів освіти, журналістів та суспільства взагалі, підтриманні національних освітніх традицій, мовної самобутності (адже саме в ній закладена специфіка менталітету) та сприянні грамотному, обдуманому засвоюванню запозичених елементів. Сподіваємося, що виявлені мовні проблеми не стануть на заваді до модернізації освіти в країні, а навпаки, сприятимуть усуненню непорозумінь та об'єднають у цій справі фахівців. Залучення соціолінгвістичних та психолінгвістичних методів у майбутньому для визначення когнітивних особливостей образу освіти в мовній свідомості громадян (проведення вільного асоціативного експерименту в окремих суспільних групах мовців, порівняння мовного образу освіти в мовних картинах світу різних етнічних груп) допоможе поглибити результати дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Академічна чесність : що маємо на увазі [Електронний ресурс] // Бібліотека МСМБ. – Режим доступу : <http://msmb.org.ua/stily-zhittya/karyera-ta-osvita/akademichna-chestnisty-shto-mayemo-na-uvazi/>.
2. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / [Міжнарод. благод. фонд «Міжнарод. фонд дослідж. освіт. політики» ; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова]. – Київ : Таксон, 2016. – 234 с.
3. Академічна чесність як фундаментальна основа створення автономії вищого навчального закладу [Електронний ресурс] // Кременчуцький національний університет ім. Михайла Остроградського. – Режим доступу : kdu.edu.ua/new/detail.php?id=1108.
4. Академічна чесність як чинник актуалізації гідності особистості // Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації. Матеріали всеукраїнської наукової конференції : збірник праць. – Дніпропетровськ : Роял Принт, 2016. – С. 14–16.
5. Активізація навчального процесу у сучасній вищій школі : методичний огляд / [уклад. Л. А. Якимова]. – Київ : Персонал, 2010. – 32 с.
6. Алымова Е. В. Лингвокультурологическая модель концепта «образование» в национальном самосознании : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.19 / Е. В. Алымова. – Саратов, 2007. – 260 с.
7. Андрущенко В. П. Метаморфози «освітнього планування» / В. П. Андрущенко, В. Л. Савельєв // Освітологія : хрестоматія : [навч. пос. для студентів вищих навчальних закладів] / [укладачі : Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О.] – Київ : Едельвейс, 2013. – С. 84–85.
8. Андрущенко В. П. Основні характеристики європейської університетської освіти та можливості їх реалізації в системі освіти України / В. П. Андрущенко // Науковий часопис НПУ ім. М. Драгоманова. Серія : Педагогічні науки : реалії та перспективи. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. Драгоманова, 2011. – Вип. 26. – С. 3–15.
9. Анікіна Т. О. До питання про методологічні орієнтири розуміння освіти в системі сучасної культури / Т. О. Анікіна // Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Т. Шевченка. – Луганськ : Вид. центр ЛНПУ, 2008. – № 4 (143). – С. 17–23.
10. Антологія афоризмів / [упор. Л. П. Олексієнко]. – Донецьк : Сталкер, 2004. – 704 с.

11. Антонюк С. М. Перекладна взаємовідповідність англійської та української педагогічної термінології / С. М. Антонюк // Наукові записки. Серія : Філологічні науки. – Вип. 95 (1). – С. 456–459.
12. Арнаутова О. А. Реализация ядра концептуального пространства «учитель – учение – ученик» в русской лингвокультуре / О. А. Арнаутова // Известия Южного федерального университета. Технические науки. – Вып. 10. – Т. 123. – Ростов-на-Дону, 2011. – С. 8–15.
13. Архарова А. В. Лексико-фразеологическая объективация концепта «провинция» в русском и английском языках : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук. : спец. 10.02.19 – теория языка / А. В. Архарова. – Воронеж, 2008. – 21 с.
14. Ашиток Н. Мовна картина світу як засіб національної ідентифікації в умовах глобалізації / Н. Ашиток // Молодь і ринок. – № 7–8 (66–67), 2010. – С. 89–93.
15. Бавус Т. Мовний образ як компонент мовно-національної та індивідуально-авторської картин світу / Т. Бавус // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2016. – Вип. 63. – С. 242–247.
16. Балашова Л. В. Русская метафорическая система в развитии : XI–XXI вв. / Л. В. Балашова. – Москва : Рукописные памятники Древней Руси, Знак, 2014. – 632 с.
17. Баранов А. Н. Постулаты когнитивной семантики / Баранов А. Н., Добровольский Д. О. // Известия АН. Серия литературы и языка. – 1997. – Т. 56. – № 1. – С. 11–21.
18. Барановська Л. В. Навчання студентів професійного спілкування : [монографія] / Л. В. Барановська. – Біла Церква : Білоцерківський державний аграрний університет, 2002. – 256 с.
19. Берднік І. В. Інноваційність в юридичній освіті (на прикладі кримінально-правових дисциплін) / І. В. Берднік // Інновації в юридичній освіті. – Київ : НАУ, 2015. – Т. I. – С. 50–52.
20. Белехова Л. І. Види мапування як лінгвокогнітивної операції формування новообразів (на матеріалі американської поезії) / Л. І. Белехова // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк, 2011. – № 3. – Ч. 1. – С. 21–24.
21. Беляєва А. В. Концепт ОСВІТА в англійській, французькій, українській та російській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 – порівняльно-історичне і

типологічне мовознавство / А. В. Беляєва. – Донецьк : Б. в., 2012. – 20 с.

22. Беляєва А. В. Особливості метафоризації концепту освіта в українській, російській, англійській та французькій мовах / А. В. Беляєва // Вісник Запорізького національного університету. – 2008. – № 1. – С. 1–19.

23. Білан Л. Л. Вища освіта України та Болонський процес : [навчально-методичний посібник] / Л. Л. Білан. – Київ : Аграрна освіта, 2013. – 163 с.

24. Білюк О. Г. Особистість викладача ВНЗ як фактор виховного впливу на розвиток морально-ціннісних стосунків зі студентами / О. Г. Білюк // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки. – 2010. – Вип. 1.31. – С. 51–59.

25. Боднар І. М. Концепт ОСВІТА у творах Девіда Лоджа / І. М. Боднар // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк, 2010. – № 8. – С. 66–70.

26. Боднар І. М. Концепт ОСВІТА як фрагмент мовної картини світу носіїв англійської мови / І. М. Боднар // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. – 2015. – Вип. 4. – С. 16–21.

27. Бойко С. Т. Медіаосвіта як складова професійної компетентності психолога в інформаційному суспільстві [Електронний ресурс] / С. Т. Бойко // Вісник психології і педагогіки. – Вип. 9. – Київ, 2012. – Режим доступу : <http://www.psyh.kiev.ua/>.

28. Большая советская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : bse.sci-lib.com/.

29. Борова Т. А. Теоретичні засади адаптивного управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу : [монографія] / Т. А. Борова ; МОНМС України, Харківський національний економічний університет. – Харків : Компанія СМІТ, 2011. – 384 с.

30. Вайсгербер Л. Родной язык и формирование духа / [пер. с нем., вступ. ст. и коммент. О. А. Радченко ; 2-е изд., испр. и доп. / Л. Вайсгербер]. – Москва : Едиториал УРСС, 2004. – 232 с.

31. Валеев Р. Г. Освіта як соціальний інститут, право на освіту та його гарантії / Р. Г. Валеев // Освітologia : хрестоматія : [навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів] / [укладачі :

Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О.]. – Київ : Едельвейс, 2013. – С. 458–459.

32. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.

33. Вергун Л. І. Перекладна взаємовідповідність англійської та української освітньої лексики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 – перекладознавство / Л. І. Вергун. – Київ, 2004. – 20 с.

34. Вершинина Т. С. Зооморфная, фитоморфная и антропоморфная метафора в современном политическом дискурсе : автореферат дисс. на соискание уч. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – русский язык / Т. С. Вершинина. – Екатеринбург, 2002. – 23 с.

35. Виноградов В. В. Русский язык : грамматическое учение о слове [3-е изд.] / В. В. Виноградов. – Москва : Высшая школа, 1986. – 640 с.

36. Високий замок, щоденна газета [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://wz.lviv.ua/>.

37. Вища освіта. Інформаційно-аналітичний портал про вищу освіту в Україні та за кордоном [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vnz.org.ua>.

38. Вища освіта України як фактор цивілізаційного визначення молоді : [монографія] / [М. Михальченко, Т. Андрущенко, О. Бульвінська, Л. Лукашевич та ін.] – Київ : Наукова думка, 2010. – 312 с.

39. Вища школа і наука України : розпад чи розквіт? Public Group. Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.facebook.com/groups/261451893969652/>.

40. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/>.

41. Вільне життя. Всеукраїнська незалежна громадсько-політична газета [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vilne.org.ua/>.

42. Вісті Роменщини. Міськрайонна газета. – 2016.

43. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. – Київ : Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.

44. Вознюк О. В. Цільові орієнтири розвитку особистості у системі освіти : інтегративний підхід : [монографія] / О. В. Вознюк,

О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 684 с.

45. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки [2-е изд., доп.] / Е. М. Вольф. – Москва : Эдиториал УРСС, 2002. – 280 с.

46. Воркачев С. Г. Культурный концепт и значение / С. Г. Воркачев // Труды Кубанского государственного технологического университета. Серия : Гуманитарные науки. – Т. 17. – Вып. 2. – Краснодар, 2003. – С. 268–276.

47. Воропай О. Звичаї нашого народу / О. Воропай. – Київ : Оберіг, 1993. – 590 с.

48. Всеукраїнський фонд «Крок за кроком» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ussf.kiev.ua/ie_inclusive_school/.

49. Гайдук Н. А. Еволюція лінгвістичних поглядів на поняття концепту як одиниці концептуальної картини світу / Н. А. Гайдук // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. – 2015. – Вип. 13. – С. 43–51.

50. Галицький кореспондент [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gk-press.if.ua/>.

51. Галичина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.galychyna.if.ua/>.

52. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – Київ, 1985. – 360 с.

53. Гапченко О. Мовна свідомість людини як об'єкт лінгвістичних досліджень / О. Гапченко // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – 2011. – Вип. 22. – С. 31–34.

54. Глобалізація : [навч. посібник] / [М. Вотс, В. Босхардт, Д. Хамелс та ін. ; наук. колектив під кер. Н. Гражевської ; пер. з англ. В. Алексашина]. – Київ : Амадей, 2007. – 476 с.

55. Глосарій основних термінів професійної освіти / [упоряд. Т. М. Десятов ; за заг. ред. Н. Г. Ничкало]. – Київ : АртЕк, 2009. – 192 с.

56. Глоссарий современного образования / [под ред. В. И. Астаховой, А. Л. Сидоренко]. – Харьков : ОКО, 1998. – 272 с.

57. Глоссарий современного образования / [под ред. Е. Ю. Усик]. – Харьков : Издательство НУА, 2007. – 524 с.

58. Глухова Л. О. Структура концепту «освітній менеджмент» у сучасній англійській мові / Л. О. Глухова // Англістика та американістика. – 2013. – Вип. 10. – С. 12–16.

59. Голобородько К. Ю. Ідіостиль Олександра Олеся : лінгвокогнітивна інтерпретація : [монографія] / Костянтин Голобородько. – Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2010. – 527 с.
60. Голос України. Газета Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.golos.com.ua/.
61. Голубовская И. А. Этнические особенности языковых картин мира / И. А. Голубовская. – Київ : Київський ун-т, 2002. – 293 с.
62. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко ; [гол. ред. С. Головка]. – Київ : Либідь, 1997. – 374 с.
63. Гончарова Д. А. Лингвокультурный концепт «education» в педагогическом дискурсе / Д. А. Гончарова // Материали Научной сессии (Волгоград, апрель 2014 г.). – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2014. – С. 217–221.
64. Гончарова Н. Н. Языковая картина мира как объект лингвистического описания / Н. Н. Гончарова // Известия ТулГУ. Гуманитарные науки. – 2012. – № 2. – С. 396–405.
65. Городенська К. Г. Нові запозичення та новотвори на тлі фонетичної та словотвірної підсистем української літературної мови / К. Г. Городенська // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. – Київ : КНЕУ, 2009. – Вип. VIII. – С. 3–9.
66. Грехнева Л. В. Перифраза как средство речевого манипулирования общественным сознанием / Л. В. Грехнева // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского, 2015. – № 2 (2). – С. 384–387.
67. Гурин І. І. Образне слово. Постійні народні порівняння / І. І. Гурин. – Київ : Дніпро, 1966. – 224 с.
68. Гуріненко І. Ю. Медіаосвіта як засіб професійної підготовки фахівця цивільного захисту / І. Ю. Гуріненко // Інформаційні та телекомунікаційні технології в сучасній освіті : досвід, проблеми, перспективи : [зб. наук. праць] / [за ред. М. М. Козяра та Н. Г. Ничкало]. – Ч. 1. – Львів : ЛДУ БЖД, 2009. – С. 181–184.
69. Даниленко Л. І. Модернізація змісту, форм і методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи : [монографія] / Л. І. Даниленко. – Київ : Логос, 1998. – 140 с.
70. Дегтярьова І. Вплив академічної доброчесності на інституційну практику української вищої школи / І. Дегтярьова //

Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / [Міжнарод. благод. фонд «Міжнарод. фонд дослідж. освіт. політики» ; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова]. – Київ : Таксон, 2016. – С. 197–218.

71. Демократична Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dua.com.ua/.

72. Денисевич О. В. Лексика реклами в структурі мовної картини світу українців : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / О. В. Денисевич. – Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. – 20 с.

73. Денисюк Б. Передовий досвід – 5 проблем впровадження / Б. Денисюк // Директор школи. – 2001. – № 12 (256). – С. 6–11.

74. День [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://day.kyiv.ua/ru>.

75. Дзеркало тижня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zn.ua/>.

76. Дзюбенко О. М. Концепт знання у наївному дискурсі (на матеріалі паремійного фонду англійської та української мов) / О. М. Дзюбенко // *Studia Linguistica*. – 2013. – Вип. 7. – С. 249–254.

77. Дзюбенко Ю. С. Вариативность лексико-семантических полей в территориальных вариантах французского языка / Ю. С. Дзюбенко // Вестник Волгогр. гос. ун-та. Серия : Языкознание. – 2011. – № 1 (13). – С. 240–244.

78. Дивен світ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.dyvensvit.org/articles/>.

79. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : [навч. посіб.] / І. М. Дичківська. – Київ : Академвидав, 2004. – 352 с.

80. Добко Т. Академічна культура та доброчесність як соціальний капітал сучасного університету / Т. Добко, В. Турчиновський // Академічна чесність як основа сталого розвитку університету. [Міжнарод. фонд дослідж. освіт. політики ; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова]. – Київ : Таксон, 2016. – С. 37–51.

81. Дроздова А. А. Обучение студентов технических вузов национально-ориентированной лексике английского языка, функционирующей в образовательной сфере / А. А. Дроздова // *Нова філологія*. – 2009. – Вип. 35. – С. 272–276.

82. Дроздова І. П. Навчальний посібник із курсу «Методика викладання, педагогіка та психологія вищої освіти» / І. П. Дроздова. – Харків : ХНАМГ, 2008. – 142 с.

83. Дротянко Л. Вища освіта як цивілізаційний чинник / Л. Дротянко, В. Онопрієнко // Вісник Національної академії наук України. – 2005. – № 4. – С. 66–73.

84. ДС-експрес [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.0542.ua/catalog/index/496642>.

85. Дубинець З. О. Способи евфемізації в сучасній пресі / З. О. Дубинець // Дослідження з лексикології і граматики української мови : зб. наук. пр. / за ред. проф. А. М. Поповського. – Дніпропетровськ : Видавець Біла К. О., 2012. – Вип. 11. – С. 229–238.

86. Дудик П. С. Стилїстика української мови : [навчальний посібник] / П. С. Дудик. – Київ : Академія, 2005. – 368 с.

87. Дускаева Л. Р. Социальная оценочность (газетной речи) / Л. Р. Дускаева // Стилистический энциклопедический словарь русского языка / [под. ред. М. Н. Кожиной]. – Москва : Флинта ; Наука, 2003. – С. 396–397.

88. Духовні цінності українського народу / [Возняк С. М., Кононенко В. І., Кононенко І. В. та ін. ; за ред. В. І. Кононенко]. – Івано-Франківськ : Плай, 1999. – 156 с.

89. Експрес – онлайн. Оперативні новини України та світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://expres.ua/>.

90. Енциклопедія історії України : в 10-ти т. / [НАН України, Ін-т історії України ; редкол. : В. А. Смолій та ін.]. – Київ : Наукова думка, 2003–2013.

91. Енциклопедія освіти / [гол. ред. В. Г. Кремень ; Акад. пед. наук України]. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

92. Енциклопедія сучасної України. Вета-версія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://esu.com.ua/>.

93. Енциклопедія українознавства / [під гол. ред. В. Кубійовича, З. Кузелі ; перевидання в Україні ; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАНУ]. – Київ : Книга, 1995. – 1230 с.

94. Ермаков Д. С. Формирование экологической компетентности учащихся : [монографія] / Д. С. Ермаков. – Москва : МИОО, 2009. – 180 с.

95. Етимологічний словник української мови : у 7 тт. / [редкол. : О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін.]. – Київ : Наукова думка, 1982–2012.

96. Євстіфеев М. Проект QUAERE : як студенти виші акредитовували [Електронний ресурс] / М. Євстіфеев // Студвей. 28.09.2017. – Режим доступу : <http://studway.com.ua/quaere/>.

97. Єльнікова О. Домашнє навчання як альтернативна форма загальної середньої освіти [Електронний ресурс] / О. Єльнікова // Освітня політика. Портал громадських експертів. – Режим доступу : <http://education-ua.org/ua/articles/361-domashne-navchannya-yak-alternativna-forma-zagalnoji-serednoji-osviti>.
98. Єрмоленко С. Я. Мінлива стійкість мовної картини світу / С. Я. Єрмоленко // Мовознавство, 2009. – № 3–4. – С. 94–103.
99. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
100. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. В. Жайворонок. – Київ : Довіра, 2006. – 703 с.
101. Жайворонок В. В. Проблема концептуальної картини світу та її мовного відображення / В. В. Жайворонок // Культура народів Причорномор'я. – 2002. – № 32. – С. 51–53.
102. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : нариси / В. В. Жайворонок. – Київ : Довіра, 2007. – 262 с.
103. Жилавская И. В. Медиаобразование молодежной аудитории / И. В. Жилавская. – Томск : ТИИТ, 2009. – 322 с.
104. Жук М. В. Вища освіта як механізм адаптації особистості до умов трансформаційного суспільства / М. В. Жук // Гуманізація вищої освіти : філософські виміри. – Суми–Бердянськ, 2004. – С. 239–241.
105. Жукова В. О. Вища освіта як чинник розвитку національної економіки / В. О. Жукова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2009. – Вип. 15. – С. 275–279.
106. Жулавська О. О. Тлумачення тематичної групи «освіта» в українській та англійській мовах / О. О. Жулавська // Матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів гуманітарного факультету, 14–28 квітня 2004 р. – Суми : СумДУ, 2004. – С. 11–13.
107. Зайцева Л. А. Актуальная лексика образовательной сферы современной России : автореф дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 – русский язык / Л. А. Зайцева. – Орел, 2015. – 24 с.
108. Закон України «Про вищу освіту». Відомості Верховної Ради, 2014, № 37–38, ст. 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

109. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». Відомості Верховної Ради, 2016, № 3, ст. 25 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/848-19/>.

110. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради, 2017, № 38–39, ст. 380 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/>.

111. Запорізький національний університет робить нові кроки на шляху до енергозаощадження. 12.02.2014. 14:15 [Електронний ресурс] // Енергозбереження у ЗНУ. Запорізький національний університет. – Режим доступу : <http://web.znu.edu.ua/energy/>.

112. Заречнева Е. Н. Экспериментальное исследование концепта «учитель»: лингвокультурный аспект / Е. Н. Заречнева // Мир науки, культуры, образования. – Горно-Алтайск, 2008. – Вып. 3. – С. 52–55.

113. Змішане навчання: персоналізоване навчання кожного учня [Електронний ресурс] // Про.Світ. Центр інноваційної освіти. – Режим доступу : www.prosvitcenter.org/uk/zmishane-navchannya/.

114. ЗНУ став учасником проекту сприяння академічній доброчесності в Україні [Електронний ресурс] // Громадське радіо. – Режим доступу : <https://hromadskeradio.org/.../akademichna-dobrochesnist>.

115. Иванова Е. В. Мир в английских и русских пословицах / Е. В. Иванова. – Санкт-Петербург : Изд-во СПб. ун-та, 2006. – 280 с.

116. Иванова Н. К. Новая английская лексика из сферы «образование»: опыт изучения и классификации (по материалам электронного словаря новых слов Word Spy) / Н. К. Иванова // Вестник РУДН. Серия : Русский и иностранные языки и методики их преподавания. – 2013. – № 2. – С. 106–112.

117. Іллюк Н. Медіаосвіта молоді як детермінанта сучасного інформаційного суспільства [Електронний ресурс] / Н. Іллюк // Український науковий журнал «Освіта регіону». – 2011. – № 2. – Режим доступу : <http://social-science.com.ua/article/443>.

118. Ільченко О. А. Фразеологічні трансформації в сучасних україномовних ЗМІ: призначення, функції, способи продукування / О. А. Ільченко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія філологічна. – 2014. – Вип. 48. – С. 67–69.

119. Інноваційний університет і лідерство. Community. Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.facebook.com>.

120. Інноваційний університет і лідерство : проект і мікропроекти – II / [відпов. ред. Т. Фініков, Р. Сухарські]. – Варшава : Fundacja «Instytut Artes Liberales», 2017. – 460 с.

121. Інноваційний університет та лідерство : проект і мікропроекти / [відпов. ред. Т. Фініков, Р. Сухарські]. – Варшава : Fundacja «Instytut Artes Liberales», 2016. – 388 с.

122. Інститут модернізації змісту освіти. Глосарій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://imzo.gov.ua/stem-osvita/glosariy/>.

123. Інша освіта. Community. Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.facebook.com/pg/inshaosvita/community/>.

124. Історичний словник українського язика / під ред. Є. Тимченка ; [укл. : Є. Тимченко, Є. Волошин, К. Лазаревська, Г. Петренко]. – Київ–Харків, 1930–1932. – Т. 1. – 948 с.

125. Кабаченко Е. Г. Метафорическое моделирование базисних концептов педагогического дискурса : автореф. дисс. ... на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 – русский язык / Е. Г. Кабаченко. – Екатеринбург, 2007. – 23 с.

126. Калиновський Ю. Ю. Академічна чесність як чинник правового виховання студентської молоді / Ю. Ю. Калиновський // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : науковий вісник : зб. наук. праць. – Київ : Вид-во ННУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 63 (№ 8). – С. 477–482.

127. Кабаченко Е. Г. Концепт «учитель» и «ученик» в сознании современных педагогов (образный компонент) / Е. Г. Кабаченко [Электронний ресурс] // Лингвокультурология. – 2009. – № 3. – С. 83–91. – Режим доступу : <http://journals.uspu.ru/attachments/article/282/>.

128. Калюжна Т. Основні напрями розвитку вищої освіти України у ХХІ столітті / Т. Калюжна // Вища освіта України. – 2006. – Додаток 3 (т. 4). – С. 106–114.

129. Калюта А. М. Ассоциация : языковая картина мира и национальный менталитет / А. М. Калюта // Карповские научные чтения : сб. науч. ст. – Вып. 7 : в 2 ч. – Ч. 2 / [редкол. : А. И. Головня и др.] – Минск : Белорусский Дом печати, 2013. – С. 105–111.

130. Кан Е. В. Концепт «учитель» в русской лингвокультуре [Электронний ресурс] / Е. В. Кан // Гуманитарные научные

исследования. – 2015. – № 12. – Режим доступа : <http://human.snauka.ru/2015/12/13263>.

131. Капелюшний А. О. Практична стилістика української мови : [навч. пос. ; вид. 2-ге, переробл.] / А. О. Капелюшний. – Львів : ПАЮ, 2007. – 400 с.

132. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови [2-е вид., доп. й опрац.] / С. Караванський. – Київ : Українська книга, 2000. – 480 с.

133. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке / В. И. Карасик // Языковая личность : культурные концепты : сб. науч. тр. – Волгоград – Архангельск : Перемена, 1996. – С. 3–16.

134. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – Москва : Наука, 1987. – 264 с.

135. Караулов Ю. Н. Языковое сознание : пассивный и активный режим работы / Ю. Н. Караулов // Межкультурная коммуникация и перевод : материалы межвуз. науч. конф., 31.01.2003 г. – Москва, 2003. – С. 23.

136. Київський університет. Газета Київського національного університету імені Тараса Григоровича Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kunews.knu.ua/>.

137. Клименко Л. О. Формування енергозберігаючих компетентностей учителів та учнів у системі післядипломної педагогічної освіти / Л. О. Клименко // Наукові праці : науково-методичний журнал. Педагогіка. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2001. – Вип. 146. – Т. 158. – С. 23–28.

138. Колдобанова В. Б. Амбивалентность лингвокультурного концепта «школа» в русской ментальности и языковом сознании школьников / В. Б. Колдобанова / Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2015. – № 2 (44). – Ч. 1. – С. 111–113.

139. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке / Г. В. Колшанский. – Москва : Наука. – 1990. – 198 с.

140. Коляска І. В. Освіта в Радянській Україні [пер. з англ. мови з доп. і додат. І. В. Коляска] / І. В. Коляска. – Торонто : Peter Martin associates, 1970. – 246 с.

141. Комуніст, газета. – 2006.

142. Комюніке Всесвітньої конференції ЮНЕСКО // Вища освіта : шляхи розвитку та забезпечення якості. – Київ : КНЕУ, 2010. – С. 5–21.

143. Кондратюк Т. М. Сучасний український сленг і його місце в мовному і метамовному дискурсі / Т. М. Кондратюк // Словник

сучасного українського сленгу / [упор. Т. М. Кондратюк]. – Харків : Фоліо, 2006. – С. 4–32.

144. Кононенко В. І. Концептологія в лінгвістичному аспекті / В. І. Кононенко // Мовознавство. – Київ, 2006. – № 2–3. – С. 111–117.

145. Кононенко В. І. Мова і народна культура / В. І. Кононенко // Мовознавство. – Київ, 2001. – № 3. – С. 62–69.

146. Конотопський край. Міська громадсько-політична газета [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kkrau.org.ua/.

147. Концептуальна модель сучасної вищої професійної освіти [Електронний ресурс] // Edudirect.net. – Режим доступу : <http://www.edudirect.net/sopids-937-3.html>.

148. Концепція впровадження медіа-освіти в Україні [Електронний ресурс] // Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України. – Режим доступу : http://www.ispp.org.ua/news_44.htm.

149. Короткий словник молодіжних сленгізмів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://sites.google.com/site/leksikologiafrazeologia/korotkij-slovník-molodiznih-slengizmiv-1>.

150. Короченский А. П. Пятая власть? Медиакритика в теории и практике журналистики / А. П. Короченский. – Ростов : Изд-во Ростов. гос. ун-та, 2003. – С. 187–188.

151. Космеда Т. А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики : засоби вираження категорії оцінки в українській та російській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова ; 10.02.02 – російська мова / Т. А. Космеда. – Харків, 2001. – 32 с.

152. Космеда Т. А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Т. А. Космеда. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 350 с.

153. Космеда Т. А. Языковая картина мира сквозь призму категории оценки [Электронный ресурс] / Т. А. Космеда // Международная конференция «Языковая семантика и образ мира». – Т. 1. – С. 117–119. – Режим доступа : old.kpfu.ru/science/news/lingv_97/n63.htm.

154. Костенко Н. Д. Структурно-семантичні та функціональні параметри англомовних інновацій семантичного поля «навчання» : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 – германські мови / Н. Д. Костенко. – Запоріжжя, 2016. – 20 с.

155. Коць Т. Оцінність у мові преси / Т. Коць // Культура слова. – № 79. – 2013. – С. 126–127.

156. Кочан І. М. Системність, динаміка, кодифікація слів з міжнародними кореневими компонентами в сучасній українській мові : автореферат дис. ... докт. філолол. наук / І. М. Кочан. – К., 2006 – 40 с.

157. Кочегарова Л. И. Лингвострановедческое описание лексики школьного дела Англии : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Л. И. Кочегарова. – Москва, 1984. – 14 с.

158. Кочетова Л. А. Лингвокультурные характеристики английского рекламного дискурса : автореф. дисс. на соиск. уч. ступени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 – германские языки / Л. А. Кочетова. – Волгоград, 1999. – 19 с.

159. Кравченко Т. О. Сучасна медіаосвіта як новий етап розвитку освіти / Т. О. Кравченко // Філософія науки : традиції та інновації. – 2015. – № 2. – С. 36–45.

160. Красных В. В. «Свой» среди «чужих» : миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2003. – 375 с.

161. Красняков Є. В. Державна освітня політика : сутність поняття, системність, історико-політичні аспекти / Є. В. Красняков // Освітологія : хрестоматія : [навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів] / [укладачі : Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О.]. – Київ : Едельвейс, 2013. – С. 433–438.

162. Кремень В. Г. Вища освіта і наука – пріоритетні сфери розвитку суспільства у ХІХ ст. / В. Г. Кремень // Вища школа. – 2003. – № 4. – С. 3–34.

163. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму у контексті проблем освіти / В. Г. Кремень // Освітологія : хрестоматія : [навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів] / [укладачі : Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О.]. – Київ : Едельвейс, 2013. – С. 677–681.

164. Крупський Я. В. Тлумачний словник з інформаційно-педагогічних технологій / Я. В. Крупський, В. М. Михалевич. – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 72 с.

165. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : [навчальний посібник] / А. І. Кузьмінський. – Київ : Знання, 2005. – 486 с.

166. Куклін О. Освітньо-науковий кластер як новий шлях інноваційного розвитку регіональних університетів [Електронний ресурс] // І Міжнародна конференція «Реформа вищої освіти в Україні : критичні питання у сфері законодавчих та інституційних

трансформацій», 28–29 травня 2015. – Режим доступу : <http://www.edu-trends.info/conference-materials/>.

167. Купрійчук В. Українська преса 1917–1920 років як джерело вивчення державотворчих процесів гуманітарного розвитку в добу національної революції / В. Купрійчук // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2012. – Вип. 1. – С. 258–265.

168. Курбатов С. Корпоративний університет як продукт взаємодії бізнесового та освітнього середовища в сучасних умовах / С. Курбатов // Вища освіта України. – 2014. – № 3. – С. 44–49.

169. Левченко О. Українсько-російсько-білорусько-болгарсько-польський словник порівнянь / О. Левченко. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2011. – 748 с.

170. Лежньов С. М. Англомовні неологізми сфери освіти / С. М. Лежньов // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Мовознавство. – 2010. – № 8. – С. 195–197.

171. Леонтьєва О. Функціонування іменного предиката з семантикою оцінки в публіцистичних текстах / О. Леонтьєва // Лінгвістика. – Вип. XXI. – С. 180–183.

172. Леонтьєва Т. В. Семантическое поле «обучение, передача опыта» в русской языковой и фольклорной традиции / Т. В. Леонтьєва // Известия Уральского государственного университета. Серия : Гуманитарные науки. – 2011. – № 3 (93). – С. 6–19.

173. Лисиченко Л. А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу / Л. А. Лисиченко. – Харків : Основа, 2009. – 191 с.

174. Лисиченко Л. А. Структура мовної картини світу / Л. А. Лисиченко // Мовознавство. – № 5–6. – 2004. – С. 36–41.

175. Литвин А. Завдання медіаосвіти в контексті підвищення якості професійної підготовки [Електронний ресурс] / А. Литвин. – Режим доступу:

http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pippo/2009_4/Lytvyn.htm.

176. Ліга. Блоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blog.liga.net/>.

177. Лозов'юк О. Академічна доброчесність. Запорізький національний університет [Електронний ресурс] / О. Лозов'юк // Universe. Молодіжне інтернет-радіо. – Режим доступу : <http://universe.zp.ua/?p=9220>.

178. Лосев А. Ф. Бытие. Имя. Космос / А. Ф. Лосев. – Москва : Мысль, 1993. – 958 с.

179. Луговий В. І. Освіта як предмет системного дослідження / В. І. Луговий // Освітологія : хрестоматія : [навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів] / [укладачі : Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О.]. – Київ : Едельвейс, 2013. – С. 102–104.

180. Луговий В. І. Проблема понятійно-категоріального апарату педагогічної науки» / В. І. Луговий // Освітологія : хрестоматія : [навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів] / [укладачі : Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О.]. – Київ : Едельвейс, 2013. – С. 134–140.

181. Львівська газета [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.lviv.ua/>.

182. Ляпіна О. В. Становлення інститутів народної освіти в УРСР (перша половина 1920-х рр.) [Електронний ресурс] / О. В. Ляпіна // Гілея (науковий вісник) : збірник наукових праць. – Київ, 2009. – Вип. 18. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Gileya/2009_18/Gileya18/I5.pdf.

183. Маєш право знати [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://brovary.pravo-znaty.org.ua/>.

184. Мазур І. І. Роль вищого навчального закладу в організації наукоємного підприємництва // I Міжнародна конференція «Реформа вищої освіти в Україні : критичні питання у сфері законодавчих та інституційних трансформацій», 28–29 травня 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.edu-trends.info/conference-materials/>.

185. Макар І. С. Латинізми освітньої сфери в українській мові / І. С. Макар // Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія. – 2014. – Вип. 692–693. – С. 65–68.

186. Маленко О. О. Лінгво-естетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну) : [монографія] / О. О. Маленко. – Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2010. – 488 с.

187. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику : [учеб. пособие ; 2-е изд., испр.] / В. А. Маслова. – Москва : Флинта ; Наука, 2006. – 296 с.

188. Маслова В. А. Лингвокультурология : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / В. А. Маслова. – Москва : Академия, 2001. – 208 с.

189. Мацько Л. І. Стилїстика української мови : [підручник] / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько ; за ред. Л. І. Мацько]. – Київ : Вища школа, 2003. – 462 с.
190. Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі : [навч. посіб.] / Л. І. Мацько. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 607 с.
191. Медведєв І. А. Університет як об'єкт державного управління / І. А. Медведєв // Освітологія : хрестоматія : [навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів] / [укладачі : Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О.]. – Київ : Едельвейс, 2013. – С. 550–554.
192. Медведь О. В. Юкстапозиція як актуальний спосіб інноваційного творення загальноживаних слів і термінів (нормативний аспект) / О. В. Медведь // Гуманітарний часопис. – 2014. – № 4. – С. 79–83.
193. Медіаосвіта соціальних педагогів : [навчально-методичний посібник] / [автори-укладачі : Г. Я. Майборода, М. М. Матвійчук]. – Черкаси : ФОП Гордієнко Є. І., 2014. – 90 с.
194. Медіаосвіта та медіаграмотність : короткий огляд / В. Іванов, О. Волошенюк, Л. Кульчинська. – Київ : АУП, ЦВП, 2011. – 58 с.
195. Медіаосвіта та медіаграмотність : [підручник] / [ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк ; за наук. ред. В. В. Рїзуна]. – Київ : Центр вільної преси, 2013. – 352 с.
196. Медіаосвіта як чинник підвищення якості освіти та засіб протистояння гуманітарної агресії [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень. Офіційне інтернет-представництво. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1795/>.
197. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти. Схвалено сектором вищої освіти Науково-методичної Ради Міністерства освіти і науки України, протокол від 29.03.2016, № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/metodichni-rekomendacziyi.html>.
198. Міжнародний фонд «Відродження» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irf.ua/allevents/news/akademichna_chesnist_yak_sistemna_problema_vischoi_shkoli_ukraini/.

199. Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://mon.gov.ua/scivity/education/vyshha/litcenziya.html>.
200. Мокиєнко В. М. Толковий словарь языка Совдепии / В. М. Мокиєнко, Т. Г. Никитина. – Санкт-Петербург : Фолио-Пресс, 1998. – 701 с.
201. Монотеїзм [Електронний ресурс] // Філософія і релігієзнавство. – Режим доступу :
<http://tureligious.com.ua/monotejizm/>.
202. Мясніков В. А. Світовий освітній простір / В. А. Мясніков // Освітологія : хрестоматія : [навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів] / [укладачі : Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О.]. – Київ : Едельвейс, 2013. – С. 41–42.
203. Нагель В. В. Композиція та юкстапозиція як засіб формування оцінного потенціалу слова / В. В. Нагель // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. / [укл. : А. Загнітко (наук. ред.) та ін.]. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – Вип. 16. – С. 224–228.
204. Нагель В. В. Різновиди оцінки як лінгвістичної категорії / В. В. Нагель // Дослідження з лексикології і граматики української мови : збірник наукових праць ; Дніпропетровський нац. ун-т. – Дніпропетровськ : Пороги, 2007. – Вип. 6. – С. 103–110.
205. Національна академія внутрішніх справ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/vnz/guide/17/73/>.
206. Національний освітній глосарій : вища освіта [2-е вид., перероб. і доп.] / [авт.-уклад. : В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий, А. В. Ставицький, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова ; за ред. В. Г. Кременя]. – Київ : Плеяди, 2014. – 100 с.
207. Нечволод Л. І. Сучасний словник іншомовних слів / Л. І. Нечволод. – Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. – 768 с.
208. Никитина С. Е. Устная народная культура и языковое сознание / С. Е. Никитина. – Москва : Наука, 1993. – 187 с.
209. Николаева О. В. Когнитивные аспекты исследования тематической группы «Высшее образование США» : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 – германские языки / О. В. Николаева. – Владивосток, 2000. – 20 с.
210. Ніколаєнко С. М. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства / С. М. Ніколаєнко. – Київ : Знання, 2005. – 319 с.
211. Ніколаєнко С. М. Вища освіта України і наука – найважливіші сфери відповідальності громадянського суспільства та

основа інноваційного розвитку / С. М. Ніколаєнко // Вища школа. – 2005. – № 1. – С. 13–31.

212. Нікольчук І. В. Правовий звичай у приказках і прислів'ях Київщини / І. В. Нікольчук // Молодий вчений. – 2016. – № 4 (31). – С. 402–405.

213. Новини вищої освіти. Community. Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.facebook.com/groups/284339708674108/>.

214. Новіков О. М. Про структуру теорії освіти / О. М. Новіков // Освітологія : хрестоматія : [навч. пос. для студентів вищих навчальних закладів] / [укладачі : Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О.]. – Київ : Едельвейс, 2013. – С. 109–116.

215. Нові слова та значення : словник / [Ін-т укр. мови НАН України ; уклали Л. В. Туровська, М. В. Василькова]. – Київ : Довіра, 2008. – 271 с.

216. Нові стандарти вищої освіти. Public Group. Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk-ua.facebook.com/groups/1512059079026893/>.

217. Новое время. Новости Украины и мира [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://nv.ua/>.

218. Обучение на протяжении жизни в условиях новой экономики : Доклад Всемирного банка. Серия : Актуальные вопросы развития образования. – Москва : Алекс, 2006. – 264 с.

219. Огнев'юк В. О. Еволюційний поступ освіти в контексті освітології / В. О. Огнев'юк // Освітологія : хрестоматія : [навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів] / [укладачі : Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О.]. – Київ : Едельвейс, 2013. – С. 311–316.

220. Огнев'юк В. О. Філософія освіти та її місце в структурі наукових досліджень феномену освіти / В. О. Огнев'юк // Освітологія : хрестоматія : [навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів] / [укладачі : Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О.]. – Київ : Едельвейс, 2013. – С. 188–189.

221. Одинецька Л. В. Роль метафори в засобах масової інформації / Л. В. Одинецька // Актуальні проблеми теорії соціальних комунікацій : зб. наук. праць ; НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2017. – Вип. VI. – С. 44–48.

222. Олійник В. В. Дистанційне навчання в післядипломній педагогічній освіті : організаційно-педагогічний аспект : [навч. посіб.] / В. В. Олійник. – Київ : ЦППО, 2001. – 148 с.

223. Онацький Є. Українська мала енциклопедія : у 9 тт. [Електронний ресурс] / Є. Онацький. – Буенос-Айрес, 1957–1967. – Режим доступу : <http://pnkvs.esy.es>.

224. Онищенко І. В. Категорія оцінки та засоби її вираження в публіцистичних та інформаційних текстах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / І. В. Онищенко. – Дніпропетровськ, 2004. – 22 с.

225. Освіта в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.education.ua>.

226. Освіта та... Студентський інтернет-журнал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.osvitata.com/.

227. Освіта України. Газета-тижневик. – Київ : Педагогічна преса, 2005–2017.

228. Освіта.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/>.

229. Освітній портал Львівщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvitportal.loda.gov.ua/inklyuzyvna_osvita_dlya_ditey_z_osoblyvy_mu_potrebamy_v_ukraini.

230. Освітні тренди. Public Group. Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.facebook.com/EDUTRENDS.info>.

231. Освітня політика. Портал громадських експертів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://education-ua.org/osvitniy-prostir.php>.

232. Освітологічний дискурс. Електронне наукове фахове видання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal>.

233. Освітологія. Кафедра філософії Київського університету імені Бориса Грінченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.svitlo.ho.ua/>.

234. Освітологія : хрестоматія : [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / [укладачі : Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О.]. – Київ : Едельвейс, 2013. – 728 с.

235. Пазяк М. М. Людина в прислів'ях та приказках / М. М. Пазяк // Прислів'я та приказки : Людина. Родинне життя. Риси характеру. – Київ : Наукова думка, 1990. – 519 с.

236. Пан бібліотекар. Блог про бібліотечну справу та інформаційні технології [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.бібліотекар.укр/2015/08/blog-post.html>.

237. Пасічник Н. Реалізація концепту «освіта» на прикладі англійських дидактичних термінів, що позначають учасників навчального процесу [Електронний ресурс] / Н. Пасічник. – Режим доступу : www.rusnauka.com/18_EN_2009/.../48811.doc.htm.
238. Пасічник Н. І. Семантичний та функціональний аспекти англійського дидактичного терміна : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04 / Н. І. Пасічник. – Львів, 2012. – 206 с.
239. Патріоти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://patrioty.org.ua/>.
240. Педагогіка : [уч. пос. для студентів пед. учебних заведень] / [Сластенин В. О., Исаев И. Ф., Мищенко О. И., Шиянов Е. М.]. – Москва : Школа-Пресс, 2000. – 512 с.
241. Педагогічна преса. Освітній портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pedpresa.ua/>.
242. Педагогічний словник / [за ред. М. Д. Ярмаченка]. – Київ : Педагогічна думка, 2001. – 363 с.
243. Пензай С. М. Медіаосвіта як процес розвитку й саморозвитку особистості сучасного школяра [Електронний ресурс] / С. М. Пензай // Освіта.ua. 03.11.2014. – Режим доступу : http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/43755/.
244. Пензин С. Н. Кино и эстетическое воспитание : методологические проблемы / С. Н. Пензин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1987. – 176 с.
245. Персонал плюс. Всеукраїнський загальнополітичний освітянський тижневик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.personal-plus.net/>.
246. Петриченко Л. О. Шляхи професійного самовдосконалення викладачів вищого навчального закладу / Л. О. Петриченко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2013. – Вип. 28. – С. 546–551.
247. Пиркало С. Український молодіжний сленг сьогодні / С. Пиркало. – Київ : Мова та історія, 1999. – 87 с.
248. Пілюшенко В. Л. Наукове дослідження : організація, методологія, інформаційне забезпечення : [навч. посіб.] / В. Л. Пілюшенко, І. В. Шкрабак, Е. І. Славенко. – Київ : Лібра, 2004. – 344 с.
249. Політика академічної чесності : досвід університетів США [Електронний ресурс] // Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Скорського». – Режим доступу : <http://kpi.ua/code-info>.

250. Положення про академічну мобільність студентів (версія 02). Наказ ректора СумДУ, № 1072-І від 18.12.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sumdu.edu.ua/ukr/general/normative-base.html#section_12.

251. Положення про державний вищий начальний заклад, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 5 вересня 1996 р., № 1074 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1074-96-%D0%BF>.

252. Положення про державну підсумкову атестацію студентів, які здобувають освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста з одночасним завершенням здобуття повної загальної середньої освіти. Затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 22.08.2017, № 1224 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1138-179>.

253. Положення про організацію освітнього процесу в СумДУ. Наказ ректора № 0452-І від 22.06.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sumdu.edu.ua/ukr/general/normative-base.html#section_12.

254. Положення про організацію очно-дистанційного підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів у Центральному інституті післядипломної педагогічної освіти / [за заг. ред. В. В. Олійника]. – Київ : ЦППО, 2005.

255. Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту). Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 20 січня 1998 р., № 65 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/>.

256. Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2015 р., № 579 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248409199>.

257. Полонский В. М. Понятийно-терминологический аппарат педагогики / В. М. Полонский // Педагогика. – 1999. – № 8. – С. 16–24.

258. Полюга Л. М. Словник синонімів української мови [2-е вид.] [Електронний ресурс] / Л. М. Полюга. – Київ : Довіра, 2006. – 477 с. – Режим доступу : http://www.hohlopedia.org.ua/slovnyk_synonimiv_polyuga/25/.

259. Пономарів О. Д. Культура слова : мовностилістичні поради : [навч. пос. ; 2-ге вид., стереотип.] / О. Д. Пономарів. – Київ : Либідь, 2001. – 240 с.

260. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови / О. Д. Пономарів. – Київ : Либїдь, 1992. – 248 с.
261. Попова З. Д. Язык и национальная картина мира / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2002. – 59 с.
262. Попова О. В. Мовна свїдомість та мовно-національна ідентифікація мешканців міста Миколаїв / О. В. Попова // Наукові праці. Фїлологія. Мовознавство. – 2012. – Вип. 183. – Т. 195. – С. 87–90.
263. Поповський А. М. Лїнгвістичне та історико-культурне значення полтавських говорів у формуванні української літературно-національної мови / А. М. Поповський. – Дніпропетровськ : Ліра, 2015. – 289 с.
264. Порхун Т. Чим для українця є халява / Т. Порхун // Gazeta.ua. 06 жовтня 2012, 13:16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://gazeta.ua/>.
265. Поспелова Н. В. Системный характер семантических изменений в лексике (на материале лексики функционально-семантического поля «Образование в США») : автореф. дисс. на соиск. уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 – германские языки / Н. В. Поспелова. – Одесса, 1990. – 16 с.
266. Потятинник Б. В. Масова журналістська освіта – а чому б ні? / Б. В. Потятинник // Медіакритика : щоквартальний дайджест електронного журналу. – Львів : ЗУМЦНЖ, 2005. – Ч. 10. – С. 7–10.
267. Поуви Д. Пособие по педагогической терминологии : [учеб. пособие ; 2-е изд., испр. и доп.] / Д. Поуви, И. Уолш. – Москва : Высшая школа, 1982. – 239 с.
268. Преса України. Українська асоціація видавців періодичної преси [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uapp.org/pub_pr/5434.html.
269. Примуш В. М. Загальна соціологія : [навч. пос.] / В. М. Примуш. – Київ : Професїонал, 2004. – 590 с.
270. Приповідки або українсько-народна філософія зібрав та видав В. С. Плав'юк [Електронний ресурс]. – Едмонтон, Альберта, 1946. – 355 с. – Режим доступу : <http://diasporiana.org.ua/folklor/7784-plavyuk-v-p>.
271. Приходькіна Н. О. Професїйно-педагогічна підготовка викладача вищої школи США : аспірантські школи / Н. О. Приходькіна // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія

Сковороди». – Додаток 1 до Вип. 29. – Т. V . – Київ : Гнозис, 2013. – С. 262–269.

272. Проект сприяння академічній доброчесності в Україні (SAIUP). Американські ради з міжнародної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.americancouncils.org.ua/uk/pages/34/Strengthening%20Academic%20Integrity%20in%20Ukraine%20Project%20\(SAIUP\).html](http://www.americancouncils.org.ua/uk/pages/34/Strengthening%20Academic%20Integrity%20in%20Ukraine%20Project%20(SAIUP).html).

273. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання. Наказ МОН від 01.10.2010, № 912 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>.

274. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р., № 1341, Київ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/>.

275. Проказа О. Т. Проблема трансформації класичної педагогіки в сучасну інфоноосферну едукологію (питання теорії) / О. Т. Проказа // Освітологія : хрестоматія : [навч. пос. для студентів вищих навчальних закладів] / [укладачі : Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О.]. – Київ : Едельвейс, 2013. – С. 217–219.

276. Про нас – Реанімаційний пакет реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rpr.org.ua/about-us/>.

277. Про наукову і науково-технічну діяльність. Закон України. Відомості Верховної Ради. – 2016. – № 3, ст. 25 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.

278. Про функціонування української мови в Україні : матеріали парламентських слухань 12 березня 2003 р. – Київ : Поточний архів Верховної Ради України, 2003. – 66 с.

279. Професійна освіта : словник / [уклад. С. У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н. Г. Ничкало]. – Київ : Вища школа, 2000. – 380 с.

280. Психолого-педагогический словарь / [сост. В. А. Мижериков ; ред. П. И. Пидкасистый]. – Ростов : Феникс, 1998. – 542 с.

281. Пшенична Л. В. Вища освіта – дієвий механізм соціалізації молоді / Л. В. Пшенична // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. – 2015. – № 3. – С. 480–489.

282. Пыжиков А. В. Реформирование системы образования в СССР в период «оттепели» (1953–1964 гг.) / А. В. Пыжиков // Вопросы истории. – 2004. – № 9. – С. 95–104.

283. Радул В. В. Соціолого-педагогічний словник / В. В. Радул, М. М. Дубінка, В. О. Кравцов. – Київ : ЕксОб, 2004. – 304 с.

284. Рахилина Е. В. Когнитивная семантика : история, персоналии, идеи, результаты / Е. В. Рахилина // Семиотика и информатика, 1998. – Вып. 36. – С. 274–323.

285. Резонанс. Газета Сумського державного університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sumdu.edu.ua/ukr/rezonans.html>.

286. Рень Л. В. Медіаосвіта як засіб формування медіакультури учнів / Л. В. Рень // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. – 2014. – Вип. 115. – С. 208–211.

287. Реформа освіти. Public Group. Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.facebook.com/groups/reforma.osvity/>.

288. Розвиток енергетичної освіти в середній школі : [метод. посібн. для вчителів] / [В. І. Денко, О. І. Соловей, І. Л. Шилович та ін.]. – Київ : Київ. нот. ф-ка, 1999. – 272 с.

289. Роль человеческого фактора в языке : язык и картина мира / [Б. А. Серебренников, Е. С. Кубрякова, В. И. Постовалова и др.] ; отв. ред. Б. А. Серебренников. – Москва : Наука, 1988. – 216 с.

290. Ромакін В. В. Академічна мотивація студентів України та США / В. В. Ромакін // Наукові праці. Педагогіка. – 2013. – Т. 215. – Вип. 203. – С. 72–76.

291. Ромакін В. В. Академічна чесність у вищій освіті / В. В. Ромакін // Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного ун-ту ім. Петра Могили. Серія : Педагогічні науки. – Вип. 7. – Т. 20. – Миколаїв : МДГУ ім. Петра Могили, 2002. – С. 23–28.

292. Ромакін В. В. Академічна чесність як політична проблема / В. В. Ромакін // Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили : зб. наук. праць. Політичні науки. – 2003. – Вип. 12. – С. 165–170.

293. Романова И. В. Ценностные аспекты концепта «образование» в немецкой языковой культуре / И. В. Романова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2014. – № 12 (42) : в 3-х ч. – Ч. 1. – С. 168–172.

294. Российская педагогическая энциклопедия : в 2 тт. / [гл. ред. В. В. Давыдов]. – Москва : Большая российская энциклопедия, 1993. – Т. 1 – 607 с.

295. Рудакова А. В. Когнітологія и когнитивная лінгвістика / А. В. Рудакова. – Воронеж : Истоки, 2004. – 80 с.
296. Савченко О. Я. Актуальні проблеми розвитку сучасної шкільної освіти / О. Я. Савченко // Освітологія : хрестоматія : [навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів] / [укладачі : Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О.]. – Київ : Едельвейс, 2013. – С. 79.
297. Савчук О. Концепт освіти на шпальтах часопису «Український Голос» / О. Савчук // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. – 2013. – Вип. 2. – С. 170–174.
298. Саєвич І. Г. Теорія картини світу : ключові поняття / І. Г. Саєвич // Лінгвістика. Збірник наукових праць. – № 2 (26), 2012. – С. 18–28.
299. Сапарій І. В. Засоби реалізації концепту освіта в сучасній англійській мові (на матеріалі роману Тома Шарпа «PORTERHOUSE BLUE» [Електронний ресурс] / І. В. Сапарій. – Режим доступу : <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/25394/1/Saparai.pdf>.
300. Саух П. Ю. Сучасна освіта : портрет без прикрас (між негативною креативністю ідей і українською вестернізацією / П. Ю. Саух // Освітологія : хрестоматія : [навч. пос. для студентів вищих навчальних закладів] / [укладачі : Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О.]. – Київ : Едельвейс, 2013. – С. 453–457.
301. Сафонова В. Є. Вища освіта як виробник освітнього ресурсу в системі суспільного блага / В. Є. Сафонова // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2011. – Вип. 7 (2). – С. 267–274.
302. Святна О. Загальні засади дослідження оцінних композитів в англійській мові / О. Святна // Мови та літератури у полікультурному суспільстві : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (14 листопада 2014 р.). – Маріуполь : МДУ, 2014. – Ч. 1. – С. 11–12.
303. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові : [монографічне видання] / О. О. Селіванова. – Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. – 488 с.
304. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довікілля. – Київ, 2006. – 716 с.
305. Селігей П. О. Мовна свідомість : структура, типологія, виховання / П. О. Селігей. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. – 118 с.

306. Селігей П. О. Мовна свідомість – шанобливе ставлення до мови / П. О. Селігей // Дивослово. – 2012. – № 7. – С. 40–44.
307. Селігей П. О. Структура й типологія мовної свідомості / П. О. Селігей // Мовознавство, 2009. – № 5. – С. 12–29.
308. Семенюк О. А. Основи теорії мовної комунікації : [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / О. А. Семенюк, В. Ю. Паращук. – Київ : Ін Юре, 2009. – 276 с.
309. Сербенська О. А. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем : 140 запитань і відповідей / О. А. Сербенська, М. Й. Волощак. – Київ : Просвіта, 2001. – 204 с.
310. Серебренников Б. А. Роль человеческого фактора в языке : язык и мышление : [монография] / Б. А. Серебренников. – Москва : Наука, 1988. – 248 с.
311. Сингаївська А. М. Академічна чесність-нечесність – дилема вищої школи / А. М. Сингаївська // Вища освіта України, 2014. – № 3 (54). – С. 195–201.
312. Сисоєва С. О. Методологічні концепти освітології / С. О. Сисоєва // Освітологія : хрестоматія : [навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів] / [укладачі : Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О.]. – Київ : Едельвейс, 2013. – С. 223–227.
313. Сисоєва С. О. Освіта як об'єкт дослідження / С. О. Сисоєва // Освітологія : хрестоматія : [навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів] / [укладачі : Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О.]. – Київ : Едельвейс, 2013. – С. 140–145.
314. Ситникова Е. А. Лексико-семантическое поле «образование» в испанском языке / Е. А. Ситникова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.pglu.ru/upload/iblock/10f/uch_2012_vi_00015.pdf.
315. Сільські вісті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.silskivisti.kiev.ua/.
316. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – Київ : Наукова думка. – 2001. – 912 с.
317. Скорик Т. В. Освіта впродовж життя в контексті євроінтеграційних процесів / Т. В. Скорик // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. – 2016. – Вип. 135. – С. 232–235.
318. Скороход О. «Навіть серед політиків, які позиціонують себе реформаторами, є ті, хто має у своїх напрацюваннях плагіат», – координатор проекту сприяння академічній доброчесності Тарас

Тимочко / О. Скороход [Електронний ресурс] / Цензор.НЕТ. – Режим доступу : http://censor.net.ua/resonance/393101/navt_sered_poltikv_yak_pozitsonuy_ut_sebe_reformatorami_t_hto_ma_u_svoih_napratsyuvannyah_plagat_koordinator.

319. Словарь молодежного сленга. Все кидки! [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://vsekidki.ru/>.

320. Словарь української мови : у 4 тт. / [за ред. Б. Грінченка]. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1958–1959.

321. Словарь современной лексики, жаргона и сленга [Электронный ресурс] // Словоново. – Режим доступа : slovonovo.ru.

322. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. – [2-е вид., випр. і доп]. – Київ : Українська радянська енциклопедія (УРЕ), 1985. – 966 с.

323. Словник медійних перифразів XXI ст. / [уклад. : Я. В. Козачок, В. М. Васильченко, І. А. Костюк та ін.]. – Київ : НАУ, 2014. – 152 с.

324. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : у 2 тт. / [укл. : Д. Г. Гринчишин, У. Я. Єдлінська, В. Л. Карпова та ін.]. – Київ : Наукова думка, 1978. – Т. 2 – 592 с.

325. Словник української мови : в 11 т. / [редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін. ; Акад. наук УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні]. – Київ : Наукова думка, 1970–1980.

326. Словник української мови (онлайн). Томи 1–6 [Електронний ресурс] // Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2016. – Режим доступу : <http://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=216374&page=1238>.

327. Словопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : slovopedia.org.ua/.

328. Смыслова С. Л. Концепт «учитель» в русском педагогическом дискурсе рубежа XIX – XX веков : автореф. дисс. на соиск. уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 – русский язык / С. Л. Смыслова. – Тюмень, 2007. – 21 с.

329. Советский энциклопедический словарь / [научно-ред. совет : А. М. Прохоров]. – Москва : Советская энциклопедия, 1981. – 1600 с.

330. Совтис Н. М. Аспекти дослідження та принципи опису мовної картини світу / Н. М. Совтис // Слов'янський збірник. – 2015. – Вип. 19. – С. 41–48.

331. Солганик Г. Я. Лексика газети (функціональний аспект) : [учебное пособие для вузов по спец. «Журналистика»] / Г. Я. Солганик. – Москва : Высшая школа, 1981. – 112 с.
332. Соціолого-педагогічний словник / [за ред. В. В. Радула]. – Київ : ЕксОб, 2004. – 304 с.
333. Соцпортал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://socportal.info/>.
334. Спільне : журнал соціальної критики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : commons.com.ua/.
335. Справжня варта [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://varta.kharkov.ua/news/world/1103187>.
336. Спринчук Н. О. Медіаосвіта в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / Н. О. Спринчук. – Режим доступу : <http://conf.vntu.edu.ua/eiron/2013/pdf/15.pdf>.
337. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики / Л. Ставицька. – Київ : Критика, 2003. – 336 с.
338. Стартап – що це таке : визначення та значення терміна, етапи розвитку Startup-проекту + ТОП-10 кращих ідей для стартапу з мінімальними вкладеннями [Електронний ресурс] // ITstatti. – Режим доступу : <http://itstatti.in.ua/zarobitok-v-interneti/161-startap-shcho-tse-take.html>.
339. «Стерно». – 1917. – № 1–2 [Електронний ресурс] // Електронний архів Українського визвольного руху. – Режим доступу : <http://avr.org.ua/index.php/viewDoc/>.
340. Стефанова Н. О. Сучасна англomовна термінолексика сфери освіти : дис... канд. філол. наук : 10.02.04 / Н. О. Стефанова. – Одеса, 2004. – 226 с.
341. Стеченко Д. М. Методологія наукових досліджень : [підруч.] / Д. М. Стеченко, О. С. Чмир. – Київ : Знання, 2005. – 310 с.
342. Стишов О. А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / О. А. Стишов. – Київ, 2003. – 35 с.
343. Стишов О. А. Лексичні й стилістичні неологізми в ЗМІ з погляду мовної культури / О. А. Стишов // Культура слова. – Київ, 1999. – Вип. 52. – С. 3–12.
344. Стишов О. А. Оказіоналізми у мові сучасних мас-медіа / О. А. Стишов // Культура слова. – 2001. – Вип. 59. – С. 72–76.

345. Стишов О. А. Особливості розвитку лексичного складу української мови кінця ХХ ст. / О. А. Стишов // Мовознавство. – 1999. – № 1. – С. 7–21.

346. Стишов О. А. Семантична деривація жаргонізмів у сучасній українській мові / О. А. Стишов // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. – 2016. – Вип. 41. – С. 74–84.

347. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) : [монографія] / О. А. Стишов. – Київ : Вид. центр КНЛУ, 2003. – 388 с.

348. Струганець Л. Поняття «мовна особистість» в україністиці / Л. Струганець / Культура слова. – 2012. – № 77. – С. 127–133.

349. Студвей – все про студентство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : studway.com.ua/.

350. Сухомлинова М. А. Структурно-семантическая характеристика лексико-семантического поля «Higher Education» / «Высшее образование» и его национально-культурное своеобразие в современном английском языке : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / М. А. Сухомлинова. – Ростов-на Дону, 2005. – 188 с.

351. Сьогодні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ukr.segodnya.ua/>.

352. Тезаурус методичного працівника / [укл. В. В. Демченко]. – Рівне : РОІППО, 2012. – 72 с.

353. Тексти.org.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://texty.org.ua/texty.org.ua>.

354. Тема : інтернет-видання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tema.in.ua/>.

355. Терехова Д. І. Про розмежування понять «мовна свідомість» та «мовленнєве мислення» / Д. І. Терехова [Електронний ресурс] // Третья международная научно-практическая конференция «Альянс наук : ученый – ученому», 7–8 мая 2007 г. – Режим доступа : http://www.confcontact.com/2007apr/fl_tereh.php.

356. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. – Москва : Слово, 2000. – 261 с.

357. Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти / [авт. кол. : Є. Р. Чернишова, Н. В. Гузій, В. П. Ляхоцький та ін. ; за наук. ред. Є. Р. Чернишової]. – Київ : ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2014. – 230 с.

358. Тищенко В. М. Викладач вищої школи : феномен професії : монографія / В. М. Тищенко. – Львів : Сполом, 2006. – 398 с.

359. Тищенко О. В. Із спостереження над об'єктами матеріальної культури слов'ян в контрактивній та етнолінгвістичній перспективі / О. В. Тищенко // *Studia slawistyczne : etnolingwistyka i międzykulturowa komunikacja*. – Zeszyt III. – Równe-Lublin, 2015. – С. 101–122.

360. Ткачук В. Є. Вища освіта як один із чинників запобігання злочинності (на основі результатів дослідження механізму протиправної поведінки осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі) / В. Є. Ткачук // *Часопис Київського університету права*. – 2013. – № 2. – С. 297–300.

361. Тлумачний словник сучасної української мови / [укладачі Л. П. Коврига, Т. В. Ковальова, В. Д. Пономаренко ; за ред. проф. В. С. Калашника]. – Харків : Белкар-книга, 2005. – 800 с.

362. Трегубова Ю. О. Сфера образования в американской и британской лингвокультурах : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 – теория языка / Ю. О. Трегубова. – Волгоград, 2007. – 19 с.

363. ТСН онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsn.ua.ukrayina>.

364. Тузлукова В. И. Педагогический лексикографический источник как сфера языковой фиксации научно-педагогического знания / В. И. Тузлукова // *Функционально-системный подход к исследованию языковых единиц разных уровней : материалы межвуз. науч. конф., посвящ. юбилею д-ра филол. наук, проф. Ю. Н. Власовой*. – Ростов н/Д : РГПУ, 2004. – С. 178–179.

365. Тюрнева Т. В. Опыт анализа лингвосемиотического контекста education : концепт – понятие – термин (на материале английского языка) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. фил. наук : спец. 10.02.04 – германские языки / Т. В. Тюрнева. – Иркутск, 2012. – 22 с.

366. Україна молода [Електронний ресурс]. – Режим доступу : umoloda.kiev.ua/.

367. Українська загальна енциклопедія : книга знання : в 3-х тт. / [під гол. ред. І. Раковського]. – Львів, Станіславів, Коломия : Рідна школа, Б. р. – 1930–1933. – 694 с.

368. Українська мала енциклопедія : у 9 тт. [Електронний ресурс] / Є. Онацький. – Буенос-Айрес, 1957–1967. – Режим доступу : <http://pnkvs.esy.es>.

369. Українська мова : енциклопедія / [редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін.]. – Київ : Українська енциклопедія, 2000. – 752 с.

370. Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/>.

371. Українська правда. Життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://life.pravda.com.ua/>.

372. Українська радянська енциклопедія : в 12-ти тт. [2-ге вид.] / [гол. ред. М. П. Бажан ; редкол. : О. К. Антонов та ін.]. [Електронний ресурс]. – Київ : голов. ред. УРЕ, 1977–1985. – Режим доступу : <http://leksika.com.ua/18920924/ure/osvita>.

373. Український університет. Станемо світовим лідером з українознавчих студій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrainianuniversity.com/>.

374. Українські приповідки / зібрав В. С. Плав'юк [Електронний ресурс]. – Т. II. – Едмонтон : Катедра української культури та етнографії ім. Гуцуляків, Альбертський університет, Асоціація українських піонерів Альберти. – 1996. – 297 с. – Режим доступу : <http://diasporiana.org.ua/folklor/7784-plavyuk-v-p>.

375. Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/>.

376. Університетська освіта : [методичні вказівки для самостійного вивчення дисципліни] / Українська академія банківської справи Національного банку України ; [уклад. : С. І. Ніколаєнко, С. О. Ніколаєнко]. – Суми : УАБС НБУ, 2014. – 49 с.

377. Управління освіти Хмельницької міської ради. Офіційне інтернет-представництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу : education.km.ua/.

378. Урядовий кур'єр. Газета Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukurier.gov.ua/uk/>.

379. Уфимцева А. А. Роль лексики в познаннии человеком действительности и в информировании языковой картины мира / А. А. Уфимцева // Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира / [отв. ред. Б. А. Серебренников]. – Москва : Наука, 1988. – С. 108–140.

380. Федоров А. В. Медиаобразование в зарубежных странах / А. В. Федоров. – Таганрог : Изд-во Кучма, 2003. – 238 с.
381. Федоров А. Медіаосвіта школярів : цикл завдань [Електронний ресурс] / А. Федоров // Освіта.ua. 05.03.2008. – Режим доступу : <http://osvita.ua/school/method/technol/1863/05.04.2008>.
382. Федоров А. Терминология медиаобразования [Электронный ресурс] / А. Федоров. – Режим доступа : <http://www.mediaeducation.ru/publ/fedorov/terminy.htm>.
383. Федюнина С. М. Англоязычная и русская лингводидактическая терминология в лингвистическом и экстралингвистическом аспектах исследования : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / С. М. Федюнина. – Саратов, 1998. – 246 с.
384. Фокін С. Б. Дистрибутивний аналіз при укладанні двомовних перекладних словників (на прикладі українсько-іспанських відповідників поля «освіта») / С. Б. Фокін // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – Вип. 21. – 2012. – С. 490–499.
385. Фокус.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://focus.ua/>.
386. Хидекель С. С. Природа и характер языковых оценок / С. С. Хидекель, Г. Г. Кошель // Лексические и грамматические компоненты в семантике языкового знака. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1983. – С. 11–16.
387. Хмара М. Кластеризація у сфері вищої освіти України [Електронний ресурс] / М. Хмара // I Міжнародна конференція. Реформа вищої освіти в Україні: критичні питання у сфері законодавчих та інституційних трансформацій, 28–29 травня 2015. – Режим доступу : www.edutrends.info/wp.../Khmara_abstract_16_04_15.pdf.
388. Хом'як О. Г. Мовна картина світу в функціонально-стилістичному дискурсі / О. Г. Хом'як // Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика : зб. наукових праць. – Київ : Київський університет, 2005. – Вип. 11. – С. 99–104.
389. Цензор.нет, 19.06.2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://censor.net.ua/resonance/393101/navt_sered_poltikv_yak_pozitsonuyut_sebe_reformatorami_t_hto_ma_u_svoh_napratsyuvannyah_plagat_koordinator.
390. Цибулько Володимир. Блог. Дневник // ЛІГА.Блоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blog.liga.net/user/tsybulko/>.

391. Чемерис І. М. Формування професійної компетентності майбутніх журналістів засобами іншомовних періодичних видань : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. педаг. наук : спец. 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти / І. М. Чемерис. – Київ, 2008. – 24 с.
392. Чернецька Г. В. Українські та іншомовні префікси-дублети / Г. В. Чернецька // Культура слова. – Київ, 1982. – Вип. 22. – С. 31–35.
393. Чудинов А. П. Финансовая метафора в современной политической речи [Электронный ресурс] / А. П. Чудинов // Известия Уральск. гос. пед. ун-та. Лингвистика. – Екатеринбург, 2001. – Вып. 7. – Режим доступа : <http://www.philology.ru/linguistics2/chudinov-01.htm>.
394. Чуйкова О. В. Вища освіта як метод лікування : васкуляризація, проліферація нейронів та когнітивні практики / О. В. Чуйкова // Гілея : науковий вісник. – 2016. – Вип. 107. – С. 328–332.
395. Чупрій Л. Духовні цінності як основа відродження української нації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sd.net.ua/2009/09/27/dukhovn_cnnost_jak_osnova_vdrodzhennja_ukransko_nac.html.
396. Шабунова А. О. Вплив медіаосвіти на формування особистості в умовах інформаційного суспільства / А. О. Шабунова // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. праць. – 2009. – № 2 (26). – С. 153–157.
397. Шалагіна М. А. Концепт «учеба» в пословичной картине мира английского языка / М. А. Шалагіна // Филологические науки в России и за рубежом : материалы междунар. науч. конф. (Санкт-Петербург, февраль 2012 г.). – Санкт-Петербург : Реноме, 2012. – С. 178–180.
398. Шариков А. В. Медиаобразование : мировой и отечественный опыт / А. В. Шариков. – Москва : Изд-во Академии педагогических наук, 1990. – 66 с.
399. Шведова Н. Ю. Теоретические результаты, полученные в работе над «Русским семантическим словарем» / Н. Ю. Шведова // Вопросы языкознания. – 1999. – № 1. – С. 3–16.
400. Шифріна Н. І. Вища освіта як основа формування і розвитку інтелектуального потенціалу суспільства / Н. І. Шифріна // Бізнес Інформ. – 2013. – № 6. – С. 234–241.

401. Шліхта Н. В. «Деідеологізація» освіти в роки перебудови : причини, напрями реформи, суперечності / Н. В. Шліхта // Наукові записки НаУКМА. Історичні науки. – 2012. – Т. 130. – С. 37–42.
402. Шмарко В. Д. Андрагогічний підхід до організації навчання вчителів у системі післядипломної освіти : [метод. посіб.] / В. Д. Шмарко. – Херсон : Олді-плюс, 2003. – 96 с.
403. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики / І. Б. Штерн. – Київ : АТЕК, 1998. – 336 с.
404. Щепанська Х. А. Мовний образ, концепт, вербальний символ та їх функціонування в художньому тексті / Х. А. Щепанська // Лінгвістичні дослідження. – 2012. – Вип. 33. – С. 66–71.
405. Энциклопедия афоризмов / [сост. М. В. Иванова, Л. С. Стахурская]. – Симферополь : Реноме, Квадранал, 2004. – 576 с.
406. Юридична енциклопедія : в 6 тт. / [редкол. : Ю. С. Шемшученко та ін.] [Електронний ресурс]. – Київ : Українська енциклопедія, 1998. – Режим доступу : <http://leksika.com.ua/legal/>.
407. Юридичний дайджест. Новини права науки та освіти. 20.04.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : kafedra.at.ua.
408. Юрченко О. С. Словник стійких народних порівнянь / О. С. Юрченко, А. О. Івченко. – Харків : Основа, 1993. – 176 с.
409. Юрчонок Ю. В. «Авторська школа» : до визначення сутності поняття / Ю. В. Юрчонок // Гуманізація навчально-виховного процесу : [зб. наук. праць]. – Слов'янськ, 2009. – Вип. 46 (XLVI). – С. 293–296.
410. Юшкова Л. А. Концепт «образование» в немецком и русском языковом сознании / Л. А. Юшкова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2014. – № 12 (42) : в 3-х ч. – Ч. 1. – С. 214–217.
411. Яблонська К. Культура мовлення та молодіжний сленг [Електронний ресурс] / К. Яблонська // Наука. Освіта. Молодь. – С. 246–247. – Режим доступу : http://library.udpu.org.ua/library_files/stud_konferenzia/2015_2/87.pdf.
412. Ягофаров Д. А. Методологія теоретичного аналізу освітньої нормотворчості : запрошення до дискусії / Д. А. Ягофаров // Освітологія : хрестоматія : [навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів] / [укладачі : Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О.]. – Київ : Едельвейс, 2013. – С. 165–174.

413. Язык и сознание : парадоксальная рациональность / [под ред. Ю. А. Сорокина, Е. Ф. Тарасова (отв. ред.), Н. В. Уфимцевой]. – Москва : Институт языкознания, 1993. – 174 с.
414. Языковое сознание и образ мира. Сборник статей / [отв. ред. Н. В. Уфимцева]. – Москва, 2000. – 320 с.
415. Яковлева А. М. Сучасний тлумачний словник української мови / А. М. Яковлева, Т. М. Афонська. – Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – 672 с.
416. Яковлева Н. О. Освіта і культура України у 1917–1920 роках / Н. О. Яковлева [Електронний ресурс] // Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова. – Режим доступу : <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2006/article.htm>.
417. Як ставляться роботодавці до онлайн-дипломів [Електронний ресурс] // Державна служба зайнятості. 02.10.2015. – Режим доступу : <https://www.dcz.gov.ua/>.
418. Ярошенко Т. Академічна нечесність та політична культура : порівняльний досвід (Україна – США) / Т. Ярошенко // Покликання університету : зб. наук. праць / [відп. ред. О. Гомілко]. – Київ : Янко ; Веселка, 2005. – 304 с.
419. Я студент. Журнал для студентів усіх поколінь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ya-student.com.ua/>.
420. Anusiewicz J. Problematyka językowego obrazu świata w poglądach niektórych językoznawców i filozofów niemieckich XX wieku / J. Anusiewicz // Językowy obraz świata ; pod red. J. Bartmińskiego. – Lublin : UMCS, 1999. – S. 261–291.
421. Bartmiński J. Językowy obraz świata a spójność tekstu / J. Bartmiński, R. Tokarski // Teoria tekstu. Zbiór studiów / red. T. Dobrzyńska. – Wrocław. – 1986. – S. 65–82.
422. Bartmiński J. O językowym obrazie świata Polaków końca XX wieku / J. Bartmiński // Рукопись, 2001. – 30 с.
423. Center for Academic Integrity. The Fundamental Values of Academic Integrity: Honesty, Trust, Respect, Fairness, Responsibility. – 1999. – http://www.academicintegrity.org/fundamental_values_project/pdf/FVProject.pdf.
424. Commission of the European Communities. Brussels, 21.11.2001.COM(2001) 678 final. Communication from the Commission «Making a European Area of Lifelong Learning a Reality». – <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ>.

425. Dave R. H. (ed.). *Foundations of Lifelong Education*. Oxford, 1976. – 314 p.
426. Dorr A. *Media Literacy // International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences / [N. J. Smelser & P. B. Baltes]. – Vol. 14 . – Oxford, 2001.*
427. Feilitzen C. von. *Media Education, Children’s Participation and Democracy // Feilitzen C. von. and Carlsson U. (ed.) Children and Media : Image, Education, Participation. – Goteborg : UNESCO & NORDICOM, 1999. – P. 24–26.*
428. Grzegorzczkova R. *Pojęcie językowego obrazu swiata / R. Grzegorzczkova // Językowy obraz swiata ; pod red. J. Bartminkiego. – Lublin : UMCS, 1999. – S. 39–47.*
429. Lakoff G. *Categories: An essay in cognitive linguistics / George Lakoff // Linguistics in the morning calm ; [ed. by Linguistic Society of Korea]. – Seoul : Hanshin, 1982. – P. 139–193.*
430. Lakoff G. *The invariance hypothesis: Is abstract reason based on image-schemas? / George Lakoff // Cognitive Linguistics. – № 1. – 1990. – P. 39–74.*
431. Lemurano. *Питання та відповіді [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lemurano.com.ua/osvta>.*
432. LB.ua. 02.03.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://lb.ua/>.
433. Maćkiewicz J. *Słowo o słowie. Potoczna wiedza o języku / J. Maćkiewicz. – Gdańsk : Uniwersytet Gdański, 1999. – 165 s.*
434. Masterman L. *A Rational for Media Education / L. Masterman // Media Literacy in the Information Age. – New Brunswick ; London : Transaction Publishers, 1997. – P. 15–68.*
435. McMahon B. *Relevance and Rigour in Media Education. Keynote Presentation to the National Media Education Conference / B. McMahon. – Baltimore, 2003.*
436. *Media Education. – Paris : UNESCO, 1984. – 211 p.*
437. Svoboda.fm [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://svoboda.fm/>.
438. Ukrainian Scientists Worldwide. Public Group. Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.facebook.com/groups/314070194112/about/>.
439. Universe. *Молодіжне інтернет-радіо [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://universe.zp.ua/?p=10933>.*
440. Vseslova. *Значение слов, определение слов, словарь слов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vseslova.com.ua/word/>.*

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВО – Вища освіта. Інформаційно-аналітичний портал про вищу освіту в Україні та за кордоном [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vnz.org.ua>.

ВШНУ – Вища школа і наука України : розпад чи розквіт? Public Group. Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.facebook.com/groups/261451893969652/>.

ГК – Галицький кореспондент [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gk-press.if.ua/>.

ГУ – Голос України. Газета Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.golos.com.ua/.

ДТ – Дзеркало тижня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zn.ua/>.

ДУ – Демократична Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dua.com.ua/.

ІО – Інша освіта. Community. Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.facebook.com/pg/inshaosvita/community/>.

ЛСГ – лексико-семантична група.

НСВО – Нові стандарти вищої освіти. Public Group. Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk-ua.facebook.com/groups/1512059079026893/>.

ОТ – Освіта та... Студентський інтернет-журнал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.osvitata.com/.

ОТР – Освітні тренди. Public Group. Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.facebook.com/EDUTRENDS.info>.

ОУ – Освіта України. Газета-тижневик. – Київ : Педагогічна преса, 2005–2017.

ПП – Педагогічна преса. Освітній портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pedpresa.ua/>.

РО – Реформа освіти. Public Group. Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.facebook.com/groups/reforma.osvity/>.

СВ – Сільські вісті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.silskivisti.kiev.ua/.

УК – Урядовий кур'єр. Газета Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukurier.gov.ua/uk/>.

УМ – Україна молода [Електронний ресурс]. – Режим доступу : umoloda.kiev.ua/.

УП – Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/>.

УПЖ – Українська правда. Життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://life.pravda.com.ua/>.

ЯС – Я студент. Журнал для студентів усіх поколінь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ya-student.com.ua/>.

USW – Ukrainian Scientists Worldwide. Public Group. Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.facebook.com/groups/314070194112/about/>.

ДОДАТКИ